T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM PROJELERİNİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ

ŞİMAL ŞAHİNOĞLU YAYLA

2502150304

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. FATMA FÜSUN İSTANBULLU DİNÇER

İSTANBUL, 2021

ÖZ

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM PROJELERİNİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ

ŞİMAL ŞAHİNOĞLU YAYLA

Yapılan bu araştırmanın temel amacı, Türkiye'de turizmin alternatif bir sürdürülebilir kalkınma aracı olarak yer edinmesi için yürütülmekte olan "Gelecek Turizmde" projelerinin bölgesel kalkınmadaki rolünü ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmada; "sürdürülebilir turizm projelerinin bölgesel kalkınmadaki rolü nedir?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmada Isparta ili Keçiborlu ilçesine bağlı Kuyucak Köyü'nde yürütülmüş olan "Lavanta Kokulu Köy" projesinin bölgeye sağladığı katkılar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın örneklemi belirlenirken kartopu örneklem yöntemi kullanılmış, yarı standartlaştırılmış görüşme yöntemi kullanılarak yerel halk ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların projeyi genel olarak, bölgeye olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel katkıları bakımından değerlendirmeleri, lavanta sezonunu süre açısından yorumlamaları ve projenin geleceğine yönelik düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir.

Yerel halktan elde edilen veriler, betimsel analize tabi tutularak; lavantaların mor renginin turistik bir cazibe oluşturması sonucunda lavanta tarlalarının turistik bir ürün haline geldiği; tarım faaliyeti dışında yerel halkın ikinci bir gelir kaynağı elde ettiği; araştırma alanındaki Kuyucak Köyü'nde çevresel gelişimin turizm aracılığıyla geliştiği sonuçlarına ulaşılabilmektedir. Bu sonuçlara ek olarak proje sosyo-kültürel açıdan değerlendirildiğinde, kadınların özgüven kazandığı ve iş hayatında daha çok yer almaya başladığı sonucuna varılabilmektedir. Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra yerel halk tarafından ifade edilen olumsuzluklar da söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Bölgesel Kalkınma, Sürdürülebilir Turizm Projeleri, Gelecek Turizmde, Lavanta Kokulu Köy

ABSTRACT

ROLE OF THE SUSTAINABLE TOURISM PROJECTS IN THE REGIONAL DEVELOPMENT

ŞİMAL ŞAHİNOĞLU YAYLA

The main goal of this study is to put forward the role of the "Gelecek Turizmde" (Future Lies in Tourism) projects that are being conducted so that Tourism may gain grounds in Turkey as an alternative sustainable development instrument. In this context the answer to the question "Role of the Future is in the Tourism projects in the regional development?" has been sought. In the study, it was tried to introduce the contributions of the "Lavanta Kokulu Köy" (Town with the Lavender Scent) project which was conducted at the Kuyucak village of the Keçiborlu district of the Isparta province.

While determining the sampling of the study, the snowball sampling method has been used, and interviews were conducted with local population using a semi-standardized interview method. Participants were asked generally to make comments on the project on its economical, social-cultural, and environmental contributions to the region, to interpret the lavender season in terms of the duration, and to express the thoughts regarding the future of the project.

By subjecting the data gathered from the local population to the descriptive analysis it might be possible to conclude that; as the purple color is a touristic appeal, lavender fields became a touristic product, and the local population gained a second income source other than the agricultural activity and the environment of the Kuyucak Village which is in the area of study, has developed via tourism. In addition to these results, when the project is evaluated from a socio-cultural point of view, it can be concluded that the women gained self-confidence and started taking more place in the work-life. Along with these improvements, there are also negative sides to that as expressed by the local population.

Key Words: Sustainable Tourism, Regional Development, Sustainable Tourism Projects, Future Lies in Tourism, Lavender Scented Village

ÖNSÖZ

Yüksek lisans ve doktora eğitimim süresince beni daima yönlendiren, değerli fikirlerini benimle paylaşan ve her zaman yardımcı olan değerli danışman hocam ve bölüm başkanımız Prof. Dr. Fatma Füsun İSTANBULLU DİNÇER'e teşekkürü borç bilir, şükranlarımı sunarım. Tez izleme komisyonu jüri üyelerim olan saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Gürel ÇETİN ve Prof. Dr. Emrah ÖZKUL'a destekleri ve değerli fikirleri için teşekkür ederim. Lisans eğitimimden bu yana derslerime girmiş olan değerli hocalarım Prof. Dr. Mithat Zeki DİNÇER'e, Prof. Dr. İsmail KIZILIRMAK'a, Dr. Öğretim Üyesi Şehnaz DEMİRKOL'a teşekkür ederim. Lisans eğitimimden bu zamana kadar benden desteğini asla esirgemeyen, tez savunma jürimde yer alan değerli hocam Doç. Dr. Suna MUĞAN ERTUĞRAL'a ve Dr. Öğr. Üyesi Tolga Fahri ÇAKMAK'a teşekkürlerimi sunarım. Önlisans eğitim hayatım boyunca bana her zaman destek olan ve beni akademik hayata yönlendiren saygıdeğer hocam Selen UYGUNGİL ERDOĞAN'a teşekkürü borç bilirim. Yapmış olduğum tez çalışmasının araştırma aşaması sürecinde bana ve eşime olan destekleri, yardımseverlikleri ve misafirperverlikleri için Lavanta Kokulu Köy Proje Koordinatörü Sayın Ali SAĞDAŞ ve Lavanta Kokulu Köy Kadın Kooperatifi Başkanı Sayın Rabia AYDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca bana hep destek olan, devam ettirmekte olduğum eğitim hayatımın her anında yanımda olan annem Cemile ŞAHİNOĞLU'na, babam Arman ŞAHİNOĞLU'na, ablalarım Seda ŞAHİNOĞLU ve Tuğçe ŞAHİNOĞLU'na teşekkürü borç bilirim. Doktora tez sürecimde bana yoldaş olan eşim Oğuz Turan YAYLA'ya, akademik desteklerinin yanı sıra manevi destekleriyle hep yanımda olan Prof. Dr. Atila YAYLA ve Safiye YAYLA'ya ayrıca teşekkür ederim. Yüksek lisanstan bu yana aynı yolda yürüdüğüm ve hiç ayrılmadığım yol arkadaşlarım Hülya ÖZÇİT ve Onur Cüneyt KAHRAMAN başta olmak üzere Bahadır SEZER'e, Mehtap ERDOĞAN'a ve İstanbul Üniversitesi'nde çıktığım yolda ilk günden bu yana her zaman benimle olan Sebahat BAŞKAN'a teşekkürlerimle...

Şimal ŞAHİNOĞLU YAYLA

İstanbul/2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **iv**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **x**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA ve BÖLGESEL KALKINMA STRATEJİSİ OLARAK TURİZM

1.1. Bölge, Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma Kavramı 4
1.2. Turizm ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi 7
1.3. Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Turizm 13
1.3.1. AB Bölgesel Kalkınma Politikalarında Turizm 16
1.3.2. Türkiye'deki Turizm Politikaları 26
1.3.2.1. Planlı Dönem Öncesi Turizm Politikaları (1923-1962) 26
1.3.2.2. Planlı Dönemde Turizm Politikaları (1963- Günümüz) 27
1.3.2.2.1. Birinci Kalkınma Planı (1963-1967) 27
1.3.2.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) 29
1.3.2.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) 30
1.3.2.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) 32
1.3.2.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) 33
1.3.2.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) 34
1.3.2.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 35
1.3.2.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 36
1.3.2.2.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) 37
1.3.2.2.10. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) 38
1.3.2.2.11. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) 39
1.4. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı 46

1.4.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Gelişim Süreci 50
1.4.1.1. 1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı 52
1.4.1.2. 1987 Çevre ve Kalkınma Raporu (Brundtland Raporu) 56
1.4.1.3. 1992 Rio Zirvesi (Rio Deklarasyonu) 57
1.4.1.4. 1996 Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II Zirvesi) 62
1.4.1.5. 1997 Birleşmiş Milletler Özel Oturumu (Rio + 5 Zirvesi) 64
1.4.1.6. 2000 Binyıl Zirvesi 64
1.4.1.7. 2002 Johannesburg Zirvesi 68
1.4.1.8. 2012 (Rio + 20) 69
1.4.1.9. 2015 Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi 70
1.4.1.10. 2017 Uluslararası Kalkınma İçin Sürdürülebilir Turizm Yılı 72
1.4.1.11. 2019 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Zirvesi 80

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM UYGULAMALARI

2.1. Sürdürülebilir Turizm 82
2.1.1. Sürdürülebilir Turizmin Tanımı 83
2.1.2. Sürdürülebilir Turizm Kavramının Gelişim Süreci 85
2.1.3. Sürdürülebilir Turizm İlkeleri 89
2.1.4. Sürdürülebilir Turizmin Amaçları ve Faydaları 91
2.1.5. Sürdürülebilir Turizm Araçları 95
2.1.5.1. Taşıma Kapasitesi 95
2.1.5.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi 99
2.1.5.3. Ekolojik Ayak İzi 100
2.2. Sürdürülebilir Turizmde Paydaşlar ve Rolleri 103
2.3. Dünyada Sürdürülebilir Turizm Uygulamaları 107
2.3.1. Sürdürülebilir Turizm Sertifikasyon Sistemleri 107
2.3.1.1. Mavi Bayrak (Blue Flag) 110
2.3.1.2. Yeşil Küre (Green Globe) 111
2.3.1.3. Yeşil Anahtar 112
2.3.1.4. Earthcheck 113

2.3.1.5. EU Ecolabel 114
2.3.2. Dünyada Uygulanan/Uygulanmakta Olan Sürdürülebilir Turizm Projelerinden Örnekler 116
2.3.2.1. Yaklaşık Sıfır Enerjili Oteller Projesi 116
2.3.2.2. Amerika İçin Sürdürülebilir Destinasyonlar İttifakı 117
2.3.2.3. Dubai Sürdürülebilir Turizm Girişimi 118
2.4. Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm Uygulamaları 119
2.4.1. Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm Sertifikasyon Sistemleri 120
2.4.1.1. Çevreye Duyarlılık Kampanyası (Yeşil Yıldız) 120
2.4.1.2. Beyaz Yıldız 122
2.4.1.3. Yeşillenen Oteller 123
2.4.2. Türkiye'de Uygulanan/Uygulanmakta Olan Sürdürülebilir Turizm Projelerinden Örnekler 124
2.4.2.1. Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi 124
2.4.2.2. Kaçkar Dağları Milli Parkı'nda Sürdürülebilir Turizmi Geliştirme Projesi 125
2.4.2.3. Gediz Deltası'nın Koruma Durumunun İyileştirilmesi İçin Bölge Yerleşkelerinde Sürdürülebilir Turizmin Oluşturulması Projesi 126
2.4.2.4. Gelecek Turizmde Projeleri 127
2.4.2.4.1. Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR) 128
2.4.2.4.2. Birinci Dönem Projeleri 129
2.4.2.4.3. İkinci Dönem Projeleri 130
2.4.2.4.4. Üçüncü Dönem Projeleri 132
2.4.2.4.5. Dördüncü Dönem Projeleri 134
2.4.2.4.6. Beşinci Dönem Projeleri 136
2.4.2.4.7. Altıncı Dönem Projeleri 138

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LAVANTA KOKULU KÖY PROJESİ KAPSAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM PROJELERİNİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜNÜN ANALİZİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 147
3.2. Araştırma Sahası 150

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi 152
3.4. Araştırmanın Yöntemi..... 153
3.5. Araştırma Bulguları..... 154
3.5.1. Demografik Bulgular 154
3.5.2. Temel Bulgular ve Tartışma 156
3.5.2.1. Projenin Genel Değerlendirmesine Yönelik Bulgular 156
3.5.2.2. Lavanta Kokulu Köy Projesinin Ekonomik Katkılarına Yönelik Bulgular..... 161
3.5.2.3. Lavanta Kokulu Köy Projesinin Çevresel Katkılarına Yönelik Bulgular 167
3.5.2.4. Lavanta Kokulu Köy Projesinin Sosyo-Kültürel Katkılarına Yönelik Bulgular..... 174
3.5.2.5. Katılımcıların Lavanta Sezonunun Süresine Yönelik Bakış Açılarının Değerlendirilmesi..... 180
3.5.2.6. Katılımcıların Lavanta Kokulu Köy Projesinin Geleceğine Yönelik Bakış Açılarının Değerlendirilmesi 183
3.6. Araştırma Bulgularının Genel Olarak Değerlendirilmesi 185
SONUÇ 191
KAYNAKÇA 200
EKLER..... 256
ÖZGEÇMİŞ..... 257

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Turizmin Ekonomik Etkileri 9
Tablo 2: Turizmin Çevresel Etkileri 10
Tablo 3: AB Politikalarında Turizmin Gelişimi 18
Tablo 4: AB Tarafından Sürdürülebilir Turizm Konusunda Ele Alınan Politikalar . 21
Tablo 5: Turizmi Doğrudan ve Dolaylı Etkileyen AB Faaliyet Programları 25
Tablo 6: Turizm Şûrası Komisyon Kararlarında Sürdürülebilirlik 45
Tablo 7: Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri 48
Tablo 8: Gündem 21 Kapsamında İncelenen Konular 58
Tablo 9: Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Alt Hedefler 65
Tablo 10: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Turizm 73
Tablo 11: Sürdürülebilir Turizmin İlkeleri 90
Tablo 12: Turizmde Sürdürülebilir ve Sürdürülebilir Olmayan Gelişme 92
Tablo 13: Sürdürülebilir Turizmin Yarattığı Fırsatlar 94
Tablo 14: Sürdürülebilir Turizmde Paydaşlar ve Rolleri 104
Tablo 15: Sürdürülebilir Turizm Alanında Kullanılan Etiketler ve Faaliyet Alanları 108
Tablo 16: Gelecek Turizmde Projeleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi 141
Tablo 17: Katılımcıların Demografik Bilgileri 155
Tablo 18: Türkiye Genelinde ve Isparta'da Lavanta Ekim Alanları ve Üretim Miktarları 160
Tablo 19: Kuyucak Köyü Nüfusu (2014-2020) 177

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Geçmişten Günümüze Turist Sayıları ve Geleceğe Yönelik Tahminler 14
Şekil 2: Uluslararası Turizm Hareketleri 1950-2030..... 15
Şekil 3. Sürdürülebilir Kalkınma Süreci 49
Şekil 4: Binyıl Kalkınma Hedefleri 65
Şekil 5. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 70
Şekil 6: Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 5 İlkesi..... 71
Şekil 7: 2017 Kalkınma İçin Sürdürülebilir Turizm Uluslararası Yılı Logosu 79
Şekil 8: Sürdürülebilir Turizmin Kronolojik Gelişimi 87
Şekil 9: Turizmde Taşıma Kapasitesinin Aşılmasının Meydana Getirdiği Olumsuz Sonuçlar..... 98
Şekil 10: Dünya Ekolojik Ayak İzi (1961-2017)..... 102
Şekil 11: Sürdürülebilir Turizmin Paydaşları 106
Şekil 12: Mavi Bayrak (Blue Flag) Logosu..... 111
Şekil 13: Yeşil Küre (Green Globe) Logosu 112
Şekil 14: Yeşil Anahtar (Green Key) Logosu..... 113
Şekil 15: Earthcheck Logosu 114
Şekil 16: EU Ecolabel Logosu..... 115
Şekil 17: Çevreye Duyarlı Tesis Belgesi 122
Şekil 18: Beyaz Yıldız Logosu 122
Şekil 19: Yeşillenen Oteller (Greening Hotels) Logosu..... 123
Şekil 20: Gelecek Turizmde Projeleri Yıllık Bütçe Planlamaları ve Yapılan Harcamalar 146
Şekil 21: Lavanta Kokulu Köy Yürüyüş ve Bisiklet Rotası 172

KISALTMALAR LİSTESİ

BAKA: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı

BKH: Binyıl Kalkınma Hedefleri

COSME: The Programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises-İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı

ÇED: Çevresel Etki Değerlendirmesi

DATUR: Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

EDEN: The European Destinations of Excellence-Avrupalı Seçkin Destinasyonlar

ESCAP: The United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific-Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu

ETIS: European Tourism Indicator System-Avrupa Turizm Gösterge Sistemi

EU: European Union-Avrupa Birliği

FEE: Foundation for Environmental Education-Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı

FIJET: Federation of Travel Journalists and Writers-Dünya Turizm Yazarları ve Gazetecileri Federasyonu World

GFN: Global Footprint Network-Küresel Ayak İzi Ağı

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

ICE: Uluslararası Danışmanlık Uzmanlığı

ICLEI: Local Governments for Sustainability-Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi–Sürdürülebilir Kentler Birliği

IPA: Instrument for Pre-accession Assistance-Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı

NFA: National Footprint Accounts-Ulusal Ayak İzi Hesapları

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development-Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü

OPEC: Organization of Petroleum Exporting Countries-Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

SKH: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

TUDER: Turizm Derneği

TUROB: Türkiye Otelciler Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRÇEV: Türkiye Çevre Eğitim Vakfı

TÜROFED: Türkiye Otelciler Federasyonu

TÜRSAB: Türkiye Seyahat Acenteları Birliği

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

UN: United Nations Birleşmiş Milletler

UNDP: United Nations Development Programme-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNEP: United Nations Environment Programme-Birleşmiş Milletler Çevre Programı

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

UNWTO: United Nations World Tourism Organization-Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü

WBCSD: World Business Council for Sustainable Development-Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi

WCED: World Commission on Environment and Development-Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

WTTC: World Travel and Tourism Council-Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi

WWF: World Wide Fund for Nature-Dünya Doğayı Koruma Vakfı

GİRİŞ

Turizm, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir ekonomik faaliyettir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arası dengesizliğin giderilmesinde turizmin yeri oldukça önemlidir. Gelir yaratma, istihdamı arttırma ve döviz girdisi sağlama gibi olumlu ekonomik etkiler gelişmekte olan ülkelerin turizme verdiği önemi arttırmaktadır. İktisadi anlamda yarattığı olumlu etkilerin yanı sıra turizmin kaynaklar üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkiler de söz konusudur.

1970'li yıllarda turizm ve diğer etkenlerin doğal kaynaklar ve çevre üzerinde yarattığı olumsuzluklar sonucu kaynaklar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, insanların çevreyi korumaya yönelik daha bilinçli davranmasında ve sürdürülebilirlik, sürdürülebilir gelişme gibi kavramların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren giderek önem kazanan bir kavram olan sürdürülebilir kalkınma, tüm sektörleri kendi içinde sürdürülebilir politikalar oluşturmaya yönlendirmiştir. Bu sektörlerden biri de turizmdir.

Turizm hareketinin sürekliliği sektöre kaynak oluşturan doğal, kültürel ve tarihi unsurların korunmasına bağlıdır. Turizm, maddi değeri olmayan kaynakları bir turistik ürün haline getirmekte fakat kaynaklar üzerinde bazı olumsuz etkiler de yaratmaktadır. Turizmin kaynaklar üzerinde yarattığı etkileri en aza indirebilmek ve kaynakların devamlılığını sağlamak sürdürülebilir turizm anlayışının benimsemesiyle mümkündür. Bu yüzden, son yıllarda kaynakları korumak ve gelecek nesillere de aktarabilmek amacıyla turistik işletmeler, ulusal/uluslararası kuruluşlar ve/veya sivil toplum kuruluşları sürdürülebilirlik anlayışı doğrultusunda hareket etmekte ve bu konuda çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalara uluslararası veya ulusal çapta yürütülmekte olan sertifikasyon uygulamaları ile ulusal, bölgesel veya yerel düzeyde yürütülmekte olan sürdürülebilir turizm projelerini örnek vermek mümkündür. Bu projelerden biri; Kültür ve Turizm Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Anadolu Efes ortaklığında devam eden "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"dur.

Türkiye'de turizmin alternatif bir sürdürülebilir kalkınma aracı olarak yer edinmesini sağlamak amacıyla kamu, sivil toplum kuruluşları, özel sektör, üniversiteler gibi paydaşları bir araya getirerek turizmi destekleyen Gelecek Turizmde ekibi, 2007 yılında çalışmalarına başlamıştır. 2013 yılında ise "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu" oluşturulmuştur. Fon kapsamında 2013 yılından günümüze kadar her yıl belirlenen kriterler doğrultusunda seçilen 3 projeye hem fon hem de eğitim, planlama, danışmanlık gibi konularda destek verilmektedir. "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"ndan hibe almaya hak kazanan projelerden biri son yılların popüler destinasyonlarından olan "Lavanta Kokulu Köy"dür.

Bu araştırmanın amacı, sürdürülebilir turizm projelerinden olan "Lavanta Kokulu Köy" projesinin bölgesel kalkınmaya olan katkısını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"ndan hibe almaya hak kazanan "Lavanta Kokulu Köy" projesinin bölgesel kalkınmaya olan katkılarını ortaya koymak için yerel halktan 22 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında, katılımcıların projeyi genel olarak, bölgeye olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel katkıları bakımından değerlendirmeleri, lavanta sezonunu süre açısından yorumlamaları ve projenin geleceğine yönelik düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde, bölgesel kalkınma kavramının tanımı, turizm ve bölgesel kalkınma kavramı arasındaki ilişki, AB'de ve Türkiye'de turizm ve sürdürülebilir turizm politikalarının gelişim sürecinden bahsedilmiştir. Ayrıca sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının tanımına yer verilerek, sürdürülebilir kalkınmanın geçmişten günümüze kadar olan gelişim süreci ele alınmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde, sürdürülebilir turizm kavramının tanımından, sürdürülebilir turizm anlayışının gelişim sürecinden, sürdürülebilir turizmin ilkelerinden, amaçlarından, araçlarından ve paydaşlarından bahsedilmiştir. Bölümde ele alınan bir diğer konu ise sürdürülebilir turizm uygulamaları olmuştur. Dünyada ve Türkiye'de uygulanmakta olan sürdürülebilir turizm sertifikasyon sistemlerinden ve sürdürülebilir turizm projelerinden örnekler verilerek bu konu

hakkındaki çalışmalar detaylandırılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise; araştırmanın amacı ve önemi, araştırma sahası hakkında genel bilgi, araştırmanın evren ve örneklemi, araştırma yöntemi, araştırma bulgularına yer verilmiş ve son olarak araştırma bulgularının genel değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
BÖLGESEL KALKINMA ve BÖLGESEL KALKINMA STRATEJİSİ OLARAK TURİZM

1.1. Bölge, Kalkınma ve Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölge kavramı Latince'de "reyi: çevre, alan" anlamından gelmekte, bir devlet içindeki alt birimleri ifade etmekte ve uluslararası hukuk çerçevesinde coğrafi, siyasal, ekonomik yakınlığı olan ve aynı çıkarlara sahip devletler topluluğunu anlatmaktadır (Samırkaş ve Bahar, 2013, s. 57). Bir ülke içindeki bölgeyi tanımlamanın farklı yolları bulunmaktadır. Bunlar; idari sınırlar, insanların bir bölgeyi temsil edip etmediği, insanların çalıştıkları yerler ya da bölgedeki ekonomik işlevler olduğu söylenebilir (OECD, 2019, s. 11). Bölge kavramı üzerine ortak bir tanım olmamakla birlikte, bölgenin fiziksel, kültürel ve fonksiyonel birliği olan ve taşıdığı özelliklerle çevresindeki alanlardan ayrılan farklı bir ünite olarak düşünülebilir (Samırkaş ve Bahar, 2013, s. 58). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından bölgeyi sınıflandırmanın farklı bir yolu ise nüfus yoğunluğu ve kent merkezlerinin nüfus büyüklüğü kriterlerini baz almaktır. Bu sınıflandırmaya göre bölgeler; kırsal yerlerde yaşayan nüfus yoğunluğuna göre "ağırlıklı olarak kentsel", "orta" ve "ağırlıklı olarak kırsal bölgeler" olmak üzere ayrılmaktadır (OECD, 2011, s. 3). Bölge kavramı kentten geniş, bir ülkenin tümünden daha küçük mekan parçası şeklinde de ifade edilebilir (Keleş, 2010, s. 295).

Kalkınma kavramı, bir ülkenin milli gelir düzeyindeki sürekli artışa paralel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında değişimleri içeren bir süreç olarak tanımlanabilir (Büyükdeniz, 1990, s. 331). Bu kavram kullanılırken dikkate alınması gereken husus, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramlarının aynı olmadığıdır. Bu kavramlar günümüzde birbirinin yerine kullanılmakta ancak birtakım farklılıklar içermektedir. Ekonomik büyüme ekonomideki rakamsal artışı, kalkınma ise ekonomide tamamen bir dönüşüm ve toplumsal iyileşme sürecini ifade etmektedir (Arslan, 2013, s. 46). Büyüme belirli bir süre içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin miktarında meydana gelen artış, kalkınma belirli bir alanda sağlık, politik ve sosyal refahı teşvik eden eylemlerdir. Ekonomik büyüme ekonomik kalkınma için gerekli

ancak yeterli olmayan bir koşuldur (Dickson, 2019, s. 2). Ekonomik kalkınma; bir ülkede ekonomik büyüme yanında sosyal, teknolojik, kurumsal ve çevresel alanlarda yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Todaro ve Smith (2012, s. 45), ekonomik kalkınmanın temel göstergelerini üç başlıkta incelemektedir. Bunlar;

- Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen reel GSMH,
- Yaşam beklentisi, yetersiz beslenme ve çocuk ölümleri oranlarıyla hesaplanan sağlık,
- Okullaşma ve okur-yazarlık ile hesaplanan eğitim kazanımlarıdır.

Bahsedilen bu göstergeler doğrultusunda ekonomik kalkınmayı sadece gelir açısından tanımlamak dar bir yaklaşımdır, kalkınma konusu ele alınırken refah seviyesinin diğer yönleri de ele alınmalıdır. Örneğin, eğitim ve sağlık kendi başlarına refah seviyesinin önemli göstergelerindendir. Bu durum hem geliri etkiler hem de gelirden etkilenir. Yüksek gelir nüfusun sağlığının ve eğitiminin iyi olmasına olanak sağlarken, eğitimli ve sağlıklı bir nüfusta yüksek gelir sağlar. Bu nedenle kalkınma kavramı tanımlanırken sadece gelir düzeyi ve dağılımı değil; refah seviyesinin diğer önemli bileşenleri de dikkate alınmalıdır (Chau ve Kanbur, 2019). Kalkınma kavramının milli gelir düzeyindeki artışın yanı sıra başka unsurları da kapsamaktadır. Bunlar (Yağcı, 2003, s. 161);

- Ulusal gelir dağılımının daha dengeli bir biçime doğru yönelmesi,
- Ülke kaynaklarının rasyonel biçimde kullanılması ve sanayi toplumuna geçilmesi için çalışmalar yapılması,
- Üretimin artması sonucunda her kesimde üretim biçimi ve ilişkilerinin değişmesi ve verimliliğin yükselmeye başlaması,
- Sosyal yatırımların ve alt yapı yatırımlarının sadece ülkenin belirli bölgelerine değil, özellikle geri kalmış bölgelere doğru yönlendirilmesi,
- Beslenme sorununun uygun koşullarla gerçekleştirilmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Bu unsurlar daha mikro bazda düşünüldüğünde ise karşımıza bölgesel kalkınma kavramı çıkmaktadır. Bölgesel kalkınma, ülke kalkınma politikasının bölge ve şehir düzeyinde yapı taşlarını oluşturan; bölgesel ve yerel düzeyde kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılmasını ve kaynaklarını

kalkınma yönünde birlikte harekete geçirmesini esas alan; bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması politikaları arasında dengeyi gözeten; yapısal ve temel bir politikadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 7). Bu doğrultuda bölgesel kalkınmayı bölgelerdeki ekonomik faaliyetleri destekleyerek bölgesel eşitsizlikleri azaltmak için genel bir çaba şeklinde tanımlamak mümkündür (OECD, 2018). Bölgesel kalkınma kavramı, bölgenin kendine ait kaynaklarının harekete geçirilmesi ve girişimciliğinde desteklenmesi ile bölgede gelir ve istihdam düzeyinin arttırılması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi şeklinde de ifade edilebilir (Durgun, 2006, s. 42)

Kalkınmanın en önemli amacı, tüm insanlara iş imkanı sunarak gelir kazanmalarını sağlamaktır. Bu amaç bölgesel düzeyde ele alındığında ise; bölgede yaşayan halka istihdam olanakları sunarak halkın gelir kazanmasına olanak sağlamak olduğu söylenebilir (Sezer ve Çakır, 2009, s. 1). Ancak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sadece ekonomik anlamda büyümesi kalkınmaları için yeterli değildir (Yıldız, 2007, s. 21). Az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için bir taraftan ekonomik konular üzerine yoğunlaşırken, diğer taraftan da tarımsal verimliliğin arttırılması, altyapı olanaklarının geliştirilmesi ve ülkede yaşayan insanların eğitim, beslenme ve sağlık sorunları gibi sosyal unsurların da geliştirilmesi gerekmektedir (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 121).

Ekonomik kalkınma ve buna bağlı olarak yaşanan sosyal gelişmeler bölgeler arası dengesizliklerin en aza indirilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi bakımından turizm faaliyetleri, tarım ve sanayi alanında yeterli kaynak ve gelişme imkanı olmayan fakat turistik açıdan zengin kaynaklara sahip olan bölgelerin etkin bir uygulama ile kalkınmalarına ve dengeli bir şekilde gelişmelerine olanak sağlayacaktır (Kozak, 2015, s. 96). Turizm, turistik destinasyonlarda yaşayan yerel halk üzerinde önemli etkilere sahip bir sektördür. Yerel halk için önemli bir gelir ve istihdam kaynağı yaratan turizm, iyi planlanması halinde sosyal dokunun ve doğal ve kültürel mirasın korunmasında bir itici güç olabileceği gibi, bu alanlara yönelik bir tehdit haline de dönüşebilir (UNEP ve ICLEI, 2003, s. 7).

1.2. Turizm ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi

Bir olaylar bütünü olan turizm, hem ekonomiye hem doğal ve mamur çevreye hem de bölgeye gelen ziyaretçilere ve bölgeye etki eden bir unsurdur (United Nations, 2010, s. 1). Turizmin en önemli özelliklerinden biri doğa, iklim, tarih, folklor ve kültür gibi değerlerin tümüne bağımlı olmasıdır. Bu değerler ancak turizm sayesinde ekonomik mal niteliğine kavuşabilmektedir. Endüstriyel açıdan yeterli gelişme gösteremeyen, ancak zengin bir turistik potansiyele sahip olan bölgelerin doğru bir planlama ile turistik yönden kalkınmalarına, ekonominin dengeli bir biçimde gelişimine ve bir bölgede kazanılan varlığın diğer bölgelerde harcanması diğer bölgelerin refah seviyesinin yükselmesine yardımcı olmaktadır (İlkin ve Dinçer, 1991, s. 37).

Turizm ve bölgesel kalkınma kavramları birbirleri ile yakın ilişkilidir. Birçok bölgede ekonomik büyüme ve istihdam için en önemli kaynak turizmdir. Uygulanmakta olan turizm politikaları, bölgesel gelişim ve bölgesel mirasın korunması ve geliştirilmesi için önemli bir araç niteliğindedir (OECD, 2016). Turizm, kalkınma için ihtiyaç duyulan döviz girdisini sağlamakta ve turizmden elde edilen gelirler, yabancı ülkelerden alınan ekonomik yardımlara göre daha üstün bir konumda yer almaktadır. Bunun dışında turizm, gelişmekte olan ülkenin ihracatı için bir çeşitlendirme fırsatı yaratmakta ve döviz gelirlerindeki büyük dalgalanmaları da ortadan kaldırmaktadır (Çeken, 2008, s. 298). Bir ülkenin kırsal ya da nispeten kırsal bölgelerinde turizmi geliştirmek, ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasında var olan dengesizlikleri azaltabilir bir etkiye sahiptir. Turizm sektörü geliştikçe, bölge ekonomisine yeni gelirler katılmaya başlar, bu durum sonucunda yeni iş alanları oluşur ve gelir giderek artar (Tosun, Timothy ve Öztürk, 2003, s. 142).

Turizm sadece ekonomik bir olay değil; sosyal, kültürel ve coğrafi ve siyasi yönleriyle de ele alınması gereken ulusal ve uluslararası etkileri olan bir harekettir (Civelek, 2010, s. 332). Turizm, ekonominin yanı sıra kültürel mirasın ve çevrenin korunmasına, barışa ve güvenliğe, istihdama, ekonomik büyümeye ve kalkınmaya katkı sağlamaktadır (UNWTO, 2018a, s. 3). Turizmin etkileri konusunda günümüzde birçok araştırma yapılmakta ve en çok araştırılan konu turizmin ekonomik etkileri

olmaktadır. Çoğunlukla birçok ülke, turizmin ülkeler üzerindeki olumlu etkilerini göz önünde bulundurarak turizmi desteklemektedir. Araştırmalar gelişmekte olan ülkelerin turizmi kalkınma yaklaşımının bir parçası olarak gördüğünü göstermektedir (Mason, 2003, s. 40). Turizm yazınında turizmin etkileri genellikle üç ana kategoriye ayrılmıştır. Bunlar; çevresel (fiziksel çevre), sosyal ve ekonomik etkiler şeklindedir (Cooper ve Hall, 2008, s. 162).

Lickorish ve Jenkins (1997, s. 63); turizmin pozitif ekonomik etkilerini, döviz gelirlerinde artış, devlet gelirine katkıda bulunma, istihdam ve gelir yaratma ve bölgesel kalkınmayı teşvik etme şeklinde sıralamaktadır. İlk iki etkiyi uluslararası ya da makro etkiler olarak değerlendirirken, diğer etkileri ise ulusal etkiler olarak değerlendirmektedir. Turizm geliştikçe bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklar azalacak ve turizm bölgesel kalkınmanın dengeli olmasını teşvik edecektir. Ancak turizm her zaman her koşulda bölgesel kalkınmayı sağlamak için bir araç olarak görülmemelidir (Tosun, Timothy ve Öztürk, 2003, s. 142). Turizmin ekonomik gelişmenin itici bir gücü olarak kabul edilmesi ve bir ülkenin sadece turistik imkanlara sahip olması o ülkenin kalkınmasında en iyi çözümün turizm olacağını ifade etmemektedir. Bunun sebepleri ise şunlardır (Olalı, 1984, s. 91-92);

- Turistik yatırımların milli ekonomiye olan maliyetleri dikkate alınmalıdır.
- Turizmin gerektirdiği ithalat harcamaları, yurtdışına giden vatandaşların harcamaları göz önünde bulundurulmalıdır.
- Turizm, ekonominin diğer sektörlerinde alt yapı yeterli olmadığı zaman ve hizmet endüstrileri yeterli düzeye ulaşmadığı zaman hızlı bir gelişme gösteremez. Bu unsurlar dikkate alınarak turizmin ekonomideki yerini belirlerken turizmin ekonomik bakımdan olumsuz etkilerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Mason (2003, s. 35), turizmin olumsuz etkilerini fırsat maliyeti, turizme bağımlılığı ve fırsat maliyeti şeklinde ele almaktadır. Kreag (2001, s. 6) ise turizmin olumlu ve olumsuz ekonomik etkilerini Tablo 1'deki gibi özetlemektedir;

Tablo 1: Turizmin Ekonomik Etkileri

TURİZMİN EKONOMİK ETKİLERİ	
OLUMLU ETKİLERİ	**OLUMSUZ ETKİLERİ**
Gelir ve yaşam standartına katkıda bulunur.	Mal ve hizmetlerin fiyatını artırır.
Yerel ekonomiyi geliştirir.	Arazi ve konut fiyatlarını artırır.
İstihdam fırsatlarını artırır.	Yaşam maliyetini arttırır.
Yatırım geliştirme ve altyapı çalışmalarını geliştirir.	İthal işgücü potansiyelini arttırır.
Vergi gelirlerini artırır.	Ek altyapı maliyetleri oluşturur.
Kamu hizmetleri altyapısını geliştirir.	Yol bakım ve ulaşım sistemleri maliyetini arttırır.
Ulaşım altyapısını geliştirir.	Turizmin sezonluk olması işsizlik sorunları yaratır.
Alışveriş için fırsatları artırır.	Kar yerel olmayan sahipler tarafından paylaşılabilir.
Toplumun sağladığı ekonomik fayda yaygınlaşır.	İşverenler düşük ücret ödeyebilir.
Yeni iş fırsatları yaratır.	

Kaynak: (Kreag, 2001, s. 6)

Tablo 1, turizmin olumlu ve olumsuz ekonomik yönlerini ortaya koymaktadır. Yerel ekonomi, gelir ve yaşam standartları, ulaşım sistemleri gibi faktörlere olumlu etkileri olan turizm, diğer taraftan yaşam maliyetinin artması, mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması ve turizm hareketlerinin belli sezonlarda daha yoğun olması nedeniyle işsizlik sorunları yaratması gibi olumsuz etkilere de sahiptir. Ülkeler için bir kalkınma aracı olarak görülen ve önemli ekonomik etkiler yaratan turizm endüstrisi, bu etkilerin yanı sıra sosyal, kültürel ve çevresel etkilere de sahiptir.

Çevre, turizmin kilit bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Holden, 2008, s. 25). Çevre ve turizm arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Çevrenin nitelikleri turistler için cazibe merkezlerini oluşturmaktadır (Lickorish ve Jenkins, 1997, s. 86).

Çevre turizm için bir kaynak olma özelliği taşımakta; aynı zamanda turizmin en önemli etkileri de çevre üzerine olmaktadır. Turizm doğal kaynakları yoğun bir biçimde kullanmakta ve bu kaynakları korumak durumunda olan bir sektördür. Turizmin var olması için çevrenin yaşaması şarttır (Demirtaş, 2011, s. 330)

21. yüzyılın ilk on yılında turizm ve çevre arasındaki ilişki, gitgide daha çok tartışılan bir konu halini almış ve paydaşların doğal çevreye karşı olan sorumluluklarına verdiği önem de gitgide artmıştır (Holden, 2008, s. 70). Turizmin fiziksel çevre üzerindeki etkileri Tablo 2'de özetlenmektedir (Lickorish ve Jenkins, 1997, s. 87-89);

Tablo 2: Turizmin Çevresel Etkileri

TURİZMİN ÇEVRESEL ETKİLERİ	
OLUMLU ETKİLERİ	**OLUMSUZ ETKİLERİ**
Önemli doğal alanların korunması	Su/hava/gürültü ve görüntü kirliliği
Önemli arkeolojik ve tarihi yerlerin korunması	Aşırı kalabalık
Çevresel kalitesinin artması	Kıyı kullanım sorunları
Çevre değerinin gelişmesi	Ekolojik bozulmalar
Altyapının gelişmesi	Çevresel tehlikeler
	Tarihi ve arkeolojik alanlarda tehlike
	Atıkların yanlış imhası

Kaynak: (Lickorish ve Jenkins, 1997, s. 87-89)

Tablo 2'de turizmin fiziksel çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri yer almaktadır. Turizm hareketi, önemli doğal alanların korunmasını, çevrenin kalitesini arttırmayı, turizm hareketlerinin gerçekleştiği bölgede altyapının gelişmesine olumlu anlamda katkılar sağlarken, aynı zamanda aşırı kalabalığa, tarihi, arkeolojik alanlarda ve ekolojik alanlarda bozulmalara, hava, su ve gürültü kirliliğine de neden olabilmektedir.

Davies ve Cahill (2000, s. VI-VII) turizmin çevresel etkilerini genel olarak olumsuz yönde ele almış ve bu etkileri kaynak kullanımı (enerji ve su tüketimi), kirlilik ve atık (su ve hava kalitesi), habitat ve ekosistem değişimi, vahşi yaşama olan etkiler, estetik ve kültürel etkiler, ulusal parklar ve bölgesinde yapılaşmanın artması sonucu manzaranın ve bölgenin doğal yapısının bozulması şeklinde sıralamıştır. Çalışmalarında, bu olumsuz etkilere rağmen turizmin çevre üzerindeki olumlu etkilerinden de bahsedilmiştir. Turizmin doğal park gibi bölgelerin mevcut tarihi, kültürel ve anıtsal yapıların korunması için itici bir güç olmasının yanı sıra, olumlu ekonomik etkilerinin olumsuz çevresel etkilerini azalttığı ifade edilmektedir. Bölgeye daha çok turist gelmesi yerel halkın gelir elde etmesini ve hayat standartının yükselmesini sağlamaktadır.

Urry (1992, s. 14-15); yapmış olduğu çalışmada turizmin olumsuz çevresel etkilerinin farklı şekillerde görüldüğünü ifade etmektedir. Bu etkiler; altyapıya yüklenme ve tıkanıklık, tarım modellerinde değişiklikler ve bunun sonucunda doğal manzarada görülen değişimler ve çevreye duyarlı alanlarda turizmin giderek gelişmesi sonucu oluşan kalabalıklaşma şeklindedir.

Bir bölgede veya ülkede turizm sektörünün gelişmesi, ekonomik değişimlerin yanı sıra toplumsal değişimleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin bireyleri üzerinde gelişmiş ülkelerin toplumsal yapısının etkisi olduğu kabul görmektedir. Turistlerin ve turist kabul eden ülkelerin etkileşimleri sonucunda turizmin toplum üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ortaya çıkmaktadır. Turizm, toplumlarda hoşgörü ortamını geliştiren, kadın hakları konusunda ilerlemeye yardımcı olan, boş zaman kullanma alışkanlıklarını geliştiren, temizlik bilincinin gelişmesini sağlayan, yeni toplumsal kurumların, yeni mesleklerin oluşmasında rol alan, yabancı dil öğrenmeye teşvik eden, aile bağlarını güçlendiren ve yerel halkın tarih ve kültür değerlerini daha çok koruma bilincine sahip olmalarını sağlayan bir yapıdır. Ancak turizmin toplum üzerindeki olumsuz etkilerinden de söz etmek gerekmektedir. Turizm, yabancı düşmanlığı ve suç oranlarının artması gibi hususlarda etkili olabileceği gibi kültürün ticarileşmesi ve bölge halkının turistlere özenmesi sonucu birey, aile ve toplum yapılarında değişiklikler yaratabilecek etkilere sahiptir (Kozak, 2015, s. 127-

135). Bu doğrultuda turizmin olumlu ve olumsuz etkilerini genel olarak aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür. Turizmin olumlu etkileri (Goeldner ve Ritchie, 2009, s. 31-32);

- Emek yoğun bir endüstri olan turizm, hem vasıflı hem vasıfsız işgücüne istihdam sağlar,
- Döviz arzı yaratır,
- Geliri artırır,
- Gayrisafi milli hasılada artış yaratır,
- Mevcut altyapı üzerine inşa edilebilir,
- Yerel ticareti ve sanayiyi canlandırmaya yardımcı olacak bir altyapı geliştirir,
- Yerel ürün ve kaynaklar ile geliştirilebilir,
- Yüksek çarpan etkisi vardır,
- Ekonomiyi çeşitlendirmeye yardımcı olur,
- Gelişimi yaygınlaştırır,
- Devlet gelirlerini artırır,
- Daha yüksek bir gelir düzeyi ve yaşam standartlarının gelişmesine bağlı olarak yaşam kalitesini artırır,
- Diğer ekonomik faaliyetleri tamamlayan aynı zamanda bir bölge için en uygun ekonomik kalkınma faaliyetlerinden bir olma eğilimindedir,
- Kültürel miras ve geleneklerin korunmasını destekler,
- Eğitim ve kültür anlayışını genişletir ve değer duygularını geliştirir,
- Çevrenin korunması ve geliştirilmesi gerekliliğini savunur,
- Yerel halkında kullanabileceği turistik ve rekreatif tesisler sağlar,
- Ziyaretçinin yerel kültüre ilgisinin olması bölgede sanatçı, müzisyen ve diğer performans sanatçılarına istihdam sağlar ve kültürel mirasın artmasına olanak tanır,
- Dil, din, ırk, sosyokültürel ve politik engelleri yıkar,
- Destinasyonun dünya çapında imaj sahibi olmasını sağlar,
- Küresel toplulukları destekler ve
- Uluslararası barış ve anlayışı destekler.

Turizmin olumsuz etkilerini ise aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür (Goeldner ve Ritchie, 2009, s. 32-33);

- Kaynaklar için talep gelişimi fazla olabilir,
- Enflasyon oluşumuna neden olur,
- Mevsimsellik özelliği zorluk yaratır,
- Dengesiz ekonomik kalkınmaya neden olabilir,
- Sosyal sorunlar yaratır,
- Doğal ve fiziksel çevreyi bozar, kirlilik yaratır,
- Kültürel çevreyi bozar,
- Suç oranlarında artışa neden olur,
- Ekonomik ve siyasi değişimlere karşı savunmasızlığı arttırır,
- Aile yapısını tehdit eder,
- Kültür, din ve sanatı ticarileştirir,
- Ev sahibi toplumda çatışma yaratır,
- Hastalık, ulaşım sorunları ve ekonomik dalgalanmalara katkıda bulunur.

Turizmin olumlu ve olumsuz etkileri değerlendirildiğinde, sektörün ülkeler veya bölgelerin sahip olduğu kaynakları etkin bir biçimde kullanarak, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesinde ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde önemli bir paya sahip olan turizm dünyada en hızlı büyüyen sektörlerden biridir. Bunun sebebi turizmde temel arz kaynaklarının bölgenin doğal, sosyo-kültürel ve tarihsel kaynaklara bağlı olmasından kaynaklanmaktadır (Çeken, 2008, s. 302). Bu nedenle turizm sadece ekonomik değil; kültürel ve çevresel anlamda da gelişim sağlayabilecek bir sektördür. Ancak kalkınmaya hız verici etkisiyle bilinen turizm sektörü diğer taraftan kendi kaynaklarını yok edebilecek bir yapıya sahiptir. Turizm potansiyeli oluşturan tarihi ve doğal değerler korunabildiği sürece sektöre kaynak oluşturabilir. Bu noktada sürdürülebilirlik kavramının önemi ortaya çıkmaktadır.

1.3. Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Turizm

Turizm, gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin kalkınma politikalarında önemli bir yer tutmaktadır. Turizmin kalkınma

politikalarında yer almasının gerekçelerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Erdoğan, 1995; İncekara, 2001);

- Turizm ihracat özelliği göstererek, döviz akışını ve yabancı sermaye girişini artırır,
- Milli geliri olumlu etkiler,
- İstihdam olanaklarını genişletir,
- Altyapının gelişmesini sağlar,
- Bölgesel ve global entegrasyonun oluşumunu hızlandırır.

Modern zamanların en önemli sosyal ve ekonomik olaylarından biri turizm hareketidir. 1900'lü yılların başında seçkin kesimin katılımıyla gerçekleşen turizm hareketlerinin günümüze kadar geçen süre içinde giderek yaygınlaştığı görülmektedir (Sharpley ve Telfer, 2014, s. 3). Geçmişten günümüze turizm hareketinin gelişimini Şekil 1 ve Şekil 2'de ifade edilmektedir.

Şekil 1: Geçmişten Günümüze Turist Sayıları ve Geleceğe Yönelik Tahminler

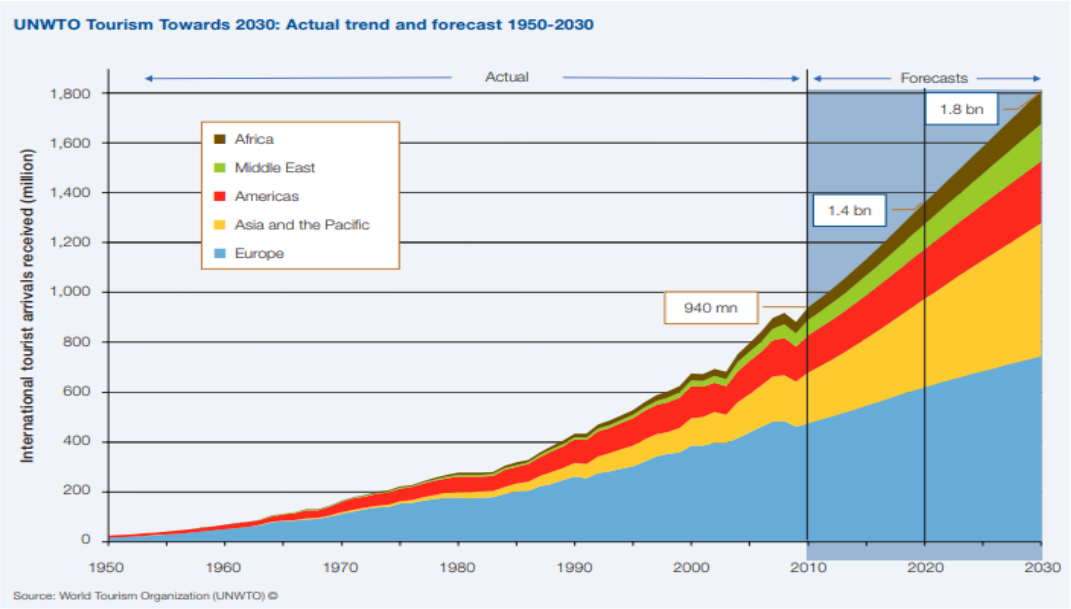

Kaynak: (UNWTO, 2017, s. 14)

Şekil 1'de 1950'li yıllardan günümüze kadar turizm hareketlerinin bazı dönemler haricinde devamlı artış gösterdiğini görmek mümkündür. Avrupa ve

Amerika'da daha fazla yoğun olan seyahatlerin 1980'li yıllardan itibaren Orta Doğu, Afrika ve Asya ve Pasifik bölgelerinde de arttığını görmek mümkündür.

Şekil 2: Uluslararası Turizm Hareketleri 1950-2030

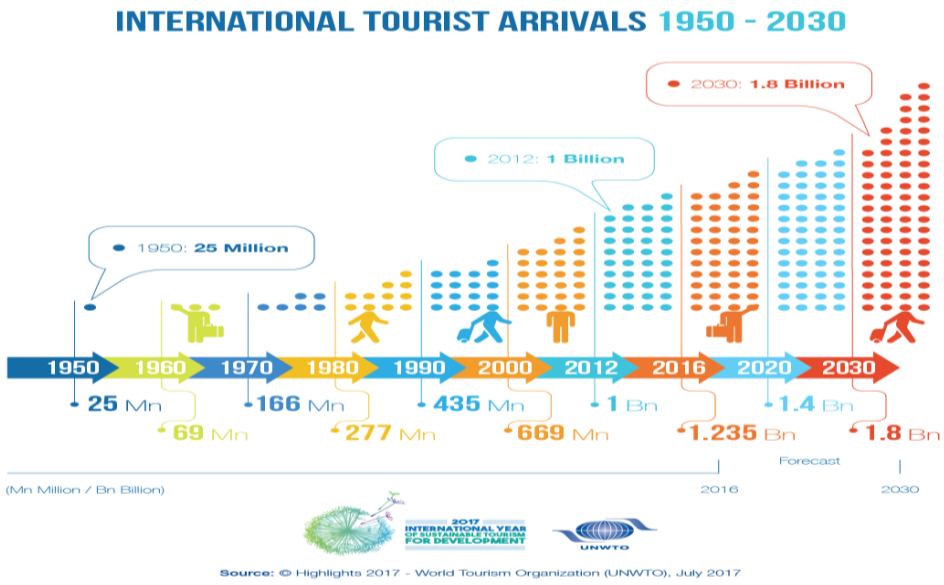

Kaynak: (UNWTO, 2019a)

Şekil 2'de 1950 yılından günümüze kadar uluslararası turizm hareketlerine katılan turist sayıları ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. 1950 yılında 25 milyon kişi turizm hareketlerine katılırken, 1960 yılında 69 milyon kişi, 1970 yılında 166 milyon, 1980 yılında 277 milyon, 1990 yılında ise 435 milyon kişi turizm hareketine katılmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise bu rakam 669 milyon kişi olmuş, 2012 yılında ise uluslararası turizm hareketlerine katılan kişi sayısı 1 milyar kişiye çıkmıştır. 2020 yılında bu rakamın 1,4 milyar kişiye çıkması beklenirken bu sayıya tahminlerden önce ulaşılmıştır.

2017 yılına yönelik veriler incelendiğinde 1,326 milyon kişi uluslararası turizm hareketlerine katılırken (UNWTO, 2018a, s. 2), 2018 yılında bu rakam %6 artış göstermiş ve 1,4 milyar kişi olmuştur (UNWTO, 2019b, s. 2). 2019 yılında ise büyüme 2017 (%7) ve 2018 (%6) kadar gerçekleşmemiş olsa da %4 yani yaklaşık 54 milyon turist artışı ile 1,5 milyar seviyesinde gerçekleşmiştir (UNWTO, 2020). Tahminler doğrultusunda 2030 yılında 1,8 milyar kişinin turizm hareketine katılması

beklenmektedir. Turizm hareketine katılan turist sayısı arttıkça turizmden elde edilen gelirin de artması olağan bir durumdur. 2017 rakamlarına göz atıldığında uluslararası turizm hareketlerinden elde edilen gelirin 1,340 milyar dolar (UNWTO, 2018a, s. 2), 2018 (UNWTO, 2019b, s. 2) ve 2019 yılında ise bu rakamın 1,7 milyar dolar olduğunu görmek mümkündür.

Turizmin en önemli etkilerinden biri gelir yaratıcı etkisidir. Turistler gitmiş oldukları ülke veya bölgede konaklama, gezi-eğlence, yeme-içme, ulaşım, alışveriş, hediyelik eşya gibi gereksinimlerini karşılamak amacı ile harcamalar yapmaktadır. Turistlerin yapmış olduğu bu harcamalar hem bölgede yaşayan insanların gelirini arttırmakta hem de ülke ekonomisi içinde çeşitli şekillerde devrederek dolaylı yoldan yeni gelir meydana gelmesini sağlamaktadır. Yeni gelir sağlayarak yaratmış olduğu bu çarpan etkisi ile turizm, ulusal ekonomiler için geniş kapsamlı bir gelir etkisi oluşturmaktadır (Bahar ve Kozak, 2006, s. 135). Gelişmekte olan birçok ülke için turizm başlıca döviz kaynaklarından biri haline gelmiştir. Gelişmiş olan ülkelerde de turizmden elde edilen gelir genel olarak ödemeler dengesine olumlu bir katkı sağlayabilecek düzeydedir. Aynı zamanda turizm sadece gelir değil önemli bir istihdam kaynağıdır. Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi seyahat ve turizmin ekonomik etkilerini doğrudan, dolaylı, yarattığı istihdam olanakları ve toplam etki kapsamında ele almıştır. Bu kapsamda hazırlanmış olan istatistikler incelendiğinde; 2019 yılında her 10 kişiden 1'inin turizm ve seyahat endüstrisinde istihdam edildiği ve küresel anlamda turizmden elde edilen gelirin Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın %10,3'ünü oluşturduğu görülmektedir (WTTC, 2020).

1.3.1. AB Bölgesel Kalkınma Politikalarında Turizm

Turizm, AB ekonomisinde önemli bir pay sahibidir (Juul, 2015, s. 5). Avrupa Komisyonu'na göre turizm, üçüncü büyük sosyo-ekonomik faaliyettir (ticaret ve inşaat sektörlerinden sonra) ve hem ekonomik büyüme hem de istihdam üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır (Juul, 2015, s. 5). Özellikle gençlere sağladığı istihdam oranları ile az gelişmiş bölgeler başta olmak üzere tüm Avrupa bölgesinin gelişmesinde kilit bir rol üstlenmektedir (European Union, 2019). Turizm, bölgelerin gelişimine katkıda bulunmanın yanı sıra sürdürülebilirliğinin olması halinde kültürel ve doğal mirasın

korunmasına ve geliştirilmesine de yardımcı olmaktadır (Juul, 2015, s. 5). Ayrıca son yıllarda birlik içindeki kültürel farklılıkların giderilmesi için turizmin sosyal ve birleştirici yönü de ön plana çıkmaktadır (Avcıkurt ve İlban, 2016, s. 37).

Çoğunluğu Avrupa Birliği üyesi olan Avrupa ülkeleri dünya turizminin gelişiminde önemli rol oynayan bir yapıya sahiptir (Avcıkurt ve İlban, 2016, s. 37). Günümüzde Avrupa dünyanın en çok tercih edilen turizm merkezidir (European Union, 2019). Avrupa'nın en çok tercih edilen bölge olması aynı zamanda diğer bölgelere göre daha fazla gelir elde etmesini sağlamaktadır. İstatistikler incelendiğinde; 2017 yılında seyahat eden 1,323 milyon kişiden 672 milyonunun Avrupa'yı tercih ettiği ve Avrupa'nın uluslararası turizm gelirinin 519 milyar dolar olduğu görülmektedir (UNWTO, 2018a). 2018 yılında ise uluslararası turizm hareketine katılan 1,4 milyar kişiden %51'i (710 milyon turist) Avrupa'yı tercih etmiştir ve Avrupa'nın turizmden elde edilen geliri turizmden elde edilen toplam gelirin %39'u (570 milyar dolar) kadardır (UNWTO, 2019b).

Avrupa kıtasında turizmi hareketlerinin geçmişi çok eskilere dayanmasına rağmen (bkz: Şekil 1 ve Şekil 2); AB politikalarına göz atıldığında köklü ve kapsamlı bir turizm politikasının varlığından söz edilememektedir (Tekindağ, 2014, s. 3). AB yakın bir geçmişe kadar turizmin gelişmesine ve büyümesine ciddi şekilde yaklaşmamış ve dolaylı olarak turizmle ilgilenmiştir (Akbaş ve Mutlu, 2016, s. 124). Birliğe bağlı her ülkede turizmin gelişimi ve turizm politikaları ile ilgilenen özel ve kamu kurumları farklıdır. AB kurucu üyeleri olan ülkeler turizmden önemli miktarda gelir elde etmesine rağmen, birlikte uzun bir dönem turizme yönelik ciddi bir politika yapma konusunda girişim olmamıştır (İstanbullu Dinçer, 1997, s. 93).

1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başı AB açısından turizmin bir politika çerçevesinde ele alınması gerektiğinin farkına varıldığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980'li yıllarda ciddi turizm politikaları için girişimler başlamış olsa da; 1968 yılında otel, kahve ve restoranlar için planlanan personel mevzuatı ve 1975 yılında oluşturulan Avrupa bölgesel gelişme fonu doğrudan turizm ile ilgili olmasa da turizm politikalarının oluşturulmasında önem arz eden adımlar olmuştur. 1976 yılında deniz suyu ve toprak kirliliğini önlemek için çalışmalar yapılmış, 1977 yılında AB çevre politikasına karar verilmiş ve 1979 yılında yaban kuşu hayatının korunmasına

yönelik tedbirler ele alınmıştır. 1973-1984 yılları arasında su, hava, gürültü kirliliği, kimyasal maddeler ve doğanın korunmasına yönelik 63 adet yasal düzenleme getirilmiştir. Çevre konusunda kamuoyundan gelen baskılar ve kültürel mirasın korunmasına yönelik verilen kararlar, komisyonun turizmle ilgili politikalar belirleme ve uygulama konusunda zorunluluk hissetmesine neden olmuştur (İstanbullu Dinçer, 1997, s. 94-95). 1980'li yıllardan itibaren AB politikalarında turizmin gelişimi Tablo 3'te ifade edilmektedir (Tekindağ, 2014, s. 3);

Tablo 3: AB Politikalarında Turizmin Gelişimi

1	Haziran 1982 Topluluk Turizm Politikası Üzerine Başlangıç Standartlarını Tespit Eden Kurallar Raporu
2	Temmuz 1982 Topluluk Turizm Politikasının Temel Prensipleri Raporu
3	1985 Ulaştırma Müdürlüğü bünyesinde küçük bir turizm birimi kurulması
4	Aralık 1986 Turizm Danışma Komitesi kurulması
5	1990 Avrupa Turizm Yılı
6	1992 M. McMillan-Scott Raporu "İlk Üç Yıllık Turizm Eylem Planı Dönemi (1993-1995)
7	1992 Maastricht Antlaşması
8	Nisan 1995 Turizm Yeşil Rapor
9	Nisan 1996 Philoxenia (Konukseverlik) Programı
10	2000 Lizbon Stratejisi
11	2001 Komisyon Tarafından Hazırlanan "Avrupa Turizminin Geleceği İçin Birlikte Çalışma" Tebliği
12	2006 Yenilenmiş AB Turizm Politikası Tebliği
13	2007 Lizbon Antlaşması
14	2007 Rekabetçi ve Sürdürülebilir Avrupa Turizmi Gündemi Tebliği
15	2010 Avrupa, Dünyanın 1 Numaralı Turizm Destinasyonu Tebliği

Kaynak: (Tekindağ, 2014, s. 3)

Avrupa Birliği'nin turizm ile ilgili olan ilk faaliyeti "Topluluk Turizm Politikası Üzerine Başlangıç Standartlarını Tespit Eden Kurallar Raporu"nun konseye sunulması ile başlamıştır. Ortak turizm politikalarının oluşturulmasına yönelik ilk

hareket olan bu raporun ardından, 1984 yılında üye olan ülkelerin turizm bakanları tarafından komisyon oluşturulmuş ve Ocak 1986'da "Turizm Alanında Topluluk Faaliyetleri" başlıklı raporla turizm politikasının çerçevesi oluşturulmuştur. Bu faaliyetler (Pearce, 1988, s. 13-14);

- Topluluk içinde turizme destek olmak,
- Turizmin mevsimsel ve coğrafi dağılımının iyileştirilmesi,
- Topluluğun finansal araçlarından daha iyi faydalanmak,
- Turizm endüstrisinde çalışma koşullarının iyileştirilmesi
- Turizm konusundaki sorunlara karşı farkındalığın arttırılması ve danışma ve iş birliğinin oluşturulması,
- Turistlerin daha iyi bir şekilde bilgilendirilmesi ve korunmasının sağlanması şeklinde sıralanmıştır.

1988 yılına gelindiğinde ise; birliğe üye ülkelerin turizm bakanları ilk kez toplanmış, komisyon 1990 yılını "Avrupa Turizm Yılı" olarak ilan etmiştir. Avrupa Turizm Yılı kapsamında iki hedef belirlemiştir. Bu hedefler (European Union, 1990, s. 3);

- Turizmin bütünleştirici rolünden faydalanmak ve sınırları kalkmış bir Avrupa'nın zeminini hazırlamak,
- Bölgesel politikalarda ve istihdam yaratmada turizmin ekonomik ve sosyal açıdan önemini vurgulamaktır.

1990 yılının Ekim ayında Avrupa Parlamentosu Turizm ve Ulaştırma komisyonunu ortak turizm politikası oluşturması konusunda görevlendirmiş ve yapılan çalışmalar sonucunda 30 Mayıs 1991'de Mcmillan-Scott tarafından rapor parlamentoya sunulmuştur. Raporda, turizm alanında o döneme kadar gerçekleştirilen politikaların turizmin ekonomik etkileri üzerinde durduğu, ekolojik ve sosyal yönünün unutulduğu ve bu nedenle sektörün dengesiz bir gelişim gösterdiği vurgulanmıştır. 1990 yılının Avrupa Turizm Yılı ilan edilmesi ile üçüncü dünya ülkelerine Avrupa'nın tanıtımı konusunda başarı sağlanmış olsa da sektörde hedeflere ulaşılması için yapılması gerekenlerden bahsedilmiş ve bu doğrultuda öneriler sunulmuştur (Karauçak Oğuz, 1991, s. 3'den aktaran İstanbullu Dinçer, 1997, s. 107). Komisyon

Nisan 1995'te "Yeşil Kitap" adlı bir rapor yayınlamış ve birliğin turizm alanındaki rolü üzerine çalışmalar başlatmıştır. Rapor sektöre yönelik hazırlanan ilk yasal düzenleme olarak da bilinmektedir. Rapor kapsamında AB üyesi ülkeler ve Avrupa'nın tümünde turizmin genel durumu ortaya konmuş, sektörün sadece ekonomik anlamda değil sosyal açıdan ve Avrupa kimliğinin oluşmasında anahtar rol oynayacağından söz edilmiş, KOBİ'lerin desteklenmesi ve seyahatin ön plana çıkacağı da vurgulanmıştır (Akbaş ve Mutlu, 2016, s. 125).

1997 yılında Avrupa Komisyonu turizmin ekonomik büyüme, istihdam, sosyal uyumun güçlenmesi ve Avrupa kimliğinin geliştirilmesine katkıda bulunabileceğini kabul etmiş ve Philoxenia adlı ilk çok yıllık programını (1997-2000) oluşturmuştur. Program turizm sektörünün dengeli ve sürdürülebilir gelişimini dikkate alarak, Avrupa'da turizmin kalitesini ve rekabet gücünü teşvik etmeyi ayrıca doğal, kültürel ve altyapı kaynaklarının rasyonel kullanımını ve turistlerin memnuniyetini sağlamayı hedeflemiştir (European Commission, 2019a). 2000'li yıllar AB'nin turizm stratejisinin sorumluluk, sürdürülebilirlik ve rekabet edilebilirlik konularına daha çok yöneldiği bir dönem olmuştur (Mehter Aykın, 2017, s. 68).

AB, turizmin sürdürülebilir gelişimini dört farklı şekilde ele almıştır. Bunlar; sürdürülebilir turizm konusunda ele alınan politikalar, sürdürülebilir turizm ile ilgili araştırmalar ve tematik ağlar, sürdürülebilir turizmi teşvik eden girişimler ve eylemler ve turizmin gelişimini etkileyecek olan diğer tematik alanlarda yürütülen politikalardır. Bu doğrultuda AB tarafından sürdürülebilir turizm konusunda ele alınan politikalar Tablo 4'te görülmektedir (European Union Danube Transnational Programme, 2018, s. 6-11);

Tablo 4: AB Tarafından Sürdürülebilir Turizm Konusunda Ele Alınan Politikalar

ADI	KARAR	KONU
Avrupa Turizminin Sürdürülebilirliği için Temel Yönelimler	COM (2003) 716 sayılı belge	Belge, AB'de turizmin güçlendirilmesini savunmaktadır. Turizm işletmeleri, turistik destinasyonlar ve ulusal ve yerel yönetimler ile ilgili tutarlı önlemler ve politikaların geliştirilmesini önermektedir.
Yenilenmiş Bir AB Turizm Politikası: Avrupa'da Turizm İçin Daha Güçlü Bir Ortaklığa Doğru	COM (2006) 134 sayılı belge	Bu politikanın amacı, Avrupa'da turizm endüstrisinin rekabet gücünü artırmak ve Avrupa'da ve dünyada turizmin sürdürülebilir gelişmesi yoluyla daha fazla ve daha iyi işler yaratmaktır.
Sürdürülebilir ve Rekabetçi Avrupa Turizmi için Gündem	COM (2007) 621 sayılı belge	Belge, sürdürülebilir turizmin uzun vadeli rekabet gücünü nasıl sağlayacağından ve komisyonun sürdürülebilir turizmi güçlendirecek geleceğe yönelik aktivitelerinden bahsetmektedir.
Dünyanın Bir Numaralı Turist Destinasyonu Avrupa için Yeni Bir Turizm Politikası Çerçevesi	COM (2010) 352 sayılı belge	Belge, Avrupa turizm endüstrisini rekabetçi kılan faktörleri ve sürdürülebilir kalkınmanın önündeki engelleri analiz etmektedir. Bu faktörler doğrultusunda somut eylemler önermekte, sürdürülebilir, sorumlu ve yüksek kaliteli turizm gelişimini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.
Kıyı ve Deniz Turizminde Daha Fazla İş ve Büyüme için Avrupa Stratejisi	COM (2014) 86 sayılı belge	Strateji, Avrupa'nın kıyı ve deniz turizminde sürdürülebilirlik ve rekabet gücünü artırmaya çalışmaktadır.

Kaynak: (European Union Danube Transnational Programme, 2018, s. 11);

Tablo 4'te AB tarafından sürdürülebilir turizm konusunda ele alınan politikalar yer almaktadır. 2003 tarihli 716 no'lu "Avrupa Turizminin Sürdürülebilirliği için Temel Yönelimler" belgesi sürdürülebilirliğin turizm sektörüne entegre edilmesinde AB düzeyinde atılan ilk önemli adımdır. 2003 yılında atılan ilk adımın ardından, 2006 yılında Avrupa'da turizm endüstrisinin rekabet gücünü artırma adına çalışmalar yapılmıştır. 2007 yılında sürdürülebilir turizmin uzun vadeli rekabet gücünü nasıl sağlayacağına yönelik bir politika, 2010 yılında ise "Dünyanın Bir Numaralı Turist Destinasyonu Avrupa için Yeni Bir Turizm Politikası Çerçevesi" oluşturulmuştur. Son olarak 2014 yılında Avrupa'nın kıyı ve deniz turizminde sürdürülebilirlik ve rekabet gücünü arttırmaya yönelik politikalar ele alınmıştır.

Sürdürülebilir Turizmi Teşvik Eden Girişimler ve Eylemler

EDEN (European Destinations of Excellence), Avrupa Seçkin Destinasyonlar Ağı, sürdürülebilir turizm gelişim modellerini tanıtmak için her yıl yapılan bir yarışmadır. Yarışma sonucunda kazanan destinasyonlar "seçkin destinasyon" olmaya hak kazanmaktadır. Bu sayede Avrupa turizm destinasyonlarının değerlerine, çeşitliliğine ve ortak özelliklerine dikkat çekme hedefine ulaşılmaktadır. Böylece geleneksel olmayan Avrupa destinasyonlarının görünürlüğü artmakta, Avrupa'daki iyi uygulamaları paylaşmak için bir platform oluşmakta ve ödüllü destinasyonlar arasında ağ oluşturmayı teşvik etmektedir. 2006 yılında komisyon tarafından başlatılan uygulama kapsamında Türkiye'den de seçkin destinasyon olmaya hak kazanmış yerler bulunmaktadır (European Commission, 2019b).

CALYPSO- Herkes İçin Turizm programının amacı turizmi herkes için erişilebilir hale getirmektir. Engelli kişilerin turizme katılımını kolaylaştırmak ve böylece düşük sezonlarda turizm hareketlerinin artışını sağlamaktır. Bu program özellikle dört grup üzerinde durmaktadır. Bu gruplar; maddi durumu olmayan yetişkinler (18-30 yaş arası), 65 yaş üstü seyahat etmeyi göze alamayan ya da yolculuk organize etmekte zorlanan bireyler, düşük gelirli aileler ve engellerinden dolayı seyahat edemeyen bireylerdir (European Commission, 2019c).

Funding for Sustainable Transnational Tourism Products-Sürdürülebilir Uluslararası Turizm Ürünleri Fonu, Avrupa komisyonu COSME programı aracılığıyla sürdürülebilir ulus ötesi turizm ürünlerine ortak finansman sunmaktadır. Bu turizm ürünleri, turistlerin topluluklarla daha etkin iletişim kurmasına olanak sağlayan uluslararası rotalar, farklı temalara odaklanan yollar ve güzergahlar olan tematik ürünlerdir. Örneğin; spor turizmi, yemek ve şarap turizmi, sağlık turizmi, doğa turizmi, yavaş turizm gibi. Bu girişimin amaçları ise (European Commission, 2019d);

- Sürdürülebilir turizmde ulusötesi iş birliğini güçlendirmek,
- Küçük işletmelerin ve yerel yönetimlerin sürdürülebilir turizme katılımını teşvik etmek,
- Avrupa turizm endüstrisinin rekabet gücünü teşvik etmek şeklinde sıralanmaktadır.

ETIS (European Tourism Indicators System), Avrupa Turizm Gösterge Sistemi turistik destinasyonların sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel sorunlarla başa çıkabilmesi için sürdürülebilirlikle ilgili performanslarını ölçmelerine yardımcı olmak adına oluşturulmuştur. Tüm turistik destinasyonlar için uygun olan bu sistem destinasyonların turizm planlamasında daha akıllı bir yaklaşım benimsemesini teşvik etmektedir. Sistem, destinasyon yönetiminde sürdürülebilir bir yaklaşımı ele alan destinasyonları destekleyen bir yönetim aracı, destinasyonların performanslarının bir yıldan diğer yıla nasıl değiştiğini gösteren bir izleme aracı ve turizm işletmeleri için yararlı bir bilgi aracı niteliğindedir (European Commission, 2019e).

EU Ecolabel-Eko etiket, 1992 yılından beri var olan, Avrupa'da ve dünyada tanınan bir etiket sistemidir. Yaşam döngüleri boyunca yüksek çevre standartlarını sağlayan ürünler ve hizmetler çevresel mükemmellik etiketi almaya hak kazanmaktadır (European Commission, 2019f). Günümüzde turistlerin konaklama ve kamp hizmetleri için özel eko etiket kriterleri mevcuttur (European Union Danube Transnational Programme, 2018). Bu kriterlerin amacı (European Commision, 2009, s. 1);

- Sınırlı enerji tüketimi,
- Sınırlı su tüketimi,

- Azaltılmış atık üretimi,
- Çevreye daha az zarar veren yenilenebilir enerji ve maddelerin tüketimini sağlamak,
- Çevresel eğitimi teşvik etmek şeklindedir.

EMAS-Avrupa Birliği Eko-Yönetim ve Denetim Programı, şirketler ve diğer kuruluşların çevre performansını değerlendirmek, raporlamak ve geliştirmek için Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen birinci sınıf bir yönetim aracıdır. Program dünya çapında geçerlidir ve tüm ekonomik ve hizmet sektörlerini kapsamaktadır (European Commission, 2019g).

Birliğin turizm odaklı geliştirmiş olduğu son politika ise; 2010 yılında sunmuş olduğu "Europe, The World's No 1 Tourist Destination" (Avrupa, Dünyanın 1 Numaralı Turizm Destinasyonu) adlı belgedir (Avcıkurt ve İlban, 2016, s. 139). Politikanın temeli turizm sektöründe rekabet gücünü ve sürdürülebilir büyüme kapasitesini teşvik etmektir. Uygulanmak istenen politikanın 4 temel amacı (The European Parliament, 2011, s. 7);

- Turizm sektöründe yenilikleri destekleyerek, mesleki becerileri geliştirerek ve daha uzun bir turizm sezonunu teşvik ederek daha rekabet edilebilir hale getirmek,
- Sürdürülebilirliği, sorumlu ve kaliteli turizm anlayışını destekleyerek Avrupa genelinde yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak,
- Avrupa'nın destinasyon imajını uluslararası anlamda güçlendirmek,
- Turizmin gelişimi için birliğin mali politikalarını ve araçlarının kullanılma potansiyelini arttırmaktır.

Birlik kapsamında turizme yönelik geliştirilen politikalar ve sunulan raporların yanı sıra birliğin çeşitli alanlardaki faaliyet programları doğrudan turizm ile bağlantılı olmasa da genel olarak turizm endüstrisini de kapsamaktadır (Avcıkurt ve İlban, 2016, s. 145). Bu doğrultuda turizmi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen AB faaliyet programları tablodaki gibi sıralanabilir (Tekindağ, 2014, s. 4);

Tablo 5: Turizmi Doğrudan ve Dolaylı Etkileyen AB Faaliyet Programları

Avrupa Birliği'nin Turizm Sektörüne Yönelik Doğrudan Politikaları
Kültür Turizminin Geliştirilmesi
Kırsal Turizmin Geliştirilmesi
Sosyal Turizmin Geliştirilmesi
Mesleki Eğitimin Desteklenmesi
Tüketici Olarak Turistlerin Bilgilendirilmesi ve Korunması
Turizmin Bölgesel ve Sezonluk Dağılımı
Turizm İstatistiklerinin Geliştirilmesi
Uluslararası Pazarda Avrupa Turizminin Tanıtımı
Avrupa Birliği'nde Turizm Sektörünü Etkileyen Dolaylı Politikalar
Fiziki Sınırların Kaldırılması
Ekonomik ve Parasal Birlik: Tek Para Kullanımı
Ulaştırma Politikası
İstihdam Politikası
KOBİ Politikası
Mali Kaynaklı Destek Politikaları: Bölgesel Kalkınma
Katma Değer Vergisi Oranlarının Standartlaşması
Rekabet Politikası
Çevre Politikası

Kaynak: (Tekindağ, 2014, s. 4)

Tablo 5'te AB'nin turizmi doğrudan ve dolaylı etkileyen faaliyet programlarını görmek mümkündür. Turizm ile ilgili dolaylı politikaların doğrudan politikalardan fazla olduğu görülmektedir. Bu durum turizmin farklılık içermesi ve heterojen bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Karakuş, 2003, s. 18). AB turizm politikalarını çevre, ulaştırma ve benzeri alanlardaki politikaların dolaylı etkilediği bilinmektedir. AB sürdürülebilir çevre konusuna özellikle vurgu yapmaktadır.

1.3.2. Türkiye'deki Turizm Politikaları

Türkiye'deki turizm politikaları planlı dönem öncesi (1923-1962) ve planlı dönem (1963-günümüz) olarak iki döneme ayrılmaktadır. Planlı dönem öncesinde turizm ile ilgili gelişmeler sınırlı olsa da devletin gündeminde yer almıştır. 1953 yılında yürürlüğe giren "Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu" yerli ve yabancılar için bazı teşvik unsurları içermiş olsa da turizm sektöründeki esas gelişme planlı dönemde yaşanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. xi).

1.3.2.1. Planlı Dönem Öncesi Turizm Politikaları (1923-1962)

Planlı dönem öncesinde turizm politikalarına yönelik bir değerlendirme yapıldığında; 1950 yılına kadar turizmde ciddi bir girişimin olmadığı görülmektedir. 1923'ten 1950'ye kadar geçen sürede dünyada savaş döneminin yaşanıyor olması ve dünyanın siyasal durumundaki iniş çıkışlar genel anlamda turizm hareketlerinin geri planda olmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin yeni kurulmuş bir devlet olması ve çözmesi gereken ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlarının bulunması turizm ile ilgili çalışmaların yapılamamasına yol açmıştır. 1950-1960 yılında dönem iktidarının ekonomik anlayışı doğrultusunda turizm anlamında bazı öncü çalışmaların yapıldığını söylemek mümkündür (Bozok ve Şahin, 2013, s. 260).

1950 yılında çıkarılan "5647 Sayılı Turizm Müesseseleri Teşvik Kanunu", Türkiye'de turizmin geliştirilmesi amacıyla çıkarılan ilk yasal düzenlemedir. Bu yasayla, hangi işletmelerin Turizm Müessesesi olacakları, yasanın konusu olan teşvik tedbirlerinden hangi işletmelerin yararlanacakları, teşviklerden yararlanma koşulları ve turizm işletmelerinin denetlenmesine ilişkin ilkelere ait düzenlemeler yapılmıştır. 1950 yılında turizm sektörüyle ilgili olarak gerçekleştirilen bir başka düzenleme de Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın bir milyon liralık Turizm Kredisi Fonu oluşturmasıdır. Bu fon ile "5647 sayılı Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu"nda teşvik edilmelerine karar verilen turizm işletmelerine tahsis edilecek kredilerin kaynağı sağlanmıştır (Oktayer, Susam ve Çak , 2007, s. 42). Sektördeki yatırımları teşvik etmek amacıyla 1953 yılında ikinci bir teşvik yasası çıkarılmıştır. "6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu" ile özel sektörün turizm yatırımlarına teşvik

edilmesi amaçlanmıştır. 1954 yılında ise; “6224 Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanunla yabancı sermayenin de turizm alanında yapacağı yatırımlara birtakım kolaylıklar sağlanmıştır. Teşvik yasalarının uygulanmasının önündeki en büyük sorun turizmi teşvik edilecek olan yatırımlara verilen kredinin kaynağı olmuştur. Bu nedenle 1955 yılında Turizm Bankası kurulmuştur (Maviş, Ahipaşaoğlu ve Kozak, 2002, s. 137).

1950-1960 döneminde turizm politikaları kanun ve yönetmeliklerle çeşitlendirilmeye çalışılmış ve politikaların uygulanması için sorumlu kurumların oluşturulması konusunda çalışmalar yapılmıştır. 1957 yılında “Basın Yayın ve Turizm Vekaleti”nin kurulmasıyla turizm ilk defa bakanlık düzeyinde temsil edilmeye başlanmış, 1963 yılında “Basın Yayın ve Turizm Vekaleti”nin ismi “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı” olmuş ve sonrasında bakanlığın ismi birkaç kez daha değiştirilmiştir (Dinçer ve Çetin, 2015, s. 173).

1.3.2.2. Planlı Dönemde Turizm Politikaları (1963- Günümüz)

Planlı döneme geçiş ile turizm sektöründe yaşanan en önemli gelişmelerden biri, turizmin kalkınma planlarında hizmetler sektörünün bir alt dalı olarak yer alması olmuştur. Bu dönemde turizm eğitimi ilk kez örgün eğitim kurumlarında verilmeye başlanmış, 1963 yılında “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı” kurulmuştur. Başka önemli bir gelişme ise; 1960’ların sonunda Türkiye’de seyahat acentası sayısının artması sonucu 1972 yılında “Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği”nin (TÜRSAB) kurulması olmuştur (Kozak, 2015, s. 152-153). Bu önemli gelişmeler dışındaki ayrıntılar her kalkınma planı başlığının altında detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.3.2.2.1. Birinci Kalkınma Planı (1963-1967)

1963-1967 yıllarını kapsayan birinci kalkınma planında turizm hizmetler başlığı altında ele alınmıştır. Planda turizmin mevcut durumu, geleceğe yönelik hedefler ve turizm ile ilgili tedbirlere değinilmiştir.

Planda Türkiye’nin ödeme bilançosu açığının kapatılmasında turizmden yararlanması gerektiğinden ve ülkenin doğal ve kültürel kaynaklarının turizm için elverişli olduğundan bahsedilmiştir. Turizmin geliştirilmesinde ülkeye turist çekebilmek için yapılacak yatırımların sadece konaklama tesislerine değil, ülkenin

tanıtımına, turizme hizmet eden diğer tesislere ve hediyelik eşya sanayisine de önem verileceğine değinilmiştir. Turistlerin bahsedilen döneme kadar ortalama geceleme sayısı 4 gece ve turist başına düşen ortalama gelir 60 dolardır. Plan döneminin sonunda konaklama süresi ve gelire yönelik hedef, 6 gece konaklama ve 100 dolar şeklinde olmuştur. Bu doğrultuda yapılacak yatırımlarda turistik açıdan çekiciliği yüksek yerlerin yatırım anlamında öncelikli olması, turizm açısından gelişmekte olan bazı bölgelere yatırımlar yapılması planlanmıştır. Hedeflenen yatırımlar (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019a);

- Tatil köyleri ve kampların kurulması,
- Turizmle ilgili projeler,
- Milli parkların kurulması,
- Yunanistan, Balkan ülkeleri, İtalya ve İsrail ile ulaştırma imkanlarının arttırılması,
- Hac yolunun tamamlanması şeklindedir.

Hedeflenen yatırımlar doğrultusunda birinci kalkınma planında turizme yönelik tedbirler ise;

- Ülkeye turist çekmek için Türkiye'nin tanıtım çalışmaları en iyi şekilde yapılması, bu konuda uzman yardımcı kuruluşlarla işbirliği sağlanması ve dış turizmin gelişmesi için öncelikle iç turizmin geliştirilmesi,
- Turizm konusunda yapılacak çalışmaları düzenli yürütmesi için bir teşkilat kurulması,
- Şehir ve kasabalarda turizmi geliştirme kurullarının kurulması ve kurulların yapacağı çalışmalar sonucu alınacak başarılara göre devletin vereceği desteklerde öncelik verilmesi,
- Turistlerin kalma süreçlerini kolaylaştırıcı tedbirlerin alınması, gümrük ve kambiyo işlemlerinin basitleştirilmesi, danışma bürolarının açılması ve turistlerin gezip dinlenmelerini kolaylaştırıcı hizmetlerin düzenlenmesi,
- Turizm Bankası'nın ıslah edilerek turizm sanayisinin gerekleri doğrultusunda turistik tesislere krediler verilmesi,
- Turizmin gelişmesine engel teşkil eden yasa ve tüzüklerdeki hükümlerin değiştirilmesi,

- Festivaller vb. organizasyonlar ve ilerleyen dönemlerde olimpiyatların düzenlenmesi için gerekli çalışmaların yapılması,
- Turizm personelinin eğitimine öncelik verilmesi,
- Yeni yapılacak olan otel ve motellerin bina vergisinden muaf tutulmasına yönelik çalışmaların yapılması,
- Kamu çalışanlarının faydalandığı kamplardan turistlerin faydalanma imkanının araştırılması,
- Eğitim programlarında bölgedeki turistik çekiciliklerin tanıtılmasının sağlanması,
- Turistik tesislerin var olduğu yerlerde turizmle ilgili diğer hizmetlerin üretiminin desteklenmesi,
- Turizme elverişli bölgelerde doğal kaynakların kullanımına yönelik kanuni hükümlerin düzenlenmesi şeklindedir.

1.3.2.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci beş yıllık kalkınma planında turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından tam olarak faydalanılması planlanmıştır. Dış turizm gelirlerinin, yabancı turist sayısının, ortalama tüketimlerinin, iç turizm hareketlerinin arttırılması, turistik yatırımların turizm potansiyeli yüksek olan bölgelerde yoğunlaştırılması, kitle turizmi için uygun konaklama ve ulaşım imkanlarının sağlanması ve yapılacak yatırımların kredilerle desteklenmesi hedeflenmiştir. Bahsedilen bu konular dışında fiyat politikasına, uluslararası rekabet şartlarına dikkat edilmesi, turistik tanıtım ve kredi politikasına yeni bir düzenleme getirilmesi ve yatırımlarda özel sektörün teşvik edilmesi için kamu yatırımlarının örnek teşkil etmesi konuları ele alınmıştır. İkinci kalkınma planı döneminde iç turizm ve pasif dış turizm hareketlerinde ortalama yüzde %10'luk, yabancı turist sayısında ise yılda %25 oranında bir artış hedeflenmiştir. Hedefler doğrultusunda ikinci kalkınma planında turizme yönelik tedbirler şu şekildedir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019b);

- Turizm ve tanıtma bakanlığının sadece turizm sektörü konusunda teşkilatlanması,
- Türkiye'nin turizm tanıtımının sadece bakanlık tarafından gerçekleştirilmesi ve gerekli görülen durumlarda farklı kamu kuruluşları ile iş birliği sağlanması,

- Turizm faaliyetlerinin gelişimi için gıda kontrolü ve çevre sağlığı konularına önem verilmesi,
- Kamuya ait olan turistik işletmelerin tek bir birim tarafından yönetilmesi, bu kapsamda turizm işletmeleri kurumunun kurulması ya da bu görevin mevcut kurumlardan birine devredilmesi,
- Turizm kredilerinin arttırılması, bu konu hakkında çalışacak bir kuruluşun kurulması, turizm sektöründe kredi yönetiminin bu kuruluş tarafından gerçekleştirilmesi ve öncelikli turistik bölgelerde farklı faiz oranlarının uygulanması konusunda çalışılması,
- Turizm eğitim ve öğretiminin koordine edilebilmesi için Turizm Eğitimi ve Öğretimi Milli Merkezi'nin kurulması,
- Plan süresince Türkiye'nin turistik açıdan fiziki planının öncelikli bölgeleri kapsayacak şekilde tamamlanması ve yatırımların bu plana göre gerçekleştirilmesi,
- Özellikle Akdeniz ülkeleri olmak üzere uluslararası alanda turizm tanıtımı konusunda iş birliği imkanlarının sağlanması,
- Türkiye'nin tarihi, arkeolojik mirasının korunması, değerlendirilmesi, onarılması ve özellikle turistik tesislerin yoğunlaştığı yerlere öncelik tanınması,
- Turizm faaliyetleri ile ulaşım arasındaki bağlantının detaylı bir biçimde ele alınması şeklindedir.

1.3.2.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü kalkınma planında öncelikle planlı dönemin kısa bir değerlendirmesi yapılmış ve hedefler ortaya konmuştur. Planlı dönem süresince turist sayısı, turizm geliri ve konaklama tesislerine yönelik hedeflerin altında kalmış olsa da, turist sayısı ve turizm gelirlerinde yaşanan artış oranının dünyadaki ortalama hızdan daha yüksek bir oranda olduğu ifade edilmiştir. Üçüncü kalkınma planında hedefler; plan süresi boyunca yurtdışına gidecek vatandaş sayısında ve Türkiye'ye gelecek turist sayısında yılda ortalama %13, turizm gelirlerinde %20 ve turizm giderlerinde %12 artış şeklinde ortaya konmuştur. Ayrıca plan döneminin sonuna kadar 72.000 yatak olan kapasitesinin 126.000 yatağa ulaşması hedeflenmiştir. Konaklama tesislerinin yatırımlarında öncelikli bölgelere yoğunlaşılması ve kitle turizmi gereklerine uygun olması amaçlanmıştır. Ayrıca yatırımı yapılacak tesislerde oluşacak personel ihtiyacı

içinde yeni bir program hazırlanması hedeflenmiştir. Üçüncü kalkınma planı döneminde turizme yönelik alınan tedbirleri (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019c);

- Yatırımlar, tanıtım faaliyetleri ve sektördeki tüm organizasyonların kitle turizmi esaslarına uygun olarak yapılması,
- İç ve dış turizm talebine uygun olarak turizm yatırımlarında ve işletmeciliğinde özel sektörün esas alınması,
- Turizmin geliştiği bölgelerde arazi kullanımı, tesis alt yapı, otel ve rekreasyon tesislerinin düzensiz gelişiminin önlenmesi için fiziksel planlama çalışmalarının yapılması, fiziksel planlara uygun olacak şekilde alt ve üst yapı yatırımlarının yapılması ve planların yapılıp uygulanmasında İmar ve İskân Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı arasında işbirliği sağlanması,
- Kıyılar, turistik alanlar ve milli park niteliğinde olan alanların toplum yararına kullanılmasını sağlamak amacıyla mevzuat hazırlanması ve toplum yararına kullanılacak yerlerde turizmi hızla geliştiği bölgelere öncelik verilmesi,
- Turizm sektöründeki kredi ihtiyacının turizm bankasının yanı sıra genel banka sisteminden de karşılanmasının sağlanması için çalışmaların yapılması ve kredi önceliğinde yatırımların turistik önceliği olan bölgelere yöneltilmesi,
- Turizm faaliyetleri kapsamında sosyal turizmin gelişmesine önem verilmesi, bu kapsamda kamu personellerinin tatillerini daha düşük maliyetlerle gerçekleştirilmesi için çalışmaların yapılması ve iç turizmin teşvik edilmesi,
- Turistik konaklama tesislerinde resmi eğitim görmüş personelin istihdamını ve istihdamın sürekliliğinin sağlanması ve eğitimde uygulamalı eğitime önem verilmesi şeklinde sıralamak mümkündür.

1978 Programı: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının yetiştirilememesinden dolayı 1978 yılına özgü bir program hazırlanmıştır. Program kapsamında öngörülen düzenlemeler; turizm sektöründe uzun dönemli hedeflerin organizasyonu için turizm sektörü ana politikasının oluşturulması, kıyı yasası çıkartılması için çalışmalar yapılması, Türkiye'nin tanıtım kampanyasına yönelik çabaların arttırılması, kaynakların değerlendirilmesi ve halka dinlenme olanakları sağlanması için gerekli planların yapılması şeklindedir (Kozak, 2015, s. 156-157).

1.3.2.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü kalkınma planını kapsayan süre için turizm gelirlerinde %23, turizm giderlerinde ise %4,1 artış öngörülmüştür. Plan döneminin sonunda 468 milyon dolarlık döviz geliri elde edilmesi planlanmıştır. Konaklama tesisi yatırımlarında turizm için öncelikli olan bölgelere yoğunlaşmak ve kitle turizmi gereklerine uygun tesislerin kurmak esas alınmıştır. Bu kapsamda belgeli tesislerde 40.000 yataklık bir artış planlanarak 1983'te bu rakamın 95.000 olması hedeflenmiştir. Uygun tesislerin fiziksel planlama çalışmalarının istenildiği gibi gitmesi için organize turizm bölgelerinin geliştirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Dördüncü kalkınma planında turizme yönelik ilkeler ve politikalar (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019d);

- Turizm sektöründe önceliğin kitle turizmine verilmesi, bu kapsamda kitle turizminin özellikle turistik önceliği olan bölgelerde altyapı ve üstyapının geliştirilmesi, altyapı ve üstyapı gelişimlerinin tamamlanacağı sürece kadar bireysel ve kitle turizminin birlikte değerlendirilmesi,
- Turizm yatırımlarında ve işletmeciliğinde kamunun etkinliğinin arttırılması, özel kesim ve yabancı sermayenin yatırıma dönüştürülmesinin özendirilmesi,
- Yabancı turizm yatırımcılarının yatırımlarının özendirilmesi, ülkeye önemli döviz girdisi sağlayacak yabancı işletmecilerin ülkede turistik tesis işletmesine izin verilmesi ve yabancı uyruklu personelin çalıştırılması konusuna kolaylık getirilmesi,
- Kamu kuruluşu kampları, dinlenme tesisleri ve turistik böğlerde yer alan eğitim tesislerinin yatak kapasitesinin tek merkezden yönetilmesi ve kampların iç turizme yönelik kullanılmasının sağlanması,
- Tek bir merkez üzerinden yönetilen yatak kapasitesinin aktif biçimde pazarlanabilmesi için T.C. Turizm Bankası A.Ş., Türk Hava Yolları ve Devlet Hava Meydanları ve Limanlar Genel Müdürlükleri arasında iş birliği yapılması ve charter seferlerin düzenlenmesi,
- Çalışanların tatil ihtiyacının giderilmesi için gerekli önlemlerin alınması,
- Deniz, nehir ve göl kenarlarının kamu yararına kullanımının sağlanması ve ikinci konut yapımını önlemek amaçlı gerekli yasal çalışmaların yapılması

- Türkiye'de kalacağı gün başına turistlere ve günübirlikçilere belirlenen miktarda döviz bozdurma zorunluluğunun getirilmesi,
- Ana güzergahlarda belirli aralıklarla servis alanlarının oluşturulması,
- Turistik talebin sadece belli dönemlerde yoğun olması değil tüm yıla dağılmasını sağlamak için gerekli önlemlerin alınması,
- Giriş kapılarında yoğunluğun önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması ve geçiş işlemlerinin kolaylaştırılması,
- Turizm eğitimi politikasının gözden geçirilerek ülke gereksinimini karşılayacak şekilde düzenlenmesi ve koordinasyonun Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından sağlanması,
- Turizm istatistiklerinin geliştirilmesi ve gerekli uyum çalışmalarının yapılması şeklindedir.

1.3.2.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Plan süresince dış turizm gelirlerinde ortalama %14,2 turizm giderlerinde ise %18,9 artış olması ve 1984 yılında 310 milyon olan net turizm gelirinin 1989 yılında 540 milyona ulaşması hedeflenmiştir. Plan döneminin sonunda Türkiye'ye gelecek olan turist sayısının 3 milyon kişi ve belgeli konaklama tesislerinin yatak kapasitesinin 100.000 yatak olması planlanmıştır. Beşinci kalkınma planını diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri kitle turizmi dışında farklı turizm türlerinin gelişmesi için çalışmaların başlamış olmasıdır. Bu doğrultuda benimsenen ilkeler ve politikalar ise (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019e);

- Türkiye'nin var olan turizm potansiyeli, tarihi, kültürel, arkeolojik varlıkları, sağlık, kış, gençlik av, su sporları, festival turizmi potansiyelinin, çevreyi güzelleştirme, temiz tutma ve ekolojik dengeyi koruma ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi,
- OECD ve OPEC ülkeleri dışında Balkan ve üçüncü dünya ülkeleri ile turistik ilişkilerin geliştirilmesi,
- Kitle turizminin yanı sıra bireysel turizme önem verilmesi ve çalışanların uygun koşullarda tatil yapmasının sağlanması,
- Turizm hareketlerine yönelik istatistiklerin yetersizliğinin giderilmesi için dış turizmde ve iç turizmde modern teknik imkanların kullanılması,

- Doğal ve kültürel çevre unsurlarının turizm amacıyla kullanımında, koruma stratejileri ve turizmi geliştirme stratejilerinin entegrasyonunun sağlanması,
- Turizm bankasının doğrudan yatırım yapması yerine fonların kredi olarak kullanımın sağlanması olarak sıralanmıştır.

1.3.2.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

1989 yılında 2,9 milyon dolar olarak tahmin edilen turizm gelirinin plan döneminde yüzde 13,6 bir artış ile 5,5 milyon dolar, turizm giderinin ise yılda ortalama 18,4'lük artışla 1 milyon dolara ulaşması hedeflenmiştir. Plan dönemi süresince Türkiye'ye gelecek turist ve ziyaretçi sayısının yüzde 8 artış ile 5 milyon kişiden 7,4 milyon kişiye, yurtdışına çıkış gerçekleştirecek vatandaş sayısının 2,2 milyon kişiden 2,8 milyon kişiye ulaşması planlanmıştır. Beşinci plan döneminde 145 bin olan yatak kapasitesinin bu plan döneminin sonunda 350 bin yatak kapasitesine ulaşması planlanmıştır. Bu kapsamda benimsenen ilkeler ve politikalar (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019f);

- Turizm sektörüne hizmet veren doğrudan ve dolaylı işletmelerin sayıca yeterli seviyeye getirilmesi ve eğitimlerinin sağlanması,
- Kış, termal, sağlık, golf, av, su sporları, festival, gençlik, kongre ve 3. yaş turizmi gibi çeşitlerin çekici hale gelebilmesi için teşvik politikalarının geliştirilmesi,
- Turizm alt ve üst yapısının nitelik ve nicelik bakımından yükseltilmesi için verilen önemin arttırılması,
- Kültürel ve doğal mirasın etkin bir şekilde korunması, çevre ile kültürel peyzaj ilkeleri doğrultusunda turizm faaliyet ve yatırımlarının planlanması ve uygulanması
- Yerli seyahat acentacılığı ile tur operatörlüğünün teşvik edilmesi ve charter taşımacılığın geliştirilmesi,
- Tesislerde doluluk oranını arttırıcı, sezonun uzatılması ve nitelik yükseltmeye yönelik önlemler alınması,
- Doğal ve kültürel varlıkların korunmasına öncelik verilmesi, belirlenmiş bölgelerin koruma altına alınarak turizme açılmasının teşvik edilmesi,
- Toplumun uygun şartlarda tatil yapmasının sağlanması,
- Turistik tesis işletmeciliğinin geliştirilmesi ve az kapasiteli tesisler ile aile işletmeciliğinin özendirilmesi şeklindedir.

1.3.2.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Altıncı kalkınma planı boyunca yaşanan olumlu gelişmelere rağmen, yedinci kalkınma planında yapılan mevcut durum değerlendirmesinde Akdeniz çanağındaki ülkelere göre yatak kapasitesi, teknik altyapı, ulaştırma, seyahat acentacılığı, tur operatörlüğü ve turizm eğitimi gibi hususların yetersizliğinden söz edilmiştir. Bunun yanı sıra en önemli sorunlardan biri turizmin çeşitlendirilememesinden kaynaklı problemler şeklinde ifade edilmiştir. Plan süresi boyunca benimsenmiş olan amaçlar, ilkeler ve politikalar aşağıdaki gibidir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019g);

- Sektörün temel amacı yerel halkın ve turistin turizmden beklentilerinin karşılanması, rekabet gücü bakımından yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirilmesi, doğal ve kültürel değerlerin zenginleştirilerek sürekliliğinin sağlanması,
- Plan döneminin sonunda turizm gelirlerinin 13,8 milyar dolar, turist sayısının 17 milyona kadar çıkması hedeflenmiştir. Bu kapsamda yatak kapasitelerindeki artışın inşaat ve proje aşamasındaki işletmelerinde tamamlanması ile 800 bine ulaşması, belediye belgeli tesislerle beraber bu sayının 1,3 milyon olması,
- Turizmin mevsimsel olma durumunu ve coğrafi yayılımını iyileştirmek, tüketici tercihleri dikkate alınarak alternatif turizm çeşitlerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetlere devam edilmesi,
- Turizm hareketlerinin yoğun olduğu bölgelerde halkın ve yerel yönetimlerin turizmle ilgili kararların alınması sürecine dahil edilmesi,
- Sektörde fiziki planların amaçlarına uygun bir şekilde yürütülmesi,
- Talep yapısındaki değişimler doğrultusunda küçük ölçekli işletmelerin gelişimine öncelik verilmesi,
- Sektörde hizmet kalitesinin artması için sertifikasyon sistemine geçilmesi,
- Yerli tur operatörlüğünün geliştirilmesi, pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin geliştirmek için yeni finansman kaynakların oluşturulması,
- Turizm üstyapısının altyapı ile entegrasyonu için düzenlemeler ve teknik önlemlerin yerine getirilmesi, Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) projesinin hayata geçirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması şeklindedir.

1.3.2.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci kalkınma planında turizm konusu, turizm ve tanıtma olarak ele alınmış ayrıca turizmin mevcut durum değerlendirmesi yapılmıştır. Yatak kapasitesi ve turist sayılarında yaşanan olumlu gelişmelerden söz edilmiş, tanıtma ve pazarlama konusunda yapılacak çalışmalardan bahsedilmiştir. Bunlardan başka altyapı çalışmaları kapsamında havaalanlarının geliştirilmesi gerekliliğinden söz edilmiştir. 1995-1998 dönemleri arasında turizm gelirleri ve turist sayısında önemli artışlar yaşanırken 1999 yılında yaşanan depremin etkisiyle düşüş yaşanmış, 2000 yılında gelen turist sayısının 9 milyon olması ve 7,2 milyar dolarlık bir gelir elde edilmesi hedeflenmiştir. Plan dönemi sonunda Türkiye'ye gelecek olan turist sayısının 13,6 milyon olması, tüm projelerin hayata geçirilmesi ve ikincil konutlarında devreye girmesi ile yatak kapasitesinin 1,3 milyona çıkarılması öngörülmüştür. Plan süresi boyunca benimsenmiş olan amaçlar, ilkeler ve politikalar aşağıdaki gibidir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019h);

- Ülke için önemli bir rekabet gücüne sahip olan turizm sektörünün kriz dönemlerinde ayakta kalabilen ve kendi kaynağını kendinin yaratabildiği sağlıklı bir yapıya ulaşmasının sağlanması,
- Tüketici tercihleri dikkate alınarak, turizm mevsimini yılın tamamına yaymak ve önceden turizm alanında ele alınmayan bölgelerde yayılması için çalışmalar yapılması,
- Sektör ile ilgili yatırımlarda doğal, kültürel yapıları ve çevreyi koruyan bir yaklaşım içinde olunmasının sağlanması,
- Turizm ile ilgili kararlara turizmin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetim ve halkın dahil edilmesi,
- Kullanıcıların "kullanan öder- kirleten öder" ilkesi kapsamında fiziki alt yapı finansmanına dahil edilmesi,
- Talepteki değişimler çerçevesinde küçük ölçekli işletmelere öncelik verilmesi ve KOBİ statüsünde değerlendirilmelerinin sağlanması,
- Sektörün uzun vadede iyi bir gelişim sağlayabilmesi için turizm sektörü ana planının uygulamaya geçirilmesi,

- Turizm eğitiminde ve kalitesinde standardizasyonun sağlanması ve istihdam için gerekli olan beceri düzeylerinin belirlenmesini sağlayacak belgelendirme sisteminin uygulanması,
- Turizmin mevsimsellik özelliğini iyileştirmek amacıyla potansiyel destinasyonlara alternatif turizm türleri ile ilgili yönlendirmeler yapılması,
- Turizme yönelik arazi kullanım planlama süreçlerinin etkin bir denetim
- Milli parklarda sürdürülebilir turizmin gelişimi için gerekli düzenlemelerin yapılması şeklinde sıralanmaktadır.

1.3.2.2.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu kalkınma planı diğer kalkınma planlarından farklı olarak 7 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Plan dahilinde ülke için turizmin yaratmış olduğu istihdam, döviz geliri ve katma değerinin son 20 yılda önemli bir gelişim gösterdiğinden bahsedilmiştir. Yatak kapasitesi ve turist sayısındaki artışlara rağmen tanıtım ve pazarlama konusunda yeniliklerin gerekliliğinden söz edilerek, eğitim konusunda mesleki belgelendirme sistemine geçişin henüz gerçekleşmemiş olmasının da kaliteyi olumsuz etkilediğine değinilmiştir. Plan döneminin sonunda turizm gelirinin 36,4 milyar dolara, 38 milyon turiste ve yurtdışına çıkan vatandaş sayısının 15 milyon olması hedeflenmiştir. Plan dönemine ait politikalar aşağıdaki gibidir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019i);

- Turizm sektörünün sağlıklı gelişimini sağlamak amacıyla turizm sektörü ana planının hazırlanması ve istihdam için gerekli olan beceri seviyelerinin belirlenmesi amacıyla belgelendirme sisteminin yapılması,
- Türkiye'nin rekabet üstünlüğü dikkate alınarak sağlık turizminin desteklenmesi,
- Mevcut kapasitede istenilen talebi elde edene kadar turizmin teşvik edilmesinde pazarlama havayolu ulaşımı ve toplam kalitenin iyileştirilmesine önem verilmesi,
- Turizmin yoğun olduğu bölgelerde hem yerel yönetimin hem de kullanıcıların kararlara ve fiziki altyapı finansmanına katılımının sağlanması,

- Sektörde kamunun turizmdeki rolünün tekrardan vurgulanması, yeni kapasite oluşturmanın yanında mevcut olanın niteliğinin artırılması,
- Turizmin mevsimsellik özelliğini iyileştirmek amacıyla potansiyel destinasyonlara alternatif turizm türleri ile ilgili yönlendirme faaliyetlerinin devam ettirilmesi,
- Sektörle ilgili yatırımlarda gerek doğal ve tarihi gerek sosyal çevrenin korunup kullanma dengesine özen gösterilmesi,
- Turizm sektörünün ülkenin refah ve gelişmişlik dengesizliklerini azaltıcı etkisinin ön plana çıkarılması, turizmin az geliştiği bölgelerde turizmin geliştirilerek hem sosyal hem de ekonomik kalkınmanın sağlanması şeklindedir.

1.3.2.2.10. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu kalkınma planı kapsamında yapılan durum analizinde dünyadaki eğilimlerin ve refah düzeyinin artması ile turizmde deneyimli gezgin grupların sayıca artacağı vurgulanmıştır. Bu doğrultuda turizmin çeşitlendirilmesi ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi önem taşımaktadır. Türkiye'nin mevcut dokusunu kongre, sağlık, kültür, kruvaziyer ve kış turizmi ile bütünleştirerek turizmi geliştirme ve plan döneminde özellikle sağlık altyapısının değerlendirilerek sağlık turizminin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Plan süresince ortaya konan hedeflerden biri de turizmin değer zincirinde yer alan her halkada kaliteyi arttırmak ve sürdürülebilirlik anlayışı doğrultusunda bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline getirmek olmuştur. Sektörde hem doğal hem de kültürel değerlerin koruma-kullanma dengesinden ödün vermeden sürdürülebilir bir gelişim hedeflenmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019j). Plan süresi boyunca turizm için üç ana politika belirlenmiştir. Bunlar (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 40);

- Turizmin bölgeler arası gelir düzeyi ve gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına katkı sağlaması,
- Sektörel gelişmede yüksek düzeyde nitelik hedefine yönelmenin sağlanması ve nicel hedefler için nitelikten ödün verilmemesi,

- Türk turizminin uluslararası turizm pazarından istenen düzeyde pay alabilmesi için yeterli talebin yaratılması şeklindedir. Benimsenen bu politikaların yanı sıra diğer politikalar (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019j);
- Talebin ve müşteri profilinin gelişiminin sürekli takip edilerek dış tanıtım faaliyetlerinin gelişmeler yönünde etkinleştirilmesi,
- Yerel yönetimler, STK ve halkın turizm hareketlerinin yoğun olduğu bölgelerde turizmle ilgili kararlara katılımının sağlanması,
- Başta sağlık turizmi olmak üzere, kış turizmi, kruvaziyer, kültür, kongre ve golf turizminde var olan altyapı eksikliklerinin giderilerek pazarın çeşitlendirilmesi ve alternatif turizm çeşitlerinin gelişiminin desteklenmesi,
- Turizm türlerine bütüncül bir şekilde yaklaşılarak, yeni projelerin "varış noktası yönetimi" kapsamında hayata geçirilmesi,
- Sürdürülebilir turizm uygulamalarının çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı kapsamında geliştirilerek, turizmin sosyo-kültürel ve çevresel olumsuzluklarının azaltılması şeklinde sıralanmaktadır.

1.3.2.2.11. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

2019-2023 yıllarını kapsayacak olan on birinci kalkınma planı için yapılan çalışmalar kapsamında 2017 yılı Kasım ayında "Özel İhtisas Komisyonları ve Çalışma Grupları El Kitabı", 2019 yılı Temmuz ayında ise planın kendisi yayımlanmıştır. Toplamda 43 alt komisyondan oluşan özel ihtisas komisyonunda 20. sırada turizm yer almaktadır (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019k).

On birinci kalkınma planında turizm, öncelikli gelişme alanları arasında yer almaktadır. Plan kapsamında amaçlar, politika ve tedbirler ve sektör hedeflerinden bahsedilmektedir. Plan süresince turizm sektöründe amaç, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi, para harcama eğilimi daha fazla olan kitlelerin ülkemizi ziyaret etmesinin sağlanması ve böylece hem konaklama sürelerini hem de konaklama dışı harcamaların arttırılmasının sağlanması şeklindedir. Ayrıca her bir destinasyonu kendi özelinde ele almak ve koruma-kullanma dengesi gözetilerek hem ekonomik hem de sosyal kalkınmaya katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Plan dahilinde

benimsenmiş olan politikalar ve tedbirler şu şekildedir (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2019l);

- Mevcut pazarların güçlendirilmesi, geliştirilmesi ve yeni pazarların yaratılmasıdır. Bu doğrultuda Uzak Doğu ülkeleri başta olmak üzere yeni pazarlar için çalışmalar yürütülmeye devam edilecek, pazar olarak seçilen ülkelerin belli şehirlerinden turistik bölgelere olan uçuş seferleri arttırılacaktır. Turizmin tanıtımı ve yatırımların arttırılması için Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı kurulacaktır. Hedef pazarlar başta olmak üzere yurt dışında imaj ve algı araştırmaları yapılarak yönetim planları hazırlanacaktır. Yatırım sürecinde olan 212.038 yatak kapasitesine ilave olmak üzere plan dahilinde yatak kapasitesi 300.000 arttırılacak, kriz dönemlerinden sektörün etkilenmemesi adına kriz yönetim planları hazırlanacaktır.
- Turizm çeşitlerinin arttırılması, konaklama sürelerinin uzatılması, konaklama dışı harcama alanlarının yaratılması ve harcama eğilimi yüksek olan kitlelere ulaşılması yoluyla kişi başı harcamaların arttırılmasıdır. Bu doğrultuda belirlenen turizm çeşitlerine yönelik talebin yüksek olduğu pazarların tespit edilecek ve bu bölgelerden gelen turist sayısının arttırılması için çalışmalar yapılacaktır. Konaklama süresini arttıracak ve turizmin yılın tamamına yayılmasını sağlayacak olan sağlık turizminin geliştirilmesi adına tanıtım ve yatırım faaliyetleri yürütülecektir. Turizm çeşitliliği sunan ve bütüncül olarak planlanan turizm kentleri hayata geçirilerek konaklama süreleri ve konaklama dışı harcamalar arttırılacak, turizm değerleri destinasyon bazında gruplandırılarak tanıtılacaktır. Yat limanı ve yat limanı yatırımları ile yat bağlama kapasitesinde 4500 yatlık kapasite artışı gerçekleşecek ve İstanbul'u kruvaziyer seyahatlerin kalkış ve varış noktası olması amacıyla yeni bir kruvaziyer liman yapılacaktır. Harcama eğilimi yüksek olan kitlelerin ziyaretlerini arttırmak amacıyla business ve comfort class uygulamaları yaygınlaştırılacaktır ve turistik tren seferleri uygulamaya alınacaktır. Ayrıca büyük ölçekli turizm yatırımlarının gerçekleştirilmesine yönelik arazi tahsisi ve planlama çalışmaları yapılacaktır. Dağınık durumda olan mevzuatta günümüzün ihtiyaçları gözetilerek sektörü ilgilendiren tüm hususlara yönelik Turizm Temel Yasası çıkarılacaktır.

- Her bir destinasyon kendi özelinde ele alınarak turizmin gelişimi ve yönetimi bütüncül olarak ele alınacak, çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı ile sürdürülebilir turizm uygulamaları geliştirilecektir. Koruma-kullanma dengesi göz önünde bulundurularak turizm alanlarının taşıma kapasiteleri tespit edilecek, alanlar buna göre yönetilecek ve kıyı alanlarının da bu denge unsuru dikkate alınarak yönetimi sağlanacaktır. Destinasyon bazında plan ve projeler yürütülecek ve bölgelerde altyapı yatırımları geliştirilecektir. Sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde çevreye duyarlı tesislerin sayısı arttırılacak ya da nitelikleri geliştirecek ve iklim değişikliğinin sektöre etkilerine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

- Sektörde daha yüksek standartlarda hizmet sunumu sağlanacaktır. Bu doğrultuda; Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı arasında yapılmış olan protokol çerçevesinde nitelikli ara eleman ihtiyacı karşılanacaktır. Personelin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen eğitim programlarına daha fazla katılımını sağlamak için çalışmalar yürütülecektir. Ayrıca nitelikli personelin istihdamını kolaylaştırmak ve daha konforlu barınmasını sağlamak için personel lojman alanları tahsis edilecektir. Tesislerin fiziki şartlarının standartlarının renovasyon[1] yoluyla daha iyi bir hale getirilmesine yönelik hukuki düzenlemeler yapılacak ve tesislerin standartlarının yükseltilmesini sağlamak üzere tesislerin belgelendirilmesine yönelik sistem yenilenecektir.

- İnternet tabanlı uygulamalar başta olmak üzere turizmin paylaşım ekonomisinden daha etkin faydalanabilmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır. Bu doğrultuda; turizmde dijitalleşme oranları üzerine araştırma yapılacak, sektörde ürün geliştirme, tanıtım ve pazarlamada kullanılmasına yönelik büyük verinin toplanması çalışmaları yürütülecektir. Teknoloji destekli ziyaretçi deneyimini arttırmaya yönelik projeler geliştirilecektir. Yurtdışı menşeili uygulamalara yönelik mali konular başta olmak üzere tüm hususlar dikkate alınarak ülke mevzuatları ile uyumlaştırılması sağlanacaktır. Turizm yatırım süreçleri elektronik ortama taşınarak yatırımcılara kolaylık sağlanacak ve iç turizmi ölçme sistemi kurulacaktır.

- Sektörün geleceğe yönelik hedefleri ise; turizm gelirinin 29,5 milyar dolardan 65 milyar dolara, ziyaretçi sayısının 46,1 milyon kişiden 75 milyon kişiye, ortalama

[1] "Onarım."

harcamanın 647 dolardan 867 dolara, ortalama konaklama süresinin 9,8'den 10'a çıkması ve gecelik gelirin 66 dolardan 86,7 dolara çıkması şeklindedir.

1960'lı yıllarda planlı döneme geçişle beraber turizm sektörü de beş yıllık kalkınma planlarında yerini almıştır. Birinci kalkınma planından itibaren yedinci kalkınma planı da dahil olmak üzere turizme yaklaşımın genel anlamda değişmediği görülmektedir. Bu planlarda öncelikli hedef turizm gelirlerini ve turizm kapasitesini arttırmak olmuş, turizmin sosyal, kültürel ve doğal çevre üzerindeki etkileri yeterince dikkate alınmamıştır. Beşinci kalkınma planında ekolojik dengeyi korumaktan bahsedilmiş, altıncı kalkınma planında ise alternatif turizm türleri için politikalar geliştirilmesi adına önerilerde bulunulmuştur. Genel anlamda 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin turizm politikasında yavaş olsa da bazı değişikliklerin olduğunu söylemek mümkündür. Sürdürülebilir turizmden çok söz edilmiş olmasa da turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm yıla yayılması konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca turizmin çevreye olan etkileri konusunda da birtakım çalışmalar yapılmıştır (Akış, 1999, s. 38-44).

2000'li yıllardan itibaren ise; turizm politikalarında sürdürülebilirlik konusu daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. Milli parklarda sürdürülebilirliğin sağlanması, yapılacak yatırımlarda hem doğal hem tarihi hem de sosyal çevrenin korunması, turizmin özellikle az gelişmiş bölgelerde gelişiminin sağlanması ve bu bölgelerde turizmin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmaya katkıda bulunması planlanmıştır. Özellikle onuncu kalkınma planıyla beraber yapılacak yatırımlarda koruma-kullanma dengesinin dikkate alınarak sürdürülebilir bir gelişimin sağlanması konusu vurgulanmış, on birinci kalkınma planında da bu anlayış devam etmiştir. On birinci kalkınma planında her destinasyonun geliştirilmesinde koruma-kullanma dengesinin göz önünde bulundurulması, turizmin ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunması amaçlanmıştır. Ayrıca sürdürülebilir turizm anlayışına uygun olarak çevreye duyarlı tesislerin çoğaltılması veya niteliklerinin arttırılması var olan politikalar arasındadır.

2007 yılında dokuzuncu kalkınma planının hedeflerine uygun olarak "Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2007-2013" hazırlanmıştır. Plan sektör için bir

yol haritası niteliğindedir. Türkiye'nin kültürel, tarihi ve coğrafi değerlerini koruma ve kullanma dengesi içerisinde kullanmayı ve Türkiye'nin turizmden daha fazla pay alabilmesi için turizm alternatiflerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye Turizm Stratejisi 2023'ün vizyonu, sürdürülebilir turizm anlayışını benimseyerek istihdamı arttırmak, turizm sektörünü bölgesel gelişmede öncü bir sektör yapmak ve Türkiye'yi önemli bir varış noktası haline getirmektir. Vizyona yönelik ilkelerde de sürdürülebilirlik konusuna değinildiği görülmektedir. Bu ilkeler (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007, s. 1-3);

- Bölgeler arası gelişme farklılıklarının giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedefine katkıda bulunması,
- Sürdürülebilirlik anlayışı ile var olan turizm bölgelerinin yeniden ele alınması ve kaliteli çevrenin oluşturulması,
- Sürdürülebilir çevre politikaları ile turizmin gelişiminin desteklenmesi,
- Özel, kamu ve sivil toplum kuruluşlarının bilinçlenmesi için sürdürülebilir turizmin tanıtılması ve agro-turizm, eko-turizm ve kırsal turizm konularında bilgi verilmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Eylem planı 2007-2013 ise; Türkiye Turizm Stratejisi 2023'ün önemli bir bileşenidir. 6 yıllık bir dönemi kapsayan bu plan, turizmin çeşitlenmesi, tüm yıla yayılması ve öncelikli olarak geliştirilecek olan turizm türlerinin geliştirilmesine yönelik alınması gereken tedbirleri içeren toplamda 172 eyleme yer vermektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007, s. 42). Belgede yer alan eylemler arasından 11 tanesinin sürdürülebilirlik hedefleri ile uyumludur. Sürdürülebilirlik anlayışına yer veren eylemler arasında turizmin altyapısal problemlerinden kaynaklı çevresel sorunları gidermek ve deniz turizmi konusunda çevresel baskıların giderilmesine yönelik uygulamalar yer almaktadır. Sürdürülebilirlik bakış açısıyla bağlantılı olan diğer eylemler ise; mevzuatlara yöneliktir ve bu düzenlemelerin "koruma-kullanma" dengesi kapsamında yapılması gerekliliğinden bahsedilmiştir (TÜSİAD, 2012, s. 52-53)

Türkiye'de kalkınma planlarının yanı sıra sektördeki yeni eğilimleri yakalamak ve geleceğe yönelik politikaların değerlendirilmesi adına 2017 yılında 3. Turizm Şûrası gerçekleştirilmiştir. Çevreye duyarlı ve sektördeki talebe yanıt verebilecek

sürdürülebilir turizm politikalarının ortaya konması ve turizmde güncel eğilimlere yönelik politikaların değerlendirilmesi hedefiyle yola çıkan şûra kapsamında 13 komisyon[2] oluşturulmuştur. Her komisyon şûra sonrasında komisyon raporu sunmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). 13 komisyon tarafından alınan toplam karar sayısı 887, eylemleşen karar sayısı ise 561'dir. Bu komisyonlardan biri "Turizmde Ürün Çeşitliliği ve Sürdürülebilirlik Komisyonu"dur. Komisyonda alınan toplam 312 karardan 186'sı eylemleşmiştir ve komisyon kapsamında 15 başlık tartışılmıştır. Bu başlıklardan biri turizmde sürdürülebilirlik, diğerleri ise ürün çeşitliliği kapsamında alternatif turizm türlerine yöneliktir. Turizmde sürdürülebilirlik başlığı altında yenilenebilir enerji, aşırı tüketim, atık yönetimi, çevre yönetimi, ar-ge, eğitim ve mevzuata yönelik birtakım önerilerde sunulmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018, s. 2). Genel olarak komisyon kararlarında sürdürülebilirlik konusuna değinilen hususlar (Sarı, 2020, s. 12);

- Turizm sektöründe sürdürülebilirlik konusuna yönelik farkındalığın arttırılması,
- Sürdürülebilirlik konusunda var olan mevzuatın geliştirilmesi,
- Sürdürülebilir turizm ürünlerinin pazarlamasının etkili bir biçimde yapılması,
- Ulusal sertifikasyon kurumlarının oluşturulması ve sürdürülebilir ürünlerin ulusal firmalar tarafından denetlenerek etiketlenmesinin sağlanması,
- Sürdürülebilir turizm projelerinde yerel halk ile entegrasyonun sağlanması ve projelerin uygulanmasının ardından periyodik olarak ölçümlenmesi,
- Yerel turizm pazarlarında sürdürülebilir turizm bilincinin yaratılması şeklindedir.

Diğer komisyonların sürdürülebilir turizme yönelik kararları ise Tablo 6'daki gibidir (Sarı, 2020, s. 11-12);

[2] "Turizm politikaları, turizmde örgütlenme ve destinasyon yönetimi, turizmde ürün çeşitliliği ve sürdürülebilirlik, çevre planlama-altyapı, yatırım-teşvik-finansman, konaklama sektörü, seyahat acentacılığı ve ulaşım, tanıtma ve pazarlama, dijital turizm ve inovasyon, turizm eğitimi, istihdamı ve turist rehberliği, yerel yönetimler ve turizm, iç turizm ve gastronomi turizmi."

Tablo 6: Turizm Şûrası Komisyon Kararlarında Sürdürülebilirlik

Komisyon adı	Sürdürülebilir turizme yönelik alınan kararlar
Çevre-Planlama-Altyapı	- Sürdürülebilir turizm için çevre stratejisinin oluşturulması, - Sürdürülebilir gelişme ve taşıma kapasitesi yaklaşımının geliştirilmesi, - Sürdürülebilir turizm anlayışının planlama sistemine entegrasyonunun sağlanması
İç Turizm	- Yoğun olarak deniz kum güneş temelinde gerçekleşmekte olan iç turizmin, sürdürülebilir turizm esasları doğrultusunda alternatif turizm türlerinde ve Türkiye'nin tüm bölgelerinde yaygınlaşmasının sağlanması
Konaklama Sektörü	- Sürdürülebilir turizme yönelik stratejilerin hazırlanması, - Sürdürülebilir turizm çerçevesinde deniz ve çevrenin korunmasına yönelik denetimlerin yapılması
Tanıtım Pazarlama	- Sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda turizm çeşitlerine yönelik stratejik eylem planlarının hazırlanması
Turizm Politikaları	- Sürdürülebilir gelişme ilkelerinin turizm sektöründe yer edinebilmesi için ilgili paydaşlarla iş birliğinin yapılması, - Sektörde yer alan paydaşların çevre duyarlılığı ve sürdürülebilir turizm odaklı faaliyetlere ağırlık vermesinin teşvik edilmesi
Turizmde Örgütlenme ve Destinasyon Yönetimi	- Destinasyon yönetimi yaklaşımının sürdürülebilir kalkınmayı da destekleyecek şekilde geliştirilmesi

Kaynak: (Sarı, 2020, s. 11-12)

Tablo 6'da 3.Turizm Şûrası komisyon kararlarında sürdürülebilirliğe yönelik alınan kararlar yer almaktadır. Kararların temelinde sürdürülebilir turizm anlayışını benimsemek ve bu anlayış doğrultusunda hareket etmek esastır. Bu doğrultuda alınan bazı kararlar; sürdürülebilir turizme yönelik stratejilerin hazırlanması, iç turizmde sürdürülebilir turizm anlayışının yaygınlaşmasının sağlanması, sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda turizm çeşitlerine yönelik planlar yapılması ve paydaşların

sürdürülebilir turizm odaklı faaliyetlere ağırlık vermesi için teşvik edilmesi şeklinde sıralanmaktadır.

2019 yılının son çeyreğinde, 11. Kalkınma Planı içindeki hedefler ve 3. Turizm Şûrası çıktılarından yararlanılarak oluşturulan Türkiye'nin yeni 2023 Turizm Stratejisi açıklanmıştır. 2023 yılı için belirlenen yeni hedeflere göre; beklenen turist sayısı 75 milyon, turizm geliri ise 65 milyar dolar şeklindedir. Strateji kapsamında turizmde çevre dostu ve sürdürülebilir gelişimi hızlandırmak için çalışmalar yapılacaktır. Buna göre; turizm alanı ilan edilmiş kıyı kentlerinde arıtma yatırımlarına önem verilecek, bu konuda belediyeler desteklenecek, tesislerde yeşil yıldız ve mavi bayrak gibi çevre sertifikasyonlarına daha fazla ağırlık verilecektir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020).

1.4. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Sürdürülebilir gelişme kavramı kökeni çok eskilere dayanan bir kavram olmasına rağmen, 20.yüzyılın son çeyreğinden itibaren sıkça kullanılmaya başlamıştır (Bozlağan, 2005, s. 1012). İngiltere'de 19.yy sonlarında başlayan Sanayi Devrimi sonucu ekonomik, çevresel, sosyal, kültürel ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin yarattığı hızlı sanayileşme çabaları doğal kaynaklara ve çevreye onarılması mümkün olmayan zararlar vermiştir (Sarkım, 2008, s. 3). Dünyanın yenilenemeyen doğal kaynakları ve çevresel kapasitesi üzerindeki baskıların artması sürdürülebilir kalkınma kavramının önemini ortaya koymuştur (Murphy ve Price, 2005, s. 169). 1970'li yıllara gelindiğinde; doğal kaynaklara ve çevreye verilen zararları önlemek amacıyla uluslararası kuruluşlar çeşitli toplantılar düzenlenmiş ve bu toplantılar 'sürdürülebilirlik' ve 'sürdürülebilir gelişme' gibi kavramların gelişmesini sağlamıştır (Sarkım, 2008, s. 3). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir gelişme kavramları bugün önemle üzerinde durulan konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen bu iki kavram birbirinin tamamlayıcısı durumundadır (Duran, 2009, s. 41).

Kalkınma, gelişme ve büyüme kavramları arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Büyüme sayısal verilerdeki artışı ifade etmektedir. Üretim, istihdam, girdi veya çıktı oranlarındaki artış büyüme kavramını, bu artışlarla beraber yaşam şartlarında iyileşme, sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmeler kalkınma kavramını

ortaya çıkartmaktadır. Kalkınma toplumun refah düzeyi ile ilgili bir kavram olup, çevre kalkınma için en önemli girdi olarak kabul edilmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma çabaları çevre değerlerinin giderek daha fazla kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Çevreyi koruma ve ekonomik kalkınma arasındaki denge arayışı ise sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 87-88). Sürdürülebilir kalkınma günümüzde birçok farklı alanda sıkça kullanılan bir terimdir. Sürdürülebilir kalkınmadan bahsetmeden önce sürdürülebilirlik kavramına değinilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilirlik; devamlılığı olan bir sistemi kesintiye uğratmadan, bozmadan veya aşırı tüketim sonucu tüketmeden devam ettirebilmek anlamına gelmektedir (Çakılcıoğlu, 2013, s. 28). Sürdürülebilirlik hakkındaki tartışmalar günümüzde bu kavramı sadece çevresel değil, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla ele almaktadır. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir bir kalkınma ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların dengeli entegrasyonunu gerektirmektedir (Economic and Social Commission for Asia and the Pacific [ESCAP], 2015, s. 7). Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik, çevresel ve sosyal hizmetleri ve bu hizmetlerin temelinde olan ekolojik ve toplumsal sistemlerin varlığını tehdit etmeden herkese sunulabilen gelişme şeklinde ifade edilebilir (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 90). Sürdürülebilir kalkınmayı değerlendirirken dikkat edilmesi gereken temel hususlar (Hunter, 1997, s. 852);

- Ekonomik büyümenin insanların refah düzeylerini teşvik etmedeki rolü,
- Nüfus artışlarının önemi ve etkisi,
- Büyüme için çevresel sınırların etkin varlığı,
- Doğal kaynakların ekonomik büyüme ve teknik yenilik yoluyla yaratılan insan yapımı sermaye ile ikame edilebilirliği,
- Doğal kaynak temelinin çeşitli bileşenlerinin kritikliğinin ve dolayısıyla ikame potansiyelinin farklı yorumlanması,
- Teknolojilerin ekonomik büyüme ve istenmeyen çevresel yan etkileri ayrıştırabilme yeteneği,
- İnsan dışındaki canlıların hakları ve doğal yaşamla ilgili değerlerin anlamı,
- Bir ekosistem yaklaşımının kabul edilme derecesi ve bu yaklaşımın işlevsel bütünlüğünün korunmasının önemi şeklinde sıralanmaktadır.

Tosun (2001, s. 290); yapmış bir olduğu çalışmada sürdürülebilir kalkınmada öne çıkan bazı temel noktalardan bahsetmektedir. Bunların ilki, sürdürülebilir kalkınmanın ağırlıklı olarak, çevreyi korumak ve muhafaza etmek için uzun vadeli bir strateji olarak kabul edilmesidir, ancak içinde bulunulan anın göz ardı edilmemesi gerekmektedir. İkincisi; sürdürülebilir kalkınmanın kuşaklar arasındaki refah seviyesini dengelemeye yönelik olmasıdır. Üçüncüsü ise; sürdürülebilir kalkınmanın ülkelerin gelişim düzeylerini, ekonomik ve sosyo-kültürel koşullarını göz önünde bulundurmaksızın tüm ülkeler için geçerli olması gereken evrensel bir yönerge niteliğinde olmasıdır.

Sürdürülebilir kalkınmanın genel anlamda kabul edilen üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar; ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlardır (Harris, 2000, s. 5). Bu üç boyut kapsamında sürdürülebilir kalkınmanın ilkeleri Tablo 7'deki gibidir (Du Plessis, 1998; Akgül, 2010, s. 159);

Tablo 7. Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLKELERİ	
Çevresel	1. Yeryüzü canlılığının ve çeşitliliğinin korunması 2. Yaşam destek sistemlerinin korunması 3. Yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımı 4. Yenilenemeyen kaynaklarının kullanımının en aza indirgenmesi 5. Çevreye ve bütün yaşayan canlıların sağlığına verilen zararın ve kirliliğin en aza indirgenmesi 6. Kültürel ve tarihi çevrenin korunması
Ekonomik	1. Uluslar ve nesiller arası adaletin teşvik edilmesi 2. Eşit olmayan değiş-tokuştan kaçınılması 3. Bir grubu zenginleştirmek için bir diğer grubun yoksullaştırılmaması 4. Gerçek maliyet fiyatlandırılmasının sağlanması 5. Etik olan tedarik ve yatırım politikalarının teşvik edilmesi 6. Maliyet ve yararların eşit dağıtımının desteklenmesi 7. Yerel ekonomilerin desteklenmesi
Sosyal	1. İnsan yaşam kalitesinde gelişime izin verilmesi 2. Halklar arasında sosyal adaletin desteklenmesi 3. Kültürel ve sosyal bütünlüğün hesaba katılması 4. Kendine güven ve hür iradenin yükseltilmesi

	5. Bireyselden uluslararasına kadar bütün seviyelerde karar almada iş birliğinin ve katılımın cesaretlenmesi 6. Halkın yetkilendirilmesi ve kapasite artırımı için fırsatlar sağlanması

Kaynak: (Du Plessis, 1998; Akgül, 2010, s. 159)

Tablo 7'de sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarda ifade edilmiştir. Bahsedilen bu üç boyut kapsamında sürdürülebilir gelişim sürecini aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür;

Şekil 3. Sürdürülebilir Kalkınma Süreci

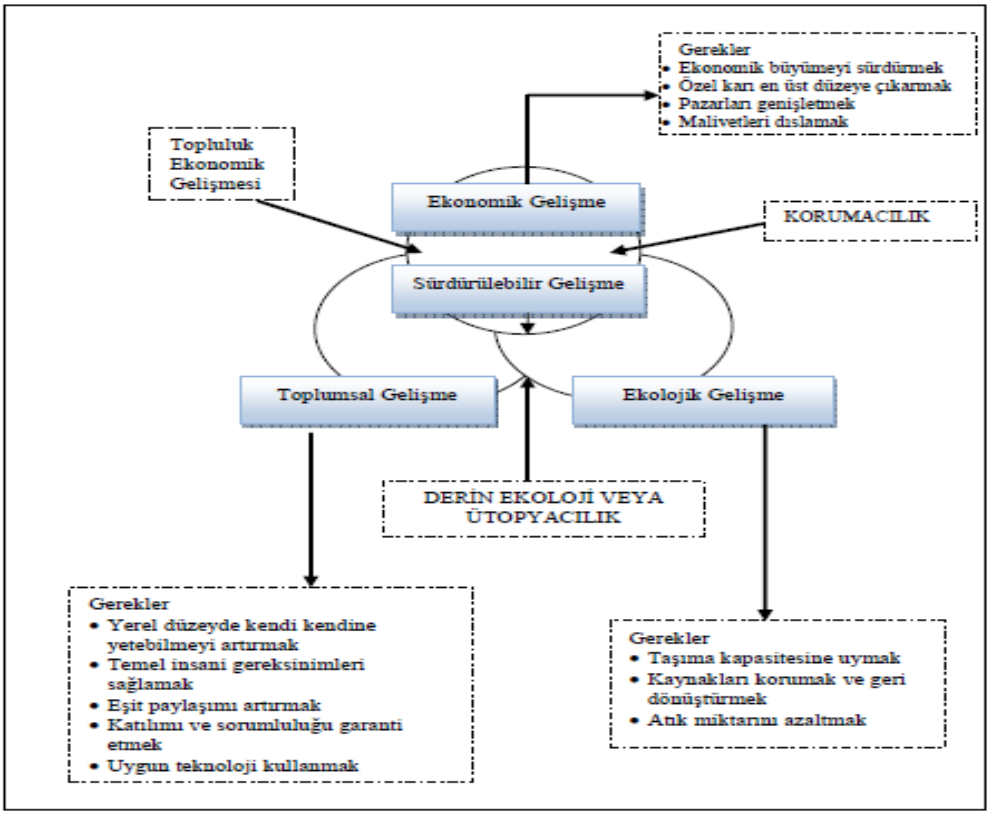

Kaynak: (Kahraman ve Türkay, 2012)

Ekonomik, toplumsal ve ekolojik boyutlarda meydana gelen sürdürülebilir kalkınmadaki her boyutun kendine göre gereklilikleri söz konusudur. Sürdürülebilir kalkınma bu gereklilikleri göz ardı etmeksizin denge kurmayı ifade etmektedir (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 94).

1.4.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Gelişim Süreci

Sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışı, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması ve çevre konusunda çalışmalar yapmasıyla yakından ilgilidir. 1960'lı yıllarda denizlerde petrol sızıntıları sonucu oluşan kirlilik, çevre konusunda fikir birliği oluşmasına zemin hazırlamış, ancak toplumsal bilincin güçlenmesi zaman almıştır. Kalkınma çabalarının ekoloji üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin önlenmesi ve insan sağlığı üzerinde yarattığı etkilerin çevresel duyarlılık ile birleştirilmesine yönelik kararlar 1970'li yıllarda alınmaya başlamıştır (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 90). 1970'li yılların başından itibaren dünyanın önde gelen liderleri artan çevre sorunlarını ve doğurduğu sonuçları tanımaya başlamış, bunun sonucunda birkaç ülkede çevre eğitimi kabul edilmiş ve çevre eğitim programları geliştirilmiştir (Ünal ve Dımışkı, 1999, s. 142-143).

Stockholm'de 1972 yılında düzenlenen "İnsan Çevresi Konferansı" çevreyi önemli bir konu haline getiren ilk dünya konferansı olmuştur (United Nations, 2019). Konferans bildirgesindeki "insanlık, şimdiki ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve iyileştirmek mecburiyetindedir" ifadesi çevreye dönük tutum ve davranışlara dikkat çekmeyi başarmıştır (Ünal ve Dımışkı, 1999, s. 142-143). Çevresel konulara ilişkin uluslararası politikaların dönüm noktası niteliğinde olan bu konferansın ardından, uluslararası anlaşmalar ve konferanslar çevrenin düzenlenmesi konusunda en önemli araçlar haline gelmiştir (Johnston, Everard, Santillo ve Robèrt, 2007, s. 60). Bu konferansın en önemli sonuçlarından biri Birlemiş Milletler bünyesinde Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)'nın kurulması olmuştur (United Nations, 2019). 1970'lerin başında Roma Kulübü tanınmış ekonomistler ve bilim adamları tarafından hazırlanan Büyümenin Limitleri (The Limits to Growth-1972) isimli bir rapor yayınlamıştır (Du Pisani, 2006, s. 90). Massachusets Teknoloji Enstitüsü'nden Meadows ve ekibinin yürüttüğü bu raporda bir model üzerinde büyümenin gelecekte ekonominin önemli bileşenleri üzerinde yaratacağı etkilerden bahsedilmiştir (Cole, 1999). Ayrıca raporda nüfus, gıda üretimi, sanayileşme, kirlilik ve yenilenemeyen doğal kaynakların tüketiminin arttığı, dünyanın sınırlı bir fiziksel kaynak kaynağa

sahip olduğu ve sınırların aşılmasının felaketle sonuçlanabileceği konusunda uyarılar yapılmıştır (Meadows, Meadows, Randers ve Behrens, 1972, s. 25).

1980'lerde siyasi alanda çevresel ve sürdürülebilir sorunların giderek büyümesi çevre ile ilgili küresel eylem gerekliliği çağrısı ile sonuçlanmıştır (Berry ve Ladkin, 1997, s. 434). Aynı yıllarda çevresel anlamda kötüye gidişin önlenememiş olduğunun farkına varılmış, 1983 yılında Geo Harlem Brundtland başkanlığında ekonomik faaliyetlerin çevre üzerinde yarattığı baskıları ele alınmış ve bu konuda incelemeler yapmak üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon incelemeler sonucunda 1987 yılında Brundtland raporunu sunmuştur (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 90).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının giderek önem kazanması ve bu konuya farkındalığın artmasının en önemli sonuçlarından biri sürdürülebilir uygulamalar için çeşitli ilke ve kılavuzların oluşturulması olmuştur. Buna yönelik yapılan en önemli çalışmalardan biri uluslararası düzeyde gerçekleşen 1992 “Rio Dünya Zirvesi”dir (Berry ve Ladkin, 1997, s. 434). 1992 “Rio Dünya Zirvesi” sürdürülebilir kalkınma kavramının geniş çapta benimsenmesini sağlamıştır (Sachs, 2015, s. 5). Konferansın sonuçlarından biri olan Gündem 21, sürdürülebilirlik konusunda küresel anlamda değerli bir belge niteliğindedir. Rio konferansının ardından sürdürülebilir kalkınma komisyonu kurulmuş ve diğer ülkeler Gündem 21 doğrultusunda yeni oluşumlar yaratmaya çalışmıştır (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 90). 1993 yılına gelindiğinde ise; Birleşmiş Milletler bünyesine bağlı Ekonomik ve Sosyal Konsey (Economic and Social Council-ECOSOC) içinde Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu (The Comission on Sustainable Development-CSD) kurulmuştur (Bozlağan, 2005, s. 1021). 1992 yılında alınan kararların ardından iki yıla yakın bir süre hazırlık yapılmış ve 1996 yılında Birleşmiş Milletler tarafından İstanbul’da dünyada sürdürülebilir bir yerleşim oluşturabilmek amacıyla “Habitat II Konferansı” gerçekleşmiştir (Tekeli, 1996 , s. 15). Sürdürülebilir kalkınma kavramının tarihsel seyrinde İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (The United Nations Conference on Human Settlements-Habitat II) önemli bir yer tutmaktadır. 1996 yılında gerçekleşen bu konferansın ardından 1997 yılında New York’ta “Rio+5” forumu toplanmıştır. Forumda sürdürülebilir kalkınmayı yerel,

ulusal ve uluslararası düzeyde hayata geçirecek stratejiler üzerine yoğunlaşılmıştır (Bozlağan, 2005, s. 1022-1023).

2000 yılına gelindiğinde Birleşmiş Milletler, yoksulluk, açlık, okuma-yazma oranı, hastalık, çevre ve kadın ayrımcılığına karşı mücadele etmek adına Binyıl Bildirgesi'ni imzalamış ve Binyıl Kalkınma Hedefleri açığa çıkmıştır (World Health Organization [WHO], 2018). 2002 yılında Johannesburg'ta gerçekleşen "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi" de bu konuda atılan önemli adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 90). Zirvede sürdürülebilirlik kavramının önemi ortaya konmuş, Rio konferansı değerlendirilmiş ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. 2012 yılında gerçekleşen "Rio+20 Zirvesi" de sürdürülebilir kalkınma yolunda atılan önemli adımlardan biri olmuştur. Zirve; sürdürülebilir kalkınma kapsamında yeşil ekonomi, sürdürülebilir üretim ve tüketim konusuna değinerek iklim değişikliği ve etkilerinin uluslararası platformda tanınması sağlanmıştır (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015, s. 36). 2015 yılına gelindiğinde ise; 25 Eylül 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından gerçekleştirilen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde yeni sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirlenmiştir. Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH) devamı olarak kabul edilen sürdürülebilir kalkınma hedefleri "kimseyi geride bırakmamak-no one left behind" sloganı ile herkes için evrensel olarak erişilecek olan hedefleri içermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 4). Bu hedefler; "yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı bireyler, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su, hijyen ve halk sağlığı, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, inovasyon ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehir ve yaşam, sorumlu tüketim ve üretim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış ve adalet ile hedefler için ortaklıklar" şeklinde sıralanmaktadır (UNDP, 2018).

1.4.1.1. 1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı

"Sürdürülebilir kalkınma" kavramı ilk olarak Stockholm'de düzenlenen ve 113 ülke temsilcisinin yer aldığı İnsan Çevresi Konferansı'nda ele alınmıştır. Çevre ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi ön plana çıkaran konferansta gelecek kuşaklara

temiz bir çevre bırakılması konusundan önemle bahsedilmiştir (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 98-99). Konferans yapıldığı dönem içerisinde en başarılı olan konferanslardan biridir (Sohn, 1973, s. 423). Konferansın uluslararası çevre politikalarına ilk sayılan iki katkısı olmuştur. Bunlardan ilki, küresel çevre sorunlarının boyutlarına ve tehlikelerine dikkat çekilmiştir. Bu tehdidin zengin ve yoksul ayrımı yapmadan tüm insanlığa yönelik olduğu kabul edilerek sorumluluğun paylaşılması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. İkinci katkısı ise; her insanın sağlıklı bir çevrede yaşama ve çevreyi korumaya dair alınan kararlara katılma hakkı olduğu vurgulanmıştır (Kaplan, 1999, s. 122-123). İki hafta süren kongre boyunca temel bir beyannamenin yanı sıra 109 tavsiye içeren bir eylem planı da hazırlanmıştır (Sohn, 1973, s. 423). Konferansta insan çevresinin korunması ve güçlendirilmesi yolunda aşağıda yer alan hususlara dikkat çekilmiştir (United Nations, Report of the United Nations Conference on the Human Environment, 1973);

1- Gelişen bilim ve teknoloji sonucunda insanlar çevre üzerinde değişim yapma gücüne sahip olmuştur. İnsan çevresinin iki boyutunu oluşturan doğal ve insan eliyle yapılan çevre başta yaşam hakkı olmak üzere temel insan haklarından faydalanmak için mutlaka gereklidir.

2- Dünyanın her yerinde insan çevresinin korunması ve geliştirilmesi insanın kalkınmasını etkileyen önemli bir husustur ve bu husus tüm devletlerin görevidir.

3- Dünyanın birçok yerinde bozulma gösteren çevre ve insanların yaşam kalitesi, bilim ve teknolojinin doğru bir şekilde kullanılması ile iyileştirilebilir. Aksi bir durum kaynakların tükenmesine ve insanların fiziksel, sosyal ve ruhsal sağlığının bozulmasına neden olacaktır.

4- Günümüzde milyonlarca insan yaşam için gerekli olan asgari şartların altında ve barınak, eğitim, sağlık, yiyecek, giyecek ve temizlik gibi unsurlardan yoksun yaşamaktadır. Bu yüzden, gelişmekte olan ülkeler kalkınmak için çaba sarf etmeli ve bunu yaparken çevresini korumayı ve geliştirmeyi ihmal etmemelidir. Bu doğrultuda gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelerle arasındaki farkı kapatmak için çabalamalıdır. Buradaki en önemli hususlardan biri şudur; gelişmekte olan ülkelerde çevre sorunlarının çoğu geri kalmışlıktan kaynaklanırken, gelişmiş ülkelerde ise çevre sorunlarının çoğu sanayi ve teknolojik gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

5- Nüfus artışı çevrenin korunmasında sorun yaratan bir unsurdur. Bu sorunlarla başa çıkabilmek için gerekli politikalar oluşturularak önlemler alınmalıdır. Dünyadaki en değerli varlık olan insan çevreyi değiştirebilme gücüne ve aynı zamanda yaşanan bilimsel, teknolojik ve sosyal ilerlemelerle çevresini iyileştirebilme kapasitesine sahiptir.

6- İnsanlar yaşamlarını sürdüreceği eylemleri planlarken çevreye yapacağı etkileri de göz önünde bulundurmalıdır. Yapılan bilinçsiz davranışlar çevreye geri dönülmez zararlar verebilirken, bilinçli davranışlar ise gelecekte daha sağlıklı bir çevre anlamına gelmektedir.

Konferans sonucunda kabul edilen Stockholm Bildirgesi'nde 26 ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler şunlardır (United Nations, 1973, s. 4-5);

1- Yeterli yaşam şartlarının sağlandığı özgür, eşit ve kaliteli bir çevrede yaşamak insanların temel bir hakkıdır. Aynı zamanda insanlar çevreyi gelecek kuşakları için koruma ve iyileştirmenin sorumluluğunu taşımaktadır.

2- Hava, su, toprak, bitki ve diğer canlılar gibi dünyanın doğal kaynaklar ve doğal ekosistemlerin özgün örnekleri, bugün ve gelecek kuşaklar için gerektiği şekilde dikkatli bir biçimde yönetilmeli ve korunmalıdır.

3- Dünyanın hayati yenilenebilir kaynaklarının üretim kapasitesi korunmalı, geliştirilmeli ve restore edilmelidir.

4- Günümüzde tehlike altındaki doğal hayatı ve canlıların yaşam alanını korumak ve doğru yönetmek insanların kişisel sorumluluğudur.

5- Dünyanın yenilenemeyen kaynakları, tükenmelerini önleyecek biçimde kullanılmalı ve insanların bu kaynaklardan faydalanması sağlanmalıdır.

6- Zararlı etkileri yok edilemeyecek ölçüde ısı ve zehirli maddenin çevreye yayılımı ekosistemleri geri dönüşümsüz bir şekilde tahrip etmeden durdurulmalıdır. Ayrıca tüm ülkelerin çevre kirliliğine yönelik mücadelesi desteklenmelidir.

7- Devletler, insan sağlığını tehlikeye sokacak, deniz yaşamını ve yaşam kaynaklarını tehlikeye atacak unsurlara karşı denizlerin kirlenmesini önlemek için mümkün olan her çeşit önlemi alacaktır.

8- İnsanlara uygun bir yaşam ve çalışma ortamı sağlanması ve dünyada yaşam kalitesinin yükseltilmesi için ekonomik ve sosyal kalkınma gereklidir.

9- Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkileyen unsurlar ve geri kalmışlığa bağlı meydana gelen eksiklikler, doğal afetler ancak teknik ve mali yardımlarla giderilebilir.

10- Gelişmekte olan ülkeler için, fiyat istikrarı, birincil mal ve hammadde için yeterli kazanç çevre yönetimi için gereklidir. Bu yüzden, ekonomik faktörlerin yanı sıra ekolojik süreçlerinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

11- Devletlerin çevre politikaları herkes için daha kaliteli yaşam koşullarını sağlanmasına engel olmamalı ve gelişmekte olan ülkelerin bugünkü ve gelecekteki kalkınma potansiyelini güçlendirmelidir.

12- Çevreyi korumak ve iyileştirmek için alınacak önlemlere, gelişmekte olan ülkelerin belirli gereksinimleri, kalkınma planlarına dahilinde çevre koruma önlemlerinin maliyetleri ve talep edilmesi halinde hem maddi hem de teknik destek sağlanma durumu göz önünde bulundurulacak şekilde kaynak ayrılmalıdır.

13- Kaynakları daha rasyonel kullanarak çevreyi iyileştirmek için, devletler kalkınma planlarında entegre bir yaklaşım benimsemelidir.

14- Kalkınma planları ile çevrenin korunması ve iyileştirilmesi çabaları arasında rasyonel planlamalar oluşturulmalı ve olası uyumsuzluklar giderilmelidir.

15- Kentleşme ve insan yerleşimlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini önleyecek ve sosyal, ekonomik ve çevresel yarar sağlanacak şekilde planlar yapılmalı ve ırkçı yaklaşımlarla hazırlanan projeler terk edilmelidir.

16- Düşük nüfus, yüksek nüfus veya hızlı nüfus artışının kalkınmaya olumsuz etki edeceği yerlerde, devletlerin uygun görmüş olduğu demografik ve insan haklarına saygılı ve zarar vermeyen politikalar uygulanmalıdır.

17- Çevre kalitesinin artması için belirli görevleri (planlama, denetleme ve idare) üstlenecek ulusal kuruluşlar oluşturulmalıdır.

18- Bilim ve teknoloji kaynaklı çevresel risklerin tespiti, bu risklerden kaçınılması ve risklerin denetlenmesi için insanlığın ortak yararı yönünde uygulamalar yapılmalıdır.

19- Bireylerin, kurumların ve toplulukların çevrenin korunması ve iyileştirilmesi konusunda aydınlatılması gerekmektedir. Ayrıca davranışlarının amaca uygun hale getirilmesi de önem arz etmektedir. Bunun için, kötü imkanlarda yaşayan yetişkinler ve çocuklar öncelikli olmak üzere çevresel konularda eğitilmelidir.

20- Tüm ülkelerde çevre sorunlarının çözümlerini kolaylaştırmak için ulusal ya da çok uluslu bilimsel araştırma ve geliştirilme çalışmaları teşvik edilmelidir.

21- Devletler birleşmiş milletler anlaşması ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde kaynaklarını kullanmalı ve kendi hakimiyet bölgesi dışındaki bölgelere veya ülkelere zarar vermeme sorumluluğunu taşımaktadır.

22- Devletler kendi hakimiyet bölgeleri dışındaki bölge ya da ülkelere verdikleri çevre zararı veya kirlilikten sorumlu tutulacak ve tazminat ödeyecektir.

23- Ulusal ve uluslararası alanda kabul görmüş olan kriterler ve standartlar kapsamında, ülkelerin değerler sistemi göz önünde bulundurulmalıdır. Gelişmiş olan ülkelerdeki standartların gelişmekte olan ülkeler açısından uygunluğu ve sosyal bedelleri dikkate alınmalıdır.

24- Uluslararası önem arz eden çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda ülkeler arasında ayrım yapılmamalı, eşit şartlarda ve tüm devletler arasında bir birlik ruhu ortaya konulmalıdır.

25- Çevrenin korunması ve geliştirilmesinde uluslararası kuruluşların etkin ve dinamik rol oynayabilmesi için devletler gerekli önlemleri alacaktır.

26- İnsan ve çevresi kitle imha araçları ve nükleer silahların etkilerinden korunmalıdır. Bu doğrultuda devletler bu tip silahların yok edilmesi için uluslararası organlar aracılığıyla gerekli anlaşmaları yapmalıdırlar.

1.4.1.2. 1987 Çevre ve Kalkınma Raporu (Brundtland Raporu)

1983 yılında Birleşmiş Milletler Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin temsilcilerinden oluşan Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu [(World Commission on Environment and Development (WCED)] kurulmuştur. Doğal kaynakların ve insan ortamının hızla bozulması, bu bozulmanın ekonomik ve sosyal kalkınmaya yönelik sonuçlarına dair kaygıları gidermek adına toplanan komisyon yaptığı çalışmalar

sonucunda 1987 yılında Brundtland raporunu sunmuştur (Drexhage ve Murphy, 2010, s. 7).

"Ortak Geleceğimiz" raporu olarak da bilinen Brundtland raporunda sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapılmış ve bu tarihten itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (McKenzie, 2004, s. 3). 1987 yılındaki bu rapor sürdürülebilir kalkınma kavramı için bir dönüm noktası niteliğindedir (Mebratu, 1998, s. 504). Bu rapora göre; sürdürülebilir kalkınma, yaşamını sürdürmekte olan insanların ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek nesillerinde ihtiyacını karşılayabilme hakkını yok etmeden kalkınma şeklinde tanımlanmıştır (United Nations, 1987, s. 15). Tanımdan anlaşılacağı üzere; Brundtland komisyonu sürdürülebilir turizm kavramından doğrudan söz etmemiştir, ancak gelişen çevre bilincinin etkisiyle turizm alanında da sürdürülebilirlik konusuna dair tartışmalar başlamıştır (Cronin, 1990, s. 13). Ayrıca rapor, sürdürülebilir kalkınmanın ancak sosyal eşitlik, ekonomik büyüme ve çevresel korumanın eş zamanlı olarak gerçekleşmesiyle mümkün olabileceğine vurgu yapmıştır (Du Pisani, 2006, s. 92). Raporda sürdürülebilir kalkınmanın amaçları aşağıdaki gibi ifade edilmiştir (United Nations, 1987, s. 41-48);

1- Büyümeyi canlandırmak,
2- Büyümenin kalitesini değiştirmek,
3- Gıda, su, sanitasyon, iş ve enerji gibi temel insan ihtiyaçlarını karşılamak,
4- Sürdürülebilir bir nüfus düzeyi sağlamak,
5- Kaynak tabanını geliştirmek ve korumak,
6- Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek,
7- Karar sürecinde çevre ve ekonomiyi birleştirmek.

1.4.1.3. 1992 Rio Zirvesi (Rio Deklarasyonu)

Rio de Janeiro'da 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında düzenlenen "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı" "Yeryüzü Zirvesi" adıyla da bilinmektedir. Konferansta 178 ülkenin katılımıyla kabul edilen Gündem 21 dünya çapında sürdürülebilir kalkınma için bir eylem planı niteliğindedir (United Nations, 1994, s. 3). Konferansta Gündem 21 dışında 4 adet daha belge sunulmuştur. Bunlar; biyolojik çeşitlilik sözleşmesi, ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik prensipler,

iklim değişikliği sözleşmesi ve Rio Deklarasyonu'dur (Akıncı Ezintepe, 2016, s. 42-43). Gündem 21, 21. yüzyıl için sürdürülebilir kalkınmaya yönelik planların ilk adımı olup, yapıldığı dönemde benzeri görülmemiş bir başarı olarak değerlendirilmiştir (Dodds, Strauss ve Strong, 2012, s. 32). Rio Konferansı'nın ardından sürdürülebilir gelişme kavramının kapsamı genişlemiş ve kavram farklı disiplinlerde de kendine çalışma alanı bulmuştur (Bozlağan, 2005, s. 1020). Bu kapsamda Gündem 21 kapsamında incelenen konuları Tablo 8'deki gibi ifade etmek mümkündür (United Nations Sustainable Development, 1992, s. 1-2);

Tablo 8. Gündem 21 Kapsamında İncelenen Konular

BÖLÜM 1: SOSYAL VE EKONOMİK BOYUTLAR
1. Gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmanın hızlandırılması için uluslararası iş birliği
2. Yoksullukla mücadele
3. Tüketim alışkanlıklarını değiştirme
4. Demografik dinamikler ve sürdürülebilirlik
5. İnsan sağlığının korunması ve geliştirilmesi
6. Sürdürülebilir insan yerleşimlerinin gelişiminin desteklenmesi
7. Karar alma sürecinde çevre ve kalkınmanın entegrasyonu
BÖLÜM 2: KALKINMA İÇİN KAYNAKLARIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ
8. Atmosferin korunması
9. Toprak kaynaklarının planlanması ve yönetilmesinde entegre bakış açısı
10. Ormansızlaşma ile mücadele
11. Kırılgan ekosistemlerin yönetimi: çölleşme ve kuraklık ile mücadele
12. Kırılgan ekosistemlerin yönetimi: sürdürülebilir dağ yönetimi
13. Sürdürülebilir tarımın ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi
14. Biyolojik çeşitliliğin korunması
15. Biyoteknolojinin çevresel açıdan sağlıklı yönetimi
16. Okyanusların, kapalı ve yarı kapalı denizler de dahil olmak üzere tüm denizlerin, kıyı alanlarının korunması, rasyonel kullanımı ve geliştirilmesi
17. Tatlısu kaynaklarının arzının ve kalitesinin korunması: su kaynaklarının kullanımı, geliştirilmesi ve yönetiminde entegre yaklaşımların uygulanması
18. Zehirli ve tehlikeli maddelerin yasadışı uluslararası dolaşımı da dahil olmak üzere, zehirli kimyasalların çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi
19. Tehlikeli atıkların çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi

20. Katı atıkların çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi ve kanalizasyon ile ilgili konular
21. Radyoaktif atıkların çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi ve güvenliği
BÖLÜM 3: TEMEL GRUPLARIN ROLLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ
22. Sürdürülebilir ve eşit kalkınma yönünde kadınlar için küresel eylem
23. Sürdürülebilir kalkınmada çocuklar ve gençler
24. Yerel halkın ve toplulukların rollerinin tanınması ve güçlendirilmesi
25. Hükümet dışı kuruluşların rollerinin güçlendirilmesi: sürdürülebilir kalkınma için ortaklar
26. Gündem 21'in desteklenmesinde yerel yönetimlerin girişimleri
27. İşçilerin ve sendikaların rollerinin güçlendirilmesi
28. Sanayi ve iş çevrelerinin rollerinin güçlendirilmesi
29. Bilimsel ve teknolojik topluluk
30. Çiftçilerin rolünün güçlendirilmesi
BÖLÜM 4: UYGULAMA ARAÇLARI
31. Mali kaynaklar ve mekanizmalar
32. Çevresel açıdan sağlıklı teknolojinin
33. Bilim için sürdürülebilir gelişme
34. Eğitimin teşvik edilmesi, kamu bilinci ve eğitimi
35. Kapasite geliştirmeye yönelik ulusal mekanizmalar ve uluslararası işbirliği
36. Uluslararası kurumsal düzenlemeler
37. Uluslararası hukuki araçlar ve mekanizmalar
38. Karar alma sürecinde bilgi

Kaynak: (United Nations Sustainable Development, Agenda 21, 1992, s. 1-2);

Tablo 8'de Rio Konferansı kapsamında ele alınan konular yer almaktadır. Konferans'ta kabul edilen Gündem 21'de sürdürülebilir gelişim insan yerleşimi, dağlar, tarım ve kalkınmanın teşviki, ormanlar gibi farklı konular ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Rio Deklarasyonu kapsamında ilan edilen ilkeler ise şunlardır (United Nations, 1993, s. 3-8);

1- Sürdürülebilir gelişmenin merkezi insandır ve insanların doğa ile uyumlu bir şekilde sağlıklı ve verimli bir hayat yaşama hakları vardır.

2- Ülkeler, birleşmiş milletler sözleşmesi ve uluslararası hukuk ilkeleri kapsamında diğer ülkeler ve kendi ulusal sınırları ve kontrolleri dışında kalan alanlarda

çevreye zarar vermemek şartıyla kaynaklarını kendi çevre ve kalkınma politikaları doğrultusunda kullanma hakkına sahiptir

3- Bugün ve gelecek nesillerin kalkınma hakları çevresel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yerine getirilmelidir.

4- Çevresel koruma sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasında kalkınma sürecinden bağımsız olarak düşünülmemeli, onun bir parçası olarak kabul edilmelidir.

5- Tüm devletler ve insanların temel görevi, sürdürülebilirliğin vazgeçilmez koşulu olan yoksulluğun ortadan kaldırılması için yaşam standartları arasındaki farklılıkları azaltmak ve dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun gereksinimlerini karşılayabilmek için iş birliği yapmak olmalıdır.

6- Özellikle az gelişmiş olan ülkeler öncelikli olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin özel durum ve gereksinimleri dikkate alınmalı ve bu konulara öncelik verilmelidir. Çevreye kalkınma alanında yapılan uluslararası eylemler tüm ülkelerin çıkar ve ihtiyaçlarını gözetmelidir.

7- Dünya ekosisteminin koruması, iyileştirilmesi ve bütünlüğünün sağlanmasında tüm ülkeleri iş birliği halinde olmalıdır. Bu kapsamda çevrenin bozulmasında ülkelerin paylarının farklı olmasında dolayı, tüm ülkeler çevreyi koruma konusunda ortak ancak farklı düzeylerde sorumluluğa sahip olmalıdır. Gelişmiş ülkeler toplumlarının çevre üzerinde yarattığı baskıyı ve sürdürülebilir gelişmenin uluslararası düzeyde takibindeki sorumluluklarını kabul etmektedir.

8- Ülkeler, halkına daha iyi yaşam koşullarını sağlamak ve sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak için sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarını azaltmalı ve ayrıca buna uygun demografik politikaları da benimsemelidir.

9- Ülkeler teknoloji geliştirme, uyarlama, yayma ve transferi yoluyla sürdürülebilir bir gelişme için yerel kapasitelerinin geliştirilmesi konusunda iş birliği yapmalıdır.

10- Çevresel konular her düzeyde ilgilinin katılımını gerektirdiğinden dolayı, ulusal düzeyde bireyler kamu otoritesinin elinde bulunan sağlığa zararlı maddeleri ve faaliyetleri de içeren konular dahil olmak üzere çevre hakkında bilgilere erişme ve karar verme süreçlerine katılabilme fırsatına sahip olmalıdır. Ülkeler kamu duyarlılığı ve katılımını teşvik etmeli ve kolaylaştırmalıdır.

11- Ülkeler etkin bir çevre mevzuatı geliştirmeli ve bunu yaparken oluşturulacak çevresel standartlar uygulandığı çevre ve ortama göre belirlenmelidir. Özellikle gelişmiş ülkelerin standartları gelişmekte olan ülkelere uygun olmayabilir ve bu durum fazladan maliyetlere sebebiyet verebilir.

12- Çevre sorunları ile daha etkili bir mücadele için tüm ülkeler ekonomik büyüme ve sürdürülebilir gelişmeyi sağlayacak bir ekonomik sistemin geliştirilmesi adına iş birliği yapmalıdır. Çevre sorunları ile ilgili olarak ithal edilen ülkenin sınırları dışında tek taraflı eylemlerden kaçınılmalıdır. Küresel ve sınırlar arası çevre sorunlarına dair önlemler uluslararası görüş birliği çerçevesinde olmalıdır.

13- Kirlilik ve diğer çevresel zararlar için ülkeler sorumluluk ve tazminata yönelik yasalar geliştirecektir. Bunun dışında kendi yetki alanı dışında yer alan bölgelerde neden oldukları çevresel zararlar için de sorumluluk ve tazminata yönelik uluslararası mevzuatın oluşturulmasında iş birliği yapacaklardır.

14- Çevre ve insan sağlığına zararlı maddelerin ve faaliyetlerin ülkeler arası transferini önlemek için etkin bir iş birliği gerçekleştireceklerdir.

15- Çevre koruma hususunda önleyici yaklaşım ülkelerin kapasiteleri oranında uygulanacak, geri dönüşü olmayan bir tehdidin olduğu durumlara bilimsel açıdan bir kesinlik olmaması çevre bozulmasını önleyecek önlemlerin ertelenmesine sebep olmamalıdır.

16- Ulusal otoriteler, kirleten öder ilkesi doğrultusunda, uluslararası ticaret ve yatırım üzerinde olumsuz bir etki yaratmadan çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi ve ekonomik araçların kullanımını hızlandırmak için çaba harcamalıdır.

17- Ulusal otoritenin iznine tabi faaliyet önerileri kapsamında çevreye olumsuz zarar verebilecek durumlar için çevresel etki değerlendirilmesi bir araç olarak kullanılmalıdır.

18- Diğer ülkelere zarar verebilecek doğal afetler ve diğer acil durumlar halinde ilgili ülke acilen haberdar edilmeli, tüm toplumlarda zarar gören ülkeye yardım etmek için çaba içerisinde olmalıdır.

19- Kendi sınırlar dışındaki ülkelere çevresel sorunlar yaratabilecek faaliyetler gerçekleştiren ülkeleri bunlardan etkilenme potansiyeli olan ülkeleri önceden ve zamanında haberdar etmeli ve gerekli bilgi akışını sağlamalıdır.

20- Sürdürülebilir bir gelişme için kadınların çevre yönetimine katılımı sağlanmalıdır.

21- Dünya gençlerinin yaratıcılığı sürdürülebilir gelişme ve tüm insanlara daha iyi bir gelecek sağlanması için harekete geçirilmelidir.

22- Yerli halkların kominiteleri çevre yönetiminde oldukça önem arz etmektedir. Bu doğrultuda ülkeler bu halkların kimlik, kültür ve çıkarların tanımalı ve sürdürülebilir gelişme sürecine etkin katılımlarını sağlamalıdır.

23- Baskı ve işgal altında olan halkaların çevre ve doğal kaynakları korunmalıdır.

24- Savaşlar sürdürülebilir gelişmeyi yok ettiğinden dolayı, savaş halinde çevrenin korunmasına ilişkin uluslararası hukuka saygı gösterilmeli ve bu konuda iş birliğine gidilmelidir.

25- Barış, kalkınma ve çevre koruma bölünmez ve birbirine bağlıdır.

26- Ülkeler çevreye ilişkin uyuşmazlıkları birleşmiş milletler sözleşmesi çerçevesinde barış ve uygunluk içinde çözmelidir.

27- Bu deklarasyonda yer alan ilkelerin uygulanması ve sürdürülebilir gelişme alanında uluslararası hukukta gelişme sağlanması amacıyla ülkeler ve halklar iş birliği yapacaklardır.

27 ilkeden oluşan Rio Deklarasyonu 1972 Stockholm konferansı üzerine kurulmuştur. Deklarasyondaki en önemli hususlardan birisi kalkınmanın tanımının açıkça yapılmamış olmasıdır. Bu tanımdan 3. maddede dolaylı olarak bahsedilmektedir (Tekeli, 1996 , s. 50).

1.4.1.4. 1996 Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II Zirvesi)

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (BM-Habitat) süreci, 1976 yılında Vancouver'da gerçekleştirilen I. BM İnsan Yerleşimleri Kongresi (Habitat I) ile başlamıştır. 1972 Stockholm konferansı sonucunda kabul edilen ve üç temel konu olan "insan hakları", "ekonomik ve sosyal kalkınma" ve "çevrenin korunması"nı kentleşmeye uyarlamaya çalışmıştır. Bu toplantıda kabul edilen bildirgede insan yerleşimi politikalarında eşitlik başta olmak üzere insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği ilkesinden yola çıkmıştır. Konferansın kararları doğrultusunda

1978 yılında BM insan yerleşimleri merkezi Nairobi'de kurulmuştur. Habitat I'in ardından Habitat II 1996 yılında İstanbul'da gerçekleşmiştir. Konferans sonucunda "İnsan Yerleşimleri Hakkında İstanbul Bildirgesi" ve "Habitat Gündemi" kabul edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, BM İnsan Yerleşimleri Programı, 2018).

Habitat II, küresel önemi eşit olan iki unsur üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar; herkese yeterli konut ve kentleşen dünyada sürdürülebilir insan yerleşmelerini geliştirmektir. İlk amaç hakkında söylenmesi gereken şudur; insanların güvenli, sağlıklı ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek ortamların varlığı bir insanın mutluluğu için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu kapsamda amaç, insani yaşama koşullarından yoksun olarak hayatını devam ettiren insanlara, özellikle yokluk içindeki kırsal ve kent bölgeleri başta olmak üzere herkese yeterli konutu sağlamaktır. İkinci amaç ise şu şekilde ifade edilebilir; insanların tüm hak ve özgürlüklerine saygı göstermek şartıyla, sosyal gelişme, ekonomik kalkınma ve çevre koruma unsurları bir araya getirmek, ahlaki değerler kapsamında, daha istikrarlı ve barış içinde bir dünyaya kavuşma amacıdır. Bu kapsamda sürdürülebilir bir gelişmenin gerçekleştirilmesinde hükümetlerin ve sivil toplum örgütlerinin katılımı gerekmektedir. Gelişmenin yaşanmaması ve mutlak yoksulluğun varlığını sürdürmesi insanların haklarından tam ve etkin bir şekilde yararlanmasına engel olabilir (United Nations Human Settlements Programme, 2002, s. 9). Habitat gündemi bu iki temel hedef doğrultusunda kalkınma odaklı bir yaklaşım benimseyerek, küresel düzeyde ilkeler ve hedefler belirlemiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, BM İnsan Yerleşimleri Programı, 2018). Bu hedef ve ilkeler doğrultusunda sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde insanın olduğunu ve insanların doğa ile uyumlu bir hayatı hak ettiğini göz önünde bulundurarak habitat gündemini uygulamayı taahhüt etmektedir. Bu taahhütler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (United Nations, 1996, s. 22-31);

1- Herkese yeterli konut
2- Sürdürülebilir insan yerleşimleri
3- Yapılabilir kılma ve katılım
4- Cinsiyet eşitliği
5- Konutların ve insan yerleşimlerinin finansmanı

6- Uluslararası iş birliği

7- İlerlemelerin değerlendirilmesi şeklindedir. Bu taahhütler yerine getirilirken, insanların içinde yaşadıkları koşullar ve gereksinimleri göz önünde bulundurulacak ve göçmenler ve özellikle sokak çocuklarının gereksinim ve yaşam koşullarına özel önem verilecektir (United Nations Human Settlements Programme, 2002, s. 37-52).

1.4.1.5. 1997 Birleşmiş Milletler Özel Oturumu (Rio + 5 Zirvesi)

1992 yılında gerçekleşen Rio deklarasyonunun ardından, 1994 ve 1996 yılında komisyon durumları analiz ederek incelemeler yapmıştır. 1997 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Rio Konferansı'nın 5. yılı olması nedeniyle beş yıllık bir değerlendirme toplantısı yapılmasına karar vermiştir (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 108). New York'ta gerçekleştirilen toplantıda geçen beş yıllık süre içinde alınan kararların uygulanabilirliği değerlendirilmiştir. Birleşmiş Milletler özel oturumu olarak düzenlenen zirvede Rio Konferansı'nın bekleneni verememiş olduğundan ve daha somut girişimlerin gerekliliğinden bahsedilmiştir (Arat ve Türkeş, 2002). Yapılan toplantı sonucunda çevresel bozulmada yaşanan kötüye gidişin durdurulamamış olduğu ve bu durumun sosyo-ekonomik yapıya da etkisi olduğu belirlenmiştir. Toplantıya katılan 165 kişi kötü gidişat konusunda fikir birliğine varmış olsa da sürdürülebilir kalkınma çabalarının finansmanı konusuna çözüm bulamamışlardır. Yeryüzü Zirvesi+5 adıyla duyurulan bu toplantıda rapor hazırlanmış ve 1998-2002 yılları arasında yapılacaklar da planlanmıştır (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 108).

1.4.1.6. 2000 Binyıl Zirvesi

6-8 Eylül 2000 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda hükümet ve devlet bakanlarının katılımıyla New York'ta Bin Yıl Zirvesi gerçekleşmiştir (United Nations, 2000, s. 1). Zirvede Binyıl Bildirgesi kabul edilmiş, bu bildirgeye dayanan 21. yüzyılda açlığa ve aşırı yoksulluğa son verilmesini amaçlayan Binyıl Kalkınma Hedefleri kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi 1990'lı yıllardan itibaren yapılan konferansların en önemlisi olarak görülmektedir ve bu zirvede kabul edilen hedefler 1990 yılındaki durum baz alınarak oluşturulmuştur (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı ve Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğü, 2010, s. 12). Bu hedefler; aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan

kaldırmak, herkesin temel eğitim almasını sağlamak, cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesini sağlamak, çocuk ölümlerini azaltmak, anne sağlığını iyileştirmek, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve kalkınma için küresel bir ortaklık kurmak şeklinde sıralanmaktadır (United Nations, 2018).

Şekil 4: Binyıl Kalkınma Hedefleri

Kaynak: (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia, 2018)

Bu hedefler kapsamında 2015 yılına kadar gerçekleşmesi planlanan alt hedefler ise Tablo 9'da ifade edilmektedir (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2018, s. 2);

Tablo 9. Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Alt Hedefler

Hedefler	**Alt Hedefler**
Hedef 1: Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak	- Günde 1 dolardan az bir parayla geçinmek zorunda olan nüfusun yarı yarıya azaltılması - Açlık çeken nüfusun yarı ayrıya azaltılması
Hedef 2: Herkesin temel eğitim almasını sağlamak	- Tüm erkek ve kız öğrencilerin ilköğretimlerini eksiksiz bir şekilde tamamlamaları
Hedef 3: Cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesini sağlamak	- İlköğretim ve ortaöğretimde kız-erkek öğrenci dengesizliğini 2005 yılına kadar her düzeyde gidermek

Hedef 4: Çocuk ölümlerini azaltmak,	- Beş yaşından küçük çocuklarda ölüm oranının $^{2}/_{3}$ oranında azaltılması
Hedef 5: Anne sağlığını iyileştirmek	- Anne ölüm oranlarının $^{3}/_{4}$ oranında azaltılması
Hedef 6: HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek	- HIV/AIDS hastalığının yayılmasını durdurulması ve geri döndürülmeye başlaması - Sıtma ve diğer önemli hastalıkların görülme sıklığının durdurulması ve geri döndürülmeye başlanması
Hedef 7: Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak	- Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ulusal politikalarla bütünleştirilmesi, çevresel kaynak kaybının kazanıma dönüştürülmesi - Sağlıklı içme suyuna ulaşamayan nüfusun yarı yarıya azaltılması - 2020 yılına kadar en az 100 milyon gecekondu sakininin yaşam şartlarının iyileştirilmesi
Hedef 8: Kalkınma için küresel bir ortaklık kurmak	- Ulusal ve uluslararası düzeyde iyi yönetim, kalkınma ve yoksullukla mücadeleyi kapsayan mali ve ticari bir sistem geliştirmek - En az gelişmiş olan ülkelerin özel ihtiyaçlarını dikkate alarak, bu ülkelerde ihracata yönelik vergi ve kota kolaylıkları, borcu olan ülkelerin ödemelerinde kolaylık sağlanması, iki taraflı borçların iptali ve yoksullukla mücadele eden ülkelere kalkınma yardımı yapılması - Denize kıyısı olmayan gelişmekte olan ülkeler ve ada devletlerinin ihtiyaçlarının el alınması - Borçları uzun vadede sürdürülebilir hale getirmek için ulusal ve uluslararası önlemler almak ve kalkınmakta olan ülkelerin borç

	problemleri ile kapsamlı şekilde ilgilenmek. - Genç nüfus için uygun iş olanaklarının sağlanması için gelişmekte olan ülkelerle iş birliği yapılması - Gelişmekte olan ülkelerin ilaçlara makul fiyatlarla ulaşabilmesi için ilaç şirketleri ile işbirliği yapılması - Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin yararlarının yaygınlaştırılması için özel sektör ile iş birliği yapılması

Kaynak: (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2018, s. 2);

Tablo 9'da Binyıl Kalkınma Hedefleri ve bu hedeflere ait alt hedefler yer almaktadır. Bu sekiz hedefin genel anlamda uluslararası toplum ve insani kalkınma konusuna yoğunlaştığını söylemek mümkündür. 2000 yılında oluşturulan bu hedefler için 2015 yılına kadar yapılması gerekenler belirtilmiştir. Bu kapsamda bu hedeflere dair 2015 yılında elde edilen sonuçlar ise aşağıdaki gibidir (United Nations, 2015, s. 4-8);

Hedef 1 kapsamında sonuçlara göz atıldığında; gelişmekte olan ülkelerde aşırı yoksulluk oranı 1990 yılında %47 iken, 2015 yılında %14'e düşmüştür. Küresel anlamda yoksulluk oranlarına bakıldığında ise 1990 yılında 1,926 milyon olan kişi yoksul iken, bu rakam 1999 yılında 1,751 milyon, 2015 yılında ise 836 milyona düşmüştür.

Hedef 2 kapsamında sonuçlara göz atıldığında; ilk öğretim çağında okula gidemeyen çocuk sayısı 2000 yılında 100 milyon iken bu rakam 2015 yılında 57 milyona düşmüştür. Sahra altı Afrika'da ilkokula kayıt yaptırılan çocuk sayısı 1990 yılında %52 oranında, 1999 yılında %60 oranında ve 2015 yılında %80 oranında gerçekleşmiştir.

Hedef 3 kapsamında sonuçlara göz atıldığında; güney Asya'da 1990 yılında ilkokula kayıtlı çocuk sayıları 100 erkek karşısında 74 kız çocuk iken bu rakam 2015 yılında 100 erkek karşısında 103 kız çocuk şeklinde gerçekleşmiştir. 1995 yılından beri ülkelerin %90'ında parlamentoda daha fazla kadın yer almaktadır.

Hedef 4 kapsamında ise sonuçlar şu şekildedir; 5 yaş altı çocuk ölüm sayısı 1990 yılında 127 milyon iken, bu rakam 2015 yılında 6 milyona düşmüştür. 2000-2013 yılları arasında yaklaşık 16 milyon kişinin ölümüne yol açan kızamık hastalığı aşısı hakkında rakamlara göz atıldığında 2000 yılında çocukların %73'ü en az bir doz kızamık aşısı olmuşken, 2013 yılında en az bir doz kızamık aşısı olan çocukların oranı %84'e yükselmiştir.

Hedef 5 kapsamında elde edilen sonuçlar ise şöyledir; 1990 yılında her 100.000 bin doğumda 380 anne hayatını kaybederken, bu oran 2013 yılında 210 olmuştur. Bunun dışında doğumlara sağlık personelinin katılım oranı 1990 yılında %59 iken, 2014 yılında bu oran %71 olmuştur.

Hedef 6 kapsamında elde edilen sonuçlara göz atıldığında; 2003 yılında HIV virüsü tedavisi olan kişi sayısı 800.000 kişi iken, 2014 yılında bu rakam 13,6 milyona ulaşmıştır. Sahra altı Afrika'ya 2004-2014 yılları arasında 900 milyon sıtma ilacı ulaştırılmıştır.

Hedef 7'ye göz atıldığında ise; 1990 yılında 1,9 milyar kişi içme suyuna ulaşabilirken bu rakam 2015 yılında 4,2 milyar kişi olmuştur. Bunun dışında 1990 yılından beri ozon tabakasına zarar veren maddelerin %98'i artık kullanılmamaktadır.

Hedef 8'e göz attığımızda ise; 2000 yılında resmi yardım desteği 81 milyar dolar iken, bu rakam 2014 yılında 135 milyar dolar olmuştur. Bunun dışında 1990 yılında nüfusun %6'sı internet erişimine sahipken, bu rakam 2015 yılında %43'e ulaşmıştır.

1.4.1.7. 2002 Johannesburg Zirvesi

1992 yılında gerçekleşen Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda alınan kararların uygulanması sürecinin genel bir değerlendirilmesinin yapılması amacıyla, 2002 yılında Johannesburg'da dünya sürdürülebilir gelişme konferansı gerçekleştirilmiştir. Katılım açısından oldukça etkin olan konferansa devlet temsilcileri, yerel yöneticiler ve sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcileri de katılmıştır (Bozlağan, 2005, s. 1024). Konferans kapsamında küreselleşen dünyada refahın eşit olarak paylaşılmadığı, kuzey ve güney ayrımının varlığı, endüstrileşen ve fakir ülkelerin sorunlara karşı farklı bakış açılarının olduğu konularına değinilmiştir. Konferans kapsamında uygulama planı ve siyasi bildiri belgeleri yayımlanmıştır. Uygulama planı kapsamında ele alınan

konuları genel anlamda aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018);

- Yoksulluğun ortadan kaldırılması
- Sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi
- Ekonomik ve sosyal kalkınmanın doğal kaynak temeline göre korunması ve yönetilmesi
- Küreselleşen dünyada sürdürülebilir kalkınma
- Sağlık ve sürdürülebilir kalkınma
- Gelişmekte olan ada ülkelerinin sürdürülebilir kalkınması
- Afrika için sürdürülebilir kalkınma
- Diğer bölgesel inisiyatifler
- Uygulama araçları
- Sürdürülebilir kalkınma için kurumsal yapı şeklindedir.

1.4.1.8. 2012 (Rio + 20)

1992 Rio Konferansı'nın ardından 2012 yılında 20-22 Haziran 2012 tarihide Rio de Janerio'da Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı düzenlemiştir (Rio+20). Konferansın sonucunda kalkınma için yol gösterici olan "İstediğimiz Gelecek" (The Future We Want) isimli bir rapor sunulmuştur (Sustainable Development Knowledge Platform, 2018). Konferansta yeşil ekonomi politikaları konusunda önemli kararlar da alınmıştır. Konferansta kabul edilen belgede sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmez unsurlarından biri olan yoksulluğun ortadan kaldırılması konusuna değinilmiş ve insanları yoksulluk ve açlıktan kurtarmakta kararlı olunduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın başarılmasında ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerin bir arada düşünülmesi gerekliliğinden de bahsedilmiştir (United Nations, 2012, s. 1).

"İstediğimiz Gelecek" adlı belgede sürdürülebilir turizm konusuna da ayrıca değinilmiş olup, turizmi sürdürülebilir kalkınmaya önemli katkılarda bulunabileceğinden bahsedilmiştir. Çevreyi, doğayı, ekosistemleri ve kültürel çeşitliliğe saygı duyan ve insan ve doğayı bir arada düşünen sürdürülebilir turizm etkinliklerine ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca eko turizm potansiyeli

yüksek olan destinasyonlarda sürdürülebilir turizme yatırım yapılmasını teşvik eden ifadeler de kullanılmıştır (United Nations, 2012, s. 34-35).

1.4.1.9. 2015 Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

25 Eylül 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programı) tarafından gerçekleştirilen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde Binyıl Kalkınma Hedeflerinin devamı niteliğinde Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri adı altında 17 hedef 169 alt hedef kabul edilmiştir (UNDP, 2018; Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2018). Bu hedefler Şekil 5'teki gibidir;

Şekil 5. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Kaynak: (World Business Council for Sustainable Development [WBCSD], 2018)

Şekil 5 sürdürülebilir kalkınma hedeflerini göstermektedir. Bu hedefler; "yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı bireyler, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su, hijyen ve halk sağlığı, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi inovasyon ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehir ve yaşam, sorumlu tüketim ve üretim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış ve adalet ve hedefler için ortaklıklar" şeklinde sıralanmaktadır (UNDP, 2018; Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2018).

Sürdürülebilir kalkınmanın 15 yıllık yol haritasını ortaya koyan bu hedefler 5 temel ilkeye dayanmakta ve kısaca 5P prensibi olarak da bilinmektedir. Bu ilkeler (United Nations, 2015, s. 3-4);

- **İnsan (People):** Tüm insanlar için yoksulluğu ve açlığı tüm biçim ve boyutlarıyla sona erdirmek,

- **Gezegen (Planet):** Sürdürülebilir üretim ve tüketimde dahil olmak üzere doğal kaynakların sürdürülebilir şekilde yönetilmesi, iklim değişikliği konusunda acil eylemde bulunmak, bu sayede şimdi ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak ve gezegeni bozulmaya karşı korumak,

- **Refah (Prosperity):** Tüm insanların refah ve tatmin edici bir hayat yaşayabilmeleri ve sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin doğayla uyumlu bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak,

- **Barış (Peace):** Barış olmadan sürdürülebilir kalkınmanın, sürdürülebilir kalkınma olmadan barışın olmayacağı düşüncesinden yola çıkarak adil, barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek,

- **Ortaklık (Partnership):** Güçlendirilmiş bir dayanışma ruhuna dayanan, tüm ülkelerin, tüm paydaşların ve tüm insanların katılımı ile sürdürülebilir kalkınma hedefleri gündemini uygulamak için gerekli araçları harekete geçirmek şeklindedir.

Şekil 6: Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin 5 İlkesi

Kaynak: (Intellectual Capital Association [ICAA], 2020)

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin üzerine inşa edilmiş olup, hem binyıl kalkınma hedeflerinde var olan öncelikleri hem de iklim, ekonomik eşitsizlik, barış ve adalet gibi yeni konuları içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegeni korumak ve insanların refah ve barış içinde yaşamasını sağlamak için evrensel bir çağrı niteliğindedir (UNDP Türkiye, 2018). Bu kapsamda yoksulluğu ortadan kaldırmak ve insanlara yeni istihdam alanları açarak refah içinde yaşamalarını sağlamak önceliktir. Ancak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sadece ekonomik anlamda büyümesi kalkınmaları için yeterli değildir (Yıldız, 2007). Az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için bir taraftan ekonomik konular üzerine yoğunlaşırken, diğer taraftan da tarımsal verimliliğin arttırılması, altyapı olanaklarının geliştirilmesi ve ülkede yaşayan insanların eğitim, beslenme ve sağlık sorunları gibi sosyal unsurların da geliştirilmesi gerekmektedir (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 121). Turizm faaliyetleri, tarım ve sanayi alanında yeterli kaynak ve gelişme imkanı olmayan fakat turistik açıdan zengin kaynaklara sahip olan bölgelerin etkin bir uygulama ile kalkınmalarına ve dengeli bir şekilde gelişmelerine olanak sağlayabilecek potansiyeldedir (Kozak, 2015, s. 96). Çünkü turizmin ham maddesi doğa ve iklimin yarattığı tarih, folklor, uygarlık ve kültürün işlediği değerlerdir. Turizm sayesinde bu değerler ekonomik bir mal niteliğine kavuşmakta ve bu bölgelerin kalkınmasına ve refah düzeyinin yükselmesine yardımcı olmaktadır (İlkin ve Dinçer, 1991, s. 37).

1.4.1.10. 2017 Uluslararası Kalkınma İçin Sürdürülebilir Turizm Yılı

Turizm, sürdürülebilir kalkınmanın gelişimine katkı sağlamada özel bir konumda yer almaktadır. Bunun nedenlerinden biri, sektörün dinamizmi ve büyümesidir. Bu doğrultuda birçok ülkeye ve yerel destinasyonun ekonomisine büyük katkılar sağlamaktadır. İkinci nedeni ise; turizmin ziyaretçiler, endüstri, çevre ve yerel topluluklar arasında bir ilişki sağlamasıdır. Bu özel ilişki diğer sektörlerin aksine turistin ürüne ya da üreticiye gelmesini sağlar. Bu durum turizm ve sürdürülebilir kalkınma arasında 3 önemli ve benzersiz bir oluşumu meydana getirir. Bunlar (UNEP and WTO, 2005, s. 9-10);

Etkileşim: Turizm, yeni yerleri deneyimleme imkanı sunan bir endüstri olarak, ziyaretçiler, ev sahibi topluluklar ve yerel çevreleri arasında doğrudan ve dolaylı olarak önemli miktarda etkileşim içermektedir

Farkındalık: Turizm insanları (ziyaretçiler ve ev sahipleri) çevre sorunları ve uluslar ve kültürler arasındaki farklılıklar konusunda daha bilinçli hale getirmektedir. Bu durum, kişilerin sürdürülebilirlik konularına ilişkin tutumlarını yalnızca seyahat ederken değil, aynı zamanda yaşamları boyunca da etkileyebilir.

Bağımlılık: Turizm, bozulmamış ve temiz bir çevre, çekici doğal alanlar, otantik tarih, kültürel gelenekler ve gelen kişilerle iyi ilişkiler kuran yerel halkı arayan ziyaretçilerin deneyimlerine dayanmaktadır. Turizm endüstrisi sayılan bu niteliklerin var olmasına bağlıdır.

Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından değerlendirildiğinde, turizmin bu hedeflere doğrudan ya da dolaylı olarak katkı verecek nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Turizmin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine sağlayabileceği katkılar Tablo 10'da ifade edilmektedir (UNWTO, 2015, s. 1-2);

Tablo 10. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Turizm

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi	**Turizmin Rolü ve Katkısı**
Hedef 1: Her yerde yoksulluğu tüm şekilleriyle yok etmek	Dünyanın en büyük ve en hızlı gelişen ekonomik sektörü olan turizm ekonomik gelişme ve kalkınmayı hızlandırır ve yeni istihdam olanakları sağlar. Sürdürülebilir turizm gelişimi ve bunun topluma etkisi, ulusal yoksulluğu azaltma hedefi ile ilişkili olabilir. Girişimcileri ve küçük işletmecileri teşvik ederek aynı zamanda işgücünde daha az tercih edilen grup olarak nitelendirilen gençleri ve kadınları güçlendirebilir.
Hedef 2: Açlığı sonlandırmak, gıda güvenliğini ve geliştirilmiş beslenme olanakları	Turizm, turistik destinasyonlarda yerel ürünlerin üretim, kullanım ve satışını teşvik ederek turizm değer zinciriyle tam

sağlamak ve sürdürülebilir tarımı teşvik etmek	entegrasyonunu sağlayabilir. Ayrıca, agro turizm geleneksel tarımsal faaliyetlerini tamamlayabilir. Bunların sonucunda, yerel toplumda yaşanan gelir artışı turist deneyiminin değerini de arttırır.
Hedef 3: Her yaştan insan için sağlıklı yaşam koşullarını sağlamak ve refahını teşvik etmek	Turizmin ekonomik büyüme ve kalkınmaya etkisi aynı zamanda sağlık ve refah düzeyini etkiler. Turizmden elde edilen döviz ve vergi gelirleri, anne sağlığını iyileştirmek, çocuk ölümlerini azaltmak amaçlı sağlık bakım hizmetlerini finanse etmek için kullanılabilir.
Hedef 4: Kapsayıcı ve eşit kalitede eğitim sağlamak ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik etme	İyi eğitim almış ve yetenekli işgücü turizm için oldukça önemlidir. Bu doğrultuda sektör öğretim ve mesleki eğitim için gerekli yatırımları yaparak, iş gücü hareketliliğinin artmasına yardımcı olabilir.
Hedef 5: Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadın ve kızları güçlendirmek	Turizm sektörü kadınları birçok yönden güçlendirebilir. Özellikle küçük veya büyük ölçekli işletmelerde gelir elde etmelerine olanak sağlayabilir. Kadın işgücünün en yoğun olduğu sektörlerden biri olan turizm, kadınların potansiyellerini kullanabilecekleri yeni iş alanları yaratabilir.
Hedef 6: İçme suyu ve hijyenin sürdürülebilir yönetimi ve herkes için erişilebilirliğini sağlamak	Turizm, suya erişim, hijyen ve sanitasyon konusunda kritik bir role sahiptir. Sektörde suyun etkin kullanımı atık su yönetimi, uygun güvenlik önemlerinin alınması ve teknoloji odaklı yaklaşımları teşvik edebilir.
Hedef 7:	Büyük oranda enerji kullanımı gerçekleştiren turizm sektörü, yenilenebilir enerjiyi destekleyerek bu

Herkes için uygun, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerji sağlamak	enerji türünün küresel bazda kullanım payını arttırabilir. Sürdürülebilir enerji kaynaklarına yapılacak yatırımlar sonucunda turizm sera gazının azaltılması, iklim değişikliğinin yavaşlatılmasına destek olabilir.
Hedef 8: Sürdürülebilir ve kapsamlı ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve ahlaka uygun çalışma koşullarını sağlamayı teşvik etmek	Turizm küresel ekonomik büyümede itici bir güç olarak görülmekte ve günümüzde dünya çapında 11 kişiden 1'ine istihdam sağlamaktadır. Bu kapsamda özellikle gençlere ve kadınlara uygun çalışma koşullarına erişimlerini sağlamasının yanı sıra kişisel ve mesleki gelişimlerine de destek olabilir. Bu durum sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin alt hedefinde, 2030 yılına kadar istihdam olanakları yaratan ve yerel kültürü ve ürünü destekleyen sürdürülebilir turizmi sağlamak için politikaların geliştirilmesi ve uygulanması şeklinde ifade edilmektedir.
Hedef 9: Dayanıklı altyapının inşa edilmesi, kapsamlı ve sürdürülebilir endüstrileşme ve innovasyonun hızlandırılması	Turizm, kamu ve özel sektör tarafından sağlanan altyapı yatırımlarına ve yenilikçi bir çevreye bağlı olarak gelişir. Sektör devletin altyapıyı geliştirmesini, güçlendirmesini, sürdürülebilirliğini, kaynakların etkinliğini teşvik eder, bu da turistleri ve yabancı yatırımcıları ülkeye çekme konusunda önem arz edebilir.
Hedef 10: Ülkeler içinde ve çevresinde eşitsizliğin azaltılması	Turizm yerel halkı ve paydaşları da dikkate alarak geliştiğinde, toplumsal gelişimde ve eşitsizliklerin azaltılmasında önemli bir araç olabilir. Ayrıca kentsel yenilenmeye ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunabilir ve yerel dengesizlikleri azaltabilir. Tüm bunların yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin

	küresel ekonomiye katılmalarında da etkili bir araçtır.
Hedef 11: Kentleri ve insan yerleşimlerini sürdürülebilir, güvenli, kapsamlı ve dayanıklı yapmak	Vatandaşları için iyi olmayan bir kent, turistler için de iyi değildir. Bu kapsamda sürdürülebilir turizm kentsel altyapının gelişmesinde ve küresel erişiminde, bozuk alanların düzeltilmesinde, kültürel ve doğal mirasın korunmasında etkili bir araç olabilir. Yeşil altyapı yatırımlarının artmasıyla hem vatandaşlar hem de turistler için daha yaşanılabilir şehirler ortaya çıkabilir.
Hedef 12: Sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarını geliştirmek	Sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarını benimseyen turizm sektörü, küresel anlamda sürdürülebilirliğin hızlanmasında önemli bir rol oynayabilir.
Hedef 13: İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele etmek için acil eylem	Turizm, iklim değişikliğine hem katkıda bulunmakta hem de ondan etkilenmektedir. Sektörün bu konuda önemli bir rolü vardır, özellikle ulaşım ve konaklamada enerji kullanımının azaltılması ve yenilenebilir enerji kullanımının artması ile turizm sektörü en önemli sorunlardan birinin çözümüne katkı sağlayabilir.
Hedef 14: Sürdürülebilir kalkınma için okyanusların, denizlerin ve deniz kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir olarak kullanılması	Özellikle gelişmekte olan küçük ada kentlerinde en büyük payı alan kıyı ve deniz turizmi sağlıklı deniz ekosistemlerinin varlığına bağlıdır. Bu yüzden turizm ekosistemin korunmasında rol oynamalıdır.
Hedef 15: Karasal ekosistemlerin korunmasını, yenilenmesini ve sürdürülebilir	Manzaranın güzelliği, bozulmamış ormanlar ve doğal kültürel miras alanları turistlerin bir destinasyonu seçmesinde önem arz eden unsurlardır. Bu kapsamda

kullanımını teşvik etmek, sürdürülebilir orman yönetimi, çölleşme ile savaşmak ve toprağın ve biyoçeşitliliğin kaybını durdurmak	sürdürülebilir turizm biyoçeşitliliğin korunmasında, atıkların ve tüketimin azaltılarak karasal ekosistemin korunmasında ve konuya yönelik farkındalığın arttırılmasında önemli bir role sahiptir.
Hedef 16: Sürdürülebilir kalkınma için huzurlu toplumları teşvik etmek, herkesin adalete erişimini sağlamak ve herkes için etkili ve kapsamlı kurumlar oluşturmak	Farklı kültürlerden gelen milyarlarca insanın etkileşimde olduğu bir sektör olan turizm, çok kültürlü dinler arasında hoşgörüyü ve anlayışı geliştirebilir. Ayrıca kültürlerin yakınlaşmasını sağlayarak çatışmaların azaltılmasında da etkili olabilir.
Hedef 17: Sürdürülebilir kalkınma için küresel iş birliklerini canlandırmak ve uygulama araçlarını güçlendirmek	Çapraz sektörel bir yapıya sahip olan turizm, kamu-özel iş birliklerinin güçlendirilmesi ve çoklu paydaşların (uluslararası-ulusal-bölgesel-yerel) bir araya gelerek sürdürülebilir kalkınma hedeflerini başarmaları konusunda fırsatlar sunabilir.

Kaynak: (UNWTO, 2015)

Tablo 10'da sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve bu hedeflere ulaşmada turizmin rolü açıklanmıştır. 2017 yılında Birleşmiş Milletler 2030 hedefleri kapsamında önemli bir karar almış ve 2017 yılını "Kalkınma İçin Sürdürülebilir Turizm Uluslararası Yılı" ilan etmiştir. Bu karar ile hem karar vericilerin hem de halkın sürdürülebilir kalkınmaya katkıları hakkında farkındalığının artması hedeflenmiştir. Bu kararın alınmasında en önemli amaçlardan biri de turizmin olumlu değişim için bir katalizör haline gelmesi adına paydaşların seferber edilmesidir (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2018). Kalkınma için sürdürülebilir turizm yılı beş ana alanda turizmin rolünü güçlendirmeyi planlamaktadır. Bunlar (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2018) (http://www.tourism4development2017.org/, 2018);

1- Kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma

2- Toplumsal kapsayıcılığın sağlanması, istihdamın arttırılması ve yoksulluğun azaltılması

3- Kaynakların etkin kullanımı, çevrenin korunması ve iklim değişikliği ile mücadele

4- Kültürel değerlerin, kültürel mirasın ve çok kültürlülüğünün korunması

5- Karşılıklı anlayış, barış ve güvenlik şeklinde sıralanmaktadır. Turizmin bir katalizör görevi görmesinin sebeplerini ise şu şekilde ifade etmek mümkündür (http://www.tourism4development2017.org/, 2018);

Kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme

- 2009'dan beri uluslararası turist gelişlerinde %4 veya daha fazla yıllık artış söz konusudur.
- Toplam dünya ihracatının %7'si ve dünya hizmetleri ihracatının %30'unu turizm oluşturmaktadır.
- 2015 yılında uluslararası turizmin ihracatından 1,5 trilyon ABD doları elde edilmiştir.
- Dünya GSYH'sinin %10'u turizm sektöründen elde edilmektedir.

Sosyal kapsayıcılık, istihdam ve yoksulluğun azaltılması

- Küresel olarak her on bir işten biri turizmdir.
- Gelişmekte olan birçok ülkede en büyük ihracat kalemidir.
- 2030 yılında uluslararası turistlerin %57'sinin gelişmekte olan ülkelerden (gelişmekte olan ekonomilerden) olması beklenmektedir.
- Diğer sektörlere göre neredeyse iki kat fazla kadın işçi istihdamı sağlamaktadır.

Kaynak verimliliği, çevre koruma ve iklim değişikliği

- Dünya CO_2 emisyonlarını azaltmaya kararlıdır.
- Mirasın, yaban hayatının ve çevrenin korunması için finansmanı arttırmaktadır.
- Biyolojik çeşitliliğin korunması ve geri yüklenmesi (ya da geri kazanılması) için bir araç olabilir.
- 2030 yılında beklenen 1,8 milyar uluslararası turistin sürdürülebilir şekilde yönetilmesi gerekmektedir.

Kültürel değerler, çeşitlilik ve miras

- Turizm geleneksel etkinlikleri ve gelenekleri yeniden canlandırır.
- Toplulukları güçlendirir ve onlarla gurur duyar
- Kültürel çeşitliliği teşvik eder

- Mirasın değeri hakkında farkındalığı arttırır.

Karşılıklı anlayış, barış ve güvenlik

- Turizm ziyaretçilerle ev sahipleri arasında köprü kurarak engelleri yıkmaktadır.
- Barışı inşa edebilecek kültürler arası karşılaşmalara fırsatlar sunar.
- Güvenlik tehditlerinden hızlı bir şekilde kurtulan esnek bir sektördür.
- Yumuşak diplomasi için bir araç niteliğindedir.

Şekil 7: 2017 Kalkınma İçin Sürdürülebilir Turizm Uluslararası Yılı Logosu

Kaynak: (http://www.tourism4development2017.org/, 2018)

Günümüzün en önemli ve en hızlı büyüyen sosyo-ekonomik sektörlerinden biri olan turizm, ekonomik büyümeyi canlandırarak, uygun meslekler ve iş fırsatları yaratarak insanların yoksulluktan kurtulmasına ve geçim kaynaklarını geliştirmesine olanak sağlayabildiği gibi doğru politikalarla yürütülen sektör diğer sorunlara da çözüm sunabilecek potansiyele sahiptir (Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı(UCLG-MEWA), 2018, s. 4).

Sürdürülebilir kalkınmanın turizm boyutunu başlıklar halinde aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür (Yavuz ve Zığındere, 2000, s. 332-334);

- Turistik ürünün önemli bir bölümünü oluşturan doğal kaynaklar ve kültürel değerler turizm sektörü için büyük önem taşır ve turistik işletmelerin kurulması, mal ve hizmet üretmesi bu kaynakların varlığına bağlıdır. Bu varlıkların tahrip edilmemesi

ve korunabilmesi için sürdürülebilir kalkınma politikalarının benimsenmesi gerekmektedir.

- İnsanların tatil ihtiyaçlarının nitelikli hizmet işletmelerince karşılanması sürdürülebilir kalkınmanın ahlaki boyutunun önemini vurgulamaktadır.
- Sanayileşme bölgelerinde yaşanan çevre kirliliğinden dolayı turizm talebi çevresel bozulmanın daha az olduğu ülkelere doğru yönelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin çevre konusundaki tutumları turizmin geleceğinin belirleyicisidir. Bu doğrultuda çevresel kirlilik alanında izlenecek yol tüm ülkeler tarafından benimsenen politikalardan oluşmalıdır.
- Turizm işletmeleri turistik ürünün üretildiği işletmelerdir. Ancak turizm işletmelerinin kuruluş yeri seçiminde dikkat etmesi gerek unsurlardan biri çevreyi korumak, doğal ve kültürel kaynaklara zarar vermemektir. Turizm imar planları oluşturulurken sürdürülebilir kalkınma ilkeleri dikkate alınmalıdır.
- İnsanları seyahate yönelten unsurlardan biri başka ülkelerin kültürel özelliklerini merak ederek bu özellikleri tecrübe etme isteğidir. Bu kapsamda ülkeler kendi kültürlerine ait olan değerleri gelecek nesillere de başarıyla ulaştırmalıdır. Bu değerler turizmin sürdürülebilirliği açısından önem teşkil etmektedir.

1.4.1.11. 2019 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Zirvesi

2019 yılında 25 Eylül 2015'te Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin kabul edildiği zirveden sonra yapılan ilk BM zirvesi olan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Zirvesi gerçekleşmiştir. 24-25 Eylül 2019'da New York'ta gerçekleşen zirvenin ardından 15 Ekim 2019'da "Sürdürülebilir Kalkınma İçin On Yıllık Eyleme ve Sonuç Almaya Yönelik Hazırlık" başlığıyla bir bildiri kabul edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020, s. 1).

2030 yılına kadar hedefleri başarabilmek adına, sürdürülebilir kalkınma için hızlandırılmış eylemler adı altında ülkeler ve diğer paydaşlar tarafından gönüllü olarak üstlenilen girişimler söz konusu olacaktır. Hızlandırılmış eylem çağrısı ile sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşma konusunda daha fazlasını daha hızlı bir biçimde yapmak planlanmaktadır. Bu eylemlerle kimsenin geri planda bırakılmaması, finansmanın iyi yönetilip yeterli biçimde seferber edilmesi, ulusal uygulamanın

arttırılması, daha fazla bütünleşik çözümler için kurumların güçlendirilmesi, uygulamaların hızlanması için yerel düzeyde eylemin desteklenmesi, afet riskinin azaltılması ve dayanıklılığın geliştirilmesi, güçlüklerin uluslararası işbirlikleriyle aşılması ve küresel ortaklığın güçlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma için dijital dönüşüme daha fazla odaklanarak bilim, teknoloji ve inovasyondan faydalanılması, sürdürülebilir kalkınma için özellikle güvenilir istatistiki verilerin toplanması ve analiz edilmesi, kullanmada sıkıntı yaşamakta olan hassas ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde kapasitenin geliştirilmesini destekleyen işbirliğinin teşvik edilmesi ve üst düzey siyasi forumun güçlendirilmesinin taahhütleri verilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020, s. 4-6).

İKİNCİ BÖLÜM
SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM UYGULAMALARI

2.1. Sürdürülebilir Turizm

Turizm, doğal ve kültürel kaynaklara bağımlı bir endüstridir (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 99). Kültürel ve doğal kaynakların geliştirilmesi ve korunabilmesi için turizm bir aracı görevi görürken, turizmin sürekliliği için de bu doğal ve kültürel kaynakların korunup geliştirilmesi gerekmektedir (Uslu ve Kiper, 2006, s. 306). Doğal ve kültürel kaynakların zarar gördüğü bir ortamda turizmden söz etmek mümkün değildir (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 99).

Bir ülkede turizm endüstrisinin gelişmeye başlaması, toplumsal ve ekonomik değişimleri beraberinde getirmektedir. Ayrıca dünya nüfusunun artması ile artış gösteren turizm hareketlerinin çevresel etkilerinin de artış gösterdiği görülmektedir (Kozak, Akoğlan Kozak ve Kozak, 2015, s. 127). Turizm hareketlerinde yaşanan bu gelişmeler aynı zamanda çevresel sorunları da beraberinde getirmiş ve turizmin ekonomik yönünün ön plana çıkması, turizm ve çevre arasındaki ilişkinin ihmal edilmesine sebep olmuştur (Akış, 1999, s. 36).

21. yüzyılda turizm hareketlerinin gitgide artış göstermesi işletmelerin çevreyi öncelik olarak ele almalarına neden olmuştur. Çünkü turizm endüstrisi sadece ekonomik bir güç değil, aynı zamanda fiziksel çevre içinde önemli bir faktördür (Goeldner ve Ritchie, 2009, s. 470). Turizm endüstrisinin talebe dönüştürdüğü üç çevresel kaynak söz konusudur. Bunlar; doğal kaynaklar, sosyo-kültürel kaynaklar ve insan yapısı kaynaklardır. Özellikle doğal kaynaklar ve insan yapısı kaynaklar turizmin en önemli unsurlarıdır. Turizmin gelişimi için çevresel kaynakların korunması gerekmektedir (Akış, 1999, s. 36). Çünkü çevre, turizm ürününün çekirdeğini meydana getirmektedir (Goeldner ve Ritchie, 2009, s. 470). Burada önemli olan unsur, turizm kaynaklı yanlış kullanımların önüne geçebilmek ve bilinçsizce tüketimi değil kaynakları koruyarak kullanmanın öğrenilmesidir (Akış, 1999, s. 45). Bu doğrultuda hem çevresel etkileri aza indirgemek ve kaynakları daha

verimli kullanmak hem de bölgelerin ve şirketlerin sosyal ve ekonomik anlamda devamlılığını sağlayabilmek adına sürdürülebilirlik kavramı turizmde benimsenmeye başlamıştır (TÜSİAD, 2012, s. 18). 1990'lı yılların başından itibaren küresel turizm sektörünün planlanması ve yönetilmesinde önem arz eden bir anlayış haline gelmiştir (Weaver, 2014, s. 131).

2.1.1. Sürdürülebilir Turizmin Tanımı

Dünya Turizm Örgütü sürdürülebilir turizmi; çevrenin yıpratılmadan ya da değiştirilmeden korunduğu, ekosistemin, biyolojik çeşitliliğin ve kültürel unsurların devamlılığının sağlandığı, var olan kaynakların bölgede yaşayan halk ve bölgeye gelen turistin sosyal, estetik ve ekonomik ihtiyaçlarını karşıladığı ve gelecek nesillerinde aynı ihtiyaçlarını sağlayabilecek şekilde yönetildiği bir kalkınma olarak tanımlamaktadır (UNWTO, 1998, s. 20).

Hall, Gössling ve Scott (2015, s. 1); yapmış oldukları çalışmada sürdürülebilir turizmi sürdürülebilir kalkınmanın bir alt kümesi olarak değerlendirir ve yaşam kalitesi ve refah ölçütlerinin niteliksel gelişimine odaklanan, ancak doğal sermayenin zararına niceliksel bir büyüme sağlamayan bir turizm sistemi olarak tanımlar. Tao ve Wall (2009, s. 90) ise sürdürülebilir turizmi sürdürülebilir kalkınmanın bir türevi olarak ifade etmektedir.

Sürdürülebilir turizm, turizm endüstrisine, ziyaretçilere, çevreye ve tatilcilere ev sahipliği yapan topluluklar arasındaki karmaşık etkileşimlerin yarattığı gerilimi ve sürtüşmeleri azaltmayı amaçlayan olumlu bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım hem doğal hem de insan kaynakların kalitesini ve daha uzun süre varlığını koruyabilmesi için yapılan çalışmaları kapsamaktadır (Bramwell ve Lane, 1993, s. 2).

Kuntay (2004, s. 77), sürdürülebilir turizmi gelecek perspektiflerini koruyarak ve geliştirerek, turistlerin ve turist ağırlayan bölgenin ihtiyaçlarını yerine getiren, temel ekolojik süreçlerin ve kültürel bütünlüğün göz önüne alındığı, estetik, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarla birlikte tüm kaynakların yönetimini birleştiren bir turizm türü şeklinde tanımlamaktadır. Scharp (1999, s. 18) ise; sürdürülebilir turizmi uzun vadede sosyal, doğal ve kültürel kaynakları koruyan, güzelleştiren ve geliştiren, ekonomik

gelişmeyi olumlu bir yaklaşımla destekleyen bir turizm düşüncesi olarak değerlendirmektedir. Choi ve Sirakaya (2006, s. 1276); yapmış olduğu bir çalışmada sürdürülebilir turizmi ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel boyutlarıyla ele almaktadır. Turizm ekonomik bir faaliyettir ve sürdürülebilir turizmin öncelikle ekonomik olarak uygulanabilir olması gerekmektedir. Ayrıca turizmden elde edilen faydanın toplum içinde adil bir şekilde dağılımı da önemlidir. Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların artık bol olmadığı ve tükenmekte olduğunu kabul etmeyi ve var olan kaynakların hem şimdi hem de gelecek nesiller için korunması gerekliliğinden bahsetmektedir. Sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ise; toplumun sosyal kimliğine, kültürüne saygılı olması ve yerel halkın kendi yaşamını kontrol edebilmesi anlamına gelmektedir.

Bahar, Samırkaş ve Çelik (2015, s. 45) ise; sürdürülebilir turizmi geleneksel turizm anlayışına bağlı kalan bir turizm çeşidinden ziyade kendini eko turist, sürdürülebilir turist, sorumlu turist gibi görmeye başlayan ve çevreye duyarlı, gidilen bölgenin gelenek, görenek ve yaşam tarzını merak eden kişilerin katıldığı bir turizm çeşidi olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda sürdürülebilir turizmin etkilerini ise şu şekilde ifade etmişlerdir;

1- Eğiticidir: Turistler hem destinasyon hakkında bilgi edinmekte hem de seyahat deneyimlerini derinleştirirken destinasyonun karakterini de devam ettirmek için neler yapabileceğini öğrenmektedir. Yerel halk ise bölgeye gelen turistlerin değerlerine saygı duymayı öğrenmektedir.

2- Yerleşik halka fayd.a sağlar: Bölgeye gelen turistler yerel malzemeleri satın alır ve yerel servisleri kullanır

3- Yerel kültür ve geleneklere saygı gösterir: Yabancı ziyaretçiler gittikleri bölgede yerel dilin birkaç nezaket kelimesini gözlemleyerek öğrenmeye çalışır, yerel halk ise bölgeye gelen kişilerin kendilerinden farklı olan beklentilerine nasıl karşılık vereceğini öğrenir.

4- Bölgenin bütünlüğünü destekler: Gittikleri destinasyon hakkında bilgi sahibi olan turistler, bölgenin mimarlık, mutfak, miras gibi yerel karakteristik özelliklerini merak ettikçe, bu karakteristik özellikler ile bölgenin turizm kazancı da artar.

5- Kaynakları verimli kullanır: Destinasyonu ziyarete gelen turistler çevresel farkındalığa sahip olduğundan dolayı israf, kirlilik ve enerji tasarrufu gibi konularda yapılan uygulamaları destekler.

6- Ürünleri kötüye kullanmazlar: Bölgedeki paydaşlar bölgenin kültürel mirasını, doğal ortamını, çekicilik unsurlarını ve yerel kültürü sürdürebilmek için çabalar.

7- Nicelik değil nitelik için çalışırlar: Toplum turizmdeki başarıyı turist sayısında değil, ziyaretçilerin kalma süresi, deneyimlerinin kalitesi ve harcamaları ile ölçer.

8- Mükemmel seyahat anlamına gelir: Destinasyondan memnun bir halde ayrılan ziyaretçi deneyimlerini başkalarına da aktararak, destinasyonda turistik faaliyetlerin devamlılığını sağlamada etkili rol oynar.

2.1.2. Sürdürülebilir Turizm Kavramının Gelişim Süreci

Dünyada hızla büyüyen sektörlerden birisi olan turizmin pozitif etkileri kadar negatif etkilerinin olduğu bilinen bir gerçektir (Çelik ve Bahar, 2014, s. 369). Birçok ülkede politik, ekonomik ve sosyal gelişmenin önemli araçlarından olan turizm, kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmeye olumlu etkiler sağladığı gibi, yerel kimliğin kaybedilmesi ve çevrenin bozulması gibi olumsuz etkiler de yaratabilmektedir. Bu durumda amaç, gelişmenin sürdürülebilirliğini sağlamak ve hem bugünün hem de gelecek nesillerin yaşam kalitesini arttırmak olmalıdır (Kuntay, 2004, s. 48).

Sürdürülebilir turizm kavramı, turizm ve çevre arasındaki ilişkiye dayanmaktadır (Kaypak, 2010, s. 100). Turizm diğer ekonomik sektörlere göre çevresel kaynakları en çok kullanan sektördür. Turistik talebi yönlendiren etkenlerin en başında bir destinasyonun sahip olduğu çevresel kaynaklar gelmektedir. Bu kaynaklar kişilerin destinasyonu seçmesinde önemli bir etken olup, kaynakların bozulması durumunda destinasyonun çekicilik faktörleri sekteye uğramış olacaktır. Destinasyon çekiciliğinin uzun dönemde de devam etmesi çevresel sürdürülebilir turizmin gelişmesi ile mümkün olacaktır (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 44).

Günümüzde turizm talebi çevre faktörüne duyarlı bir hale gelmiştir ve sürdürülebilir turizm anlayışını benimseyen destinasyonlar rekabet açısından avantajlıdır (Issı, 1989, s. 129). Çünkü, iyi planlanan bir turizm aktivitesi doğal

alanların, arkeolojik ve tarihi yerlerin korunmasına yardımcı olurken, aynı zamanda çevre kalitesini gelişmesini sağlar, çevre değerini ve çevreye olan duyarlılığı arttırır ve altyapı gelişimine yardımcı olur. İyi bir şekilde planlanmayan turizm faaliyetleri ise; su, hava, görüntü, gürültü kirliliğine yol açmanın yanı sıra atık sorunu, ekolojik bozulmalar, arkeolojik ve tarihi alanların tahribatı ve çevresel sorunlara yol açabilir. (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 88).

Çevresel faktörlerin önem kazanmasının yanı sıra sürdürülebilirlik kavramının turizmde benimsenmeye başlamasında küreselleşme ve değişen koşulların da etkisi vardır. Küreselleşme ve değişen koşullar tüketim kalıplarını etkilemiş, bu doğrultuda turizm talebinde de değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklik insanları deniz, kum, güneş tatili sunan turizm merkezlerinden doğal, tarihi ve sosyal unsurlarla ön plana çıkan bölgelere yönlendirmiştir. Değişen talep, turizm arzına da etki etmiş ve turizm arzı unsurları yeni talepler doğrultusunda yeni ürünler sunmaya başlamıştır. Bu değişikliklerden etkilenerek pazara sunulan yeni ürünler çevresel değerlerin koruma kullanma dengesi içinde kullanımını öngören sürdürülebilir turizm, eko turizm ve yumuşak turizm gibi yeni kavramların oluşmasına neden olmuştur (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 44-45).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen kültürel, ekonomik, teknolojik ve sosyal anlamda yaşanan gelişmeler sonucu kişi başına düşen gelirlerin ve ücretli izinlerin artması, çalışma saatlerinin azalması, ulaşım sektöründe yaşanan gelişmeler insanların turizm hareketlerine katılımını arttırmıştır (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015, s. 28-29). 1950'li ve 1960'lı yıllarda orta sınıf turizme katılmazken, yaşanan gelişmeler sonucu ortaya çıkan ucuz paket tatil kavramı turizmin giderek daha yaygın kitlelere ulaşmasını sağlamıştır (Akış, 1999, s. 37). 1970'li yıllara gelindiğinde ise; hızla yükselen kitle turizmi hareketine katılan turist sayısındaki artış turizmin çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratmasına neden olmuş ve bu durum sürdürülebilirlik konusunun gelişiminde etkili olmuştur (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015, s. 28-29).

1980'li yıllarda turizmin etkileri üzerine yapılan yayınlar büyük ilgi görmeye başlamış, turist ve ziyaretçi arasındaki ilişki detaylı bir biçimde ele alınmaya başlanmış ve yeşil turizm kavramı ortaya çıkmıştır. Yeşil turizm kavramının kullanımının artması

ile çevresel konulara ilgi artmaya başlamış, sürdürülebilirlik ve çevresel konular küresel düzeylere ulaşmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının önemini artmasıyla beraber sürdürülebilir turizm kavramı da giderek önem kazanmaya başlamıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru Bruntland raporunun etkisinde kalan uzmanlar tarafından sürdürülebilir turizm terimi kullanılmaya başlanmıştır (Swarbrooke, 1999, s. 9). Swarbrooke (1999, s. 8) sürdürülebilir turizmin kronolojik gelişimini özetle aşağıdaki gibi ifade etmiştir;

Şekil 8: Sürdürülebilir Turizmin Kronolojik Gelişimi

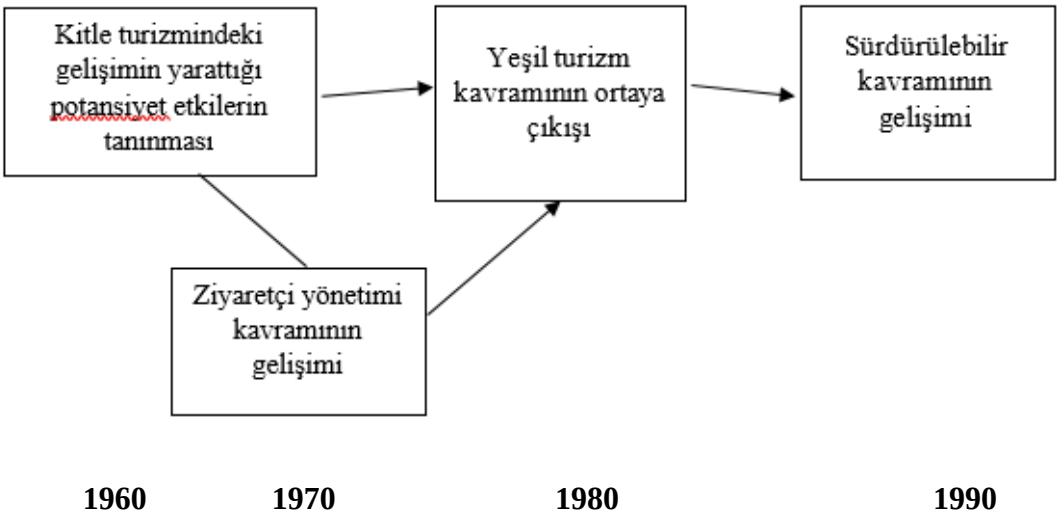

Kaynak: (Swarbrooke, 1999, s. 8)

Swarbrooke (1999, s. 8) sürdürülebilir turizmin gelişim sürecini dört aşamada ele almıştır. 1960'lı yıllar kitle turizminin gelişiminin yarattığı etkilerin tanındığı, 1970'ler ziyaretçi yönetimi kavramının gelişip benimsenmeye başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980'lerde ise yeşil turizm kavramı ortaya çıkmış, böylece 1990'lı yıllarda sürdürülebilir turizm kavramının gelişimi başlamıştır.

1990'lı yıllarda yaygın olarak kullanılan sürdürülebilir turizm kavramı, yerel toplumun önemini ortaya koyan ve turizmin ekonomik faydalarını en üst düzeye çıkarmaya çalışan bir yaklaşım olmuştur. 1995 yılında turizm konusunda Avrupa Birliği tarafından basılan "Yeşil Kitap" sürdürülebilir turizm kavramının tanınırlığını arttırmıştır. 1 Ekim 1999 tarihinde ise; Dünya Turizm Örgütü turizmin toplum ve çevreye olumsuz etkilerini azaltmak, dünya turizminin sorumlu ve sürdürülebilir

gelişimini desteklemek amacıyla Turizmde Global Etik İlkeler Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bu ilkeler (UN ve UNWTO, 2020, s. 3-7);

- Turizmin halk ve toplumlar arasında karşılıklı anlayış ve saygıya katkısı,
- Turizmin bireysel ve kolektif yönleri,
- Sürdürülebilir gelişimin unsuru olarak turizm,
- Kültürel mirası kullanan ve zenginleştiren unsur olarak turizm,
- Ülke ve toplumların refahını artıran bir faaliyet olarak turizm,
- Turizmin geliştirilmesinde paydaşların yükümlülükleri,
- Turizme katılma hakkı,
- Turizm hareketinde özgürlük,
- Turizm sektöründe çalışanların ve girişimcilerin hakları ve
- Turizmde global etik ilkelerinin uygulanması şeklindedir.

Etik ilkelere göz atıldığında; turizm sürdürülebilir gelişmenin bir unsuru olarak ifade edilmektedir. Bu ilkeler kapsamda, turizmin gelişiminde tarafların çevreyi koruma sorumluluğundan, kaynak tasarrufunun gerekliliğinden, ihtiyaçların karşılanmasında gelecek nesillerin dikkate alınması gerekliliğinden, turist sayısının arttığı dönemlerde turizmin çevre üzerinde yarattığı etkilerin azaltılması gerektiğinden bahsedilmektedir (World Tourism Organization, Ethics and Social Responsibility, 2018). Son yıllarda pek çok ülke turizmin sosyal ve doğal çevreyle uyumlu, sürekli ve dengeli bir biçimde gelişimini sağlamak için çaba harcamaktadır (Akış, 1999, s. 36). Bu kapsamda sürdürülebilir turizmin gelişimini sırasıyla açıklayan yaklaşımlara göz atmak faydalı olacaktır. Bu yaklaşımlar aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Swarbrooke, 1999, s. 9);

- Karşı kutuplar yaklaşımı: Bu yaklaşımda kitle turizmi ve sürdürülebilir turizm iki ayrı kutup olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre; sürdürülebilir turizmin geliştirilebilmesi için kitle turizminden vazgeçilmelidir.
- Bütünleştirici yaklaşım: Bu yaklaşıma göre sürdürülebilir turizm ile kitle turizminin karşı kutuplar olarak görülmemektedir. İki kavramın birbiri ile benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır.
- Eylemsel yaklaşım: Kitle turizmini daha sürdürülebilir hale getirmek için yapılabileceklerin önerildiği yaklaşımdır.

- Uzlaşmacı yaklaşım: Tüm turizm türlerinin sürdürülebilir olması gerektiğini savunan yaklaşımdır.

2.1.3. Sürdürülebilir Turizm İlkeleri

Sürdürülebilir turizmin yerel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası düzeyde başarılabilmesi turizmin planlanıp yönetilmesine bağlıdır. Doğayla uyum içinde bir turizm gelişimi için bölgesel ya da yerel düzeyde bazı temel ilkelere uyulması zorunluluğu söz konusudur. Buna göre sürdürülebilir turizmin ilkelerini aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür (Holden, 2008, s. 163);

- Çevre, bir turizm varlığı olarak kendi değerinin üstünde bir değere sahiptir.
- Turizm, topluluğun yanı sıra ziyaretçiye ve destinasyonlara fayda sağlama potansiyeli olan pozitif bir faktör olarak kabul edilmelidir.
- Turizm ve çevre arasındaki ilişki, çevrenin uzun vadede sürdürülebilir olması için yönetilmelidir. Turizm, kaynaklara zarar vermemeli ve kaynaklara kabul edilemez etkiler getirmemelidir.
- Turizm faaliyetleri ve gelişimi, içinde bulunulan yerin niteliğine ve karakterine saygı gösterecek biçimde gerçekleşmelidir.
- Destinasyonlarda ziyaretçinin, bölgenin ve ev sahibi topluluğun ihtiyaçları arasında uyum sağlanmalıdır.
- Bazı değişikliklerin kaçınılmaz olduğu dinamik bir dünyada değişimlere uyum sağlamaya çalışırken sürdürülebilir turizm ilkelerinden ödün verilmemelidir.
- Turizm endüstrisi, yerel yönetimler ve çevre kuruluşları sürdürülebilir turizm ilkelerine saygı göstermekle yükümlüdür.

Garrod ve Fyall (1998, s. 202) ise; yaptıkları çalışmada sürdürülebilir turizmle ilgili 10 ilke belirlemiştir. Bu ilkeler Tablo 11'de yer almaktadır;

Tablo 11: Sürdürülebilir Turizmin İlkeleri

Sürdürülebilir Turizmin İlkeleri
Kaynakların sürdürülebilir kullanımı: Kültürel, doğal ve sosyal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve korunması önem arz eden bir konudur. Bu durum ayrıca uzun dönemde iş becerisi de yaratmaktadır.
Aşırı tüketimin ve atıkların azaltılması: Turizmin kalitesine katkıda bulunmak ve uzun dönemde oluşabilecek çevresel zararların maliyetlerinde kaçınmak için aşırı tüketim ve atıkların azaltılması gerekmektedir.
Çeşitliliğin korunması: Uzun vadeli sürdürülebilir turizm için doğal, sosyal ve kültürel çeşitliliğin korunması ve desteklenmesi önemlidir. Bu durum ayrıca endüstrinin dayanıklılığını da sağlar.
Turizmin planlamaya entegre edilmesi: Turizmin ulusal ve yerel stratejik planlarla entegre edilmesi ve çevresel etki değerlendirmesi kapsamında ele alınması uzun dönemde turizmin uygulanabilirliğini arttırmaktadır.
Yerel ekonomilerin desteklenmesi: Çok çeşitli yerel ekonomik faaliyetleri destekleyen turizm, çevresel maliyetleri ve değerleri de dikkate alarak hem ekonominin korunmasını hem de çevresel hasarlardan kaçınılmasını sağlar.
Yerel toplulukların katılımı: Turizm sektöründe yerel toplulukların tam katılımı sadece genel olarak onlara ve çevreye fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda turizm deneyiminin kalitesini de geliştirir.
Paydaşlara ve halka danışılması: Turizm sektörü ile yerel topluluklar, kurum ve kuruluşların uzun süre beraber çalışmaları ve olası sorunlara çözüm sağlayabilmeleri için, gerekli konular hakkında ilgililere danışması gerekmektedir.
Personelin eğitimi: Sürdürülebilir turizmle entegre olmuş bir personel eğitimi, her düzeyde ihtiyaç duyulan ve yerel personeli de kapsayan eğitimler turistik ürünlerin kalitesini geliştirir.
Sorumlu turizm pazarlaması: Turizme tam ve yeterli bilgi sağlayan pazarlama, destinasyonun doğal, çevresel ve kültürel çevresine olan saygıyı arttırır ve müşteri memnuniyetini arttırır.
Araştırma yapmak: Etkili veri toplama ve analizlerle yapılan araştırmaların sektör tarafından takip edilmesi sorunların çözülmesine yardımcı olur ve destinasyonlara, sektöre ve müşteriye fayda sağlaması açısından önemlidir.

Kaynak: (Garrod ve Fyall, 1998, s. 202)

2.1.4. Sürdürülebilir Turizmin Amaçları ve Faydaları

Sürdürülebilir kalkınma kavramının önemini artmasıyla beraber sürdürülebilir turizm kavramının da giderek önem kazanmaya başlamış, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) bir araya gelerek 2005 yılında 12 maddelik "Turizmi Daha Sürdürülebilir Hale Getirme" raporunu yayınlamıştır (TÜROFED, 2015, s. 40). Raporda sürdürülebilir turizmin 12 hedefini aşağıdaki gibi ifade edilmiştir (UNEP and WTO, 2005, s. 25-46);

1. Ekonomik Süreklilik: Turizm destinasyonları ve işletmelerinin sürekliliğini ve rekabetçiliklerini sağlamak
2. Yerel Refah: Turizmin destinasyona olan katkısını en üst düzeye çıkarmak
3. İstihdam Kalitesi: Turizm tarafından yaratılmış olan yerel istihdamın sayısını ve kalitesini arttırmak
4. Sosyal Eşitlik: Turizmden elde edilen ekonomik ve sosyal faydanın adil bir şekilde dağılımını gözetmek
5. Ziyaretçi Memnuniyeti: Ziyaretçiler arasında ayrımcılık yapmadan hem güvenli hem de tatmin verici bir deneyim sunmak,
6. Yerel Kontrol: turizm paydaşları ile yapılan fikir birliği sonucunda bölgede turizmin gelişmesi konusunda yerel yönetimleri sürçlere dahil etmek ve yetkileri arttırma
7. Toplumsal Refah: Yerel halkın yaşam kalitesini korumak ve iyileştirmek
8. Kültürel Zenginlik: Ev sahibi toplumun kültürüne ve geleneklerine saygı duymak ve güçlendirmek,
9. Fiziksel Bütünlük: Kentsel ve kırsal alanları korumak ve güçlendirmek, çevrenin bozulmasına engel olmak,
10. Biyolojik Çeşitlilik: habitatın, Doğal alanların ve yaban hayatın korunmasını desteklemek ve verilen zararı en düşük düzeye indirmek
11. Kaynak Verimliliği: Turistik mal ve hizmetin geliştirilmesinde sınırlı kaynak kullanımını en düşükte tutmak
12. Çevresel Saflık: Turistik işletmelerden ve turistlerden kaynaklı olan kara, hava ve su kirliliğini en düşük oranda tutmaktır.

Sürdürülebilir turizmin amacı, turizmin çevre üzerinde olumlu etkilerini arttırmak ve muhtemel olumsuz etkileri ise ortaya çıkmadan yok etmeye çalışmaktır. Çünkü belli bir noktadan sonra turizmin çevre üzerinde yaratacağı tahribat giderilemeyecek ya da gidermek için katlanılması gereken maliyetler çok yüksek olacaktır (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 116-117). Sürdürülebilir turizmin hedefleri doğrultusunda, sürdürülebilir turizmde başarı elde etmek için turizmde sürdürülebilir gelişme ve sürdürülebilir olmayan gelişme arasındaki farklılıkları bilmek gerekmektedir. Bu farklılıklar Tablo 12'de ifade edilmektedir (Swarbrooke, 1999, s. 15);

Tablo 12: Turizmde Sürdürülebilir ve Sürdürülebilir Olmayan Gelişme

Sürdürülebilir Gelişme	**Sürdürülebilir Olmayan Gelişme**
Genel Kavramlar	
Yavaş gelişme	Hızlı gelişme
Kontrollü gelişme	Kontrolsüz gelişme
Uygun ölçekli	Uygun olmayan ölçekte
Uzun dönemli	Kısa dönemli
Kaliteye yönelik	Miktara yönelik
Yerel kontrol	Uzaktan kontrol
Gelişme Stratejileri	
Önce plan, sonra gelişme	Plansız gelişme
Kavrama dayalı plan	Projeye dayalı plan
Tüm çevreyi dikkate alan	Çekiciliğe sahip bölgeyi dikkate alan
Baskıların ve faydaların yayılması	Kapasitenin arttırılması
Yerel yatırımcılar	Dışardan gelen yatırımcılar
Yerel istihdam	İthal işgücü
Yerel mimari	Yerel olmayan mimari
Turist Davranışları	
Bazı zihinsel hazırlıklar	Zihinsel hazırlık olmayan
Yerel dili öğrenme çabası	Yerel dili öğrenme çabası yok
Saygılı ve hassas	Yoğun ve hassas olmayan
Sessiz	Gürültülü

Tekrar ziyaret eden	Tekrar ziyaret etmeyen

Kaynak: (Swarbrooke, 1999, s. 15);

Tablo 12'de turizmde sürdürülebilir gelişmenin ve sürdürülebilir olmayan gelişmenin farklılıkları yer almaktadır. Sürdürülebilir gelişmede bir bölgenin kontrollü ve tüm çevre unsurlarını göz önünde bulundurarak gelişimi sağlanmakta, yerel halkı desteklenmekte ve çevresine saygılı bir turist kitlesine hizmet verilmektedir. Sürdürülebilir olmayan gelişmede ise kontrolsüz, kısa dönemli ve hızlı bir gelişim söz konusu olup, yerel halk yerine dışardan gelen yatırımcıları destekleyen ve çevre konusunda hassas olmayan turist davranışları görülmektedir. Böyle bir durumda turizmin sürdürülebilirliğinden söz etmek mümkün değildir. Turizmin olumlu etkileri ancak sürdürülebilir bir gelişmeyle sağlanabilir. Bu kapsamda sürdürülebilir turizmin faydalarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Swarbrooke, 1999, s. 10);

- Sürdürülebilir turizm, turizmin doğal, kültürel çevre ve insanlar üzerindeki etkilerini anlamayı teşvik eder.
- Sürdürülebilir turizm, faydaların ve maliyetlerin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlar.
- Turizm hem doğrudan turizm sektöründe hem de çeşitli destek ve kaynak yönetimi sektöründe yerel istihdam yaratır.
- Turizm ülke için döviz kaynağıdır ve yerel ekonomide sermaye ve yeni para akışı sağlar.
- Turizm, özellikle tarımsal istihdamın aralıklı veya yetersiz olduğu kırsal alanlarda yerel ekonomiyi çeşitlendirir.
- Sürdürülebilir turizm, yerel toplulukların da dahil olduğu toplumun tüm kesimleri arasında karar almayı, böylece turizm ve diğer kaynak kullanıcılarının birlikte var olmasını amaçlar. Ekosistemin taşıma kapasitesine uygun turizm gelişimini sağlayan planlama ve imar içerir.
- Turizm yerli sanayiyi, otel ve diğer konaklama tesislerini, restoranları ve diğer gıda hizmetlerini, ulaşım sistemini, el sanatlarını ve rehberlik hizmetlerini teşvik eder.
- Doğa turizmi, tarım için marjinal olan arazilerin verimli kullanımını teşvik ederek, doğal bitki örtüsünde geniş alanların kalmasını sağlar.
- Kültür turizmi yerel toplum saygısını artırır ve farklı geçmişlere sahip insanlar

arasında daha iyi bir anlayış ve iletişim fırsatı sunar.

- Çevresel açıdan sürdürülebilir turizm, bir topluluğun ekonomik ve sosyal yararına doğal ve kültürel kaynakların önemini gösterir ve bunları korumaya yardımcı olur.

- Sürdürülebilir turizm, negatif etkilere karşı turizmin etkilerini izler, değerlendirir ve yönetir.

Sürdürülebilir turizmin yarattığı fırsatlar ise Tablo 13'de verilmektedir (TÜSİAD, 2012, s. 59);

Tablo 13: Sürdürülebilir Turizmin Yarattığı Fırsatlar

Katma Değer	**Ekolojik ve Kültürel Hizmetler**
- Turizmde farklılaşma ve rekabet avantajı - Marka değeri ve pozitif sosyal imaj - Alternatif turizm çeşitlerinin yaygınlaştırılması (örn. Eko-turizm, agri-turizm vb.) - Bölgesel kaynakların verimli kullanımı ve pazarlaması - Sürdürülebilir ve yeni tasarımlar, teknoloji ve bio-ürünler - Güvenli seyahat prensibi ve sigorta şirketlerinin artan önemi	Sürdürülebilirlik alanında yeni iş alanlarının ortaya çıkması (örn. Sertifikasyon danışmanlık ve denetleme hizmetleri) - Arazi kullanım yönetiminin ve şehir planlamasının yeni iş alanları olarak ön plana gelmesi - Eko-tarım uygulamalarının yeni bir ürün ve organik tarım pazarı oluşturması - Doğal ürün pazarında canlanmanın sağlanması - Yerel insan kaynaklarının eğitim olanaklarından faydalanmaları ile istihdam havuzunda kalite artışının gerçekleşmesi
Verimlilik	**Altyapı**
- Su ve enerji kullanımının düzenlenmesi ve azaltılması - Katı ve sıvı atık seviyesinin aşağıya çekilmesi, yeniden kullanımı ve geri kazanımı - Tesislerde geri dönüşümlü malzeme ve izolasyon/yalıtım ile enerji verimliliği	- Doğayla dost tesislerin inşası - Engelli ve 3. Yaş grupları için gerekli alt yapı ve ulaşım yatırımları ve teknolojik inovasyon fırsatları - Kendi tükettiğini üretmek prensibiyle az ve yeşil enerji tüketen bölgelerin oluşturulması

- Alternatif ve yenilenebilir enerji kullanımı ile düşük maliyetin sağlanması	

Kaynak: (TÜSİAD, 2012, s. 59)

Tablo 13'te sürdürülebilir turizmin yarattığı fırsatlar yer almaktadır. Sürdürülebilirlik anlayışının benimsenmesi sektöre katma değer, verimlilik, altyapı, kültürel ve ekolojik hizmetler alanlarında orta ve uzun vadede fırsatlar yaratacak, ülkenin rekabet avantajı elde etmesini sağlayacaktır.

2.1.5. Sürdürülebilir Turizm Araçları

Sürdürülebilir turizm için kültürel mirasın, doğal kaynakların ve ekolojik çevrenin sürekliliği oldukça önemlidir. Bu durum turizme kaynak teşvik eden unsurların korunması gerçeğini ortaya koymakta ve bazı sürdürülebilir turizm araçlarının önemini arttırmaktadır. Taşıma kapasitesi, çevresel etki değerlendirme ve ekolojik ayak izi sürdürülebilir turizm varlığı için bir araç niteliğindedir. Bu araçlar her destinasyonun özelliğine göre belirlenerek gerekli denetimler yapılmalıdır (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015, s. 53).

2.1.5.1.Taşıma Kapasitesi

Ekonomik faaliyetlerin tümünde kullanılan kaynakların sınır sorunu söz konusudur. Kontrolü olmayan bir ekonomik gelişme çevredeki kaynaklar üzerinde baskı yaratmaktadır. Turizm endüstrisinin temel çekiciliğini oluşturan çevresel kaynakların koruma- kullanma dengesi ile uzun dönem kullanılarak gelecek nesillere aktarılması oldukça önemlidir. Bu doğrultuda turizmde taşıma kapasitesi kavramı mühim bir rol oynamaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 155).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 2018b, s. 3), taşıma kapasitesini fiziksel, ekonomik ve sosyal çevrenin tahrip olmasına izin vermeden ve ziyaretçi memnuniyet düzeyinde kabul edilemez bir azalmaya neden olmadan bir turizm merkezini aynı zamanda ziyaret edebilecek maksimum insan sayısı olarak tanımlamaktadır. Turizmde taşıma kapasitesini, bir turistik ortamın yeni turistik tesisleri, hizmetleri, etkinlikleri ve turistleri belli bir düzeye kadar ağırlama yeteneği olarak tanımlamakta mümkündür (Rızaoğlu ve Tanrısevdi, 1997, s. 52). Taşıma kapasitesi turizmin kabul edilebilir

sınırlar içerisinde büyümesine müsaade eden bir yaklaşımı benimsemekte, turistik alanın sosyal, ekonomik ve fiziksel özellikleri ile turistlerin ziyaretleri sonucu kazanmış oldukları deneyimin kalitesinden ödün vermeksizin turistik gelişmenin sürdürülmesini önermektedir. Ancak farklı turistik alanlar için farklı taşıma kapasitesi kavramları söz konusudur (Kaya, 1997, s. 58). Örneğin Fletcher vd. (2018, s. 229), yapmış oldukları çalışmada taşıma kapasitesinin sunulan turizm ürününe bağlı olarak değişiklik gösterebildiğinden bahsetmektedir. Şarap turizmi, medikal turizm veya karanlık (dark) turizm gibi niş turizm ürünleri için taşıma kapasitesi turistik ürünler için hizmet vermekte olan mevcut tesislerin kapasitesine göre belirlenecektir. Taşıma kapasitesi türlerini ekolojik, sosyal, ekonomik ve fiziksel olarak ele almak mümkündür (Avcı, 2007, s. 491-492).

Ekolojik Taşıma Kapasitesi: Turizmin fiziksel çevreye olan etkisinin derecesidir (Avcı, 2007, s. 491). Buna göre ekolojik kapasite rekreasyonel faaliyetlerin ekosistem üzerinde yapmış olduğu etkileri ifade etmektedir (Göktuğ, Demircioğlu Yıldız, Demir ve Bulut, 2013, s. 199).

Sosyal Taşıma Kapasitesi: Ziyaret edilen destinasyondaki yöre halkının turistlerin memnuniyeti için göstereceği tolerans düzeyi ve turistlerin kalabalıklaşma derecesinin diğer turistler tarafından kabul edilmeye hazır olduğu seviyedir (Kaya, 1997, s. 58). Saveriades (2000, s. 149); sosyal taşıma kapasitesini ziyaretçi deneyim kalitesinde kabul edilemez bir düşüş olmadan, bölgedeki toplum üzerinde olumsuz bir etki olmaksızın bir alanın sayı ve faaliyet açısından taşıyabileceği maksimum kullanım seviyesi olarak tanımlamaktadır.

Ekonomik taşıma kapasitesi: Ekonomik taşıma kapasitesi, ekonominin turizme dayanma derecesidir (Avcı, 2007, s. 492). Başka bir deyişle, geliştirilmesi arzu edilen etkinliklerden kısıntı yapmaksızın turizmin turistlerin aktivitelerini karşılama yeteneğidir (Rızaoğlu ve Tanrısevdi, 1997, s. 53).

Fiziksel Taşıma Kapasitesi: Bir bölgeyi ziyaret eden ve en çok konaklama yapabilecek turist sayısını göstermektedir (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015, s. 54). O'reilly (1986, s. 256) fiziksel taşıma kapasitesini farklı bir boyutta ele almakta ve turistlerin alternatif destinasyonlar aramadan önce kabul etmeye hazır oldukları en

düşük keyif alma derecesini gösteren algısal ve psikolojik bir kapasite şeklinde ifade etmektedir.

Holden (2008, s. 188); yaptığı çalışmada turizmde taşıma kapasitesini 4 başlık altında incelemiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir;

- **Ekonomik taşıma kapasitesi:** Ekonominin turizm sektörüne bağımlılığının kapsamı,
- **Psikolojik taşıma kapasitesi:** Ziyaretçilerin destinasyona yönelik memnuniyet ifade düzeyleri,
- **Çevresel taşıma kapasitesi:** Turizmin fiziksel çevre üzerindeki etkilerinin kapsamı ve derecesi,
- **Sosyal taşıma kapasitesi:** Yerel toplumun turizme tepkisi şeklinde ifade edilmektedir.

Bu dört taşıma kapasitesi türü birbirinden bağımsız değildir, bir kapasite türü sınırını belli süreler aşabilir ancak aştığı zaman diliminde diğer taşıma kapasitesi türlerine zararının olmaması gerekmektedir.

Yukarıda açıklanan taşıma kapasitesi türleri turizmin sürdürülebilirliği açısından farklı uygulamaları kapsamaktadır. Taşıma kapasitesinin herhangi bir türünün aşılması turist, yerel halk ve çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olacaktır. Aynı zamanda kapasitenin aşılması bölgenin çekicilik faktörlerine de olumsuz etki edecek ve bu durum bölgeye olan talebi de etkileyecektir (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015, s. 56). Buna göre turistik bir destinasyonda taşıma kapasitesini etkileyen faktörler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Holden, Environment and Tourism, 2008, s. 189);

- Gelişim ve değişim için kırılgan olan bölgeler,
- Turizm gelişiminin mevcut seviyesi ve desteklenmiş altyapı,
- Turist sayısı,
- Turist tipleri ve davranışları,
- Turistin ve yerel halkın çevresel eğitim düzeyi,
- Ekonomik ayrılma ve turizme bağımlılık,
- İşsizlik ve yoksulluk oranları,

- Yerel halkın çevreye karşı tutumu ve kısa dönemde elde edeceği kazanç için çevreden yararlanma isteği,
- Kültürün ve topluluğun dış etkenlere ve diğer yaşam tarzlarına maruz kalma seviyesi,
- Destinasyon yönetimi organizasyonlarının düzeyidir.

Bir turistik destinasyonda taşıma kapasitesinin aşılması durumunda gerçekleşen süreç ise Şekil 9'da ifade edilmektedir (Kaya, 1997, s. 24);

Şekil 9: Turizmde Taşıma Kapasitesinin Aşılmasının Meydana Getirdiği Olumsuz Sonuçlar

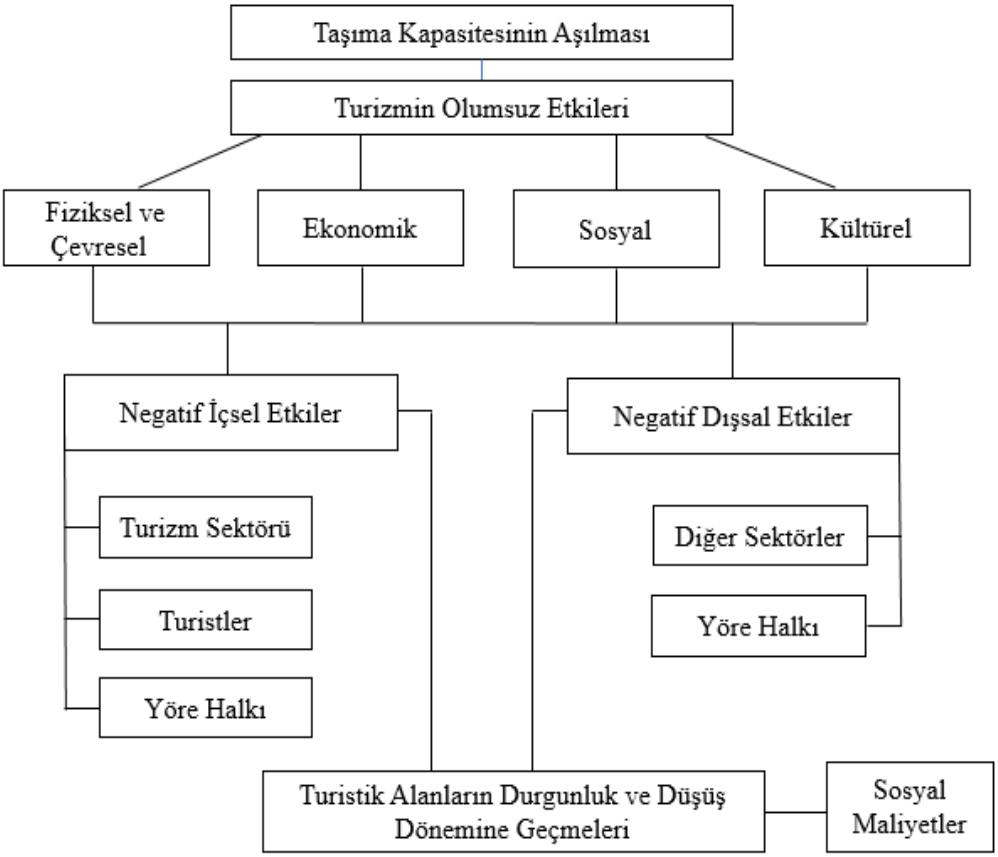

Kaynak: (Kaya, 1997, s. 24)

Şekil 9, bir turistik destinasyonda taşıma kapasitesinin aşılması durumunda meydana gelebilecek etkilerden bahsetmektedir. Bir destinasyonda taşıma kapasitesinin aşılması ekonomik, fiziksel ve çevresel, kültürel ve sosyal açıdan olumsuz negatif etkiler yaratmaktadır. İçsel ve dışsal olarak ele alınan bu etkiler, yöre

halkını, turisti ve diğer sektörleri etkilemekte, ayrıca turistik destinasyonların durgunluk ve düşüş dönemine geçmelerine neden olmaktadır.

2.1.5.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), politikaları ve planları uygulama, mevzuatı yürürlüğe koyma veya kalkınma projelerini başlatma kararının çevresel etkilerini değerlendirmek için kullanılan ve çevre yönetiminde yaygın olarak kullanılan bir araçtır (Ramanathan, 2001, s. 27).

Tanım olarak çevresel etki değerlendirmesi, planlanmış olan faaliyetlerin çevre üzerinde meydana getirebileceği olumlu ya da olumsuz etkilerin belirlenmesi, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilecek yer ve teknoloji seçeneklerinin belirlenerek değerlendirilmesi, etkinliklerin izlenmesi ve denetlenmesi için sürdürülecek çalışmaların tamamıdır (Güler ve Çobanoğlu, 1994, s. 11).

Taşıma kapasitesi yeni açılacak ve mevcut turistik alanların sınırlarını tespit etmekte, turizmin çevresel ve sosyal alanda etkilerini değerlendirmemektedir. Bu kapsamda ÇED, turizmin olası olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi ve kapasite sınırlarını aşmadan gelişmeyi sağlaması açısından taşıma kapasitesinin tamamlayıcısı konumundadır (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 167). Ayrıca ÇED sürdürülebilir kalkınma öğesi olarak tüm çevresel kötüye gidişin önlenmesinde en önemli ve ilk adım olarak karşımıza çıkmaktadır (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 69).

ÇED, çevresel bir bozulmanın ardından alınan önlemlerle görülen etkileri ortadan kaldırma ya da azaltma çabalarından ziyade çevre üzerinde olumsuz baskı yaratacak unsurlardan kaçınmayı ifade etmektedir. ÇED raporuna dair çalışmalar yatırımlar henüz proje aşamasındayken veya bir bölgeye dair gelişim projeleri hazırlanırken yapılmalıdır. ÇED bölgenin mevcut çevresel değerlerini belirlemesinin yanı sıra bu değerler üzerine düşünülen yatırımların meydana getireceği etkilerin önceden öngörülmesinde dayanmaktadır. Bu kapsamda ÇED çalışmasının adımlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 69-71);

- Hazırlık ve problemin tanımı,
- Eleme,
- Kapsamı ve etkilerin belirlenmesi,

- Çevrenin mevcut durumunun belirlenmesi,
- Çevresel etkilerin niceliksel olarak değerlendirilmesi,
- Gerekli çevre koruma önlemlerinin belirlenmesi,
- Proje seçeneklerinin değerlendirilmesi ve önerileri hazırlanması,
- Çevresel etki değerlendirme raporunun hazırlanması,
- Karar verme süreci ve
- Proje sonrası izleme ve değerlendirmedir.

1970'li yıllarda Amerika'da uygulanmaya başlayan ÇED, Türkiye'de 7 Şubat 1993 tarihinde yürürlüğe giren çevresel etki değerlendirme yönetmeliği ile yasal bir uygulama halini almıştır (Kahraman ve Türkay, 2012, s. 72-73). 25 Kasım 2014 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan çevresel etki değerlendirme yönetmeliğinde çevresel etki değerlendirmesi uygulanacak projeler listesinde turizm konaklama tesisleri yer almaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018). Bunun dışında ÇED kapsamında incelenecek unsurlar arasında cazibe merkezleri, altyapıyla ilgili unsurlar (marinalar, havalimanı, atık arıtma ve enerji santrali) sayılabilir (Holden, 2008, s. 192-193).

Turizm sektöründe plansız ve kontrolsüz yapılan turizm yatırımları bir süre sonra çevrenin çekicilik faktörlerinin yitirmesine ve bu durumda talebin azalmasına neden olabilir. Hazırlanacak bir ÇED raporu ile turistik faaliyetlerin yarattığı bozulmaların etkisini ortadan kaldırmak değil, bozulma başlamadan önce önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Sürdürülebilirlik kapsamında detaylı bir inceleme gerektiren ÇED raporu zaman alan maliyetli bir süreçtir. Ancak uzun dönemli karlılık sağlaması, yerel halka ve ekonomiye katkıları bakımından değerlendirildiğinde sürdürülebilirlik açısından oldukça önemlidir (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015, s. 61).

2.1.5.3.Ekolojik Ayak İzi

1970'li yıllardan itibaren insanların dünya kaynaklarına yönelik talebi sürdürülebilir olmayan bir düzeye ulaşmış durumdadır (World Wide Fund for Nature (WWF), 2012, s. 6). Talepler karşılanırken doğa üzerinde yarattığı etki, baskı ve ekolojik taşıma kapasitesinin ne kadar aşıldığı fark edilememektedir (Akıllı, Kemahlı, Okudan ve Polat, 2008, s. 6). İnsan faaliyetlerinin çevre üzerinde yarattığı zararın

ölçüsü, doğada bırakılan izin hesaplanma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ekolojik ayak izi, bu zararı ölçmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir (Kaypak, 2013, s. 155).

1990'lı yılların başında Mathis Wackernagel ve William Rees tarafından geliştirilen ekolojik ayak izi kavramı, mevcut teknoloji ve kaynak yönetimiyle bir bireyin, topluluğun ya da faaliyetin tükettiği kaynağı üretmek ve yarattığı atığı bertaraf etmek için biyolojik açıdan gerekli olan verimli toprak ve su alanıdır. Ekolojik ayak izinin ölçü birimi küresel hektardır (World Wide Fund for Nature (WWF), 2012, s. 6). Ekolojik ayak izinde, gelecek nesillere korunmuş bir çevre bırakma düşüncesi olan sürdürülebilirlik kavramına vurgu yapılmaktadır (Akıllı, Kemahlı, Okudan ve Polat, 2008, s. 5). Ekolojik ayak izi, ekolojik sürdürülebilirliği belli kategorilerde ölçen bir göstergedir. Ekolojik ayak izi kapsamında yer alan doğal kaynakların üretilmesi için dünya üzerindeki üretken alanların niceliği ise biyolojik kapasite olarak adlandırılmaktadır. Ekolojik ayak izi ve biyolojik kapasitesinin karşılaştırılması sonucunda minimum sürdürülebilirlik ölçütü elde edilmektedir. Sürdürülebilirliğin sağlanması için toplam biyolojik kapasitenin toplam ekolojik ayak izinden fazla olması gerekmektedir (World Wide Fund for Nature (WWF), 2012, s. 6).

Küresel ölçekte ilk olarak gezegenin insanların talebini karşılama kapasitesi 1970'li yıllarda aşılmış olup, 2007 yılında insanların faaliyetlerini sürdürmeleri için 1,5 gezegene eşdeğer kaynak kullandığı bilinmektedir. Bu kapsamda Küresel Ayak İzi Ağı (Global Footprint Network, GFN), her yıl dünya çapında 150'den fazla ülkenin biyolojik kapasite talebini ölçmekte ve Ulusal Ayak İzi Hesapları'nı (National Footprint Accounts, NFA) yayımlamaktadır. Ulusal Ayak İzi Hesapları (NFA), tarım alanları, orman alanları, otlaklar, balıkçılık sahaları, karbon tutma alanları ve yapılaşmış alanlar olarak altı ayrı kategori altında incelemektedir (World Wide Fund for Nature (WWF), 2012, s. 12-26). Bu altı kategorinin yıllara göre değişimi Şekil 11'de ifade edilmektedir (Global Footprint Network (GFN), 2021);

Şekil 10: Dünya Ekolojik Ayak İzi (1961-2017)

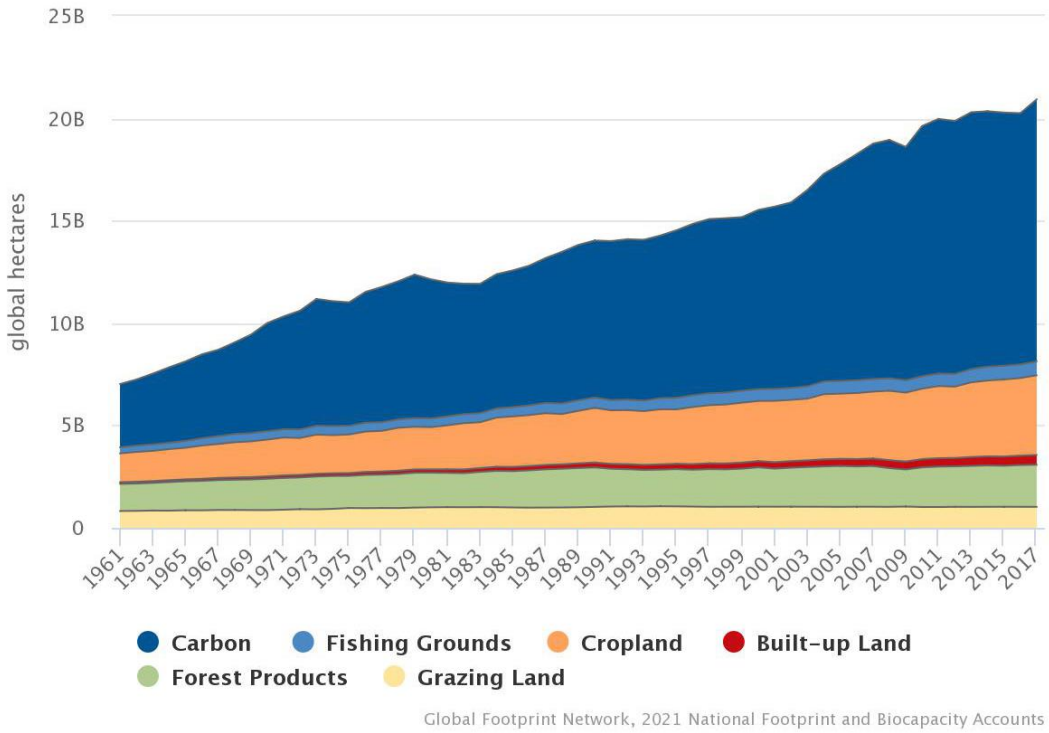

Karbon Balıkçılık Sahaları Tarım Alanları Yapılaşmış Alanlar
Orman Ürünleri Otlatma Alanları

Kaynak: (Global Footprint Network (GFN), 2021)

Şekil 10, ekolojik ayak izinin 6 kategorisinde geçmişten 2017 yılına kadar gelinen durumu göstermektedir. 1970'li yıllara kadar insanların talepleri dünyanın biyolojik kapasitesinin kaldırabileceği bir düzeydeyken, 2000'li yıllardan sonra insanların doğal kaynaklara olan talebi dünya kapasitesinin yaklaşık 1,5 kat üzerine çıkmıştır.

2012 yılında yayınlanmış olan bir raporda, Türkiye'nin ekolojik ayak izi hesaplamalarına yer verilmiştir. 2007 yılında elde edilen verilerden edinilen bilgilere göre; Türkiye'de kişi başına düşen tüketimin ekolojik ayak izi dünyanın biyolojik kapasitesinin 1,5 katıdır. Türkiye doğal kaynaklarını, dünyanın kendini yenileyebilme kapasitesinden daha fazla tüketmektedir ve bu yüzden ekolojik açıdan borçlu ülkelerden sayılmaktadır (World Wide Fund for Nature (WWF), 2012, s. 7).

Türkiye'de ekolojik ayak izi kavramı, 9. Kalkınma Planı ile devlet kurumu raporlarında yer bulmaya başlamış ve Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda ekolojik ayak izi kavramına değinilmiştir. Turizm sektörünün ve doğa koruma ile ilgili kuruluşların çalışmaları değerlendirilerek; sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda ekolojik ayak izi yönteminin dikkate alınması, turizmin gelişeceği alanlara yönelik bölgesel gelişme şemalarının ve alt ölçekli planların hazırlanması ve yatırımcıların yönlendirilmesi planlanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2007, s. 20).

2.2. Sürdürülebilir Turizmde Paydaşlar ve Rolleri

Sürdürülebilir turizm, turizm endüstrisinde birçok unsuru kapsayan geniş bir yapıya sahiptir (Swarbrooke, 1999, s. 15). Çok yönlü bir faaliyet olan turizmde birçok farklı paydaş potansiyel olarak sektörle ilgilenmekte veya doğrudan ya da dolaylı olarak sektörden etkilenmektedir (UNWTO, 2013, s. 18). Sürdürülebilir turizm sürecinde paydaşların desteği ve üstlenecekleri roller, sürdürülebilir turizmin planlanması, uygulanması ve denetiminin sağlanmasında önemli bir unsurdur (Şanlıöz vd., 2016, s. 85). Sürdürülebilir turizm gelişiminin başarılı olması için paydaşların sürece dahil olması gerekmektedir. Burada dikkate alınması gerekenler; turizmin gelişiminde kimlerin paydaş olarak düşünüleceği, planlamacılar ve geliştiricilerin turizmin gelişiminde paydaşları bu plana nasıl dahil edeceğidir (Byrd, 2006, s. 6). Çünkü turizm paydaşları, bölgelerin farklı coğrafi konumlarına ve özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Ayrıca tüm paydaşların sürdürülebilir turizm ilgileri aynı düzeyde olmayabilir. Bazı paydaşlar daha az aktif rol veya hiç aktif rol almayabileceği gibi, bazı paydaşlar faaliyetlerin başarısını belirlemede diğerlerinden daha önemli olabilir (Dabphet, 2013, s. 1). Dünya Turizm Örgütü'ne göre sürdürülebilir turizmin paydaşları ve üstlendiği roller Tablo 14'te ifade edilmektedir (UNWTO, 2013, s. 18-19);

Tablo 14: Sürdürülebilir Turizmde Paydaşlar ve Rolleri

Paydaşlar	Rolleri
Uluslararası Kalkınma Ajansları Çok Taraflı Ajanslar ve Programlar İki Taraflı Ajanslar	Kalkınma politikaları ve anlaşmalarının turizm ile entegrasyonu Sürdürülebilir turizm ve bireysel proje ve programlara finansal ve teknik destek verilmesi
Ulusal Hükümet Turizm Bakanlığı Diğer Bakanlıklar Turizm Acenteleri Diğer Devlet Dağıtım Acenteleri Kaynak Yönetim Organları Hizmet	Turizm politikası ve strateji geliştirme ve uygulama Turizm ile ilgili daha geniş politikalar ve stratejiler Sektöre ilişkin mevzuat, standartlar ve yönetmelik Altyapı planlama ve geliştirme Kaynak yönetimi İletişim, bilgi ve pazarlama
Yerel Yönetimler ve Destinasyon Birlikleri Bölgesel Yönetim Yerel Otoriteler Destinasyon Yönetimi Organizasyonları	Yerel stratejik planların yapılması Politika ve yönetmeliklerin uygulanması Yerel altyapı geliştirme ve yönetimi Paydaşların katılımının sağlanması
Özel Sektör Ulusal ve Yerel Turizm Dernekleri Turizm Sektörüne Hizmet Sağlayıcılar Uluslararası Tur Operatörleri Sektördeki Tedarikçiler Yerli ve Yabancı Yatırımcılar	Turizm sektörünün temsili ve etkileri Turizm hizmetlerinin işletilmesi Yurtiçi ve yurtdışı pazarlara bağlantı Ürün geliştirme, yatırım ve iyileştirme İstihdam yaratma ve yerel gelir elde etme Ekonomik, çevresel ve sosyal unsurları bütünsel olarak dikkate almak
Turizmde Çalışanlar ve İlgili Kurumlar İşçi Sendikaları Bireysel İşçiler	Çalışanların çıkarlarının korunması İnsan kaynaklarını planlama ve geliştirme Ücret karşılığında güvenilir hizmetin sunulması
Sivil Toplum Kuruluşları Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Çalışan Sivil Toplum Kuruluşları	Paydaşların çıkarlarını gözetmek Stratejik planlama ve geliştirme Paydaşların koordinasyonunu sağlama ve destekleyici uygulamalar

Çevre, Koruma ve Kültür Konusunda Çalışan Sivil Toplum Kuruluşları Sosyal ve Toplum Konusunda Çalışan Sivil Toplum Kuruluşları	Kapasite geliştirme ve uzmanlık sağlama
Eğitim Kuruluşları Üniversiteler, Kolejler ve Öğretim Organları Araştırma Kurumları Teknik Uzmanlar ve Danışma Organları	Bilgi toplama ve yayma Politika ve strateji gelişimini destekleme Kapasite geliştirme ve eğitim Özel tavsiye ve uzmanlık
Yerel Halk Topluluk Konseyleri ve Temsilcilik Organları Geleneksel Yapılar Organize Gruplar Yerel Resmi/Gayri Resmi Tüccarlar Hane Halkı	Yerel düzeyde turizmle ilgili planlama ve karar verme Yerel topluluk çıkarlarını gözetmek Topluluklar içinde eşitliği gözetmek Turistlerle etkileşim halinde olmak Turist harcamalarından gelir elde etmek
Turistler Bireysel Turistler Tüketici Ağları ve Kulüpler Seyahat ve Sosyal Medya Kullanıcıları	Turizm sektörüne gelir sağlamak Turizm faaliyetlerinde çevreye ve yerel topluluklara karşı sorumlu davranmak Destinasyon ve sürdürülebilirlik konularına ilişkin bilgileri doğru bir şekilde iletmek

Kaynak: (UNWTO, 2013, s. 18-19);

Tablo 14'te sürdürülebilir turizmin paydaşları ve rolleri mikro ve makro açıdan ifade edilmiştir. Doğrudan ve dolaylı etkileri olan paydaşlar sürdürülebilir turizmin planlanması ve devamlılığında önemli bir unsurdur. Swarbrooke (1999, s. 17) yaptığı çalışmada sürdürülebilir turizmin kilit konumundaki paydaşlarını Şekil 12'deki gibi ifade etmiştir;

Şekil 11: Sürdürülebilir Turizmin Paydaşları

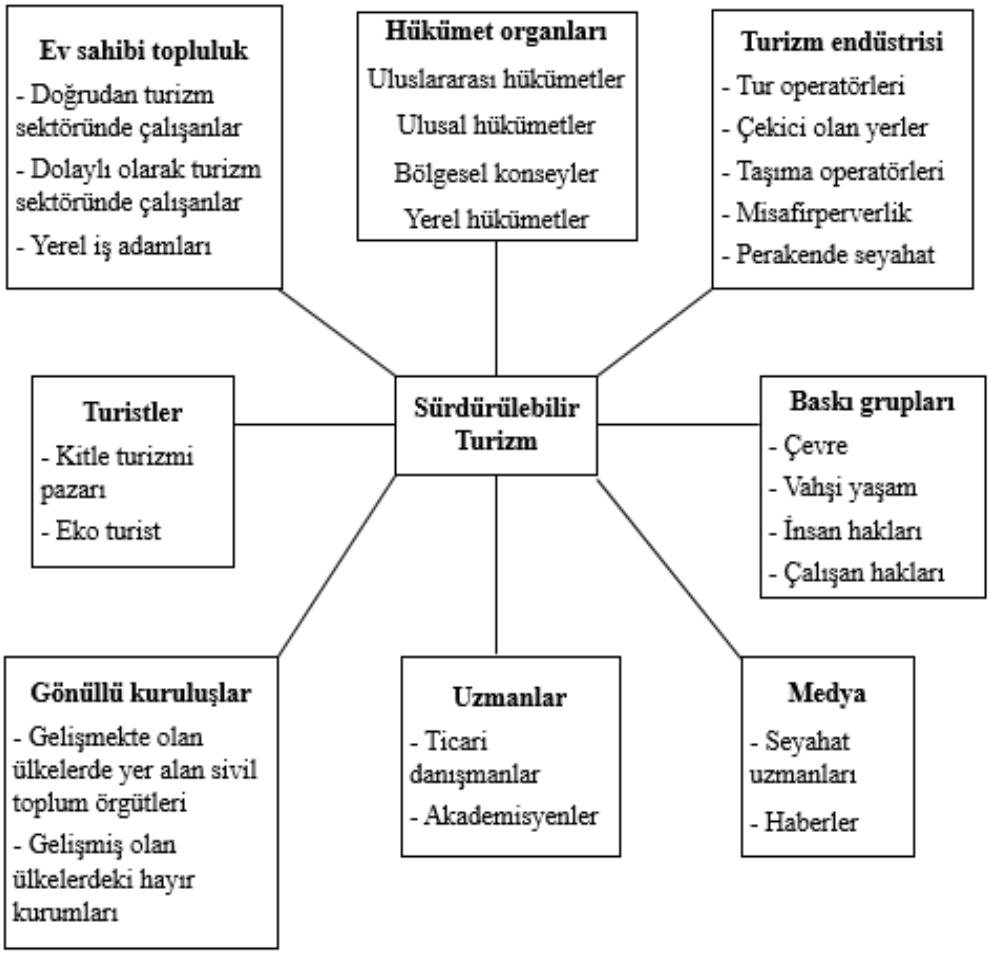

Kaynak: (Swarbrooke, 1999, s. 17)

Şekil 11'de görüldüğü gibi Swarbrooke sürdürülebilir turizm paydaşlarını ev sahibi toplum, turistler, hükümet organları, baskı grupları, uzmanlar, gönüllü kuruluşlar ve medya olarak sıralamaktadır.

Sürdürülebilir turizmin planlanmasında yerel halk, kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları birlikte hareket ederek ve kendi üstlerine düşen görevlerin sürecin en başından sonuna kadar farkında olarak "küresel düşün, yerel hareket et" felsefesiyle ilerlemesi gerekmektedir (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015, s. 78-79). Sürdürülebilir turizm uygulamalarının başarısı tüm paydaşların desteği ve iş birliğiyle mümkün olabilir.

2.3. Dünyada Sürdürülebilir Turizm Uygulamaları

Dünyada sürdürülebilir turizmle ilgili çalışmalar 1980'li yıllarda başlamış ve 1990'lı yıllarda hızlanmıştır. Bu süreçte dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli düzeylerde çeşitli uygulamalar yapılmıştır (Şanlıöz Özgen vd., 2016, s. 219). Sürdürülebilir turizm uygulamalarının amacı, turizmden elde edilen faydayı en üst düzeye çıkarmak, faydanın elde edilmesini sağlayan kaynakları mümkün olduğunca korumak ve zenginleştirmektir (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015, s. 196). Çalışmanın bu bölümünde sürdürülebilir turizmde kullanılmakta olan sertifikasyon sistemlerinden örnekler verilecek ve dünyada uygulanmış/uygulanan sürdürülebilir turizm projelerinden örnekler ele alınacaktır.

2.3.1. Sürdürülebilir Turizm Sertifikasyon Sistemleri

Küresel ısınma, artan çevre kirliliği ve bilinçsiz enerji tüketimi insanların çevre konusundaki hassasiyetini arttırmaktadır. Bu nedenle çevresel problemleri konu alan ve bir çeşit eko-standardizasyon aracı olan etiketler geliştirilmiştir (Şişman Aydın, 2019, s. 41). Günümüzde eko pazarlama için kullanılan yaygın araçlardan biri olan (Gössling ve Buckley, 2016, s. 1) eko etiketler gıda ve tüketici ürünleri için var olan gönüllü etiketleme sistemleridir. Tüm eko etiketler tüketicilerin yaşam döngüsü süresince (hammadde, üretim, ürünün kullanımı ve atık haline gelmesi) çevresel etkileri azaltılmış ürün ve hizmetleri tanımlamalarına yardımcı olmaktadır. Avrupa'nın ilk eko etiketi 1978 yılında ortaya çıkan Blue Angel'dır. 1989 yılında İskandinav Bakanlar Konseyi Nordic Label (Nordic Swan) etiket sistemini kurmuş, 1992 yılında ise Avrupa Birliği tarafından birliğe üye ülkeleri tek bir çatı altında birleştiren EU Ecolabel etiket sistemi hayata geçirilmiştir (nova-Institut GmbH, 2015, s. 10).

Eko etiketler, tüketicilerin aynı ürün grubunda yer alan ürünler arasında çevreye daha az zarar veren ürünleri tercih etmesinde rehberlik etmektedir (European Communities, 1992, s. 2). Ancak endüstriyel ürünlere uygulanan eko etiketleri aynı şekilde turistik ürünlere uygulamak mümkün değildir. Çünkü turistik ürün endüstriyel üründen farklıdır. Destinasyonlar turistik ürünün bir parçasıdır ve gidilecek

destinasyonun sosyal, kültürel ve doğal güzellikleri turist açısından önemlidir. Bu sebepten dolayı bir destinasyondaki çevresel etkilerin azaltılmış olması bir turist için yeterli değildir, bölgenin çevresel kalitesi de önem arz etmektedir (Mihalic, 2001, s. 63). Turizmin kaynağını oluşturan çevrenin devamlı ve dengeli bir şekilde yönetilmesi çevrenin kalitesinin artmasını sağlayacaktır (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 134). Sürdürülebilir turizm için sadece çevre değil turizmin bağlı olduğu tarihi, doğal ve sosyo-kültürel değerlerinde korunması ve devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Bu devamlılığın sağlanabilmesi için turizm işletmelerinin ve faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkileri olumlu yönde arttırılmalıdır (Dinçer ve Gedik, 2010, s. 664). Turizm faaliyetlerinin çevreye olan olumsuz etkilerinin azaltılması için ulusal ve uluslararası mevzuatta çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların sonucunda çevre konusunda farkındalığı arttırmak ve var olan uygulamaları iyileştirmek adına gönüllülük esasına dayalı birçok çevresel sertifika programı ortaya çıkmıştır (UNEP, 1998, s. 5). Sektörün sürdürülebilirliği için etkili bir yönetim aracı olan eko etiketler dünyada ve Türkiye'de yaygın olarak kullanılmaktadır. Dünya çapında turizm sektöründe 150'den fazla kalite etiketi kullanılmaktadır. Bu etiketler arasında sürdürülebilirlik alanında en çok bilinen etiketleri ve hangi ülkelerde kullanıldıklarını Tablo 15'te görmek mümkündür (ECOTRANS, 2016, s. 14-36);

Tablo 15: Sürdürülebilir Turizm Alanında Kullanılan Etiketler ve Faaliyet Alanları

Sertifika Adı	Faaliyet Alanı	Etki Ettiği Sürdürülebilirlik Alanları
Biosphere Responsible Tourism	Almanya, Büyük Britanya, İspanya, Portekiz, Arjantin, Şili, Dominik Cumhuriyeti, Meksika, Peru	Çevre, Sosyal Konular, Ekonomi, Kültürel Miras
Earthcheck	Uluslararası	Çevre, Sosyal Konular, Ekonomi, Kültürel Miras
Green Globe	Uluslararası	Çevre, Sosyal Konular, Ekonomi, Kültürel Miras
Green Key	Uluslararası	Çevre
Travelife	Uluslararası	Çevre, Sosyal Konular, Ekonomi, Kültürel Miras

Blaue Schwalbe	Avusturya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, İsviçre	Çevre, Sosyal Konular, Kültürel Miras
Tourcert	Almanya, Avusturya, İsviçre Ve Avrupa Ve Latin Amerika'daki Diğer Ülkeler	Çevre, Sosyal Konular, Ekonomi, Kültürel Miras
Eu Ecolabel	Uluslararası	Çevre
Green Tourism Business Scheme (Gtbs)	İngiltere, İrlanda, Kanada, İtalya, Zimbabve	Çevre, Sosyal Konular, Kültürel Miras
İbex Fairstay	İsviçre ve Çevre Ülkeler	Yönetim, Ekonomi, Çevre, Sosyal Konular, Bölgesellik
Legambiente Turismo	İtalya	Çevre, Sosyal Konular, Kültürel Miras
Nordic Swan	İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya, İzlanda	Çevre
Österreichisches Umweltzeichen Für Tourismus	Avusturya, İtalya (Güney Tirol)	Çevre, Sosyal Konular, Ekonomi, Kültürel Miras
Viabono	Almanya	Ekonomi, Çevre
Ecotourism Kenya's Eco-Rating Scheme	Kenya	Sosyal, Çevre
Fair Trade Tourism	Güney Afrika, Madagaskar, Mozambik, Botsvana, Kenya, Namibya, Seyşeller, Tanzanya	Çevre, Sosyal Konular, Ekonomi, Kültürel Miras
Eco Certification Program	Avustralya	Çevre, Sosyal Konular, Ekonomi
Green Leaf Foundation	Tayland	Çevre, Sosyal, Kültürel
Certification For Sustainable Tourism (CST)	Kosta Rika	Çevre, Sosyal Konular, Ekonomi
Rainforest Alliance Certificate	Tayland	Çevre, Sosyal, Kültürel

Kaynak: (ECOTRANS, 2016, s. 14-36)

Tablo 15'te sürdürülebilir turizmde uluslararası ve ulusal düzeylerde kullanılan sertifikalardan en çok bilinenler listelenmektedir. Ayrıca tabloda bu sertifikaların etki ettiği sürdürülebilirlik alanlarına dair bilgi de yer almaktadır. Tablodaki sertifikaların

hepsinin etki ettiği sürdürülebilirlik alanının başında çevre gelmektedir. Çevre alanı dışında sosyal, kültürel, ekonomi ve kültürel miras gibi alanlarda da sertifikaların etkili olduğu görülmektedir. Tablo doğrultusunda faaliyet alanı uluslararası olan etiketler çalışmanın devamında detaylandırılmıştır.

2.3.1.1. Mavi Bayrak (Blue Flag)

Mavi Bayrak (Blue Flag), gerekli standartları sağlayan nitelikli plaj, marina ve yatlara verilen uluslararası bir çevre ödülüdür (Blue Flag, 2019). İlk defa Fransa'da 1985 yılında uygulanmaya başlanan mavi bayrak etiketi o dönemde sadece plajların su kalitesine yönelik bir sistem iken, 1987 yılında Avrupa Çevre Yılı etkinlikleri kapsamında marinaları da değerlendiren ve 9 ülkede kullanılmaya başlanan bir sistem haline gelmiştir. Daha sonraki yıllarda Mavi Bayrak ödül sistemi Foundation for Environmental Education-[FEE]-(Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı) çatısı altında yürütülmeye devam etmiş, her üye ülkede benzer temsilci kuruluşlar tarafından temsil edilmiştir (Mihalic, 2002, s. 90). Mavi Bayrak uygulaması FEE tarafından yürütülen ilk uluslararası program ve dünyada kullanılmaya başlanan ilk eko etiket olma özelliğine sahiptir. 1989 yılında FEE üyeliği olmayan ülkelerde kontrolün sağlanmasının zor olmasından dolayı Mavi Bayrak uygulamasına izin verilmemiş ve aynı kriterlerin sağlanması için merkezi bir yönetim kurulmuştur (Foundation for Environmental Education [FEE], 2016, s. 7). 1992 yılında Avrupa Birliği dışında Finlandiya'nın sisteme dahil edilmesinin ardından Türkiye'de başvuru sürecini başlatmıştır. Turizm Bakanlığı kapsamında Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV) kurulmuş ve sisteme 1993 yılında dahil olunmuştur. Günümüzde Türkiye'de konuyu yürütmekle sorumlu olan tek kuruluş TÜRÇEV'dir. 2007 yılına kadar plaj ve marinalar için uygulanan ödül sistemine 2007 yılında yatlar da dahil edilmiştir (TÜRÇEV, 2019a).

2018 yılı itibarıyla plajlar için mavi bayrak kriteri sayısı 33, marinalar için ise 38 adettir. Mavi bayrak sayıları bakımından istatistiklere göz atıldığında ise 47 ülkede toplamda 4573 adet mavi bayraklı plaj, marina ve yat bulunmaktadır (Blue Flag, 2019). 2020 yılında Türkiye, İspanya (590 adet) ve Yunanistan'ın (497 adet) ardından

488 adet mavi bayraklı plaj ile 3. sırada yer almaktadır. Türkiye'de mavi bayraklı marina sayısı 22, mavi bayraklı yat sayısı ise 7'dir (TÜRÇEV, 2021a).

Şekil 12: Mavi Bayrak (Blue Flag) Logosu

Kaynak: (Blue Flag, 2019)

2.3.1.2. Yeşil Küre (Green Globe)

Yeşil Küre sertifikası, turizm endüstrisinin tüm sektörlerinin (turizm ve seyahat işletmeleri ve bu işletmelerin tedarik zinciri ortaklarını) sürdürülebilirlik performansının değerlendirildiği bir sistemdir (Griffin ve DeLacey, 2002, s. 59). Yeşil Küre sertifikası hem otellere hem de seyahat ve turizm ile ilişkili olan işletmelere verilmektedir (Jia ve Wahnschafft, 2015, s. 182). Bu işletmelerden bazıları kongre merkezleri, golf sahaları, spa ve sağlık merkezleri, restoranlar şeklinde sıralanmaktadır (Green Globe, 2019a). Seyahat ve turizm endüstrisi için dünya çapında ilk çevre yönetimi ve kamu bilinci programı olan Yeşil Küre, iyi çevre uygulamalarına koordineli bir yaklaşım sunmaktadır (Hawkins, 2009, s. 59).

Yeşil Küre eko etiketinde 380 uyumluluk göstergesi ile desteklenen 44 adet ana kriter bulunmaktadır. Göstergeler coğrafi alana, belgelendirme türüne ve yerel faktörlere göre değişiklik göstermektedir. Kriterler 4 ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; sürdürülebilir yönetim, kültürel miras, çevresel ve sosyo-ekonomik olarak ayrılmaktadır (Green Globe, 2019b). Dünya çapında doksandan fazla ülkede uygulanmakta olan Yeşil Küre sertifikasına Türkiye'de sahip olan otel sayısı 7'dir (Green Globe, 2019c).

Yeşil Küre sertifikasında 3 seviye söz konusudur. Yeşil küre sertifikasyon sistemi kriterlerinin %50'sinden fazlasına ulaştığını belgeleyen işletmeler, her yıl kontrol edilmesi şartıyla 3 seviye olan bu sistemde ilk seviye sertifikaya (Certified Members) sahip olur. 5 yıl sertifikalı üye olan işletmeler, Yeşil Küre seyahat ve turizm kriterlerinin hepsini tamamladığında, yerinde ve uzaktan yapılan tüm denetimlerini tamamladığında ikinci seviye olan altın üyelik seviyesine (Gold Members) geçmektedir. 10 yıl boyunca sertifikalı üye olan işletmeler ise, Yeşil Küre seyahat ve turizm kriterlerinin hepsini tamamladığında, yerinde ve uzaktan yapılan tüm denetimlerini tamamladığında Yeşil Küre sisteminde en yüksek seviye olan platin üye seviyesine (Platinum Members) geçiş yapmaktadır (Green Globe, 2019d)

Şekil 13: Yeşil Küre (Green Globe) Logosu

Kaynak: (Green Globe, 2019a)

2.3.1.3. Yeşil Anahtar

1994 yılında Danimarka'da uygulanmaya başlayan Yeşil Anahtar programı 2002 yılında FEE tarafından yürütülmeye başlamıştır. Yeşil Anahtar ödülü turizm sektöründe sürdürülebilir bir işleyiş ve çevresel sorumluluk alanında mükemmelliğin sağlanması için öncü olan bir standarttır (FEE, 2019, s. 2).

Yeşil Anahtar sertifikasıyla ödüllendirilen kuruluşlar bir dizi yüksek çevre gereksinimini karşılayabilecek niteliktedir. Bu sertifikaya sahip olmak için tüm ülkelerde uygulanmak üzere 13 kategori ve 130 kriter söz konusudur. Bu kategoriler; yiyecek-içeçek, su, enerji, atık, yıkama ve temizleme, kapalı çevre, personel katılımı, çevre yönetimi, idari yönetim, yeşil alanlar, yeşil aktiviteler ve kurumsal sosyal

sorumluluk şeklinde sıralanmaktadır. Yeşil Anahtar ödülü bir yıl süreyle verilmekte ve her yıl başvurular tekrarlanmaktadır (FEE, 2019, s. 3).

Türkiye'de Yeşil Anahtar programı 2011 yılından bu yana Türkiye Çevre ve Eğitim Vakfı tarafından yürütülmektedir. Yeşil Anahtar ödülünü almaya hak kazanan tesisler öncelikle denetlenmekte ve kriterlere uygun olan tesislere sertifika, bayrak ve plaket verilmektedir. Tesisler yıl içinde en az bir kere denetlenmekte ve kriterlere uymadığı tespit edilen bir tesisin olması halinde bir yılı doldurması beklenmeden ödülü geri alınmaktadır (TÜRÇEV, 2019b).

Yeşil Anahtar ödülü uluslararası alanda çevreye duyarlı tesislere verilen ödüller arasında en çok bilinen ve en fazla sayıda tesise verilmiş çevre ödülüdür (TÜRÇEV, 2018, s. 3). 65 ülkede uygulanmakta olan bu programda 3200'ün üzerinde yeşil anahtara sahip tesis bulunmakta, 2020 yılı itibarıyla Türkiye 84 tesis ile 10. sırada yer almaktadır (TÜRÇEV, 2021b).

Şekil 14: Yeşil Anahtar (Green Key) Logosu

Kaynak: (FEE, 2019, s. 1)

2.3.1.4. Earthcheck

Earthcheck seyahat ve turizm endüstrisinde uygulanmakta olan bilimsel kıyaslama sertifikası ve danışman grubudur. Sistem 1987 yılından günümüze kadar yerel yönetimler, küçük işletmeler, çok uluslu firmalar ve destinasyonlarla beraber çalışarak temiz, güvenli ve refah turizm destinasyonlarının yaratılmasına katkıda bulunmaktadır. Gündem 21 ilkeleri üzerine inşa edilen sistemin standartları aynı zamanda Dünya Sürdürülebilir Turizm Konseyi tarafından kabul görmektedir (Earthcheck, 2020a). Kuruluşlara çevresel ve sosyal sürdürülebilirliklerini sağlamaları

için bir çatı oluşturan sistemde toplamda 10 performans alanına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu alanlar (Earthcheck, 2020b, s. 3);

- Sera gazı emisyonu
- Enerji verimliliği, koruma ve yönetimi
- Tatlı su kaynaklarının yönetimi
- Ekosistemin korunması ve yönetimi
- Sosyal ve kültürel yönetim
- Arazi kullanım planlaması ve yönetimi
- Hava kalitesini koruma
- Atıksu yönetimi
- Katı atık yönetimi
- Çevreye zarar veren maddeler şeklinde sıralanmaktadır. Sistemde 4 adet sertifika türü bulunmaktadır. 1-4 yıl arası gümüş, 5-9 yıl arası altın, 10-14 yıl arası platinium ve 15 yıldan fazla sisteme dahil olanlar master üyelik hakkı kazanmaktadır (Earthcheck, 2019, s. 1).

Şekil 15: Earthcheck Logosu

Kaynak: (Earthcheck, 2020a)

2.3.1.5. EU Ecolabel

1992 yılında kurulan AB eko etiket Avrupa'nın ve dünyanın önde gelen önemli çevresel etiketlerinden biridir. Yaşam döngüsü süresince yüksek çevre standartlarını sağlayan ürün ve hizmetlerin ödüllendirildiği bu sistem, üreticileri üretim sürecinde daha az atık ve daha az karbondioksit üretmeye teşvik etmektedir. Şirketlerin çevreye

daha duyarlı ürün ve hizmet sunmasını teşvik etmenin yanı sıra Avrupalı tüketicinin bu ürün ve hizmetleri kolaylıkla seçebilmelerine olanak sağlayan gönüllü katılıma dayalı bir programdır (European Commission, 2019f).

Farklı ürün ve hizmet alanlarında uygulanan program, 1 adet hizmet ve 11 adet ürün alanında olmak üzere toplam 12 temel alanda 26 adet grupta uygulanmaktadır. Hizmet grubunda turist konaklama hizmetleri ve kamp alanı hizmetleri yer almaktadır (European Commission, 2019h). AB eko etiket çevresel etkileri azaltmak isteyen konaklama ve kamp alanlarına etkin kurallar sunmaktadır. Sertifikaya sahip olmak isteyen işletmeler 22 adet zorunlu kritere uyum sağlamalı ve opsiyonlu kriterlerden ise en az 20 puan almalıdır (European Commission, 2019i, s. 1). Zorunlu kriterler genel yönetim, enerji, su, atık ve atık su ve diğer kriterler olmak üzere altı başlık altında toplanmakta, aynı başlıklar altında toplamda 67 opsiyonlu kriter yer almaktadır (Vidal-Abarca vd., 2016, s. 17-31). Eko etiket sahibi olan konaklama tesis sayıları incelendiğinde; 182 konaklama tesisi ile Fransa ilk sırada yer almaktadır. Fransa'yı, İtalya (54 konaklama tesisi) ve İspanya (48 konaklama tesisi) takip etmektedir (European Commission, 2021).

Şekil 16: EU Ecolabel Logosu

Kaynak: (European Commission, 2019f)

2.3.2. Dünyada Uygulanan/Uygulanmakta Olan Sürdürülebilir Turizm Projelerinden Örnekler

2.3.2.1. Yaklaşık Sıfır Enerjili Oteller Projesi

Günümüzde yapılan tahminler yenilenemeyen enerji kaynaklarının orta vadede tükeneceği yönündedir. Bu nedenle enerji tasarrufunun ve yenilenebilir enerji kullanımının önemi artmış ve "Neredeyse Sıfır Enerjili Binalar" ve "Net Sıfır Enerjili Binalar" gibi kavramlar giderek daha popüler hale gelmiştir (Aydın ve Aydın , 2016, s. 37). Avrupa Birliği tarafından yürütülmekte olan neredeyse sıfır enerjili binalar uygulaması konaklama sektöründe "Neredeyse Sıfır Enerjili Oteller Projesi" olarak hayata geçirilmiştir (Tsoutsos, Tournaki, Santos ve Vercellotti, 2013, s. 231).

Neredeyse Sıfır Enerjili Oteller Projesi, otelcilik sektöründe yer alan işletmelerin enerji tüketimini azaltmasını, yeşil enerji teknolojilerini benimsenmesini, seçilen otellerin sıfıra yakın enerji tüketimi seviyesinde ilerleyebilmeleri adına yapılacak olan büyük ölçekli onarımlarda teknik destek ve tavsiyelerle onlara yol gösterip sektörde rekabet gücü anlamında güçlenmelerini amaçlamaktadır (Tsoutsos, Tournaki, Santos ve Vercellotti, 2013, s. 230). Proje ile otellere özel teknik tavsiyeler, enerjiye yönelik tadilatlarla kapasite geliştirme tavsiyeleri, rehberlik edecek eğitimler gibi birçok yararlı bilgi sunulmuş ve otellerin enerji verimliliği alanında uygun çözüm belirlemelerinde yol gösterici ücretsiz çevrimiçi kılavuzlar oluşturulmuştur (UNWTO, 2018c, s. 53). 2013-2016 yılları arasında Avrupa Birliği'ne üye olan 7 ülkeden 16 otel bu teknik yardımdan faydalanmıştır. Bu ülkeler Hırvatistan, Fransa, Yunanistan, İtalya, Romanya, İspanya ve İsveç'tir (Nearly Zero Energy Hotels, 2020). Bu projeyle doğrudan elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir (UNWTO, 2018c, s. 55);

- 16 otel, birincil enerji tüketiminde ortalama %63'lük bir azalma sağlamış, diğer otellerin bu uygulamaları hayata geçirmesi adına ilham kaynağı olmuştur.
- 1600 otel kapasite geliştirmek için çalışmalara başlamıştır.
- Proje kapsamında sunulan çevrimiçi kılavuzlar otellerin neredeyse sıfır enerjili binalar olmasında yol gösterici olmuştur.

- 56.000'den fazla otel sahibi veya yöneticisi ve 490.000 Avrupa vatandaşı projenin sonuçları konusunda bilgilendirilmiştir.

- Proje talebi ve arzı birbirine bağlayan bir etki yaratmıştır.

Projenin turizm sektöründe daha geniş kapsamda elde ettiği sonuçlar ise şu şekildedir;

- Neredeyse sıfır enerjili binalar olma yolundaki engellerin kaldırılmasına ilişkin öneriler hem Avrupa Parlamentosu hem de ulusal düzeydeki yetkililer arasında tartışılmıştır.

- Çevrimiçi olarak sunulan kılavuzlar ve eğitim materyallerİ 20.000 kullanıcı ve 1500 otele ulaşmış, web sitesi, youtube kanalı gibi uygulamalar ile 45'ten fazla ülkeden ziyaretçi çekmeyi başarmıştır.

- Turizm sektöründe kilit rolü üstlenen aktörler projenin misyonu ve sonuçlarını tanıtmayı taahhüt etmişlerdir.

- Proje dahilinde yapılan farkındalık eylemleri, otel misafirleri ve halkın bu konuya olan desteğini arttırmıştır.

- Proje, iklim değişikliği ve enerji verimliliği konusunda ortaya konan 2020 ve 2050 hedeflerinin desteklenmesine katkıda bulunmuştur.

2.3.2.2. Amerika İçin Sürdürülebilir Destinasyonlar İttifakı

2014 yılının Mart ayında özel ve kamu kuruşların ortaklığıyla kurulan "Amerika İçin Sürdürülebilir Destinasyonlar İttifakı" Karayipler'de ve Orta Amerika'da yer alan turizm destinasyonlarında toplum yaşamını iyileştirmek, bölgesel ekonomiyi daha canlı bir hale getirmek, doğal ve kültürel varlıkları korumak amacıyla başlatılmış olan bir girişimdir (http://www.tourism4development2017.org, 2020).

Proje, Amerika'da turizme bağımlılığın en yüksek olduğu iki bölge olan Karayipler ve Orta Amerika'ya odaklanmaktadır. Bu bölgeler deniz ekosistemleri, biyoçeşitlilik ve iklim değişikliği konusunda oldukça hassastır. Bölgelerin uygun olmayan bir şekilde yönetilmesi halinde turizm faaliyetleri bölgede ekosistemlerin bozulmasına, ekonomik sızıntılara ve kültürel geleneklerin kaybolmasına yol açabilir. Bununla birlikte turizm, resiflerin ve ormanların korunması, kültürel mirasın

devamlılığı, istihdam yaratması, döviz kazancı ve yatırım sağlaması anlamında güçlü bir mekanizma da olabilir. Turizmin bu potansiyelini kullanmak, Karayipler ve Latin Amerika'da yer alan destinasyonların rekabet gücünü arttırmak için çalışmalar yürütülen bu projede özellikle kıyı bölgeleri ve turistler için popüler olan 11 destinasyon seçilmiştir. Bu destinasyonlar; Antigua ve Barbuda, Aruba, Bahamalar, Barbados, Dominik, Honduras, Jamaika, Kitts ve Nevis, Nikaragua, Panama, Riviera Maya olarak sıralanmaktadır (Sustainable Travel International, 2020).

Proje sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden insana yakışır iş ve ekonomik büyüme (Hedef 8), sorumlu üretim ve tüketim (Hedef 12), iklim eylemi (Hedef 13), barış, adalet ve güçlü kurumlar (Hedef 16) ve amaçlar için ortaklıklar (Hedef 17) hedeflerinin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır (UNWTO, 2018c, s. 97). Projenin sonuçları ise aşağıdaki gibidir (UNWTO, 2018c, s. 99-100);

- Amerika İçin Sürdürülebilir Destinasyonlar İttifakı, destinasyonlardaki paydaşların sürdürülebilirlik konusundaki farkındalığını arttırmıştır.
- Çevrimiçi eğitim kurslar, bire bir toplantılar ve çalıştaylarla 700'den fazla paydaşa ulaşılmıştır.
- Destinasyon yöneticileri, turizm bakanlıkları temsilcileri, turizm geliştirme ajansları ve özel sektör dahil olmak üzere yaklaşık 200 paydaşa sürdürülebilirlik konusundaki iyi uygulamalar hakkında eğitim verilmiştir.
- İstihdam ve mesleki gelişim olanakları artmıştır. Yürütülen projelerden yaklaşık 200 bin kişinin potansiyel olarak etkilendiği düşünülmektedir. Ayrıca ittifakta yer alan her bir destinasyonun iyi uygulamalar geliştirerek sürdürülebilir bir destinasyon olması için eylem projesi hazırlanmıştır.

2.3.2.3. Dubai Sürdürülebilir Turizm Girişimi

Dubai'nin ekonomik büyümesindeki en önemli aktörlerden biri turizmdir. 2020 yılında 20 milyon turist ağırlamayı hedefleyen Dubai, sürdürülebilir kalkınma konusunda net hedefler ortaya koymuştur. Sürdürülebilirlik ilkelerini turizm sektörünün tüm yönlerine dahil edilmesi sonucunda; turizm sektörünün sürdürülebilirliğini arttırmak, daha temiz enerji elde etmek ve sürdürülebilir kalkınma

hedeflerine katkıda bulunmak amacıyla "Dubai Sürdürülebilir Turizm Girişimi" kurulmuştur. Bu girişimle beraber alınacak önlemler ile, sektörde geleceğe yönelik düzenlemelere yön verilmesi ve karbon ayak izini azaltmak için kaynakların daha verimli bir şekilde yönetilmesi hedeflenmiştir. "Dubai Sürdürülebilir Turizm Girişimi", turizm ve misafirperverlik alanındaki tüm ekonomik paydaşları bir araya getiren bir yapıdır. Sürdürülebilirliği sağlamak için 4 ana hedef üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar (UNWTO, 2018c, s. 103);

- Enerji verimliliği,
- Çevresel koruma,
- Farkındalık ve eğitim,
- Sektörel katılımlar şeklinde sıralanmaktadır. Bu hedefler doğrultusunda turizm sektörünün iklim değişikliğinin hafifletilmesi ve sürdürülebilirliği desteklenmesi konularında katkı sağlaması hedeflenmiştir. Projeden elde edilen sonuçlar şu şekildedir (UNWTO, 2018c, s. 106);
- Turizm sektörü genelinde elektrik ve su tüketiminin azaltılmasıyla yaklaşık 190 milyon Euro (yaklaşık 232 milyon ABD doları) tasarruf sağlanmıştır. Elde edilen bu tasarruflar, hükümetin daha fazla enerji santrali inşa etmeden kaynak sağlamasına yardımcı olmuştur.
- Yerel ürünlerin kullanımı teşvik edilerek kobilere destek sağlanmış ve yerel yetenekler bölgenin önemli otellerinde üretim süreçlerine dahil olmuştur.
- "Dubai Sürdürülebilir Turizm Girişimi" sadece turizm sektörüne fayda sağlamakla kalmamış, turizm sektöründe çalışanların verimliliğini de arttırarak hem turiste hem de topluma fayda sağlamıştır. Çevre üzerindeki negatifliği azaltarak pozitif bir etki oluşmasını sağlamıştır. Tüm bunların yanı sıra turizm paydaşlarının sivil toplum örgütleri vb. toplulukları desteklemesi bir bütün olarak topluma değer katmıştır.

2.4. Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm Uygulamaları

Dünyanın en çok turist çeken 10 ülkesinden biri olan Türkiye'de, turizm gelişimi konusunda sürdürülebilirlik endişeleri dile getirilmeye ve bu doğrultuda uygulamalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Şanlıöz Özgen, Dilek, Türksoy ve

Kaygalak Çelebi, 2016, s. 251). Turizm işletmeleri, turizmin çevre üzerinde yarattığı zararları en aza indirebilmek ve turizmde yükselen bir değer olan alternatif turizm pazarından daha fazla pay alabilmek için çevreci yaklaşımlara yönelmiştir. Bu çevreci yaklaşımların işletmeye katmış olduğu özellikler pazarlama politikalarında kendine yer bulmaya başlamış ve turizm sektöründe yeşil pazarlama faaliyetleri yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dünyada ve Türkiye'de birçok çalışma yapılmaktadır (Kızılırmak, 2012, s. 4). Konunun devamında Türkiye'de sürdürülebilir turizm kapsamında uygulanan turizm sertifikasyon sistemlerinden örnekler verilmiş ve Türkiye'de yürütülmüş veya yürütülmekte olan sürdürülebilir turizm projelerinden bazı örnekler incelenmiştir.

2.4.1. Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm Sertifikasyon Sistemleri

Turizm işletmeleri, sundukları mal ve hizmetin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek, maliyetleri düşürmek, çevreci işletme imajı oluşturabilmek, tüketicinin beklentisini karşılayabilmek ve sürdürülebilirliği sağlamak için çevreye duyarlı çalışmalar yapmaktadır (Tuna, 2007, s. 33). Bu işletmelere Kültür ve Turizm Bakanlığı veya farklı kurumlar tarafından çeşitli belgeler verilmektedir. Verilen belgeler konaklama işletmelerinin imajına olumlu etki etmekte ve işletmelere rekabet avantajı sağlamaktadır. Aynı zamanda tüketicinin lehine olan bu belgelendirme sistemleri hizmetin kalitesini arttırmakta ve kişilerin satın alma davranışlarında olumlu etki yaratmaktadır (Şanlıöz Özgen, Dilek, Türksoy ve Kaygalak Çelebi, 2016, s. 96-97). Türkiye'de sürdürülebilir turizm anlayışı temelinde verilmekte olan belgeler aşağıda detaylandırılmıştır.

2.4.1.1. Çevreye Duyarlılık Kampanyası (Yeşil Yıldız)

Yeşil Yıldız, çevrenin korunması, çevreye yönelik bilincin geliştirilmesi ve turistik tesislerin çevreye olan katkılarının teşvik edilerek özendirilmesi kapsamında 1993 yılından itibaren uygulanmakta olan bir çevre etiketidir. Uygulandığı ilk yıllarda istenilen nitelikleri taşıyan konaklama tesislerine Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Çevre Dostu Kuruluş Belgesi (Çam Simgesi) verilmiştir. Çevreye olan duyarlılığın giderek artmasıyla beraber 2008 yılında uygulama geliştirilip

güncellenmiş ve günümüzdeki halini almıştır. Çevreye duyarlılık kampanyasının kapsadığı konular ise aşağıdaki gibidir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2020a);

- Konaklama işletmelerinin yatırım süreçlerinden başlayarak çevreye duyarlı olarak planlanması,
- Su tasarrufu ve enerji verimliliğinin sağlanması,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi,
- Tesislerin çevre ile olan uyumunun sağlanması,
- Ekolojik mimari,
- Çevreye duyarlılık konusunda eğitimlerin verilmesi ve konu hakkında uzaman kurum ve kuruluşlarla iş birliği sağlanmasıdır.

Yeşil Yıldız belgesi, genel yönetim, eğitim, yatak odalarındaki düzenlemeler, çevre ile olan uyum, çevreyi güzelleştirmeye yönelik düzenleme ve etkinlikler, enerji, su, deterjan, dezenfektan ve tehlikeli kimyasal maddeler konusundaki uygulamalar, ekolojik mimari, atık yönetimi ve diğer hizmetler başlıkları altında farklı puanlara sahip olan 122 kriter üzerinden değerlendirilmektedir. Tesislerin yıldız sayısı ve şehirde veya tatil beldesinde yer alması toplaması gereken asgari puanların farklılık göstermesine neden olmaktadır. Örneğin; 5 yıldızlı bir tatil köyünün Yeşil Yıldız belgesine sahip olmak için asgari 330 puan toplaması gerekirken, bu rakam şehirde yer alan bir 5 yıldızlı otel için 250 puandır (TÜROFED, 2020). 02.06.2020 tarihi itibarıyla turizm işletme belgesine sahip olan 2055 otelden 380 adedi çevreye duyarlı tesis olarak kayıtlara geçmiştir. Çevreye duyarlı tesislerden 277 tanesi 5 yıldızlı, 85 tanesi ise 4 yıldızlı otel statüsünde yer almaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2020b).

Şekil 17: Çevreye Duyarlı Tesis Belgesi

Kaynak: (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2020b)

2.4.1.2. Beyaz Yıldız

Beyaz Yıldız, 2008 yılında Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED) tarafından başlatılmış olan bir projedir. Proje, sürdürülebilir çevreye katkı sağlamak ve ekonomik kazanımlar elde etmek amacıyla hayata geçirilmiştir (www.turizminsesi.com, 2019). Turistik işletmelerde kullanılan su, elektrik, enerji, kimyasal ve katı atık miktarını kontrol altına alarak çevre ve doğal kaynaklar üzerinde meydana gelebilecek zararı en aza indirmek projenin temel amacıdır (turizmdunyasi.com.tr, 2019).

Şekil 18: Beyaz Yıldız Logosu

Kaynak: (TÜROFED, 2012)

2.4.1.3. Yeşillenen Oteller

2009 yılında TUROB ve Bureau Veritas iş birliği ile Dünya Su Forumu'ndaki katılımcılara yönelik olarak başlatılan Yeşillenen Oteller (Greening Hotels) Projesi, günümüzde bu iki kuruluş ve Sürdürülebilirlik Akademisi iş birliği ile yürütülmektedir. Proje, günümüzde turizm sektörünün en önemli gücünün sürdürülebilir turizm ilkeleri kapsamında hareket etmek olduğu bilincinden yola çıkarak, sürdürülebilirlik konusunda farkındalığı ve konaklama tesislerinin çevreye karşı olan duyarlılığını arttırmaktır (https://www.yesillenenoteller.com, 2019).

Yeşillenen Oteller belgesine sahibi olmak isteyen tesisler su yönetimi, enerji yönetimi, atık azaltımı, geri dönüşüm ve iç hava kalitesinin arttırılması konularında değerlendirilmektedir. Kriterler kapsamında değerlendirilen tesisler başarı durumlarına göre bronz (%60 başarı), silver (%75 başarı) ve gold (%90 başarı) yeşillenen oteller belgesi almaya hak kazanmaktadır. Alınan belge iki sene boyunca geçerli olup, geçerlilik süresi bittiğinde belgeyi kullanmaya devam etmek isteyen tesisler yarım günlük denetimin ardından uygunluğu halinde belgelerini kullanmaya devam edebilmektedir (Sürdürülebilirlik Akademisi, 2019; https://www.yesillenenoteller.com, 2019).

Şekil 19: Yeşillenen Oteller (Greening Hotels) Logosu

Kaynak: (https://www.yesillenenoteller.com, 2019)

2.4.2. Türkiye'de Uygulanan/Uygulanmakta Olan Sürdürülebilir Turizm Projelerinden Örnekler

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında ön plana çıkan turizm sektöründe, sürdürülebilir turizm anlayışı giderek önem kazanmaktadır. Günümüzde turizm politikaları sürdürülebilirlik yaklaşımıyla geliştirilmekte ve sürdürülebilir turizm eksenli kalkınma sağlanması amacıyla çalışmalar yapılmaktadır. Bu anlayışı desteklemek amacıyla Türkiye'de ulusal ve/veya uluslararası ortaklıklarla yürütülmekte olan sürdürülebilir turizm projeleri bulunmaktadır. Türkiye'de yürütülmüş veya yürütülmekte olan sürdürülebilir turizm projelerinden bazıları aşağıda detaylandırılmıştır.

2.4.2.1. Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi

Mardin Valiliği tarafından yürütülmüş olan Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Programı IPA (Instrument for Preaccession Assistance/Katılım Öncesi Yardım Aracı) kapsamında AB ve Türkiye tarafından finanse edilmiştir. 9 milyon Euro'luk bütçeye sahip olan projede Mardin'in hem yurt içi hem de yurtdışında tanıtımı için kampanyalar düzenlenmiştir. Projenin hedefi 2023 yılına kadar ziyaretçi sayısında yüzde 100, turist harcamalarında yüzde 35 ve turistlerin konaklama süresinde yüzde 10 artış sağlamaktır (Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015a). Proje kapsamında Eski Mardin'in fiziksel yapısı iyileştirilmiş, Birinci Cadde restore edilerek görünümde uyum olması için standart tabela, kepenk ve tente sisteminin kullanımı sağlanmıştır. Gıda üretimi ve servis becerileri başta olmak üzere turizm alanında çalışan kobiler, restorant personeli, tur operatörleri, tur rehberleri, turizm danışma görevlileri ve otel personellerine çeşitli eğitimler verilmiştir. Ayrıca 2000 yılında UNESCO Geçici Miras Listesine girmiş olan Mardin'in UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmesi için çalışmalar devam etmektedir (Rekabetçi Sektörler Programı, 2015, s. 2).

2.4.2.2. Kaçkar Dağları Milli Parkı'nda Sürdürülebilir Turizmi Geliştirme Projesi

Rize'ye 68 km, Çamlıhemşin'e 18 km uzaklıkta bulunan Kaçkar dağları hem Türkiye'nin hem de dünyanın önemli alanlarından biridir. Dünya Vahşi Yaşamı Koruma Forumu tarafından Avrupa'da koruma altına alınması gereken 100 ormanından biri olarak seçilen bölge 1994 yılından bu yana milli park statüsündedir (Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015b). 2016 yılında Kaçkar dağlarında hayata geçirilen proje, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın AB ile yürütmekte olduğu Bölgesel Rekabet Edebilirlik Programı kapsamında AB fonu ile desteklenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, 2015). Bütçesi 9.298.512 Euro olan projenin amacı; Kaçkar dağlarının uluslararası standartlara ulaşması, Dünya Milli Park Ağı'na entegrasyonunun sağlanması ve bölgenin Pan Park özelliğine kavuşarak doğal dengesi bozulmadan turizme kazandırılmasıdır (International Consulting Expertise (ICE), 2016, s. 28). Pan Park ağı Avrupa ölçeğinde iyi korunmakta olan, bağımsız denetimlerle sertifikalandırılmış milli parklardan oluşan, ziyaretçilerine yaban hayat deneyimini sunan, yüksek kalite hizmet standartına sahip ve korunan alanlar ağından oluşmaktadır. Günümüzde Türkiye'de Pan Park ağına katılmaya hak kazanmış tek yer Küre Dağları olmuştur (Küre Dağları Milli Parkı, 2019). Projenin diğer amaçları ise;

- Bölgenin ulusal ve uluslararası alanda tanınırlığını arttırmak, bölgenin markalaşmasını sağlamak,
- Yöre halkının bölgedeki turizm faaliyetlerinden daha fazla pay almasını sağlamak ve parkta geleneksel ürünlerin satışını destekleyecek düzenlemeler yapmak,
- Ev pansiyon işletmeciliğini geliştirmek,
- Geleneksel ürün satışları ve ev pansiyonculuğuna yönelik çalışmalar ile 3000-5000 kişiye istihdam sağlamak,
- Rize ve çevresinde kişilerin doğal güzellikleri korumasına yönelik farkındalığı arttırabilmek,
- İlk ve orta öğretim öğrencilerinin milli parkları tanımasını sağlamak,
- Ayder ve çevresinin yaşadığı yoğun baskıyı Çat Vadisi'ndeki bazı köylerin devreye girmesi sonucu azaltmaktır.

2.4.2.3. Gediz Deltası'nın Koruma Durumunun İyileştirilmesi İçin Bölge Yerleşkelerinde Sürdürülebilir Turizmin Oluşturulması Projesi

Doğa Derneği tarafından Sasalı Belediyesi, Seyrek Belediyesi ve Ege Doğal Yaşamı Koruma Derneği'nin ortaklığı ile yürütülen proje Şubat 2007-Ocak 2008 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Proje, Devlet Planlama Teşkilatı liderliğinde, AB ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın iş birliği ile yürütülmüştür. AB hibesi ve proje ortaklarının katkıları sonucu proje yaklaşık olarak 88.000 Euro bütçeyle tamamlanmıştır (Doğa Derneği, 2008, s. 10).

Projenin hedef kitlesi Seyrek ve Sasalı belediyesinde yaşayan halk, işsiz olan genç kadınlar, bölgede yer alan sivil toplum kuruluşları, önemli doğa alanlarındaki karar verici birimler ve deltaya gelen ziyaretçilerdir. Proje kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler şunlardır (Doğa Derneği, 2015, s. 7-13);

- Bölgede yürütülmesi planlana turizm faaliyetlerinin planlanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için yerel yönetişim modeli oluşturulmuştur.
- İzmir Kuş Cenneti'ne yakın olan Sasalı beldesinde ev ve kahvehanelerin yenilenme çalışması (İzmir halkının gönüllü desteğiyle) yapılmıştır.
- Gediz Delta'sının doğası hakkında bilgilendirme ve tanıtım panoları hazırlanmıştır.
- Seyrek ve Sasalı beldelerinde yaşayan kadınlar ve işsiz gençlerin rolünü güçlendirebilmek adına el işleri kursları düzenlenmiştir. Kursiyerler 8 aylık eğitimin ardından Millî Eğitim Bakanlığı onaylı sertifikaları elde etme hakkı kazanmıştır. El işi kurslarının yanı sıra bölgede yaşayan gençlere bilgisayar kursu da verilmiştir.
- Gediz Deltası ve proje hakkında genel bilgi veren gedizdeltası.org internet sitesi hazırlanmıştır.
- Gediz Deltası'nın tanıtımına yönelik poster, etiket ve broşürler hazırlanmış, bölgenin tanıtımı için yazılı ve sözlü basın açıklamaları düzenlenmiştir. Ayrıca basın mensupları ve turist rehberleri için bölgeye tanıtım gezisi yapılmıştır.

- Proje süresince elde edilen bilgilere yönelik bir rapor hazırlanmış ve elde edilen deneyimlerin önemli doğa alanlarında çalışan kuruluşlarla paylaşılması için deneyim paylaşım sempozyumu gerçekleştirilmiştir.

- Gediz Deltası sürdürülebilir turizm yönetim planı hazırlanmıştır.

2.4.2.4. Gelecek Turizmde Projeleri

Sürdürülebilir turizme yönelik yapılan çalışmaların genel amacı turizmden elde edilen faydayı en üst düzeye çıkarmak, faydanın elde edilmesini sağlayan kaynakları korumak ve zenginleştirmektir. Bu kapsamda Türkiye'de yürütülen sürdürülebilir turizm projeleri örneklerinden biri "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"dur (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015).

Gelecek Turizmde, ülke turizmine katkı sağlamak amacıyla 2007 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Anadolu Efes ortaklığında yürütülen Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR) ile faaliyetlerine başlamıştır. DATUR projesinin ardından bölgesel deneyimlerini ulusal düzeye taşımak isteyen ekip, "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"nu hayata geçirmiştir. Turizmin geleceği için sürdürülebilirlik ilkesini benimseyen bu fonun genel amacı; yerel turizm aktörleri, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin kamu kuruluşları ve özel kuruluşlarla iş birliklerini geliştirerek kapasitelerini arttırmak, sürdürülebilir turizm alanında iyi örnekleri çoğaltmak ve yerel kalkınmaya destek vermektir. Fon kapsamında her yıl 3 projeye belirlenen miktarlarda hibe verilmekte, ayrıca eğitim, teknik destek, planlama, iletişim ve danışmanlık gibi konularda destek verilerek projelerin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Fon kapsamında desteklenecek olan projelerin desteklenme sebepleri ise aşağıdaki gibidir (Gelecek Turizmde, 2017);

a) Türkiye'de sürdürülebilir turizm alanında paydaşlar arası iş birliğinin ve ortaklıkların arttırılması,

b) Yerel ekonomik kalkınma için sürdürülebilir turizmin önemi hakkında farkındalık yaratılması,

c) Ürün gelişimi ve/veya insan kapasitesini geliştirme programlarıyla sürdürülebilir turizm için yerel turizm aktörlerinin hizmet kapasitelerinin arttırılması,

d) Yerel halkın sürdürülebilir turizm alanında gelir elde etme ve iş imkânı yaratma kapasitelerinin arttırılması,

e) Türkiye'nin sürdürülebilir turizm potansiyelini göstermek için somut etki ve model (örneğin, kullanıma hazır çıktılar, işletim ve yönetim yapısı, tekrarlanabilir modeller) yaratılmasıdır.

2.4.2.4.1. Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR)

2007 yılında Anadolu Efes, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın iş birliğiyle yürütülen Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR), bir pilot proje olarak sürdürülebilir toplum temelli turizmin gelişmesi için Çoruh Vadisi'nde uygulanmıştır (Gelecek Turizmde, 2017). Proje ile; bölgede yeni bisiklet ve yürüyüş rotaları oluşturulmuş, turizme hizmet eden sivil toplum örgütleri faaliyete geçmiş, 20'den fazla ev pansiyonu kurulmuş, rafting ve kuş gözlemi gibi etkinlikler düzenlenmiş ve bölgeye yapılan yatırımlar sayesinde yerli ve yabancı turistin bölgeye olan ilgisi artmıştır. 2013 yılında Uzundere ilçesi turizm merkezi ilan edilerek bölgede oluşturulmaya çalışılan sürdürülebilir turizm modelinin kalıcılığı sağlanmıştır. Proje kapsamında gerçekleştirilenler aşağıdaki gibidir (Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2010);

- Çıralı ve Nallıhan bölgesine yerel yönetim, turizm girişimcileri ve kadınların katılımıyla çalışma gezileri yapılmıştır. Bölgede var olan pansiyonlar için çeşitli eğitimler düzenlenmiş, yeni pansiyonların açılmasına ve 13 turizm girişimcisine maddi destek verilmiştir.
- Kuş gözlem rehberi basılmış, toplamda 6 kuş gözlem turu gerçekleştirilmiştir.
- Bölgenin botanik potansiyeli hakkında 150'den fazla katılımcıya eğitim verilmiş, bölge dışından yaklaşık 250 kişiye bölgenin botanik potansiyeli hakkında bilgi verilmiştir.
- Turizmle ilgili fuarlarda ve toplantılarda bölgenin potansiyeli anlatılmış ve bölgede kültürel varlıkların tanıtımına dair levhalandırma çalışmaları yapılmıştır.
- Bölgeye ulusal basın gezileri düzenlenerek farklı basın organlarında projeyi tanıtıcı yayınların çıkması sağlanmıştır. Bölgede 1 saatlik bir belgesel çekilmiş ve belgesel kanalında 1 ay süresince yayınlanmıştır.

- 2009 yılında bölgeye gerçekleşen tur sayısı 2 katına çıkmış, talebe cevap verecek pansiyon ve rehber sayısı arttırılmıştır.
- Projenin bölgeye 400.000₺'lik katkısı olmuştur.
- Jeep safari turları Çoruh'a kadar genişletilmiş ve bölgede ilk kelebek turu gerçekleştirilmiştir.

2.4.2.4.2. Birinci Dönem Projeleri

Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu tarafından desteklenen birinci dönem projeleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Gelecek Turizmde, 2019a);

- Gel Bir Gün Misi'li Ol
- Seferihisar'ın Geleneksel Mutfağı
- İpekyolu Misafirevi

Bursa, Misi: Gel Bir Gün Misi'li Ol

2000 yıllık bir tarihe sahip olan Bursa'nın Nilüfer ilçesine bağlı Misi Köyü'nde yerel halkın yakın zamana kadar en önemli geçim kaynağı ipekböcekçiliği olmuştur (UNDP Türkiye, 2019a). Bu kapsamda yürütülen projenin amacı, giderek kaybolmaya yüz tutan ipekböcekçiliği zanaatını bölgede yeniden canlandırarak kadınlara istihdam sağlamak ve yeni adıyla Gümüştepe olarak bilinen bu bölgenin kültürel zenginliğini ön plana çıkarmaktır (UNDP Türkiye, 2014)..

Proje, Nilüfer Misi Kadınları Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Nilüfer Belediyesi ve Gümüştepe Muhtarlığı ortaklığında yürütülmüştür (Gelecek Turizmde, 2019b). Proje kapsamında Misi İpek Evi ve Koza Evi Nilüfer Belediyesi tarafından restore edilmiş, içerisinde ipekböcekçiliği atölyesi, mağazalar ve restoranın bulunduğu evler halkın hizmetine açılmıştır (UNDP Türkiye, 2014). Bölgede açılan işletmelerde çalışması için 44 kadına turizm eğitimi verilmiş ve 25 kadın istihdam edilmiştir (Gelecek Turizmde, 2019b).

İzmir, Seferihisar: Seferihisar'ın Geleneksel Mutfağı

Seferihisar Belediyesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Yavaş Yaşamı Destekleme Derneği, Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortaklığı ile yürütülmüş olan projede, Türkiye'nin ilk sakin şehri olan Seferihisar bölgesine özgü yöresel

ürünler üzerine yoğunlaşılmıştır (Gelecek Turizmde, 2019c). Proje, Seferihisar'ın kendi değerlerini, ürünlerini ve yemeklerini kullanarak sürdürülebilir turizm alanında kapasitesini geliştirmeyi ve diğer cittaslow kentlerinde de uygulanabilecek bir model oluşturmayı hedeflemiştir (Seferihisar Belediyesi, 2019). Proje aynı zamanda yemek yapmanın hem kültürel hem de sosyal bir boyutunun olduğunu, paketli yiyeceklerle başlayıp ayakta atıştırma ile biten bir süreç olmadığını hatırlatmayı amaçlamıştır (Yavaş Yaşamı Destekleme Derneği, 2019).

Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'ne dahil olan kadınlara İzmir Ekonomi Üniversitesi Mutfak Sanatları ve Yönetimi bölümünde beslenme, gıda kimyası, güvenlik, hijyen, eğitimcilik konularında eğitimler verilmiştir. Kadınların deneyimlerini ve mutfak kültürlerini ziyaretçilerle paylaşmaları için bir atölye kurulmuştur. Proje kapsamında belediyeye hibe edilen bina içerisine modern mutfak, eğitim salonu, soğuk oda, depo ve ofis yapılmıştır (Yavaş Yaşamı Destekleme Derneği, 2019). Bölgenin adıyla markalaşan lezzetler www.seferipazar.com online alışveriş sitesiyle geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır (Gelecek Turizmde, 2019c).

Mardin: İpekyolu Misafirevi

İpekyolu Kadın Kooperatifi ve Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı ortaklığında yürütülen projenin turizm alanında kadın girişimcileri teşvik edici bir rol model olması hedeflenmiştir. Proje kapsamında konaklama ve yeme içme hizmeti veren İpekyolu misafir evi hizmete açılmıştır. Pansiyon ve restoran hizmete açılmadan önce 43 kadın turizm konusunda eğitim almıştır. 22 yataklı olan pansiyon kadınlara istihdam yaratmış, yöre halkının kültürünü turizm amaçlı değerlendirmesini ve turizmin sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Ticari kaygılardan ziyade sosyal sorumluluk mantığı ile kurulan misafirhane booking.com'dan özel ödül almış ve sektördeki kadın girişimcileri teşvik eden yerel bir model haline gelmiştir (Gelecek Turizmde, 2019d).

2.4.2.4.3. İkinci Dönem Projeleri

Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu tarafından desteklenen ikinci dönem projelerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Gelecek Turizmde, 2019a);

- Dünyanın En Eski Tapınağı Göbeklitepe'de Taş İşçiliği
- Malatya'nın Mirası Arslantepe
- Safranbolu Hatırası

Şanlıurfa, Göbeklitepe: Dünyanın En Eski Tapınağı Göbeklitepe'de Taş İşçiliği

Şanlıurfa Ticaret Odası, Şanlıurfa Valiliği ve Eyyübiye Belediyesinin ortaklığı ile yürütülen proje dünyanın ilk tapınağı olan ve yaklaşık 12.000 yıl öncesine tarihlenen Göbeklitepe'de uygulanmıştır (Birleşmiş Milletler Türkiye Dergisi, 2019).

Mimarlık tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen Göbeklitepe'de taş işçiliğinin tarihi 12.000 yıl öncesine dayanmaktadır. Projede; taş işçiliğinin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak, gençlere yeni iş alanları oluşturmak, kültürel değerlerin turizmin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmasını sağlamak, bölgedeki nitelikli turist sayısını ve turizm gelirlerini arttırmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda turistik ürünlerde kullanılabilecek olan taş motiflerinin tespiti ve yeni taş ustalarını yetiştirmek amacıyla taş işçiliği atölyesi kurulmuştur. 6'sı kadın olmak üzere toplamda 21 kişi konu hakkında eğitimlere tabi tutulmuş ve eğitim alan kadınlar Türkiye'nin ilk kadın taş işçileri olmayı başarmıştır. İşçilerin ürettiği motifler hediyelik eşya, yapı süslemesi gibi alanlarda kullanılarak yeni iş imkanları yaratmıştır (Gelecek Turizmde, 2019e).

Malatya, Arslantepe Höyüğü: Malatya'nın Mirası Arslantepe

Arslantepe Destekleme ve Geliştirme Derneği ve Battalgazi Belediyesi ortaklığı ile yürütülmüş olan projenin amacı, ilk şehir devletinin kurulduğu, kerpiçten saray, kral mezarları ve dünyanın en eski kılıçlarını barındıran Arslantepe Höyüğü'nü tanıtmaktır (Gelecek Turizmde, 2019f).

Proje kapsamında birinci etap ve ikinci etap olmak üzere çalışmalar yapılmış, Arslantepe bölgesinin turistik cazibe merkezi olmasını sağlamak ve tanıtımına katkıda bulunmak amacıyla farkındalık eğitimleri verilmiştir. Tanıtım kapsamında ulusal çapta blogger ve gazetecilere gezi düzenlenmiş ve yabancı turistler için sesli rehber sistemi alınmıştır. Yöre halkının projeye aktif katılımı sonucunda Arslantepe Höyüğü UNESCO Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi'ne girmeyi başarmıştır. Proje

sonucunda geniş bir kitleye ulaşılmış, sesli rehber uygulaması ile bölge kültür turizminde önemli bir cazibe merkezi haline gelmiş ve Malatya'nın bölgesel imajının gelişmesine katkı sağlanmıştır (Battalgazi Belediyesi, 2019). Bölgede yürütülen arkeolojik kazılar sonucunda 3200 yıllık fil dişi tabletler bulunmuş, höyük ile Asurlular arasındaki ilişkiler gün yüzüne çıkarılmıştır. 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne alınan höyüğün kalıcı listeye alınması için 2020 yılının başında Malatya Valiliği, Büyükşehir Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından başvurular yapılmıştır (Anadolu Ajansı, 2019a).

Karabük, Safranbolu: Safranbolu Hatırası

Karabük Üniversitesi Safranbolu Meslek Yüksek Okulu **ve** Safranbolu Esnaf ve Sanatkârlar Odası tarafından yürütülen proje, Safranbolu'nun kültürel mirasını ve değerlerini taşıyan hediyelik eşya ihtiyacını gidermek amacıyla yola çıkmıştır (Gelecek Turizmde, 2019g).

Proje kapsamında hem yerli hem de yabancı turistlere anketler yapılmış ve hediyelik eşya konusundaki beklentileri ortaya konulmuştur. Anket çalışmasının sonuçları ve hediyelik eşya satıcılarının beklentileri göz önüne alınarak, üretilen hediyelik eşyaların niteliklerini ve çeşitliliğini arttırabilmek adına bir yarışma düzenlenmiştir. "Farkı Göremiyorsan Farkı Sen Yarat" temasıyla yola çıkılan projede tasarımlar arasından en iyileri seçilmiş, seçilen tasarımlar yerel esnaf tarafından üretilerek ziyaretçilere otantik, farklı ürün seçenekleri sunulmaya başlanmıştır (Milliyet, 2016a).

2.4.2.4.4. Üçüncü Dönem Projeleri

Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu tarafından desteklenen üçüncü dönem projeleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Gelecek Turizmde, 2019a);

- Kendi Kelebeğini Keşfet
- Lavanta Kokulu Köy
- Nar Kadın ile Edremit'in Yöresel Tatları

Adana, Saimbeyli: Kendi Kelebeğini Keşfet

Adana Toros Dernekler Federasyonu, Saimbeyli Belediyesi, Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, Saimbeyli Kaymakamlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Adana Şube Müdürlüğü ortaklığında yürütülen projede kelebek gözlemciliği ile eko-turizmin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Gelecek Turizmde, 2019h).

Saimbeyli ilçesi Türkiye'deki en önemli 10 kelebek alanları arasında yer almakta ve ülkede keşfedilmiş olan 412 kelebek türünün yaklaşık 160 adedine ev sahipliği yapmaktadır. Bölgenin en önemli özelliklerinden biri Akdeniz, karasal ve İran ikliminin kesişim noktası olmasıdır. Bu durum bölgenin biyolojik çeşitliliğini diğer bölgelere göre yaklaşık 10 kat arttırmaktadır (Milliyet, 2016b). İlçenin simgelerinden biri bölgede yaşayan ve endemik bir tür olan Saimbeyli mavisi (teressa mavisi) kelebeğidir, bu kelebeğin yanı sıra nadir görülen 10 kelebek cinsi de burada yaşamaktadır. Temmuz ayı kelebeklerin görülebileceği en uygun zaman olup, doğa fotoğrafçılarını bölgeye çekmektedir (Hürriyet, 2018).

Proje kapsamında biyoçeşitlilik, misafirhane işletmeciliği, eko turizm ve girişimcilik konularında 67'si kadın olmak üzere toplamda 126 kişiye eğitim verilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmaların katkısıyla beraber Saimbeyli ilçesinin doğal olan Obruk Şelalesi tabiat parkı ilan edilmiştir (Gelecek Turizmde, 2019h).

Isparta, Kuyucak: Lavanta Kokulu Köy

Isparta'nın Keçiborlu ilçesine bağlı olan Kuyucak köyü Türkiye'deki lavanta ihtiyacının büyük bir çoğunluğunun karşılandığı bölgedir. Bu kapsamda Keçiborlu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği**,** Keçiborlu Kaymakamlığı, Kuyucak Köyü Muhtarlığı ortaklığında yürütülmüş olan Lavanta Kokulu Köy projesi ile kırsal turizmi canlandırmak, lavantada ürün çeşitliliği yaratmak, yöre halkının gelir elde etmesine katkı sağlamak ve bölgedeki istihdamı arttırmak hedeflenmiştir (Gelecek Turizmde, 2019i).

Proje kapsamında tamamı kadınlarından oluşan 20 kişilik bir kooperatif kurulmuş, kadınlara aromatik bitki yetiştiriciliği, kooperatifçilik, işletmede hijyen, ev

pansiyonculuğu, güzel konuşma ve diksiyon, girişimcilik, satış görevlisi, alan tanıtımı ve kırsal turizm etkinlikleriyle ilgili eğitimler verilmiştir (TarımTV web, 2016). Projenin hayata geçirilmesinin ardından bölgeyi 2016 yılında ziyaret eden kişi sayısı 20.000, 2017 yılında 140.000 ve 2018 yılında ise 190.000 olmuştur (Gelecek Turizmde, 2019i).

Balıkesir, Edremit: Nar Kadın ile Edremit'in Yöresel Tatları

S.S. Nar Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi, Edremit Ticaret Odası ve Edremit Belediyesi ortaklığında yürütülmüş olan projede zeytinyağı ile yapılan yöresel yemekleri ön plana çıkararak markalaştırmak ve gurme turizmine destek olmak amaçlanmıştır (Gelecek Turizmde, 2019j).

Proje kapsamında 40 kadına hijyen, iletişim, rekabetçilik, zeytinyağı kullanım metodları, girişimcilik gibi kişisel ve mesleki alanlarda kendilerini geliştirmeleri için eğitimler verilmiş, bu eğitimler sonucunda yerel ürünlerin turistik ürün haline gelerek sürdürülebilir turizme katkı sağlaması amaçlanmıştır (Narkadın, 2019). Proje için Edremit Belediyesi tarafından tahsis edilerek restore edilen bina, Nar Kadın Gurme Evi adıyla restoran olarak hizmet vermeye ve bölgenin yöresel lezzetlerini ziyaretçilere sunmaya başlamıştır (Gelecek Turizmde, 2019j).

2.4.2.4.5. Dördüncü Dönem Projeleri

Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu tarafından desteklenen dördüncü dönem projeleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Gelecek Turizmde, 2019a);

- Likya Yolunda Bir Tarih Molası
- Kuşlar Sizi Çağırıyor
- İzmir- Foça: Dört Mevsim Foça

Antalya-Fethiye: Likya Yolunda Bir Tarih Molası

Türkiye'nin ilk uzun yürüyüş rotası olan Likya yolu Fethiye'den Antalya'ya kadar uzanan, 540 km'lik yürüme süresi ile ortalama 29 gün süren işaretli bir yürüyüş rotasıdır. 1999 yılında İngiliz/Türk amatör tarihçi olan Kate Clow tarafından araştırılmış, tasarlanmış ve işaretlenmiştir (Culture Routes Society, 2019).

Kültür Rotaları Derneği önderliğinde Demre Kaymakamlığı, Demre Belediyesi, Kapaklı Muhtarlığı ortaklığıyla yürütülen projenin amacı, sürdürülebilir turizm konusunda farkındalık yaratmak ve üç farklı yürüyüş rotasının Demre'nin Kapaklı Mahallesi ve Hoyran Antik Kenti'nde birleştirmektir. Bölgede verilen eğitimlerle sürdürülebilir turizm konusunda farkındalık yaratılmış aynı zamanda köylerde yaşayan kadınların ürettikleri ile yerel üretimin devamlılığı sağlanmıştır. Ziyaretçilere yürüyüş süresince dinlenebileceği ve konaklayabileceği alanlar yaratılmış, çevrenin tarihi dokusunun tanıtımı sağlanmış ve kadınlar tarafından bir sivil toplum örgütü kurulmuştur. Rotanın birleştirilmek istendiği noktalar olan Kapaklı ve Hoyran'da kadınlar binaları kafeterya olarak işletmeye başlamış, açtıkları kafeteryalarda el işi ürünleri ve yöresel yemekleri ziyaretçilere sunarak bu ürünlerden gelir elde etmeye başlamıştır (Gelecek Turizmde, 2019k)

Denizli, Buldan: Kuşlar Sizi Çağırıyor

Hayvanları Koruma ve Yaşatma Derneği, Buldan Kaymakamlığı ve Buldan Belediyesi tarafından yürütülen projede Denizli'nin Buldan ilçesinde yer alan Yayla Gölü'nün turizm potansiyelinin ortaya çıkarılmasını hedeflenmiştir (Gelecek Turizmde, 2019l).

Denizli'ye 55 km, Buldan'a 8 km uzaklıkta olan yayla gölü kuş türlerine, bazıları endemik olmak üzere birçok bitki türüne ve yabani hayvanlara ev sahipliği yapan ve 1. Derece sit alanı olan bir bölgedir (Türkiye Kültür Portalı, 2019). Proje kapsamında yayla gölü ve çevresindeki kuş envanteri çıkartılmış ve yayla gölü kuş rehberi hazırlanmıştır. Hazırlanan rehberde gölün 163 kuş türüne ev sahipliği yaptığı ortaya çıkmış, 2019 yılında ise bu rakam 180 olarak kaydedilmiştir. Yayla gölüne ulaşım sağlayan alternatif yürüyüş rotaları oluşturulmuştur. Ayrıca yöre kadınlarına verilen eğitimlerle bölgenin yaklaşık 8000 yıllık geleneği olan Buldan dokumalarına yayla gölünün kuş türleri işlenmeye başlanmıştır (UNDP Türkiye, 2019b).

İzmir, Foça: Dört Mevsim Foça

"Dört Mevsim Foça" projesi, Foça Turizmciler Yatırımcılar ve Esnaflar Derneği (TUDER) tarafından Foça Belediyesi ve Foça Kaymakamlığı iş birliğiyle yürütülmüştür. Proje, temel geçim kaynağı turizm olan Foça'da turizmin dört mevsime

yaymayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda meyve-sebze yetiştiriciliği, geleneksel bağcılık, zeytincilik, kıyı balıkçılığı gibi faaliyetlerin turizmi destekleyecek şekilde geliştirilmesi, sürdürülebilir turizm için doğadan yana üretim biçimlerinin turizm faaliyetlerine kazandırılması adına çalışmalar yapılmıştır (Gelecek Turizmde, 2019m).

Proje dahilinde Foça'da dört mevsim yapılabilecek turistik aktivite planı hazırlanmıştır. Planda yer alan bilgilere göre; bölgede yapılabilecek bazı faaliyetler; dalış, sportif yelken, sörf, gastronomi, tesislerde su sporları, trekking, bisiklet, orientering[3], satranç, seramik vb. atölyeler, kuş gözlemciliği şeklindedir. Projede Foça'ya özgü pazarlanabilecek el işi ve endüstriyel ürünler de belirlenmiş, markalaşma çalışmalarına başlanmış ve turizm işletmelerine turizm eğitimleri verilmiştir (Foça TUDER, 2019).

2.4.2.4.6. Beşinci Dönem Projeleri

Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu tarafından desteklenen beşinci dönem projeleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Gelecek Turizmde, 2019a);

- Çanakkale: Troya Kültür Rotası
- Şile: Ovacık Köyü'nde Bir Gün
- Ordu: Perşembe'nin Işıklarını Kadınlar Yakacak

Çanakkale: Troya Kültür Rotası

Çanakkale Tarih ve Kültür Vakfı ile Çanakkale Valiliği ortaklığında yürütülen Troya Kültür Rotası Projesi'nde, Çanakkale'nin Ezine ve Ayvacık ilçeleri ve köylerinden geçen bir yürüyüş rotası oluşturulmuştur. Projenin amacı, kültürel mirasın ve kültürel kimliğin korunmasını ve ziyaretçiler ile yöre halkı arasındaki bağların güçlenmesini sağlamaktır (Gelecek Turizmde, 2019n).

Tarihteki adıyla Troas olarak bilinen Çanakkale bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar bölgenin M.Ö. 7000'li yıllardan itibaren kullanılan bir rota olduğunu ortaya çıkarmıştır. Helen, Lidya, Osmanlı, Bizans, Roma, Pers, Büyük İskender'in izlerini

[3] "Oryantiring (yönbul, orienteering) harita yardımıyla yön bulmayı içeren, zamana karşı yapılan bir spordur."

taşıyan bu bölge aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale savaşıyla beraber daha da kilit bir destinasyon halini almıştır (Troya Kültür Rotası, 2019a).

Proje kapsamında oluşturulan rota, Troya Antik Kenti'nden başlayarak Asos Antik Kentine kadar devam eden 120 km'lik bir yoldur. Rota boyunca tabelalandırma ve işaretleme çalışmaları yapılmış, gerekli güvenlik önemleri dahilinde çevre ve yol düzenlemeleri yapılarak yol haritası çıkarılmıştır. Aynı zamanda rotayı kapsayan çevrede yaşamakta olan yöre halkına hediyelik eşya, ev pansiyonculuğu, mevzuat, bölgelerindeki kültürel ve doğal mirasların korunması hakkında bilgi, sürdürülebilir turizm gibi konularda eğitimler verilmiştir (Gelecek Turizmde, 2019n). Rotayı tamamlamak yürüyüş hızı, bisiklet hızı veya harcanılan vakte göre değişebilmekle beraber ortalama 5-7 gün arasında sürmektedir. Rota boyunca sürdürülebilir turizm anlayışının hakim olması, yürüyüş yollarının geçtiği bölgelerde yer alan köylere ekonomik ve sosyal kalkınmayı beraberinde getirmesi beklenmektedir (Troya Kültür Rotası, Hakkımızda, 2019b).

İstanbul, Şile: Ovacık Köyü'nde Bir Gün

Kadın Tohum Derneği ile Şile Belediyesi ortaklığında yürütülen proje İstanbul'a 60, Şile'ye 10 km uzaklıktaki Ovacık Köyü'nde yürütülmüştür. Proje ziyaretçilerin tarladan sofraya yöresel lezzetleri ve yörenin kendi özgü kültür ve geleneklerini deneyimlemesini hedeflemiştir. Proje için eski bir köy okulu restore edilerek derneğe tahsis edilmiş ve ziyaretçilerin farklı etkinlikleri deneyimleyebileceği bir atölyeye çevrilmiştir. Ziyaretçiler atölye bahçesinde permakültür[4] ve ekolojik bahçe uygulamalarını yakından görme fırsatı yakalamaktadır. Ayrıca atölyede 13 kadın ata tohumlarını korumak, üretmek ve paylaşmak amacıyla dönüşümlü olarak çalışmaktadır (Gelecek Turizmde, 2019o). Projenin öne çıkan özelliklerinden biri; doğaya saygılı olmak ve kaynakları doğru kullanmak konusuna yoğunlaşmış olmasıdır. Bu kapsamda köyde çatıdan akan yağmur suları toplanarak proje bostanında, mutfak atıkları ise solucan gübresi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Ovacık

[4] "Permakültür, doğal ekosistemlerin çeşitliliğine, istikrarına ve esnekliğine sahip olan tarımsal olarak üretken ekosistemlerin bilinçli tasarımı ve bakımlarının sağlanmasıdır."

Köyü'nde sıvı sabun yapma, kilden diş macunu yapmak gibi sıfır atık atölyeleri de gerçekleşmektedir (Yeşil Gazete, 2019).

Ordu, Perşembe: Perşembe'nin Işıklarını Kadınlar Yakacak

Yeni Arayışlar Girişimi Platformu ve Perşembe Sanayiciler ve İş Adamları Derneği ortaklığında yürütülen projenin amacı, sakin şehir unvanına sahip olan Perşembe'nin sürdürülebilir turizme kazandırılması, kadın girişimcilere destek olunması, bölge halkının ekonomik olarak güçlendirilmesi ve yöresel lezzetlerin tanıtılmasıdır (Gelecek Turizmde, 2019p).

Bölgedeki Pembe Hanım Konağı projenin önemli sembollerinden biridir. Proje kapsamında model olacak konakla beraber yöredeki ev pansiyonculuğunun artması hedeflenmektedir. Ayrıca bölgede gelen turistlerin bilgi alabileceği, halka verilecek eğitimlerin gerçekleşebileceği, yöresel yemeklerin ziyaretçilere sunabileceği bir merkez açılacaktır. Bölgeye gelen turistler için farklı rota alternatifleri söz konusudur. Bunlar tarihi ve kültürel rota, doğa rotası ve deneyim rotasıdır. Bölgeye gelen konuklar, yöreye özgü otları kendi elleriyle toplama, fındık mevsiminde fındık toplama, yöresel el sanatları ürünlerinin yapımına tanıklık etme ve oluşturulan bisiklet rotalarında bölgenin güzelliklerini görme fırsatı yakalayabilecektir (Perşembe'nin Işıklarını KadınlarYakacak, 2019).

2.4.2.4.7. Altıncı Dönem Projeleri

Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu tarafından desteklenen altıncı dönem projeleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır; (Gelecek Turizmde, 2020a)

- Kars Peynir Rotası
- Ayancık'ta Ketenin Yolculuğu
- Aromatik Bitkiler Evi Köyceğiz

Kars: Kars Peynir Rotası

Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü önderliğinde Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kars Ticaret ve Sanayi Odası, Genç Girişimciler Kurulu ortaklığında yürütülen Kars Peynir Rotası projesi ile, bölgede unutulmaya yüz tutmuş olan yerel değerlerin,

geleneksel bilgi ve üretim tekniklerinin yeniden canlandırılması, gelecek nesillere aktarılması ve böylece bölgenin turizm potansiyelinin desteklenerek yerel sosyo-ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması hedeflenmektedir (Gelecek Turizmde, 2020b).

Proje kapsamında Türkiye'nin ilk peynir rotası oluşturulacak ve Schleswig-Holstein Peynir Rotası uygulama örneğinden yararlanılacaktır. "Kars Peynir Rotası Deneyim Atölyesi" kurulacak ve peynir rotası üzerinden seçilen mandıralar tur programları organize edilecektir. Ayrıca Kars peynirleri envanterinin oluşturulması planlanmaktadır. Projenin nihai yararlanıcılarının başta peynir üretimi ve tadımı ile ilgili olan ziyaretçiler olması beklenmekte, uzun vadede ise süt üreticileri, konaklama, yeme-içme ve ulaşım işletmelerinin ve yöre halkının da dolaylı ve doğrudan fayda elde etmesi beklenmektedir (Gelecek Turizmde, 2020b).

Sinop, Ayancık: Ayancık'ta Ketenin Yolculuğu

Ayancık'ta Ketenin Yolculuğu projesinin ortakları Sinop Usta Öğreticiler Derneği, Ayancık Köylere Hizmet Götürme Birliği, Ayancık Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü, Ayancık İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'dür (Gelecek Turizmde, 2020c).

Proje ile Sinop'a bağlı olan Ayancık ilçesinin geleneksel ürünü olan keten bezi ve keten ipi yapma sanatının tekrar canlandırılması hedeflenmektedir. Gençlerin keten ipi üreticisi olan son ustalarla bir araya getirilerek ustaların geleneksel yöntemleri gençlere aktarması sağlanacak, bölgenin kültürel mirasının korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca proje kapsamında keten işleme atölyesi kurulacak ve kullanılan makinelerde kadınlara kullanım kolaylığı sağlanması için yenilikçi yöntemler uygulanacaktır. Bunların yanı sıra bölgenin keten tarlaları ve doğal miras alanlarından bir rota oluşturulması ve yenilenen atölye ile ziyaretçilerin keten ipi yapımını deneyimlemeleri sağlanacaktır. Ayrıca bir el sanatları merkezi kurulması ve Keten Hasat Şenliği yapılması planlanmaktadır (Gelecek Turizmde, 2020c).

Muğla, Köyceğiz: Aromatik Bitkiler Evi Köyceğiz

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Turizm Fakültesi, Köyceğiz Belediyesi, Köyceğiz Kaymakamlığı ortaklığında yürütülen projenin amacı; Türkiye'nin sakin şehirlerinden biri olan Köyceğiz'in tıbbi ve aromatik bitki zenginliğinin tanıtılması ve bu sayede turizm potansiyelinin artırılmasıdır. Aromaterapi turları için bir örnek olması planlanan bölgede tüm faaliyetlerin toplum temelli turizm anlayışıyla gerçekleştirilmesi ve kadın istihdamının artırılması hedeflenmiştir (Gelecek Turizmde, 2020d).

Proje kapsamında aromatik bitkilerin kullanımına yönelik bir eğitim serisi oluşturularak bölgedeki 30 kadına eğitim verilecektir. Endemik bitki türleri ve ağaçlardan aromatik yağlar üretilecektir. Projede kullanmak amacıyla geleneksel bir konak belediye tarafından tahsis edilerek "Aromatik Bitkiler Evi" olarak hizmet vermeye başlayacaktır. Aromatik bitki evinde çalışacak kadınların kurumsal bir çatı altında toplanmasına yönelik çalışmalar yapılacak, ayrıca bölgenin aromatik bitkilerinin envanteri çıkarılacak ve "Aromatik Bitkiler Festivali" düzenlenecektir (Gelecek Turizmde, 2020d).

DATUR projesi ile başlayan ve 5 yıl süren DATUR deneyiminin ardından Türkiye'nin farklı bölgelerinde yerel sürdürülebilir turizm modellerini desteklemeye devam eden Gelecek Turizmde 5 yılda toplamda 15 projeye destek vermiş ve destek verdiği projelerle 150.000 kişiye ulaşarak, 200 kadının doğrudan ya da dolaylı olarak istihdamını sağlamış ve 20 üniversite ile de iş birliği yapmıştır (Anadolu Grubu, 2018, s. 38). Gelecek Turizmde; "insana yakışır iş ve ekonomik büyüme" başlıklı sürdürülebilir kalkınma hedefi (hedef 8) ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca yerel kültürü ve ürünleri destekleyen ve istihdam yaratan sürdürülebilir turizmin desteklenmesi bağlamında Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne katkı yapmaktadır (Gelecek Turizmde, 2019). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) çeşitli şekillerde sınıflandırılmak mümkündür. Bunlardan biri ekonomik, çevresel ve sosyal (EÇS) sınıflandırmadır (Anadolu Grubu, 2018, s. 20). Bu sınıflandırma doğrultusunda Gelecek Turizmde projelerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkisi, sürdürülebilir kalkınma hedefleri sınıflandırmalarından hangileri ile ilişkili olduğu tablo 16'da yer almaktadır (Anadolu Grubu, 2018, s. 162-176);

Tablo 16: Gelecek Turizmde Projeleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi

Proje Adı	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi	Ekonomik, Sosyal ve Çevresel İlişkisi
Gel Bir Gün Misi'li Ol	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal
Seferihisar'ın Geleneksel Mutfağı	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal
İpekyolu Misafirevi	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal
Dünyanın En Eski Tapınağı Göbeklitepe'de Taş İşçiliği	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Ekonomik Sosyal

	Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	
Malatya'nın Mirası Arslantepe	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal
Safranbolu Hatırası	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal
Kendi Kelebeğini Keşfet	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları Hedef 15: Karasal Yaşam Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Çevresel Sosyal

Lavanta Kokulu Köy	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal
Nar Kadın ile Edremit'in Yöresel Tatları	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal
Likya Yolunda Bir Tarih Molası	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal
Kuşlar Sizi Çağırıyor	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları	Ekonomik Çevresel Sosyal

	Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 14: Sudaki Yaşam Hedef 15: Karasal Yaşam Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	
Dört Mevsim Foça	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 15: Karasal Yaşam Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Çevresel Sosyal
Çanakkale: Troya Kültür Rotası	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal
Şile: Ovacık Köyü'nde Bir Gün	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları Hedef 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim Hedef 15: Karasal Yaşam	Ekonomik Çevresel Sosyal

	Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	
Ordu: Perşembe'nin Işıklarını Kadınlar Yakacak	Hedef 1: Yoksulluğa Son Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Büyüme Hedef 10: Eşitsizliklerin Azalması Hedef 11: Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları Hedef 17: Hedefler İçin Ortaklıklar	Ekonomik Sosyal

Kaynak: (Anadolu Grubu, 2018, s. 162-176)

Tablo 16, "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"ndan hibe almaya hak kazanan projelerin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkisini ve bu projelerin kalkınmadaki ekonomik, çevresel veya sosyal rolünü ortaya koymaktadır. Tablo incelendiğinde; yürütülmüş/yürütülmekte olan her projenin ortak hedeflerinin yoksulluğa son (Hedef 1) ve insana yakışır iş ve büyüme (Hedef 8) olduğu görülmektedir. Aynı zamanda her proje ekonomik anlamda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlamaktadır. Bu durum projelerin bölgesel kalkınmaya olan katkısının ağırlıklı olarak ekonomik ancak projenin içeriğine göre aynı zamanda sosyal veya çevresel olduğunu göstermektedir.

"Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"ndan hibe almaya hak kazanan projelerin hayata geçirilmesi için her sene planlanan bir bütçe ve bu bütçeden yapılan harcamalar söz konusudur. Yıllara göre projeler için yapılan harcamalar ve bütçe tanımlamaları Şekil 21'deki gibidir (UNDP, 2021);

Şekil 20: Gelecek Turizmde Projeleri Yıllık Bütçe Planlamaları ve Yapılan Harcamalar

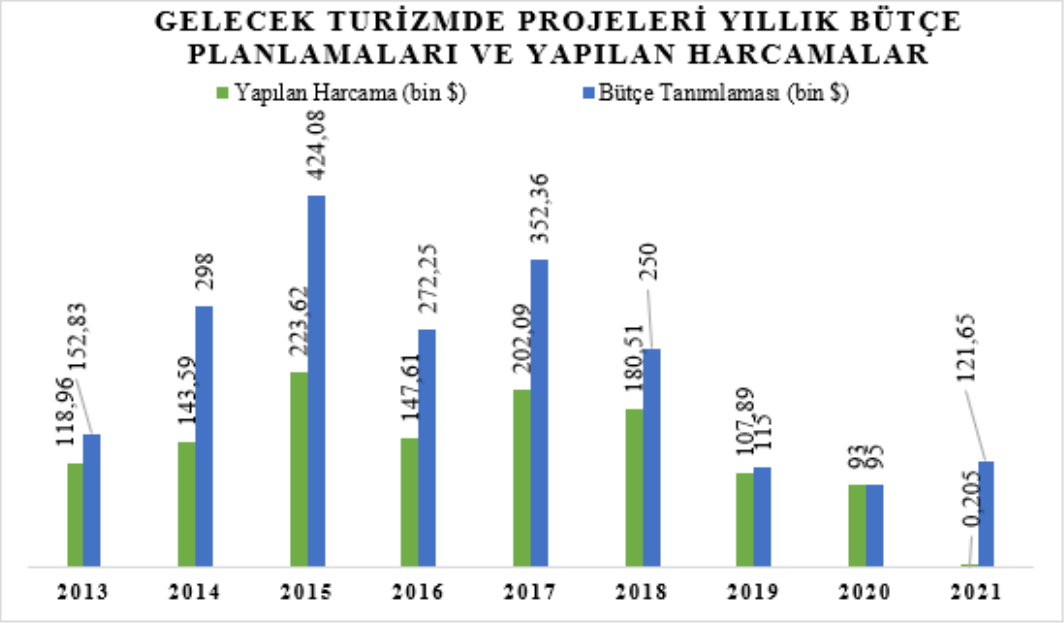

Kaynak: (UNDP, 2021)

Şekil 20'de 2013 yılından günümüze kadar uygulanan ve uygulanmakta olan Gelecek Turizmde projelerinin planlanan yıllık bütçe miktarları ve yapılan harcama miktarları yer almaktadır. Şekil incelendiğinde; 2015 yılının hem yıllık bütçe miktarı hem de yapılan harcama miktarında en üst sırada yer aldığını görmek mümkündür. 2020 yılı ise planlanan bütçe miktarının en az olduğu yıl olarak karşımıza çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LAVANTA KOKULU KÖY PROJESİ KAPSAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM PROJELERİNİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜNÜN ANALİZİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turizm, dünyada hızla büyüyen sektörlerden biridir. Aynı zamanda birçok ülke için gelir, döviz ve istihdam kaynağıdır. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma stratejilerinde önemli bir yer edinmektedir. İnsanların gelir seviyesinin yükselmesi ve boş zamanlarının artması sonucu turizm hareketine katılanların sayısında küresel ölçekte bir artış söz konusudur. Bu artış ülkelere önemli ekonomik faydalar sağlamakta, ancak çevre üzerinde bazı olumsuzluklara da yol açmaktadır. Gerek turizm hareketleri gerek diğer etkenlerin çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, insanların sahip oldukları çevreyi gelecek nesillere aktarabilmek için korumasını zorunlu kılmıştır. Yaşanılan bu süreç sürdürülebilirlik kavramının önemini giderek arttırmıştır. Günümüzde sürdürülebilirlik anlayışı birçok sektörde benimsenen bir anlayış halini almıştır. Özellikle turizm sektöründe doğal kaynakların önemli bir çekicilik faktörü olması sürdürülebilirlik anlayışının benimsenmesini zorunlu kılmaktadır.

Sürdürülebilirlik sadece çevresel boyutu ile değil sosyal ve ekonomik boyutlarıyla da düşünülmesi gereken bir kavramdır. Doğru şekilde yürütülecek olan sürdürülebilir turizm uygulamaları, doğal ve kültürel miras unsurlarının korunmasını ve gelecek nesillere aynı şekilde aktarılabilmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda bu uygulamalar bölgelerin kalkınmasına etki edecek, bölgeler arası gelir dengesizliğinin önüne geçilebilecek ve turizm endüstrisi bölgelerin kalkınmasında daha önemli bir sektör haline gelecektir. Bu kapsamda yürütülen bu araştırmanın amacı, Türkiye'de turizmin alternatif bir sürdürülebilir kalkınma aracı olarak yer edinmesi amacıyla yürütülen sürdürülebilir turizm projelerinin bölgesel kalkınmaya olan katkısını ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında Isparta ili Keçiborlu ilçesi Kuyucak Köyü'nde

yürütülmüş olan “Lavanta Kokulu Köy” projesinin bölgeye sağladığı katkılar ortaya konmaya çalışılmıştır.

2020 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) rakamlarına göre (TÜİK, 2021) 283 nüfuslu bir köy olan Kuyucak Köyü; UNDP verilerine göre 2016 yılında 25 Haziran-15 Ağustos tarihleri arasında 21.000, 2017 yılında 140.000’e yakın ziyaretçi ağırlamıştır. 2018 yılında ziyaretçi sayısı 254.000, 2019 yılında ise bu sayının 1 milyon olduğu tespit edilmiştir (UNDP, 2019). 4 senelik bir süre içinde nüfusunun yaklaşık 4 bin katı misafir olarak ağırlayan Lavanta Kokulu Köy son yıllarda Türkiye’nin ilgi çeken destinasyonlarından biri haline gelmiştir. Ayrıca proje “Gelecek Turizmde” projeleri arasında en başarılı proje olarak seçilmiş, proje kapsamında verilen hibe desteğinin dışında ek hibe desteği almaya hak kazanmıştır (Sağdaş, 2019).

Lavanta Kokulu Köy’ün tanınırlığının artması ile birlikte bölgede yapılan bilimsel çalışmaların sayısında da artış görülmüştür. Turizm alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde; Bilgiç, Şen Demir ve Büyüker İşler (2016, s. 613) yapmış oldukları çalışmada alternatif turizm kapsamında Kuyucak Köyü’nün lavanta bahçelerinin sahip olduğu potansiyeli ortaya koymaya çalışmıştır. Başaran (2017, s. 47) yapmış olduğu çalışmasında lavanta turizminin Kuyucak Köyü’ne olan katkılarından ve Türkiye’de lavanta turizmi açısından potansiyeli olan kırsal bölgelerden bahsetmiştir. Akşap (2018, s. 32) yapmış olduğu çalışmada Kuyucak Köyü’nü gastronomik anlamda ele almış ve bölgede lavanta içerikli hangi yiyecek-içeceklerin kullanıldığını, bu yiyecek-içecekleri tadan turistlerin tepkilerini ve lavantanın Isparta’nın turizmine ne ölçekte fayda sağlayacağını araştırmıştır. Bozok ve Karaman (2018) ise; Kuyucak Köyü’nü sürdürülebilir yerel kalkınmada etkin bir özelliğe sahip olan kırsal turizm kapsamında ele almıştır. Çalışmada köyün kırsal turizm potansiyeli bağlamında lavanta yetiştiriciliğinin swot analizi yapılmış ve bölgenin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konmuştur. Ongun, Gövdere ve Kösekahyaoğlu (2018, s. 43) yapmış oldukları çalışmada Kuyucak Köyü’nde uygulanan turizm faaliyetlerinin ve lavantanın Kuyucak Köyü ve Isparta iline olan katkılarını ortaya koymaya çalışmıştır. Güler (2018, s. 49,68-69) ve Güler ve Korkmaz (2018, s. 161) yaptıkları çalışmada Isparta orman köylerindeki lavanta tarımının yöre halkına olan

ekonomik katkılarını ortaya koymaya çalışmıştır. Hane başına elde edilen gelirin büyük bir bölümünün lavanta alanlarının kenarında yer alan küçük tezgahlarda yapılan satışlardan ve yörenin diğer tıbbi ve aromatik bitkilerin satışlarından elde edildiği sonucuna varmıştır. Ayrıca çalışmasında Kuyucak Köyü'nde lavanta turizminin gelecek vaat eden bir turizm çeşidi olduğunu vurgulamıştır. Tarhan, Açıksöz ve Çelik (2019, s. 216); Kuyucak Köyü'nün kırsal planlama çerçevesinde lavanta tarım turizminden nasıl faydalanması gerektiği sorusuna cevap aramış ve çalışma kapsamında yerel halka görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Başka bir çalışmada Kuyucak Köyü'nde yaşayan yerel halkın toplum temelli turizm algıları ortaya konmaya çalışılmıştır (Yordam ve Düşmezkalender, 2019, s. 1213). Giray vd. (2019) 2018 yılında Kuyucak Köyü'ne gelen ziyaretçilere anket uygulayarak turistlerin genel memnuniyet düzeylerini ve çeşitli konulara yönelik memnuniyet seviyelerini ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda ziyaretçilerin bölgeyi ziyaret etmelerinde sosyal medyanın önemli bir yeri olduğu ve bölgedeki eksikliklere rağmen talebin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında doğru pazarlama stratejilerinin gerekliliğini vurgulanmıştır. Aylan, Sarı Gök ve Şalvarcı (2019) Kuyucak Köyü'nde kırsal yoksulluğun giderilmesinde kadın girşimciliğinin rolünü ortaya koymaya çalışmıştır. Tarhan ise (2020, s. 2); yazmış olduğu yüksek lisans tezinde Kuyucak Köyü'nün kırsal kalkınmanın bir parçası olarak lavanta odaklı tarım turizminden nasıl faydalanması gerektiği ve bunun için neler yapılması gerektiğine yönelik bir araştırma sorusu ile yola çıkmış, hem yerel halk hem de ziyaretçilerle anket çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde; Kuyucak Köyü'nün turizm anlamında önemli bir potansiyele sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda yürütülmüş çalışmalarda turizmin bölgeye olan katkılarının tüm yönleriyle ele alınmadığı görülmüştür. Yapılan bu çalışmada, turizmin bölgeye olan katkıları ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan ele alınmış, yerel halkın lavanta sezonunun süresini değerlendirmeler istenmiş, ayrıca projeye yönelik genel algısı ve geleceğe yönelik kaygıları ve düşünceleri de ele alınmıştır.

3.2. Araştırma Sahası

Isparta ili Akdeniz Bölgesi'nin batısında, Göller Bölgesi'nin merkezi konumunda yer almakta ve 13 ilçeden oluşmaktadır. İlin ekonomik yapısına göz atıldığında; ekonominin tarım ve tarıma dayalı diğer sektörlere bağlı olduğu görülmektedir. Gül, elma ve kiraz tarımsal ürünlerin başında gelmekte ve şehir genel olarak gül ve gül yağının üretim merkezi olarak bilinmektedir (Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020a).

Akdeniz, İç Anadolu ve Ege bölgeleri arasında önemli bir coğrafyada yer alan Isparta, Anadolu'nun tarihi geçmişinden önemli izleri günümüze kadar taşımış bir şehirdir ve geçmişten günümüze birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle hem doğal güzellikleri hem tarihi dokusuyla önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Isparta'nın önemli bir turistik destinasyon olan Antalya iline yakınlığı ve gelişmeye müsait olan yapısı bölgeye turizm anlamında önemli bir avantaj sağlamaktadır. Yoğun bir turizm döngüsüne sahip olan Antalya, Isparta'nın tarım, sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına katkı sağlayacak potansiyeldedir. Bu nedenle turizm bölgenin kalkınması için vazgeçilemez bir ekonomik kaynaktır (Durgun, 2006, s. 83-90). Bölgenin turizm potansiyeli incelendiğinde; inanç turizmi, kültür turizmi, mağara turizmi, kış turizmi, yayla turizmi, ornitoloji, av turizmi, su sporları, kamp ve karavan turizmi ve ekoturizm gibi farklı alternatif turizm türleri karşımıza çıkmaktadır (Doğan ve Üngüren, 2012, s. 106).

Akdeniz turizmi dünya turizmindeki gelişmeye paralel olarak düzenli bir büyüme içerisindedir. Antalya ve dolayısıyla Isparta Akdeniz turizminin bir parçası olarak giderek artan turizm talebinden payını almaktadır. Günümüzde deniz, kum ve güneş turizminden doğa ve kültür turizmine doğru kayan turizm talebi, turistik açıdan bölgelerde bazı değişikliklere yol açmaktadır. Bu değişiklikler, kültür ve doğa turizmi açısından zengin olan bölgelere talebi arttırmıştır (Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020b). Son yıllarda hem dünya genelinde alternatif turizme olan ilginin artması hem de Isparta'da turizm altyapı ve projelerinin geliştirilmesi bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin sayısının artmasında etkili olmuştur. 1995 yılında kış turizmi merkezi ilan edilen Davraz Dağı Karlıyayla Kış Turizm Merkezi bölgenin

önemli bir turistik değeridir. Bunun dışında son yıllarda gül hasadı (Mayıs-Haziran) bölgeye olan ilgiyi arttırmıştır (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı [BAKA], 2018, s. 7-8). Dünya gül yağı üretiminin yaklaşık %65'ini karşılayan Isparta'da 2015 yılından beri Gül Festivali düzenlenmektedir. Festival yerli ve yabancı birçok ziyaretçinin ilgisini çekmekte, festival süresince eski fabrikaları gezme fırsatı yakalayan ziyaretçiler ayrıca gül suyu ve gül yağı çıkarma işlemlerini bizzat deneyimleme şansı yakalamaktadır (Habertürk, 2019).

Gül hasadının yanı sıra "Lavanta Kokulu Köy" projesi ile bölgeye Temmuz-Ağustos aylarında günübirlik turist gelmeye başlamış, bölge yerel ve dijital basında oldukça yankı uyandırmıştır. Projenin gerçekleştiği yer olan Kuyucak Köyü 2013 TÜİK verilerine göre Türkiye'nin lavanta ihtiyacının %93'ünün karşılandığı bölgedir (Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020c). Kuyucak Köyü'nde lavantadan elde edilen gelir bölge ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 1975 yılında 30 aileye 15 kök şeklinde verilerek ilk kez üretimine başlanan lavanta, ilerleyen yıllarda ticari üretime dönüşmüş ve araziler daha çok lavantayla kaplanmıştır. Günümüzde Kuyucak Köyü'nde yaklaşık 5000 dekarlık bir alanda lavanta üretimi gerçekleştirilmektedir.

Kuyucak Köyü'nün Türkiye'nin lavanta üretiminde lokomotif üretici olması nedeniyle, bölgenin lavanta üreticisi olarak markalaşması, mevcut olan istihdam, kalkınma ve göç problemlerine katkıda bulunulması, alternatif gelir ve iş kaynakları oluşturulması amacıyla T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Anadolu Efes ortaklığında yürütülen Gelecek Turizmde proje çağrısına 2015 yılında başvuru yapılmış ve desteklenecek olan 3 projeden biri olmayı başarmıştır (Sağdaş, 2019). Projenin hedef kitlesi yöre halkı, lavanta üreticileri, yerli ve yabancı turistler ve tur şirketleri olarak belirlenmiştir. Proje kapsamında eğitim ve tanıtım faaliyetleri yürütülmüş ve köyde bazı uygulamalar hayata geçirilmiştir (UNDP, 2019). Özellikle projede yer alacak kadınların özgüven kazanmaları için daha öncesinde hibe almaya hak kazanan proje bölgelerine teknik geziler düzenlenmiştir. Proje kapsamında önemli ortaklıklar yapılmış, Keçiborlu Köylere Hizmet Götürme Birliği, Keçiborlu Yardımlaşma Dayanışma ve Eğitim Derneği ve Kuyucak Köyü Muhtarlığı ortak olarak yer almıştır. Süleyman Demirel Üniversitesi Turizm Meslek

Yüksek Okulu, Keçiborlu Halk Eğitim Merkezi ve Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı işbirlikçi olarak projeye dahil olmuştur. Projenin uygulanması aşamasında ise Isparta Ticaret ve Sanayi Odası ve Keçiborlu Kaymakamlığı destek vermiştir (Keçiborlu Yardımlaşma ve Dayanışma ve Eğitim Derneği, 2016, s. 4).

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu" tarafından desteklenmiş projelerden biri olan Lavanta Kokulu Köy projesinin yürütüldüğü Kuyucak Köyü'nde yaşayan yerel halktır. Araştırmanın örneklemi belirlenirken nitel araştırma yönteminde kullanılan kartopu örneklemesi veya zincir örneklem adıyla bilinen yöntem kullanılmıştır (Baltacı , 2018, s. 246). Bu yöntem dağınık ve küçük populasyonlar için yararlı bir yaklaşım olarak görülmektedir (Ritchie, Lewis ve Elam, 2003, s. 94). Kartopu örnekleme yönteminde örneklem oluşturma süreci araştırmanın yapılacağı bireylerden birine ulaşılmasıyla başlamaktadır (Koç Başaran, 2017, s. 492). Araştırmacı ulaştığı ve araştırmanın evreninde en çok bilgiye sahip olduğu düşündüğü kişilere; "Bu konu hakkında en çok şeyi kim bilir?" ve "Kiminle konuşmalıyım?" sorularını yöneltir (Patton, 2015, s. 298) ve görüşme yaptığı katılımcıdan seçim kriterlerine uygun tanıdığı kişileri önermeleri istenir (Ritchie, Lewis ve Elam, 2003, s. 94). Görüşme yapılan birey iyi bir bilgi kaynağıysa büyük gruplara erişimi kolaylaştırmaktadır (Leavy, 2017, s. 149). Katılımcıyla yapılan görüşme sonucunda katılımcının önerdiği başka bireylere, başka bireylerden de onların önerdiği bireylere ulaşılmaktadır. Böylece katılımcı sayısı çoğalarak sürecin devamlılığı sağlanmaktadır (Koç Başaran, 2017, s. 492). Zincirleme bir şekilde sürdürülen araştırma sonucunda veri doygunluğuna ulaşıldığı anda araştırmanın veri toplama aşaması tamamlanır (Baltacı , 2018, s. 253). Bu doğrultuda ilk görüşme Lavanta Kokulu Köy Proje Koordinatörü **(K1)** ile yapılmış, ardından Lavanta Kokulu Köy Kadın Kooperatifi'ne gidilerek kooperatif başkanı ile görüşülmüştür. Proje koordinatörü, kooperatif başkanı ve yerel halkın önerileri doğrultusunda diğer katılımcılara ulaşılmış, toplamda 22 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Kartopu örnekleme ile belirlenen kişilere öncelikle araştırmanın amacı ve öneminden bahsedilmiş ardından görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmenin yapıldığı sıraya uygun olarak görüşmeye katılan katılımcılar K1, K2, K3 şeklinde kodlanmıştır. Görüşmeler Temmuz 2019-Ağustos 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş, görüşmelerin yerel halkın satış yapmasına engel olmayacak biçimde haftaiçi ve az yoğun oldukları zaman dilimlerinde gerçekleştirilmesine özen gösterilmiştir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Yapılan bu araştırma, nitel araştırma kural ve yöntemlerine göre hazırlanmıştır. Nitel araştırma sosyal gerçekliğin ve insan davranışlarının arkasında yatan nedenlerin anlaşılmaya çalışıldığı araştırmalardır (Gürbüz ve Şahin, 2014). Nitel araştırmalarda veri toplama yöntemi olarak gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemler kullanılmakta, algıların ve olayların kendi ortamında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ele alınmasını sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 41). İnsana özgü bireysel özelliklerin derin ve farklı doğasına odaklanan nitel araştırmalarda genelleme yerine bilginin derinliği ve özgünlüğünü önem arz etmektedir. Bu nedenle büyük örneklemler yerine daha küçük çalışma gruplardan elde edilen derin ve özellikli verilere odaklanma söz konusudur (Baltacı , 2018, s. 369). Nitel araştırmalar geniş evrenlere kolay bir biçimde genellenemez (Berg ve Lune, 2019, s. 20)

Görüşme tekniği, bir konu hakkında, ilgili kişilerden sorulacak sorular çerçevesinde bilgi almaktır. Bu kişilerin kaç kişi ve konuların neler olacağı, araştırma konusuna ve amaca bağlı olarak değişmektedir (Aziz, 2020, s. 81). Görüşme tekniği araştırmacıların, katılımcıların algılarını anlamaya çalıştığı durumlarda ve katılımcıların bir olaya nasıl anlam yüklediklerini öğrenmeye çalıştıkları durumlarda faydalı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşme türleri üçe ayrılmaktadır. Bunlar; standartlaştırılmış (resmi veya çok yapılandırılmış), standartlaştırılmamış (gayri resmi veya yönlendirilmemiş) ve yarı standartlaştırılmış (kılavuzla yapılandırılmamış veya odaklı) görüşmedir. Bu çalışmada yarı standartlaştırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yarı standartlaştırılmış görüşme yöntemi araştırmacının önceden belirlemiş olduğu birtakım soruları içermektedir. Bu sorular tipik olarak her görüşmeciye sorulur, ancak katılımcıların serbest bırakılmalarına izin verilir yani katılımcıların (aslında beklenen) hazırlanmış olan soruların cevaplarının

ötesinde araştırma yapmasına izin verilir (Berg ve Lune, 2019, s. 117-122). Bu bağlamda çalışmada; "Sürdürülebilir turizm projelerinin bölgesel kalkınmadaki rolü nedir?" sorusuna cevap aranmaktadır. Buradan hareketle, ana araştırma sorusuna cevap verebilmek için ilgili literatür taranmış olup, görüşme sorularının hazırlanma aşamasında Green, Hunter ve Moore (1990) ve Reina del Valle (2005) tarafından yapılmış olan çalışmalardan yararlanılmıştır.

Görüşmeler esnasında önce proje koordinatörü ile görüşülerek proje hakkında daha çok bilgi edinilmiş, ardından öncelikle Lavanta Kokulu Köy Kadın Kooperatifi başkanı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formatında hazırlanan sorulara verilen cevaplar ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve ses kayıtları tek tek dinlenerek eksiksiz bir şekilde metin haline dönüştürülmüştür. Görüşmeler ortalama 30-60 dakika arasında gerçekleşmiştir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin deşifre edilmesi neticesinde ortaya çıkan ifadelerin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, araştırmanın kavramsal detaylarının önceden belli olduğu durumlarda uygulanan, temaların önceden belirlendiği ve bu nedenle yapılan görüşmelere doğrudan alıntılara yer veren bir analiz türüdür. Betimsel analizin aşamaları ise; betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verileri işleme, bulguların tanımlama ve bulguları yorumlama şeklindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 239-240).

3.5. Araştırma Bulguları

3.5.1. Demografik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcılara yönelik demografik bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler; cinsiyet, yaş, meslek ve eğitim durumunu kapsamaktadır. Bu bağlamda araştırmaya dahil olan 22 katılımcıdan 13'ü kadın, 9'u ise erkektir. Katılımcıların meslek dağılımlarına göz atıldığında yüksek mühendis, öğretmen, çiftçi, pansiyon işletmecisi, yiyecek içecek dükkanı işletmecisi, hediyelik eşya dükkanı işletmecisi, stant sorumlusu ve öğrencilerin yer aldığını görmek mümkündür. Katılımcıların yaş aralığı 19-57 arasında

değişmektedir. Katılımcılara yönelik demografik bilgilerin yer aldığı Tablo 17 aşağıdaki gibidir.

Tablo 17: Katılımcıların Demografik Bilgileri

KATILIMCI	CİNSİYET	YAŞ	MESLEK	EĞİTİM
K1	Erkek	42	Yüksek Mühendis	Yüksek Lisans
K2	Kadın	37	Kooperatif Başkanı/Çiftçi	Ön Lisans
K3	Erkek	55	Emekli/Çiftçi/ Kafeterya işletmecisi	İlköğretim
K4	Erkek	19	Öğrenci	Lise
K5	Kadın	47	Çiftçi	İlköğretim
K6	Kadın	38	Öğretmen/ Hediyelik Eşya Dükkanı İşletmecisi	Lisans
K7	Erkek	38	Öğretmen/ Hediyelik Eşya Dükkanı İşletmecisi	Lisans
K8	Kadın	50	Çiftçi	-
K9	Kadın	42	Çiftçi	Lise
K10	Erkek	23	Öğrenci/İşçi	Üniversite
K11	Kadın	41	Pansiyon İşletmecisi	Lise
K12	Erkek	25	Kafeterya İşletmecisi	Ön Lisans
K13	Kadın	31	Çiftçi	Lise
K14	Kadın	21	Kafeterya Çalışanı/ Öğrenci	Lise
K15	Kadın	46	Çiftçi	İlköğretim
K16	Kadın	48	Ev Hanımı/Kafeterya İşletmecisi	İlköğretim
K17	Erkek	42	Çiftçi/ Stant sahibi	İlköğretim
K18	Kadın	39	Çiftçi/ Stant sahibi	İlköğretim
K19	Erkek	45	İşletmeci	Lise
K20	Erkek	44	İşletmeci	Lisans
K21	Kadın	35	Çiftçi/ Stant Sahibi	Lise
K22	Kadın	41	Çiftçi/ Stant Sahibi	İlköğretim

3.5.2. Temel Bulgular ve Tartışma

3.5.2.1. Projenin Genel Değerlendirmesine Yönelik Bulgular

Araştırmada ilk olarak katılımcılara "Lavanta Kokulu Köy Projesi ile hayatınızda ve Kuyucak köyünde neler değişti?" sorusu yöneltilerek katılımcıların proje hakkında genel bir değerlendirme yapması istenmiştir. Görüşme analizlerinden elde edilen verilere göre; katılımcıların projeye yönelik genel değerlendirmelerinin olumlu yönde olduğu görülmektedir. Projenin genel değerlendirmesine yönelik bazı katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir;

> *"Bu proje bizim için güzel bir şey oldu. Köy için bir kazanç, sadece hayvancılık yapıyorlardı önceden ve lavantayı gönderiyorsun ama aracı kazanıyordu. Şimdi mesela herkes kendi kazanıyor. Güzel bir şey tabii ki. Ailem de kazanıyor."* ***(K14)***

> *"Böyle bir altın yumurtlayan tavuk bulmuş gibi bişey olduk biz. Önceden lavanta bizim için zor geliyordu, istemiyorduk yapmak ama kıraç bölge mecbursun başka yapacak bir şey yok. Ama şimdi çok değişti."* ***(K6)***

> *"Eskiden sadece hasat vardı, şimdi işin bir de turizmi var… Eskiden sadece hasata güveniyorduk, şimdi görsele de güveniyoruz. Ben 10 lira kazanacağıma 20 lira kazanıyorum şimdi, şu memlekette asgari maaş 2200 lira bunu düşününce hakikaten güzel bir şey yani."* ***(K3)***

> *"İlk önce nasıl olur diye insanlar çekinirken, sonra 'A ne güzelmiş alın terinin karşılığı' dediler… Şu turizm olmasaydı ne yapardık?"* ***(K16)***

> *"Bundan önce aslında lavanta çok kar getiren para getiren bir şey değildi. […] 4-5 sene öncesine kadar popüler değildi. Önce bir balı meşhur oldu. Balından sonra da birkaç ünlü kişi geldi fotoğraf çekildi…Ben Ayşe Arman'ı hatırlıyorum. Onun yazısından sonra zaten patladı olay. Böyle çılgınca bir akış oldu."* **(K7)**

K7, Ayşe Arman'ın yazısından sonra bölgeye gelen turist yoğunluğundan bahsetmiştir. Günümüzde görsel, yazılı, dijital ve/veya sosyal medyanın turistlerin destinasyon tercihlerini etkilediği bilinmektedir. Lavanta Kokulu Köy projesi uygulanmaya başlamasının ardından basılı ve dijital medyada adından söz ettirmeyi başarmıştır. 2016 yılında Al Jeaziare Türk'ten Güray Ervin (Ervin, 2016) projeye yönelik bir haber yapmış, 2017 yılının Mart ayında Hürriyet gazetesi yazarlarından Ayşe Arman (Arman, 2017), Temmuz ayında Hürriyet gazetesi yazarlarından Bahar Akıncı (Akıncı, 2017) ve Ağustos ayında Sabah gazetesi yazarlarından Şelale Kadak (Kadak, 2017) tarafından Lavanta Kokulu Köy Projesi kaleme alınmıştır. Proje başladığında 251 nüfusa sahip olan köyden 2017 yılında "Kişi Başına 333 Turist Düşen Köy: Kuyucak" (Yılmaz, 2017) başlığıyla bir köşe yazısında bahsedilmiştir. 2019 yılında Sabah gazetesi yazarlarından Tuba Toksöz (Toksöz, 2019) ve Anadolu Ajansı'ndan Mustafa Ünal Uysal (Uysal, 2019) yazılarında Lavanta Kokulu Köy'den bahsetmiştir. Türkiye'nin ünlü turist rehberlerinden Saffet Emre Tonguç'un "Gül ve Lavantanın Başkenti Isparta" başlığıyla yazdığı yazı TOURMAG dergisinde yayınlanmıştır. Yayınlanan yazı TOURMAG dergisinin akredite olduğu Dünya Turizm Yazarları ve Gazetecileri Federasyonu (FIJET) yetkililerinin ilgisini çekmiş ve bu yazı sonrasında yetkililer tarafından bölgeye bir gezi gerçekleştirilmiştir (TOURMAG, 2019). Ayrıca 2019 yılında Türk-Alman dergisinde de Kuyucak Köyü'ne dair bir yazı yer almıştır (Batı Akdeniz Haber Sitesi, 2019).

K1, basılı ve dijital medyanın etkisinin yanı sıra projenin büyümesinde görsel medyanın ve sosyal medyanın da gücünün önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca uygulamanın ilk başlarında proje tanıtımı için katılınan fuarlarında etkisi olduğunu dile getirerek görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir; *"3 klip çekildi burada, çok tanınan insanlar değil ama geçen yıl 3 tane klip çekildi, bazı ünlü çiftler geldi. Onun dışında çok defa TRT1, TRT Haber, TRT World'de de çıktık, TRT Belgesel'de "mordan gelen bereket" adı altında yayın yapıldı. TRT'nin bu konuda çalışmaları oldukça fazla oldu, CNN, NTV aynı şekilde çekimler yaptı… mesela ilk yıllarda buraya turistlerin gelmesinde fuar katılımları da oldukça etkili olmuştur. Yörex'e*[5] *4 yıldır katılıyoruz 2015'te katıldık ilk defa, Travel Turkey İzmir'e 3 yıldır katılıyoruz, Emitt'e 3 yıldır*

[5] Yöresel Ürünler Fuarı

takılıyoruz, kadın kooperatifleri kermesine katıldık. […] Fotoğrafçılar, bloggerlar oldukça ilgili, bu yıl yurtdışından çok fazla blogger geldi. Seneye yurtdışından çok daha fazla misafir alacağımızı düşünüyorum. Bu tamamen gidenin paylaşmasıyla, bloggerların reklamlarıyla, yurtdışından gelen habercilerin yardımıyla…Bir tane Rusya'dan gelen bir blogger paylaşmıştı bu sezon başlamadan, Türkiye'de gezilecek 7 yer diye biri de bizim köydü."

Kuyucak Köyü denildiğinde sosyal medyada akla ilk gelen fotoğraflardan biri Hollanda'da yaşayan bir Türk olan ve video içerikleri üreten Adem Aksoy'un drone[6] aracılığıyla çekmiş olduğu bir fotoğraftır. Sosyal medyada oldukça ilgi gören bu fotoğraf yerli ve yabancı birçok seyahat sayfasında paylaşılmıştır. Türk Hava Yolları (THY) için çekim yapan Adem Aksoy'un çekmiş olduğu içerikler THY'nin yurtdışı uçuş introlarında yer almıştır. Ayrıca Kuyucak köyü Pegasus Airlines'ın flypgs.com magazine dergisinin Temmuz 2019 sayısında (flypgs.com Magazine, 2019, s. 76-82) ve Türk Hava Yolları'nın Skylife (Skylife, 2018) aylık dergisinin sosyal medya hesabında da yer almıştır. Bunun dışında 2016 yılında projenin uygulamaya geçmesi ve sosyal medyada aktif paylaşımlar yapılmaya başlanmasının ardından Kuyucak Köyü Skyscanner tarafından Türkiye'de keşfedilmesi gereken 9 yer arasında birinci olmuştur (Sağdaş, 2019). Lavanta Kokulu Köy'e dair görsel, basılı, dijital ve sosyal medyada çıkan bu haberlerin bölgeye gelen turist sayısının artmasında etkili olduğu düşünülmektedir. UNDP tarafından verilen bilgilere göre (UNDP, 2019) basında çıkan haberler ile 1.713.981 kişiye erişim ve 67.997 ₺ reklam eş değeri sağlanmıştır. Bölgeye gelen turist sayılarına dair rakamlar da bu çıkarımı desteklemektedir (**bkz.** 3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi).

Katılımcıların projeye yönelik genel değerlendirmeleri incelendiğinde; bölgede yaşayan yerel halkın Lavanta Kokulu Köy projesinden önce ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla geçimini sağladığı, lavantadan günümüzde kazandığı kadar gelir elde edemediği, projenin uygulanmaya başlamasıyla beraber lavantadan daha çok gelir elde edebildiği ve buna bağlı olarak projeden olumlu anlamda fayda sağladığı

[6] Otomatik olarak gidebilen insansız hava aracına verilen isim.

söylenebilir. Kooperatif başkanı **K2** projeye yönelik genel değerlendirmesini aşağıdaki gibi ifade etmektedir;

> *"Bizim lavanta elli yıldır var ama işte kooperatifin kurulmasıyla birlikte zaten duyuldu bu proje kapsamında duyuldu. Ondan sonra işte herkes dedikleri gibi lavanta satışı daha güzel oldu, pazarını bulamıyorlardı çünkü, hani kim kaç fiyat verirse o fiyata bağlı kalmak zorundalardı ama şimdi yaş demetlerden de para kazanıyorlar taç yapıyorlar ondan para kazanıyorlar. Kurusunu pazarını kendileri de buluyorlar, satışını yapıyorlar.*" ***(K2)***

Lavanta Kokulu Köy projesiyle yerel halkın geçim kaynakları arasında tarım ve hayvancılığın ardından turizmde yer almaya başlamıştır. Lavanta tarlalarının mor görüntüsü tarlaların turistik bir ürüne dönüşmesini sağlamıştır. Turistik ürünü oluşturan en temel çekicilik faktörlerinden biri olan doğal kaynak, potansiyel bir turistin seyahat kararına etki edebilecek bir öneme sahiptir. Mor renge bürünen tarlaların yarattığı görsellik turistlerin ilgisini çekmiş ve günümüzde Lavanta Kokulu Köy paket turlar için uğrak bir destinasyon halini almıştır. Bölgeye olan bu ilgiyi **K1** şu şekilde dile getirmiştir; "*Bir destinasyon oldu artık yani, birçok tur firması Isparta'yı es geçerken şu an bu rotayı tamamen nerdeyse eklemeyen tur yok. Yani hem yurtiçi hem yurtdışı."*

Kuyucak Köyü'ne olan turistik talebin artmasıyla köydeki işletme sayısının artmasına neden olmuştur. İlk yıl pansiyon sayısı 3 iken bu rakam ikinci yıl 8, üçüncü yıl 10 dördüncü yılda ise 14'e çıkmıştır. Köydeki ilk pansiyonlardan birinin kurulma hikayesi de oldukça ilginçtir. Projeye verilen hibe ile yapılan yatırımlardan sonra ödenek kalmaması üzerine, köyde yaşayan yerel halktan bir çift (K11 ve eşi) eski evlerini borç alıp tadilat ettirerek pansiyon olarak işletmeye karar verir. Alınan borç miktarının yetmemesi üzerine çift tek ineğini satarak evin tadilatını bitirir ve ev pansiyonculuğuna başlar. Köyde pansiyonların yanı sıra butik otel adı altında işletmelerde açılmaya başlanmıştır, ayrıca köyün hemen yakınındaki bir köyde de bir butik otel açılmıştır. Kuyucak Köyü'nde yaşanan bu gelişmeler Isparta ilinin bilinilirliğine de olumlu anlamda etki etmiştir. 2017 yılında Isparta merkezde Hilton

Garden Inn ve Ramada Isparta otelleri açılmıştır. Bu otellerin açılmasında Lavanta Kokulu Köy projesinin katkısı olduğu düşünülebilir.

Lavanta Kokulu Köy projesinin katılımcılar tarafından yapılan genel değerlendirmesinde bazı katılımcılar projeye yönelik bazı olumsuzluklara da değinmiştir. Bu olumsuzluklardan bazıları; yaklaşık 2 ay süren lavanta sezonu boyunca yerel halkın çok fazla çalışması (günde 15 saat ve üzeri), köyde ikamet etmeyen ve sezon sürecinde köye gelen kişilerin yıllık izinlerini sezon süresince kullanmalarından dolayı hiç dinlenememesi şeklindedir. Bu olumsuzlukların dışında **K1**, Lavanta Kokulu Köy'ün lavanta denildiğinde akla gelen ilk yer olduğunu ancak projenin ardından ülkenin çeşitli yerlerinde lavanta tarlalarının sayısının hızla artmasını bir olumsuzluk olarak değerlendirmektedir. TÜİK istatistikleri incelendiğinde; Isparta dışında birçok bölgede lavanta tarlalarının üretim alanının giderek arttığı görülmektedir. Son 5 yıla ait Türkiye geneli ve Isparta'da lavanta ekilen alanlar ve toplam üretime yönelik istatistikler Tablo 19'da gösterilmektedir (TÜİK, 2020);

Tablo 18: Türkiye Genelinde ve Isparta'da Lavanta Ekim Alanları ve Üretim Miktarları

Yıllar	Türkiye Geneli Ekilen Alan (Dekar)	Isparta Ekilen Alan (Dekar)	Türkiye Geneli Üretim (Ton)	Isparta Üretim (Ton)
2015	3218	2236 (%69)	400	292 (%73)
2016	5700	3473 (%60,9)	747	506 (%67,7)
2017	6606	3565 (%53,9)	845	511 (%60,4)
2018	8684	3623 (%41,7)	1040	535 (%51,4)
2019	11903	4568 (%38,3)	1462	668 (%45,6)

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Tablo 18 incelendiğinde; son 5 yılda Türkiye'de lavanta ekili alanının 3,6 kat arttığı görülmektedir. 2019 yılında Türkiye genelinde 10 bin dekardan fazla alanda

lavanta üretim alanı bulunmaktadır. 2013 yılında Türkiye'nin lavanta ihtiyacını %93'ünü karşılayan Kuyucak köyünde ekili alanın arttığı görülse de 2019 yılında Isparta'da lavanta ekili alanın Türkiye genelinde ekili alana oranı %38,3, üretim oranı ise %45,6'ya kadar düşmüştür. Güler ve Korkmaz (2015, s. 217-218) yapmış oldukları çalışmada lavantaya yönelik talebin ve yatırımların artmasının nedenlerini; lavantanın kıraç araziler için önemli avantaj sağlaması, üretiminin kolay olması, düşük iş gücüyle yapılması, lavantanın ikincil ürün çeşitliğinin fazla olması, köy nüfuslarının azalması, nüfusun ağırlıklı olarak orta ve yaşlı kişilerden oluşmasından dolayı gül üretimindeki yoğun işçiliğin karşılanamaması ve lavanta ürünlerine olan ilginin artması şeklinde sıralamıştır. Lavantaya yönelik bu ilginin artmasında Tarım ve Orman Bakanlığı'nın vermiş olduğu teşviklerde oldukça önemlidir. Isparta'dan sonra en çok lavanta ekim alanı olan iller Afyonkarahisar, Burdur, Denizli ve Tekirdağ şeklinde sıralanmaktadır (TÜİK, 2020). Ayrıca lavantaya olan talebin artmasıyla beraber Türkiye'nin genelinde bazı illerde lavanta tarımı odaklı projelerde yapılmaya başlanmıştır. Bu iller Edirne, Burdur, İzmir, Konya, Yozgat, Adana, Çorum ve Muğla'dır (Tarhan, 2020, s. 59). Bu illerden bazıları turizm alanında da popülerlik kazanmaktadır, bu bölgelerin turizm açısından bilinirliğinin artması Kuyucak Köyü için bir dezavantaj olarak düşünülebilir.

3.5.2.2. Lavanta Kokulu Köy Projesinin Ekonomik Katkılarına Yönelik Bulgular

Katılımcılara "Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olumlu veya olumsuz ekonomik katkıları nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Görüşme analizleri değerlendirildiğinde; katılımcıların çoğu projeden olumlu anlamda ekonomik katkı sağladıklarını ifade etmiştir. Kuyucak Köyü'nde yaşayan yerel halk projeden önceki dönemlerde lavantanın kurusundan ve yaşından gelir elde ettiklerini ancak bu satışlardan istedikleri kadar kar elde edemediklerini ifade etmiştir. Projeden sonra Kuyucak Köyü'nde lavantanın sadece kurusu ve yaşı değil lavanta içerikli farklı ürünler de satılmaya başlanmıştır. Bu ürünlere örnek olarak, lavanta tacı, lavantalı dondurma, lavantalı gazoz, lavanta kokulu oda spreyi, lavantalı kahve, lavantalı şampuan, lavantalı duş jeli, lavanta kolonyası, lavanta kesesini vermek mümkündür. Köylüler açtıkları stantlarla lavanta sezonu boyunca bu ürünlerden de satarak gelir elde edebilmektedir. **K12**, yol kenarında tarlası olan ve bu tarlanın hemen yanında

kafeterya işleten biridir. Lavanta içerikli yan ürünlerden elde ettiği geliri şu şekilde ifade etmektedir;

> *"Şu an biz Haziran 15 ve Ağustos 15 itibariyle yaklaşık 10 bin tane dondurma sattık."*

K12, tanesi 10 liradan satılan lavantalı dondurmadan iki ay içerisinde yaklaşık 100 bin TL gelir elde etmiştir. Ancak bölgede elde edilen kazanç yerel halkın tarlasının olup olmamasına, tarlası varsa büyüklüğüne ve konumuna, pansiyon işletip işletmemesine veya kafeteryasının olup olmamasına göre değişmektedir. Köyde yaşayan yerel halkın bir kısmının tarlası yol üstünde değildir, bu sebeple ne kadar büyük olursa olsun turistin ilgisini çekememektedir. Özellikle münferit olarak değil de bir acenta aracılığı ile bölgeyi gezmek söz konusu olduğunda, bölgede gezilecek noktalar önceden belirlendiği için yol üstünde olmayan tarlaların gezilme ihtimali azalmaktadır. Bu durum halk için farklı alternatifleri beraberinde getirmiştir. Bunlar; eğer evi büyükse ve müsaitliği varsa pansiyon haline getirmek, mümkünse ufak bir kafeterya açmak veya köyde stant açarak hem kendi yaptıkları ürünleri (lavanta kesesi, lavanta tacı gibi) hem de dışardan tedariğini sağladığı ürünleri satmaktır. Projenin bölgeye olan ekonomik katkılarına yönelik bazı katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir;

> *"Müthiş para kazanılıyor. Küçücük bir masanın üzerinde satış yapanlar bile 40- 50 günlük bir sezonda 20-30 bin lira para kazanıyor yani. Bu da onu çok memnun ediyor. Seneye daha fazla hazırlanıyor. Sabun yapmasını öğreniyor, el işi yapıyor, magnet yapıyor."* **(K15)**

> *"Bazı gençler, hatta işten çıkıp gelenler bile oldu. Benim kuzenim buraya gelip kahvaltı salonu açtı. Isparta'da çalışıyordu. Dedi ben orada bir yılda kazanacağım parayı burada 1-2 ayda kazanırım dedi… Çünkü kahvaltı sorunumuz vardı. 50 kişilik bir tesis açtı. 50 kişilik yer yetmedi bile yani. Otobüsler geliyordu, gelen bireyseli alamıyorduk. Gruplar ikişer üçer otobüs gelmek istediler mesela onları alamadı. Hafta içi, hafta sonu hep full oldu yani. Gerçekten çok iyi para kazandı. Lavanta gerçekten çok olumlu. Elimizden kaçırmazsak, sahip çıkarsak bunun*

müthiş bir geleceği var." **(K12)**

"Eskiden kazandırmıyordu. Şöyle söyleyeyim; bir dönümden taş çatlasa kazanacağınız 1000 lira etmez. 700- 800 liradır maksimum, o da kurutursanız. Onun işçiliği fazladır, görmüşsünüzdür, hurcalaması var, elemesi var. Çok zahmetlidir o. Öbür türlüde yaş keser verirseniz onun hiçbirşeyi yok […] Proje bizim için gerçekten güzel bir gelir kaynağı oldu. Yani müthiş herkes için. Normalde lavantadan kazanabileceğinin en az 4-5 katını kazanıyor. O da en az." **(K6)**

"10 dönüm tarlam var oradan geçiniyorum ben, 2 oğlum var. Yazın burada satış yapıyoruz. Yetiyor Allah rızası için. […] Ameleliğe gidiyorduk eskiden, lavanta çıkarıyorduk kurutup yağını çıkarıp satıyorduk. Aktarlar alıyordu. Yine kaynatıyoruz yine yağını çıkarıyoruz ama biz satıyoruz." **(K8)**

"Lavanta çiçeğini yağını falan satıyoruz ama tarımından başka bir şey yok. Turizmden bayağ bir kazanç var ancak tarımından yok. Çiçeğin bugün tonu 12-13 bin lira, bir ton çiçek toplamak için de 15-20 dönüm lavanta olması lazım. Ama işte turizm bayağ köydeki herkes az da olsa ucundan tutmuş durumda, faydalanmış durumda." **(K3)**

Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde; projenin bölgeye olan ekonomik katkısının olumlu olduğu söylenebilir. Bölgeye olan turistik taleple beraber katılımcıların birçoğu daha çok gelir elde ettiğini ifade etmiştir. Kuyucak Köyü'ne dair basında çıkan birkaç haberde bölgenin yaratmış olduğu ekonomik katkıdan söz etmiştir. Isparta'nın yerel bir haber sitesinde; lavantanın bölgeye olan ekonomik katkısının 3 adet lavanta yağı fabrikası ve 19 turizm işletmesiyle ortalama 4 milyon ₺ olduğu ifade edilmiştir (Haber32, 2019). Başka bir haberde ise; Burdur ve Isparta bölgelerinde yer alan 10 bin dekarlık araziden 7 bin dekarının lavanta yağı için kullanıldığı ve elde edilen yağın yaklaşık 2.1 milyon ₺ kazanç getirdiği, geri kalan lavantaların kuru olarak değerlendirilmesi sonucu 1.6 milyon ₺ gelir elde edildiği, lavantanın posası, lavanta suyu, yapılan diğer lavanta bazlı ürünler ve turizmle beraber

toplamda ekonomik katkısının 5 milyon ₺ olduğu bilgisi yer almaktadır (Hürriyet, 2017). Bu doğrultuda yaklaşık 1.3 milyon ₺'nin turizmden ve lavantalı ürünlerin satışından elde edilen miktar olduğu söylenebilir. 2017 yılında basına yansıyan başka bir habere göre ise; köyün eski muhtarı lavanta sezonu süresince (yaklaşık 2 ay) köyde kazanılan gelirin tahmini olarak 2 milyon ₺ olduğunu ifade etmiştir (Kadak, 2017; Özen, 2017). Ufak bir köy olan Kuyucak için elde edilen kazancın önemli bir miktar olduğu söylenebilir. Proje koordinatörü ise; köydeki genel ekonomik durumu aşağıdaki gibi ifade etmektedir;

> *"Yerel halkın geçim konusunda hiçbir sıkıntısı yok. Niye sıkıntısı yok zaten elindeki lavantanın hepsini sezonda satıyor […] O seneye kadar mesela hiçbir şey yoktu yani sadece kuru lavanta satılıyordu, o da nereye satılıyor İstanbul'daki tüccarlara satılıyor o da bir iki tane tüccar alırsa alır keyfi gelirse gelir alır, keyfi gelmezse gelip almaz. Yani net bir alım yoktu, şu an çok alım arttı."* **(K1)**

Bölgede artan gelire paralel olarak iş olanakları ve istihdam oranı da artmıştır. Yerel halk tarlasından, işletmekte olduğu kafe veya pansiyondan, açtığı stantta sattığı ürünlerden gelir elde etmekte ve uzun saatler boyunca çalışmak durumundadır. Özellikle hafta sonları turlar ve münferit girişler daha da yoğun olduğu için işletmelerde eleman ihtiyacı söz konusu olmaktadır. Sezon boyunca komşu ilçelerden veya Isparta merkezden gelen aile bireyleri veya akrabalar yerel halkla beraber çalışmaktadır. **K3** yoğun günlerde 10 personelle çalıştığını, kooperatif başkanı **(K2)** yanında çoğunluğu üniversite öğrencisi olmak üzere servis kısmında 6 personel çalıştırdığını ifade etmiştir. Bunun dışında proje koordinatörü **(K1)** ilçeden yaklaşık 30 kişinin sezonda çalışmaya geldiğini ifade etmiştir. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda bölgede hem gelir hem de istihdam anlamında olumlu gelişmeler yaşandığını söylemek mümkündür. Ancak yaklaşık 2 ay süren lavanta sezonunda önemli miktarlarda gelir elde ettiğini söyleyen katılımcıların yanı sıra, 2 ay boyunca elde edilen gelirin çok fazla olmadığı konusunda görüş bildirenler de olmuştur. Bu konuya yönelik bazı katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir;

> *"2 ayda kazanılan para da çok değil, bir bardak çay, bir ayran, bir*

gözleme parası. "Lavanta demeti satıyoruz 3 liradan, ölçtüm ben 400 gr fln geliyor bir demet normal satışından daha iyi ama yine de süre kısıtı var tabi. Ama ilerde ne olur önümüzdeki yıllarda kış turizminden faydalanırsak, birşeyler falan olurda biraz daha kışın da bişeyler yapabilirsek daha iyi olacak." **(K21)**

"Köyün geliri değişti. Ama 2 ayda kazandığımız yetmez zaten. Ne kadar gelir varsa o kadar da gider var. Kalan 10 ayda hayvancılık var, gül var. Onlarla uğraşıyoruz. Geçen sene pansiyonda çok güzeldi ama bu sene o kadar da güzel değil… Gelen kişiler arttı ama günü birlik gelip gidiyorlar. Artık vaktini zamanını biliyor herkes. Ona göre geliyorlar." **(K11).**

2019 yılında 2018 yılına oranla yaklaşık 3 kat daha fazla turist gelmesine rağmen 2018 yılında ürünlere olan ilginin daha fazla olduğunu ve daha fazla gelir elde ettiğini ifade eden **K17** durumu*; "Ürünlere geçen sene ilgi daha güzeldi, bu sene o kadar yok ya da şey olarak herkes daha çok açmaya başladığı için, herkesten alındığı için bize daha az düşmeye başladı."* şeklinde ifade etmiştir. 2018 yılında daha çok satış yaptığını ifade eden **K19** ise bunun önemli bir sebebinin turlarla ilgili olabileceği görüşündedir.

"Turların bazıları köyün içine gelmiyor. Bir yer var yol üzerinde, otobüs oraya sokuyor, yediriyor içiriyor satışını yaptırıyor götürüyor. Köye sokmuyor. Böyle gelen bir tur var mesela hem de sürekli geliyor. Hem de baya yoğun geldi Temmuz içinde."

2019 yılında bir önceki seneye göre 3 kat daha fazla turist ağırlayan Kuyucak Köyü'nde yerel halkın neredeyse tamamı lavanta ve lavanta içerikli ürünlerin satışından gelir elde etmektedir. Ancak satış alanlarının, kafe-restoran gibi işletmelerin ve pansiyonların sayısının artması ekonomik kazancın bölünmesi anlamına da gelmektedir. Ayrıca tur firmalarının bölgeye gelen turist kafilesini aynı yere götürmesi uğranılan yerin ekonomik anlamda daha çok kazanç elde etmesini, köydeki yerel

halkın bu durumdan eşit anlamda fayda sağlayamamasına sebep olmaktadır. Bu durum turist içinde dezavantajlı bir durum olarak görülebilir. Köy içine girmeden sadece belli bir yeri/tarlayı görerek bölgeden ayrılan turistin destinasyon algısını etkileyebilecek bir husustur.

Emek yoğun bir sektör olan turizm hareketi, yarattığı ekonomik etkilerle ülkelerin veya bölgelerin kalkınmasında önemli bir role sahiptir. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler doğrultusunda, Lavanta Kokulu Köy projesi ile başlayan turizm hareketlerinin yerel halk ve köy üzerinde yaratmış olduğu olumlu ve olumsuz ekonomik etkileri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Köyde istihdam oranı artış göstermiştir, özellikle kadınlar çalışma hayatında daha çok yer almaya başlamış, ayrıca ilçe veya il merkezden sezon süresince çalışması için eleman alımı yapılmıştır.
- Turizm yerel halkın kazanç elde etmesinde tarım ve hayvancılıktan sonra önemli bir geçim kaynağı olmuştur.
- Kuyucak Köyü'nü ziyarete gelen yabancı turistler yaptıkları harcamalarla bölgeye döviz girdisi sağlamıştır.
- Turistik talebin artması köyün altyapı ve üstyapı çalışmaları için bölgeye yapılan yatırımların artmasına olanak sağlamıştır.
- Bölgedeki yerel halk yerel lezzetler veya kendi yaptıkları hediyelik eşyalardan da ek kazanç elde etmeye başlamıştır.
- Gül merkezi olarak bilinen Isparta'nın çeşitli ilçelerinde ve merkezinde de lavanta satışı başlamıştır. Böylece sadece Kuyucak Köyü değil; diğer ilçeler ve il merkezi de lavantadan gelir elde edilmeye başlamıştır (Özen, 2017).
- Arıların sadece lavanta çiçeğinden polen almasıyla elde edilen lavanta balının satışında artış görülmüştür (Özen, 2017).
- Lavanta sezonunun yaklaşık 2 ay sürmesi turizmin 12 aya yayılması stratejisinin tersi bir durumdur. Bu sebeple yaklaşık 2 ay süresince elde edilen gelir kişinin başka bir geliri olmaması halinde yeterli olmayabilir. Pansiyon, kafe gibi işletmeleri olan yerel halk içinde durum benzerdir, sezon boyunca yüksek olan turizm talebinin diğer aylarda sıfıra inecek olmasından dolayı yerel halk harcamalarını buna göre şekillendirmelidir.

Turizmin bir bölgedeki en önemli olumsuz etkilerinden biri bölgedeki yaşam giderlerinin artmasıdır. Katılımcıların ifadelerinde yaşam giderlerinin arttığına yönelik herhangi bir ifade bulunmamakla beraber ilerleyen senelerde yaşam giderlerinin artması söz konusu olabilir.

3.5.2.3. Lavanta Kokulu Köy Projesinin Çevresel Katkılarına Yönelik Bulgular

Katılımcılara "Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olumlu veya olumsuz çevresel katkıları nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Görüşme analizleri değerlendirildiğinde; Lavanta Kokulu Köy Projesi ile Kuyucak Köyü'nde çevresel anlamda bazı olumlu gelişmelerin yaşandığı ifade edilmiştir. Ancak çalışmanın ilk bölümünde de bahsedildiği üzere turizmin olumlu çevresel etkilerinin yanı sıra olumsuz çevresel etkileri de söz konusudur. Ülkelerin ekonomik anlamda kalkınması için önemli bir araç olan turizm, sağladığı faydaların yanı sıra daha çok sayıda turiste hizmet verebilmek adına doğal çevrenin tahrip olması veya göz ardı edilmesi gibi bazı olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Akış, 1996, s. 10). Bu bağlamda katılımcılar köydeki olumlu gelişmelerin yanı sıra turizmin çevre üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkilerden de bahsetmektedir. Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olan olumlu çevresel katkılarına yönelik bazı ifadeler aşağıdaki gibidir;

> *"Yani ilk yılda çok hızlı gelişti, ilk yıl 21 bin turist geldiğinde köye çöp arabası dahi gelmiyordu, köyde yoktu çünkü köy burası büyükşehir değil burası. Büyükşehir olmadığı için köyler özel idareye bağlı, büyükşehir olsa tüm mahallelere bakıyor, köyde öyle çöp kovası koyacak bir yer yoktu, artı köyün eski yolu normal stabilize yoldu şu an köye tamamen sıcak asfalt geldi… Tüm kurumlar artık köyde faaliyet gösteriyor en azından, çöpler daha çok alınıyor artık, birçok çöp kutusu var artık."* **(K1)**

> *"…Konteynırlar konuldu bir de özel idare araç gönderiyor. Diğer köylere haftada iki kere geliyorsa, bize haftada dört kere geliyordur.*

Turizm sezonu başlayınca günaşırı geliyor, arabalar sürekli toplayıp gidiyorlar tabii bu bizim için avantaj." **(K3)**

"Önceden suyumuz patlıyor, birşeyler oluyor özel idareye söylediğimizde 1 hafta-2 hafta geçiyordu kimse uğramıyordu bile, üstüste gidince gelirlerse geliyorlardı. Şimdi bir sıkıntımız olduğunda yarım saatte burdalar." **(K20)**

Katılımcılar Lavanta Kokulu Köy projesinden önceki dönemlerde çöplerin daha az toplandığını ancak projenin hayata geçmesinin ardından haftada 3-4 kez toplandığını ifade etmiştir. Projeden önceki dönemlerde herhangi bir arıza olduğunda sorunun çözümü zaman alırken, projeden sonra sorunların daha hızlı çözüldüğünü dile getirmiştir. Ayrıca köyün iç kısmı önceden tamamen toprak yolken şimdi neredeyse tamamının asfalt yol olduğu ifade edilmiştir. Çöplerin özellikle lavanta sezonunda diğer köylere oranla daha fazla toplanması hem halk hem de turistlerin sağlığı ve hijyeni için önem arz eden bir durumdur. Aynı şekilde projenin uygulanmaya başlamasından sonra arızaların daha hızlı bir şekilde çözüme kavuşması hem bölgede yaşayan yerel halk hem de bölgeye gelen turist için önemlidir. Yolların gelişmesi bölgeye arabayla veya tur otobüsleriyle gelecek olan turistler için olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Bu unsurlar köyün çevresel açıdan gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak projenin olumlu çevresel katkılarının yanı sıra olumsuz çevresel katkıları da söz konusudur. Bu olumsuz durumların bir kısmı köyün bir büyükşehir kadar gelişmiş olmamasından, bir kısmı ise bölgeyi ziyarete gelen bazı turistlerin çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden kaynaklanmaktadır. Turistlerin çevre üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkilere yönelik bazı katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir;

"Lavantaları koparmasınlar, biz ondan ekmek yiyoruz lavantaları koparmasınlar." **(K8)**

"Yazın hafta sonu iki tarlamıza toplamda 8 bin kişi giriyor, herkes iki dal koparsa bizim tarlamız kalmaz." **(K22)**

"Onlar kopardıkça köküne zarar veriyor, kökleri kuruyor. Biz parası olmayan söylesin zaten demetini gönülden hediye ederiz. Bir de pet şişe çok fazla atıyorlar." **(K10)**

"Mesela geçenlerde kendim kesmeye gittim lavantayı. Geliyorlar karşımdan. Bakın biz de hasat yaptık dedi. Nerden yaptınız? dedim, tarladan dedi. İyi yapmışsınız ama onun kesme şekli var. Koparırsan ölür dedim." **(K11)**

"İnsan varıyor tarlaya bir demet koparmış lavanta, gördüğünüz tarlalarda lavantaların çoğu delik deşik. Ben onun bir demet lavanta kopardığından rahatsız değilim. Benim rahatsızlığım görselliğini bozması, buraya gelen insanlar görselliğine geliyor. Zaten dedim ya demeti 3 lira, 3 liraya değer mi? Ben sana 10 lira vereyim koy hadi yerine, ama olmuyor." **(K3)**

Katılımcıların konu hakkındaki görüşleri değerlendirildiğinde; özellikle bölgeye gelen bazı turistlerin ziyaret ettiği tarlalarda çöpleri yere atması ve lavanta tarlalarından lavantaları dikkatsizce koparması bölgeye en çok zarar veren çevresel olay olarak nitelendirilebilir. Lavanta, Kuyucak Köyü'nün önemli bir geçim kaynağı aynı zamanda Türkiye'nin lavanta ihtiyacının önemli bir bölümünün karşılandığı bölge olarak bilinmektedir. Mor renge bürünmüş tarlaları görmek için gelen turistlerin lavanta çiçeğini kopartmaları bitkinin köküne geri dönüşü zor olabilecek zararlar verebilmektedir. Dikkatsizce yapılan bir koparma hamlesi bitkinin kökünü tamamen kurutabilmektedir. Bu konuda **K3** önemli bir ifadede bulunmuştur; "[…] *Zaten dedim ya demeti 3 lira, 3 liraya değer mi? Ben sana 10 lira vereyim koy hadi yerine, ama olmuyor."* Katılımcıların birçoğu tarlalarına "lütfen koparmayınız" veya benzer ifadelerle uyarı tabelaları asmış ve tur ile gelen kişilere rehberler aracılığıyla uyarılar yapmış olsa da uyarıların çok fazla işe yaramadığı kanaatindedir. Lavanta tarlalarından lavantaların koparılmasının yanı sıra tarlalara poşet, sigara ve pet şişe gibi çöpler de atılmaktadır. Katılımcılar bu konuda da yaptıkları uyarıların dikkate alınmadığını dile getirmiştir. Tarlalardan çiçek koparılması ve tarlalara çöp atılması dışında su sıkıntısı, otopark sıkıntısı ve tuvaletlerin temiz tutulmamasına yönelik bazı olumsuzluklarda söz

konusudur. Bu konulara yönelik olarak bazı katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir;

> *"Otopark konusu mesela, çöp konusu ve gürültü konusu. Bunlar tabii hep sıkıntılar. Sıkıntı oluyor. Ama ben inanıyorum ki hani biz 2015'te başladığımız zaman biliyorduk böyle olacağını."* **(K19)**

> *"Çevre kirliliği konusunda ne yapılmalı bilmiyorum, gelenler burayı çok beğenerek geliyor beğendikleri yerleri kirletmeye nasıl vicdanları elveriyor anlamıyorum. Tarlalara gidilip bakıldığında her yer çöp. Ya poşet al içine koy çöpü, çöp tenekeleri dolu ama diyor. Bir de tuvalet konusu var, peçeteleri yerlere atanlar veya tuvaleti tıkayanlar var ne yazık ki"* **(K2)**

> *"Su sıkıntısı var. Bu sene su yetersizliğimiz oldu…Arıza yok ama pompa yetersiz geliyor. Hani su basmıyor o yüzden. Bir de tuvalet sıkıntısı mesela. Su sıkıntısı ve tuvalet sıkıntısı. Evlerde misafirlerimizi ağırlıyoruz ama dışarıda gelen misafirlerimiz için en büyük sıkıntı aynı yani."* **(K16)**

> *"Buraya sürekli haber ajansları, kanallar, televizyonlar geldiği zaman biz bastıra bastıra diyorduk ki yolumuz sıkıntılı, tabelamız yok. Tabelalar daha bu yıl takıldı. Biz hep söylememize rağmen kavşaklarda hiç tabela yoktu. Ama şimdi adımınızı attığınız yerde Kuyucak tabelası var kavşaklarda."* **(K12)**

> *"Sadece o da turizmin en yoğun zamanlarında Kılıç kasabasından buraya trafik kilitlendi birkaç defa."* **(K7)**

Yapılan görüşmeler sonucunda, köyü ziyaret eden bazı turistlerin tarlalara verdikleri zararın yanı sıra köyde çevresel anlamda başka eksikliklerinde olduğu sonucuna varılmıştır. Köyde bulunan birçok konaklama yeri bir köy evinden pansiyona dönüştürüldüğünden dolayı odalar için ortak tuvalet kullanımı söz konusu olmaktadır. Katılımcıların çoğu ortak tuvalet kullanımının özellikle turistler açısından önemli bir sorun olduğunu düşünmektedir. Bu durumda pansiyonları 4-5 odalı bile

olsa 3-4 kişilik bir aile geldiğinde pansiyonda sadece onlara hizmet vererek turistlerin kendilerini rahat hissetmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Katılımcılar konaklama haricinde köydeki tuvalet ihtiyacının genel olarak yeterli olduğunu düşünse de bölgeye gelen turist sayısının artması ortak tuvalet alanları ihtiyacını da arttıracaktır. **K7** turizmin yoğun olduğu dönemlerde özellikle hafta sonları trafik oluştuğundan bahsetmiştir.

Katılımcılardan bazıları altyapı sorunları ve turistlerin tarlalara zarar vermesinin yanı sıra görsel anlamda tarlalarda bütünlüğün olmamasını da bir eksiklik olarak değerlendirmiştir. Projenin uygulamaya geçmesiyle beraber hak edilen hibe ile Fransa'nın Provence bölgesine bir uygulama gezisi gerçekleştirilmiştir. Dünyada lavanta denildiğinde akla gelen ilk yerlerden biri olan Provence uygulama gezisine katılan **K11** ve diğer katılımcılar konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

> *"Fransa'da çok daha güzel tabii ki. Daha sık dikilmiş lavanta ama şey olarak komple her yer lavanta olarak görünüyor. Burada biraz daha ayrı ayrı dikilmiş. Buranın görseli daha güzel. Oranın sıklığı güzel."* **(K11)**

> *Oradaki köye gittiğiniz zaman, yerleşim yerine hersey lavantayı andırıyormuş işte evler mor, her şey ona göre dizayn edilmiş, öyle anlatıyorlar. İnsan görsel olarakta bunu istiyor. Bizde şu an o yok. Burada biraz dağınık. O da bir dezavantaj."* **(K7)**

> *"Bizim için kötü olan şey bizim tarlalarımız çok küçük 1-2 dönüm, parça parça, aynı şeye uydurmak çok zor. Bu tarlalarımız daha büyük olsa biraz daha görselliği artacak yani."* **(K20)**

> *"Tarlalar burada çok dağınık. Keşke standart getirilseydi başta. Bir standardı olsaydı eğer, yol boyunca böyle çok düzgün güzel görünseydi ne kadar güzel olurdu."* **(K3)**

Kuyucak Köyü'nde yer alan tarlaların bir kısmının uzun yıllardır var olması ve herkesin tarlasının ayrı olmasından kaynaklanan dağınık bir düzen söz konusudur.

Bölgenin her yerinde lavanta tarlalarının yoğunluğu aynı değildir ve uçsuz bucaksız lavanta tarlaları köyün her yerinde görülememektedir. Tarlaların dağınık görüntüsünün dışında bazı katılımcılar bölgedeki günü birlik tesis eksikliğinden söz etmiştir. Katılımcılardan elde edilen bilgiler ve araştırma süresince edinilen gözlemler sonucunda; tesis sayılarının az ve yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Tesislerde verilen yiyecekler genel olarak kahvaltı tabağı, gözleme, tost, sıcak-soğuk meşrubat, lavanta içerikli ürünler şeklindedir ve sınırlıdır. Ancak turla gelen bireylerin öğle yemeği veya akşam yemeği taleplerine yanıt verebilecek bir tesis köyde bulunmamaktadır. Kuyucak Köyü'ne gelen turistlerin genel gezi güzergahları tarlaları gezmek, yiyecek-içecek molası vermek, lavantalı ürünlerden tatmak, alışveriş yapmak ve bölgeden ayrılmak şeklindedir. Ancak köyde yaşayan yerel halk turistin bölgede daha fazla zaman geçirmesini istemektedir. Bu kapsamda "Gelecek Turizmde" projesinin başlangıç sürecinde Denizbank sponsorluğunda 15 adet bisiklet köye getirilmiş ve köyde bir bisiklet rotası oluşturulmuştur. Ancak turistlerin bisikletlere beklenilen ilgiyi göstermediği ifade edilmektedir. Tarlalar ve oluşturulan rotalar günümüzde özel gün fotoğraf çekimleri için daha aktif biçimde kullanılmaktadır.

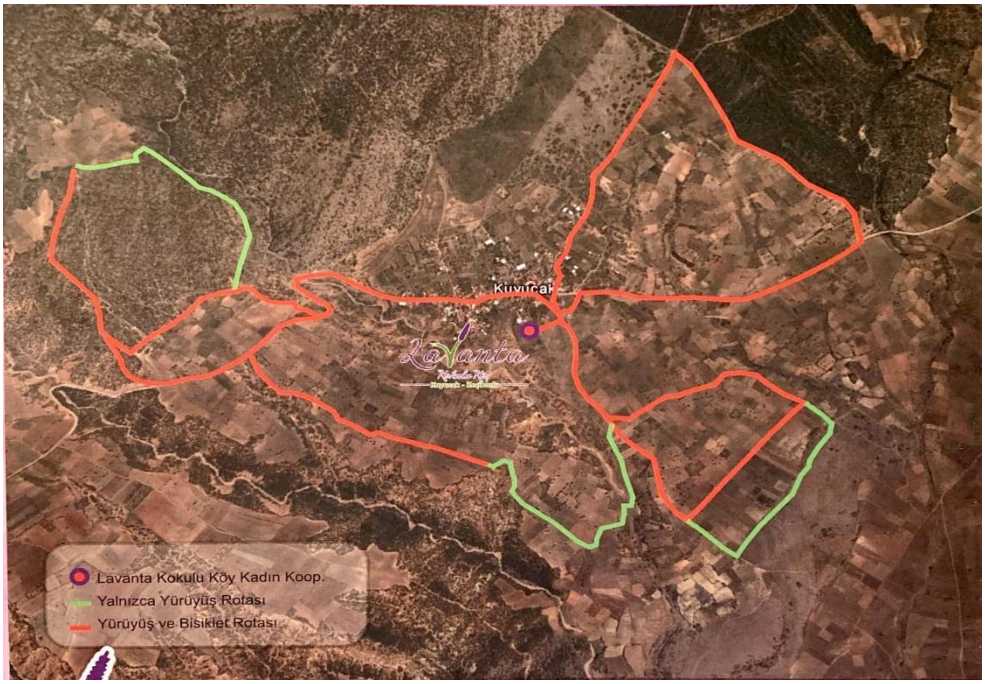

Şekil 21: Lavanta Kokulu Köy Yürüyüş ve Bisiklet Rotası (Keçiborlu Yardımlaşma

ve Dayanışma ve Eğitim Derneği, 2016, s. 28)

Katılımcılar tesisler konusunda birtakım önerilerde de bulunmuştur. Bir katılımcıdan **(K12)** turistlerin köyde daha çok vakit geçirmesini sağlayacak bir konferans salonu açılması önerisi gelmiştir. Bu öneriye ek olarak; köyde turistlere öğle ve akşam yemeği sağlanabilecek yemek salonu veya salonlarının açılması, turistin ve köylülerin kendi imkanlarıyla açtıkları stantlar yerine güneşten koruyacak korunaklı stantların yapılması şeklinde öneriler de söz konusudur. **K18** ve **K12** önerilerini şu şekilde ifade etmektedir;

> *"Hem görseli hem de tarlaların görseli bütünleştirmek lazım. Buna herkesin iştirak etmesi lazım. Yol kenarlarının belli bir düzende olması lazım. Satış yerlerinin düzenli olması lazım. Bunlar bize artı olarak dönecektir."* **(K18)**

> *İşletmelerin hepsi böyle dört dörtlük mü? Hayır değil. Hala sıkıntılarımız var. Bazıları derme çatma görünümlü. İnşallah yıl içerisinde herkes böyle tam profesyonel olmasa da profesyonele yakın bir konumda yapıp dört dörtlük lavabosu, dört dörtlük mutfağı, dört dörtlük satış reyonları şeklinde güzel bir şeyler yapılır.* **(K12)**

K18 satış yerlerinin, tarlaların ve yol kenarlarının belirli bir düzende olması gerektiğini ifade etmiştir. Tarlalarda görseli bütünleştirmek tarlaların uzun yıllardır var olmasından dolayı pek mümkün olmamakla beraber, ekim yapılmamış alanlar varsa bu alanlara lavanta ekimi gerçekleştirilerek bütünlük sağlanabilir. Araştırma süresince yapılan gözlemlerde satış yerlerinin köy içinde dağınık bir biçimde olduğu görülmüştür. Katılımcıların önerileri değerlendirildiğinde; bölgede yemek salonu veya konferans salonu gibi bir etkinlik alanının açılması halinde tesislerin köyün geleneksel mimari yapısı göz önünde bulundurularak yapılması önem arz eden bir konudur. Diğer bir öneri olan korunaklı satış alanları ise geleneksel dokuya uygun olması şartıyla yaz aylarında yerel halka kolaylık sağlayabilecek bir öneridir.

3.5.2.4. Lavanta Kokulu Köy Projesinin Sosyo-Kültürel Katkılarına Yönelik Bulgular

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeleri, kentsel ve kırsal toplumları, farklı coğrafyalardan insanları bir araya getiren turizm toplum üzerinde hem olumlu hem de olumsuz sosyo-kültürel etkiler yaratmaktadır. Turizm kültürlerarası anlayışın gelişmesi, kültürel mirasın korunması, kadına toplumda yeni bir konum yaratması ve toplumsal refahın sağlanması gibi olumlu etkilerinin yanı sıra kültürün metalaşması, ahlaki değer ve davranışlar üzerindeki etkiler ve gösteriş etkisi gibi bazı olumsuz etkiler de yaratabilmektedir (Akış Roney, 2011, s. 105-115). Bu doğrultuda katılımcılara "Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olumlu veya olumsuz sosyo-kültürel katkıları nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir.

"Lavanta Kokulu Köy" projesi Gelecek Turizmde programından hibe almaya hak kazanmasıyla 31.12.2015'te resmen başlamıştır. 2016 yılının Ocak ayı itibarıyla köydeki altyapı çalışmaları hızlandırılmış ve köydeki kadınlara belli konularda eğitimler verilmeye başlanmıştır. Bu süreçte eğitim verilecek kişileri seçme kriterlerini proje koordinatörü **K1** şu şekilde ifade etmiştir;

> *"Eğitimler 6,5 ay sürdü, 9 tane eğitim verdik o dönemde köyden 22 tane kadın seçildi. İlk başta seçimimiz şeydi, sosyal yardımlaşma dayanışma vakfından yardım alan kişilerdi, sigortası olmayan sigorta girişi olmayan ve yalnızca ordan yardım alan ihtiyaç sahibi kişilerdi, ama bunlarla sayı dolmadı köyde dolmayınca biz kendimiz seçim yaptık.*"

Alınan eğitimler kadınların toplum hayatına kazandırılması adına önemli bir adımdır. 22 kadına verilen eğitimlerin konuları ise; kırsal turizm etkinlikleri, ev pansiyonculuğu, alan rehberliği, tasarım eğitimleri, tıbbi aromatik bitki yetiştiriciliği, girişimcilik, güzel konuşma ve diksiyon ve pazarlama üzerine olmuştur. Alınan eğitimlerden birkaç ay sonra köyde "Lavanta Kokulu Köy Kadın Kooperatifi" kurulmuştur. 2017 yılında proje uygulama periyodunun sona ermesiyle beraber her şey kooperatife devredilmiştir. Kooperatifte her sene sezon sonunda genel bir değerlendirme yapılmakta ve eksik olan konularda kooperatife üye kadınlara eğitimler verilmeye devam edilmektedir. Eğitimlere katılım gönüllülük esasına bağlıdır.

Planlama aşamasında olan en önemli eğitimlerden biri yabancı dil eğitimidir. Kooperatif başkanı olan **K2** bu konuyu aşağıdaki gibi ifade etmiştir;

> *"Bir grubumuz var kooperatif grubu olarak, orada İngilizce konuşacağız öğreneceğiz öğrenmemiz lazım. Çünkü iletişim çok önemli. Zorlanıyor gelen misafir anlatmaya çalışıyor, biz anlamaya çalışıyoruz derken kopukluk oluyor. En azından ürünlerle alakalı genel şeyleri bilmemiz ve anlatabilmemiz yeterli olacak. Zaten misafir bunun için geliyor ekstra bir muhabbete gerek olmayacaktır, o yüzden onları öğrenmek yeterli."*

Lavanta Kokulu Köy projesinin uygulamaya geçmesiyle beraber verilmiş ve verilmekte olan eğitimler Kuyucak köyünde yaşayan kadınların hem ekonomik hem de kültürel anlamda gelişimini desteklemiştir. Eğitimler kadınların kişisel gelişimlerine ve aldıkları/alacakları yabancı dil eğitimi ise bölgeye gelen yabancı turistin buradan daha memnun bir şekilde ayrılmasına olumlu anlamda katkı sağlayacaktır. Bölgeye gelen yabancı turistlerle anlaşmak köyde yaşayan halk için sorun teşkil eden bir durumdur. Bu konuya dair bazı katılımcılar **(K11, K14, K16)** çeviri programları aracılığıyla yabancı turistlerle anlaşabildiklerini, pansiyona gelen konuklar arasında İngilizce bilen kişiler varsa diğer misafirlerle dil bilen kişiler aracılığıyla konuşabildiklerini ve kooperatife gelen yabancı turistlerle anlaşamamalarının önemli bir sorun olduğunu dile getirmiştir.

Lavanta Kokulu Köy projesi ve proje kapsamında kurulan Lavanta Kokulu Köy Kadın Kooperatifi, Kuyucak köyünde hayatını devam ettirmekte olan kadınların çalışma hayatında daha çok var olmasını sağlamıştır. Bu durum onların ekonomik anlamda refah elde etmelerinin sağlamasının yanı sıra onların özgüvenine de olumlu anlamda etki etmiştir. **K11**, **K5** ve **K8** bu durumu aşağıdaki gibi ifade etmektedir;

> *"Kadınlar projeyle beraber kendine daha çok güvenmeye başladı. Daha önceden evine, hayvanına, tarlasına gidip gelip sonra evlerine geçiyorlardı. Ama şu an da çok değişti, herkesin kendine güveni arttı. Ben bunu yaparım diyor. Önce yapabilir miyim diyordu. Şu anda yaparım hepsini diyor."* **(K11)**

"Bu proje sayesinde yeni yeni insanlar tanıyorsun. Kendine özgüven geliyor. Ayaklarının üzerinde durabileceğini görüyorsun. Bunu 45-50 yıldır yapıyorduk ama bir lavantacılık şeyimiz yoktu yani. Buranın da böyle olacağını hiçbir zaman düşünemezdik." **(K5)**

"Kadınlar için iyi oldu, sabah gidiyoruz akşam geliyoruz çok yoruluyoruz bu dönemde. Ama herkes emeğinin karşılığını alıyor, herkes ekmek bulmak için başka yerlere giderken ekmek bizim ayağımıza geldi." **(K8)**

Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar genel olarak ekonomik açıdan daha dezavantajlı bir konumdadır. Köyde yaşanan gelişimler kadınların kendine olan özgüvenlerini arttırdığı gibi, bölgede turistik talebin ve talebe bağlı olarak kadın girişimciliğinin de artması söz konusu olmuştur. Bu durum bölgesel ve sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığı için de önem arz etmektedir.

Kuyucak köyünün giderek daha popüler olması ve tur firmalarının rotasına eklenmesi bölgeye gelen turist sayısında artışa neden olmuştur. Bu artış bölgede yaşayan yerel halkın gelirini arttırdığı gibi köyün nüfusunu ve özellikle ilçe veya merkezde yaşayıp sezonu köyde değerlendiren yerel halkın sayısını da arttırmıştır. Köyün nüfusu 2020 yılında TÜİK adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 283 kişidir (TÜİK, 2021), projenin başladığı yıl bu rakam 248'dir (bkz. Tablo 19). 2016 yılı projenin ilk sezonunun gerçekleştiği dönemdir. 2016 yılında nüfusuna göre önemli bir oranda turist ağırlayan köyün nüfusu 2017 yılında %19,3 (kadın nüfusu %17 artış, erkek nüfusu %21 artış) artmıştır. Bu artışta projenin etkisi olduğu düşünülebilir. Katılımcılar yaz aylarında köydeki yerel halk sayısını 500-580 arasında değiştiğini ifade etmiştir. Bu durum köy nüfusunun lavanta sezonunda yaklaşık iki katına çıktığını göstermektedir. Lavanta Kokulu Köy projesinin amaçlarından biri de dışarıya olan göçü tersine çevirmek, göç ve kalkınma problemlerine çözüm bulmaktır. Bu kapsamda kadınların iş hayatında daha aktif olarak yer alması, sezon süresince ve yıl içinde köy nüfusundaki artışlar projenin göç ve kalkınma konusunda olumlu anlamda katkı sağladığına dair önemli bulgulardır.

Tablo 19: Kuyucak Köyü Nüfusu (2014-2020)

YIL	KADIN	ERKEK	TOPLAM NÜFUS
2014	128	118	246
2015	130	120	250
2016	129	119	248
2017	151	145	296
2018	143	140	283
2019	142	134	276
2020	147	136	283

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, projenin sosyo-kültürel katkıları konusunda misafirperverlik ve yardımseverlik konusu ön plana çıkmaktadır. Türk toplumunun kültürel yapısının en önemli unsurlarının başında misafirperverlik ve yardımseverlik gibi özellikler gelmektedir. Yerel halkın misafirperver ve yardımsever tutumları turistlerin ziyaret ettikleri destinasyonla ilgili algıları için de önemlidir. Son 4-5 yılın popüler destinasyonlarından biri olan Kuyucak Köyü'nde katılımcıların çoğu köyün ilk günkü gibi misafirperver ve yardımsever olduğunu düşünse de; katılımcıların bir kısmı eski misafirperverliğin ve yardımseverliğin kalmadığı, ticari kaygıların daha ağır bastığı görüşündedir. Günümüzde misafirperverliğin ve yardımseverliğin güzel bir örneğini kafeterya işletmecisi ve aynı zamanda çiftçilik yapan **K3** başından geçen bir olayla şu şekilde aktarmıştır;

> *"... mesela bir kardeşimizin biri çantasını unutmuş, gece aramış aramış bulamamış, biz kim olduğunu biliyoruz ama telefonla ulaşamadık kendisine. Biz bekliyoruz artık gelecekte alacak diye, geldi belki dünyanın en mutlu insanı oldu, geldi sarıldı bana. Hakikaten insan mutlu oluyor, bir insanı sevindiriyorsun, kendi malı için sevindiriyor evet ama olsun. İlgilenmeyebilirdikte. Gelmiş ilk buraya gelmiş, çantasını burada unutmuş, bizim yandaki komşu burada biri çanta unutmuş dedi bize emanet etti. Biz müşteriler gitti, hanımla bekliyoruz, bayağ vakit geçti ama*

biz gitsek bizi nereden bulacak. Facebooktan falan kişilere ulaşmaya çalıştık, isimlerini bulduk, messengerdan ulaşmaya çalıştık ulaşamadık. İyi ki telefonları üzerlerindeymiş. Tesadüf onlarda geldiler çantayı arıyorlar, yöneldi bize doğru fatih bey çantanızı mı arıyorsunuz dedim evet dedi. Gel dedim bende, sarıldı bana, Ne istersin diye sordu, ben ne istiyim senin mutluluğunu gördüm o bana yeter." **(K3)**

Hediyelik eşya dükkânı işleten **K6** ve **K12** ise bu konuyla alakalı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

"Geçen seneydi. Çok böyle yaygın değildi yiyecek yerleri falan. İki genç harıl harıl kahvaltı yapacak yer arıyor, ya biz yiyecek bir şey bulamayacak mıyız açız falan dediler. Dedim gelin birlikte yapalım rahatsız olmazsanız. Geldiler bizle beraber kahvaltı yaptılar. Geçen biri çorba sordu. Karşıdaki teyze ya benim evde var keşke getirseydim dedi. Yani böyleleri de var. İyi niyetli olanlar var ama işi ticarete dökende var yani." **(K6)**

"Para insanı bozuyor derler ya. Oluyor böyleleri. Ama köyün geneli, yüzde 90'ı yardımseverdir. Akşam burada benim kalacak yere ihtiyacım var veya karnım aç dediğiniz zaman işte nerede yersen ye değilde gel bizim eve gidelim, kuru soğan acı soğan derler ya, kuru da olsa acı da olsa gel sana ikram edeyim derler. Bizim köyümüz gerçekten o yönden misafirperverdir. **(K12)**

K6 ve **K12** katılımcılarının ifadeleri değerlendirildiğinde; tüm yerel halk için olmasa da bazı kişiler için ticari kaygıların ön plana çıktığını anlayabilmek mümkündür. Bölgeye gelen turistleri sadece ticari açıdan değerlendirmek bölgenin gelecekteki turizm talebini etkileyecek bir konudur. Bu kapsamda **K5** konu hakkındaki düşüncelerini "*Bence gelen misafirlerimize para gözüyle bakmamalıyız. Her zaman gelsin, ben ondan para alıpta o memnun olmayacaksa anlamı yok."* şeklinde ifade etmiştir. **K7** ise *"...şu kremin tanesini 15 liraya satmışlar. Tanesi normalde 5 lira. Bunu böyle yaptığın zaman doğal olarak artık senin misafirperverliğin kalmıyor."* şeklinde ifade etmiştir. Bu konuyla alakalı **K2** köyü ziyarete gelen bir turistin

yorumunu şu şekilde aktarmıştır;

> *"Bir misafirimiz şöyle bir şey söyledi; ben stantlardan alışveriş yapmak istedim yaklaşırken diğer yan taraftaki stantlardaki kişilerin bakışları beni çok rahatsız etti dedi. Hani ondan mı alacak benden mi alacak bakışı beni çok rahatsız ettiği için gittim dükkân gibi bir yerden alışveriş yapmak zorunda kaldım dedi ve ben çok mutsuz oldum dedi."* **(K2)**

Bölgeye gelen turistin dile getirdiği memnuniyetsizlik ilerleyen zamanlarda ticari kaygıların ön plana çıkmasıyla beraber destinasyona veya yerel halka yönelik olumsuz bir algı oluşmasına sebebiyet verebilir. Ayrıca katılımcılardan edinilen bilgilere göre, yerel halk arasında satış konusunda zaman zaman bazı anlaşmazlıklar söz konusudur. **K21** bu durumu "*yeğenim lavantadan taç satıyor diye olay çıkarıyorlar."* şeklinde ifade ederken, **K8** konu hakkındaki düşüncelerini *"Birbirimizi çekemiyoruz, para geldi insanlık bitti yavrum, bayram bitti seyran bitti kızım. Bayramda eskiden birbirimize giderdik, et yerdik şeker yerdik. Şimdi herkes satış derdinde. Birbirimizi çekemez olduk"* şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcıların misafirperverlik ve yardımseverlik konusundaki görüşleri değerlendirildiğinde; katılımcılardan bazılarının konuya dair olumsuz görüşler beyan ettiği görülmüştür. Bu durum turizmin bireyler üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkilerden biridir ve konukseverliğin ticarileşmesine yol açmaktadır. Ancak yerel halkın tümü için bu çıkarımda bulunmamak gerekmektedir. Yerel halkın büyük bir kısmında yardımlaşma duygusu büyük bir özveri ile devam etmektedir. Örneğin; yerel halkın büyük bir çoğunluğu kendisi siftah yaptığında yanındaki stant siftah yapmamışsa turistleri diğer stantlara yönlendirmekte, tezgahları ziyaret eden turistlere samimi ve içten tutumlar sergilemektedir. Ancak aynı ürünün yan stantta satılması yerel halktan bazı kişileri rahatsız da edebilmektedir. Konukseverliğin ticarileşmesi ve ticari kaygıların ön plana çıkması ilerleyen zamanlarda kültürün ticarileşmesi, yerel halk arasındaki dostlukların zarar görmesi ve değer yargılarının dönüşüm geçirmesine sebebiyet verebilir. Ticari kaygıların turiste yansıması, turistin bölgeye yönelik düşüncelerine etki edebileceği gibi ilerleyen zamanlarda bölgenin turistik talebine de etki edebilir.

3.5.2.5. Katılımcıların Lavanta Sezonunun Süresine Yönelik Bakış Açılarının Değerlendirilmesi

Bir Akdeniz kuşağı bitkisi olan lavanta her zaman yeşil ve çok yıllık bir bitkidir. Lavanta bitkisi, 1 metreye kadar boylanabilir ve yarı çalımsıdır. Lavanta bitkisinin ekonomik olarak kullanılan kısmı çiçekleridir. Çiçek ve çiçek saplarından elde edilen uçucu yağ dünyada ticareti en fazla yapılan 15 uçucu yağdan birisidir (Aslancan ve Sarıbaş, 2011, s. 2). Isparta'nın Kuyucak bölgesi başta olmak üzere farklı bölgeler ve illerde lavanta (*Lx intermedia var. Super A)* tarımı yapılmaktadır. 1970'li yıllarda bir gül tüccarı olan Süleyman Zeki Konur tarafından Fransa'dan köye getirilen lavanta önceleri köy evlerinin kenarlarında hobi ve süs bitkisi olarak dikilmiş, 1990'lı yıllarda ise ticari olarak üretime geçilmiştir. Lavantanın kuraklığa dayanıklı bir bitki olması Kuyucak köyünün kıraç ve eğimli olan arazisine önemli ölçüde uyum sağlamıştır. Ağırlıklı olarak parfüm ve kozmetik sektöründe kullanılan lavantanın lavanta yağı, lavanta çayı, lavanta suyu, lavanta sabunu, lavanta kurusu ve lavanta yastığı şeklinde kullanım alanları da bulunmaktadır (Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020c).

Türkiye'nin lavanta ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılayan Kuyucak Köyü'nde yaşayan yerel halk tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Lavanta Kokulu Köy projesinden önce lavantanın tarımı var olsa da, aracılar aracılığıyla tüccarlara ulaşan yerel halk çok fazla gelir elde edemediğini ifade etmiştir. 2014 yılında Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı'na yüksek ziraat mühendisi Ali Sağdaş tarafından sunulan ve hibe almaya hak kazanan "Keçiborlu Lavanta Balı Kalite Analizi ve Tanınırlığının Artırılması Projesi" Kuyucak köyünün kaderini değiştirecek önemli adımlardan biri olmuştur. Başlangıç tarihi 31/12/2014 olan projenin amacı; Keçiborlu ilçesi Kuyucak köyünde yetiştirilen lavantanın ve lavanta balının tanıtımını yapmak, çiftçilere ek bir gelir kaynağı oluşturmak aynı zamanda lavanta balının kalite analizini ortaya çıkarmaktır (Isparta İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2015). Bu projenin hayata geçirilmesinin ardından 2015 yılında Ali Sağdaş ve Gürkan Cunda koordinatörlüğünde Lavanta Kokulu Köy projesi için "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"nun proje çağrısına başvuruda bulunulmuştur. Süreci iki projenin de koordinatörü olan Ali Sağdaş **(K1)** aşağıdaki gibi ifade etmiştir;

"Proje uygulandı 2015 yılının ocağında başladık o projeye mayıs ayında o proje bitti. O projenin bitiminde kalkınma ajansına vermiştik projeyi. Kalkınma ajansı orda bir lavanta destinasyonunun olduğunun farkına vardı. İlk önce kalkınma ajansıyla görüşmeler sonucunda bunlar köye güle tur getiriyorlardı, burada Güneykent diye bir köy var oraya tur götürüyorlardı, biz onlardan bu turu Kuyucak'a getirmelerini istedik. […]2015 yılında henüz daha lavanta kokulu köy projesini yazdık ama daha geçmemişti henüz, başvuru zaten 6. ayın sonları falandı verdik projeyi Dorak turizmin araçları uğramalık geldi."

2015 yılında yaklaşık 50 otobüs bir geçiş noktası olarak Kuyucak köyünü ziyaret etmiştir. Bahsedilen zaman diliminde gelen turistlerin çoğu Güney Kore, Çin ve Japonya'dan gelen turistlerdir. Gelen turistler yaklaşık 15 dakikalık fotoğraf çekme molası verip ardından yoluna devam etmiş, yerel halk bu gezilerden herhangi bir kazanç elde etmemiştir. Lavanta Kokulu Köy projesinin hayata geçirilmesiyle beraber yerel halk tarım ve hayvancılığın yanı sıra turizmden de gelir elde etmeye başlamıştır. Ancak lavantanın çiçeklenmesi kademeli olarak 40-50 gün sürmektedir. Sezonun yaklaşık 2 ay sürmesi bölgedeki yerel halkın bir kısmı tarafından avantaj, bir kısmı tarafından ise dezavantaj olarak değerlendirilmiştir. Bu durumu dezavantaj olarak değerlendiren bazı katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir;

"E tabi iki ay olması az tabi, yani çünkü bir tesis kuruyorsun on ay boş duracak ancak iki ay çalışacak. Tabi bunu geliştirebilir miyiz ya da geliştiremez miyiz, nasıl bir şeyler yapılabilir bunlar hep ar-ge işi, ama belki gül buna dahil edilebilir. Gülden de bir pay alırsak belki bir ay daha uzatırız, üç ay olur o da bizim için iyi olur."

"…Dezavantaj tabi, biraz daha uzun sürse mesela daha güzel olur tabi ki." **(K2)**

"Valla şöyle, iyi yönleri de var, kötü yönleri de var. Çünkü köyümüzde işçi bulmak çok sıkıntı. Atıyorum 5-6 ay olsa bu sezon herkes herhalde iflas bayrağını çekicek. Sabah 5'te 6'da iş yerleri açılıyor akşam 10- 11'e

kadar. İnsanların uyku düzeni çok sıkıntıya giriyor. Hani insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için lavanta demeti, lavanta tacı, mesela bunlar en çok satan ürünler, ancak yapmak zaman alıyor." **(K12)**

Lavanta sezonu süresini bir avantaj olarak değerlendiren katılımcıların düşünceleri ise aşağıdaki gibidir;

"Ben üniversite okuyorum Kocaeli'nde, yazın burada çalışıyorum annem babam buralı, o yüzden benim için avantaj." **(K14)**

*"Biz öğretmen olduğumuzdan dolayı sezonun 2 ay sürmesi bizim için avantaj, mesela yazımız kalmadı ama gelir anlamında katkı sağlıyor bize." (***K6-K7)**

"Sezonun 2 ay olması bizim için avantaj diğer zamanlarda gül ve hayvancılıkla uğraşıyorum." **(K22)**

Katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı üzere; bazı katılımcılar lavanta sezonunun 2 ay olmasını bir avantaj olarak değerlendirirken, bir kısmı ise sezonun kısa olduğu vurgusunu yapmaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında; kafe veya pansiyon işleten yerel halk için bu durum genelde dezavantajlı olarak algılanmaktadır. Çünkü işletmeler sadece 2 ay iş yapmakta, geri kalan 10 ay süresince boş kalmaktadır. Ancak sadece yaz mevsimini köyde geçiren kişiler için sezonun yaklaşık olarak 2 ay sürmesi avantaj sağlamakta ve yaz süresince ilçe veya merkezdeki işlerinden bağımsız olarak ek gelir elde etmektedirler. Sezonun kısa olduğunu düşünen katılımcılar bölgede turizm sezonunu uzatabilmek için lavanta sezonunu gül hasadıyla entegre etmeye yönelik fikirlerini paylaşmıştır.

Kuyucak köyünde lavantanın yanı sıra gül ve zambak tarlaları da bulunmaktadır. Katılımcılardan bazılarının lavanta sezonunu gül hasadıyla birleştirerek sezonu uzatma fikri olsa da, bölgedeki zambak tarlalarına yönelik fikir beyan eden bir katılımcı olmamıştır. Hasadı gül ve lavantaya göre daha erken olan zambak Mayıs ayında yaklaşık 20 gün boyunca bölgede görsel bir şölen sunmakta ve turistlerin de ilgisini çekmeye başlamıştır (DHA, 2019; Anadolu Ajansı, 2019b;

Hürriyet, 2019). 1950 yılında Keçiborlu ilçesine bağlı olan Senir beldesinde kurulan "Robertet" adlı Fransız firmasının (Robertet Türkiye, 2020) eski dönem ortaklarından biri Kuyucak bölgesine ilk lavantayı getiren Süleyman Zeki Konur'dur. Firma, 2010 yılında Isparta'nın ilk zambak tarlasını da Kuyucak Köyü'nde kurmuştur. 2019 yılında firmanın yönetim kurulu başkanı tarafından Kuyucak Köyü'nde zambak tarlalarının artması ve alternatif bir ürün olması amacıyla 200 dekarlık alanda zambak soğanı desteği sağlanacağına yönelik haberler basına yansımıştır (Haber32, 2019). Bu durumda Mayıs ayında başlayan ve yaklaşık 20 gün süren zambakların görsel şöleni, ardından Mayıs ayının son haftasından itibaren yaklaşık 5-6 hafta sürecek olan gül hasadı ve sonrasında Temmuz-Ağustos aylarında lavantaların görselliği ve hasadının eklenmesi sezonu uzatmak için önemli bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada "Isparta'nın üç atlısı" olarak tasvir edilen zambak, gül ve lavanta (Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017) bölgedeki görsel şölenin daha uzun bir döneme yayılması için uygun bir zamanlamaya sahiptir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

3.5.2.6. Katılımcıların Lavanta Kokulu Köy Projesinin Geleceğine Yönelik Bakış Açılarının Değerlendirilmesi

Lavanta Kokulu Köy Projesi 2015 yılının sonunda başlamış olup 2016 yılının yaz ayında bölgeye ilk turistler gelmiş ve köy ilk yılında 21 bin turist ağırlamıştır. Projeyle beraber yürütülen tanıtım faaliyetleri sonucunda bölgeye olan turistik talep giderek artmış, 2019 yılında bölgeye gelen turist sayısı 1 milyon olmuştur. 2020 yılında dünyada yaşanan pandemi sebebiyle turizm hareketlerinde ciddi bir düşüş yaşanmasına rağmen Kuyucak Köyü'nün 400 bin civarında turist ağırladığı bilinmektedir. Kuyucak Köyü'nün paket turların rotalarına eklenmesi sonucunda bölgeye gelen turist sayısında önemli rakamlara ulaşılmıştır. Son yılların popüler destinasyonlarından biri olan Kuyucak Köyü'ndeki yerel halkın projenin geleceğine yönelik değerlendirme yapması istenmiştir. Katılımcılar projenin ve bölgeye olan turistik talebin geleceğine yönelik olumlu düşüncelere sahiptir. Konuya yönelik bazı katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir;

> *"Açıkçası ben buranın 10 yıl daha sıkıntısız devam edeceğini düşünüyorum. 10 yıldan sonra halkın tavrı ve diğer illerin gelişim*

boyutuna göre değişebilir. Mutlaka 40-50 bin ziyaretçi gelir diye düşünüyorum, ama hani 1 milyonlu rakamla peak rakamlar yani, bu peak noktadan sonra durgunluk dönemine geçer. Yavaş yavaş azalmaya başlar ki o dönemde halkın tavrı önemli. Zaten peak noktaya gelip durgunluğa geçmesinin bir sebebi de o kültür yozlaşması, değişmesi yani. Ki o tavır değişmedikten sonra belki artarak devam da edebilir." **K1**

"Bir kere gelen insan bir daha geliyor, daha 1,5 milyon insan geldiğine göre daha türkiyede 70 küsür milyon kişi var, bizden sıkıntı olmazsa uzun zaman daha bu şekilde gider, ola ki allah muhafaza kötü bir olay yaşanır o zaman sayı düşebilir. İnsanın olduğu yerde bazı şeyler olabilir tabi, inşallah bu nimetin kıymetini bilmek lazım." **K3**

K1 ve **K3**'ün ifadeleri değerlendirildiğinde projenin geleceği ve bölgeye olan turistik talep köyde yaşayan yerel halkın tavrına göre şekillenecektir, yaşanılan aksi bir durum veya kültürel yozlaşma geleceğe yönelik turistik talebi etkileyecek bir durumdur. **K17,** ilerleyen yıllarda köydeki gelişmelerle beraber daha çok turist ağırlanacağını düşünmekte ve düşüncelerini "*birkaç yıl içerisinde artık her şey rayına oturup buraya bir kaç milyon insan gelip ağırlanacakmış gibi bir hissimiz var inşallah*" şeklinde ifade etmektedir. **K12** ise düşüncelerini "*elimizden kaçırmazsak, sahip çıkarsak bunun müthiş bir geleceği var*" şeklinde dile getirmiştir. Projenin geleceğine yönelik endişe duyan katılımcılarda söz konusudur.

"Her sene acaba diye başlıyoruz, mesela ilk sene oldu acaba seneye olur mu? diye.. Bu senede aynı şeyi düşünüyorduk daha fazla oldu, seneye de aynı endişe var bizde. Ama muhtemelen bu belli bir süre gidecektir, turcularla konuşuyoruz 'belli bir süre gider diyorlar'."

"Birlik olmadığı müddetçe zor tabii bu işin devam etmesi veya uzun süre gitmesi. 5-10 sene belki daha gider ama ondan sonrasını bilmiyorum."

Katılımcıların projenin geleceğine yönelik bakış açıları değerlendirildiğinde; önümüzdeki 5-10 senelik zaman dilimi için bölgeye olan turizm talebinin aksi bir durum yaşanmadıkça devam edeceği görüşünün hakim olduğu görülmektedir. Ancak

katılımcılar kültür yozlaşması veya farklı bir güvenlik sorunu yaşanmasından da endişe duymaktadır. Bunun yanı sıra projenin geleceği için köylülerin birlik olarak hareket etmesi ve bölgedeki eksikliklerin giderilmesi de önem arz eden hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel halkın misafirperver tutumunda bir değişim yaşanmadığı veya herhangi bir güvenlik sorunu ile karşılaşılmadığı sürece Kuyucak Köyü'nün önümüzdeki birkaç yıl boyunca popülerliğini devam ettireceği düşünülebilir.

3.6.Araştırma Bulgularının Genel Olarak Değerlendirilmesi

Sürdürülebilir turizm projelerinin bölgesel kalkınmadaki rolünü ortaya koymak amacıyla yürütülen bu çalışmada, "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"ndan hibe almaya hak kazanan "Lavanta Kokulu Köy" yerinde ziyaret edilmiştir. Veriler yerel halk ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiş, toplamda 22 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların projeyi genel olarak, bölgeye olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel katkıları bakımından değerlendirmeleri, lavanta sezonunu süre açısından yorumlamaları ve projenin geleceğine yönelik düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir.

Katılımcılara öncelikle "Lavanta Kokulu Köy Projesi ile hayatınızda ve Kuyucak köyünde neler değişti?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde; katılımcıların çoğunun projeye yönelik olumlu düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Projeden önce bölgenin en önemli geçim kaynakları tarım ve hayvancılık iken, projenin uygulanmaya başlaması ile yerel halkın geçim kaynakları arasında turizmde yer almaya başlamıştır. Projeden önce ürünlerini aracılar aracılığıyla tüccarlara gönderen yerel halk, sezon boyunca kendi ürününü kendi satmaya başlamıştır. Projenin hayata geçirilmesi ile Kuyucak Köyü'nde "Lavanta Kokulu Köy Kadın Kooperatifi" kurulmuştur. 2016 yılında proje uygulanmaya başlamış ve bölgeye olan ilgi giderek artmıştır. Bölgeye olan ilginin artmasında ilk dönem yapılan reklam çalışmaları, tanıtımlar, katılınan fuarlar ve görsel, yazılı, dijital ve/veya sosyal medyanın katkısı oldukça önemlidir. Projenin ilk yılında bölgeye gelen turist sayısı 21.000 iken, ikinci yılında bu rakam yaklaşık olarak 140.000 olmuştur. 2019 yılında bölgeye gelen turist sayısının 1 milyon olduğu bilinmektedir. Bölgeye olan ilginin giderek artması sonucunda Kuyucak Köyü birçok tur firmasının tur rotasına eklenmiş

ve son yılların popüler destinasyonlarından biri haline gelmiştir. Bölgeye olan ilgi bağlı olduğu il olan Isparta'nın bilinilirliğine de olumlu anlamda katkı sağlamıştır. Projenin hayata geçirilmesinin ardından Isparta merkezde Ramada Isparta ve Hilton Garden Inn otelleri açılmıştır. Katılımcılar yapmış oldukları genel değerlendirmede olumsuz sayılabilecek bazı konulara da değinmiştir. Projenin hayata geçmesinin ardından farklı ilçe veya il merkezinde yaşayan kişiler izin dönemlerini köyde geçirmeye başlamıştır. İzin dönemlerini köyde geçiren katılımcılar, sezon boyunca çalışma saatlerinin uzun olması ve (15-16 saat) dinlenme fırsat bulamamalarını olumsuz konular olarak değerlendirmiştir. Bunun dışında, lavantanın son dönemlerde popüler olması ve verilen teşvikler sonucu Türkiye genelinde lavanta ekili alanların giderek artması farklı bölgelerin lavantadan turistik anlamda fayda sağlamasına neden olmuştur. Bu durum Kuyucak Köyü'nün geleceği için olumsuz etki yaratabilecek bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Projeye yönelik genel değerlendirmelerinin ardından, katılımcılara "Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olumlu veya olumsuz ekonomik katkıları nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde; katılımcıların çoğunun projeden ekonomik olarak olumlu katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Yerel halk sezon süresince kendi ürettiği lavanta içerikli ürünleri ve dışarıdan tedariğini sağladığı ürünleri satmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak projeden önceki döneme göre en az 4-5 kat daha fazla gelir elde ettiklerini söylemek mümkündür. Ancak elde edilen gelir bölgede yaşayan halkın tarlasının olup olmaması, tarlası varsa büyüklüğü ve konumu, pansiyonu olup olmaması, kafeterya veya hediyelik eşya dükkanı işletip işletmemesi ve köyde satış yaptığı stantının olup olmaması gibi şartlara göre değişiklik göstermektedir. 2017 yılında yerel gazetede çıkan bir habere göre; Kuyucak Köyü yaklaşık 2 ay süren lavanta sezonu boyunca 2 milyon ₺ gelir elde etmiş, başka bir haberde ise turizmden ve lavanta bazlı ürünlerden elde edilen rakamın 1,3 milyon ₺ olduğu ifade edilmiştir. İfade edilen rakamlar halka eşit bölünmemekle beraber, tarla veya işletme sahibi olan yerel halkın daha avantajlı olduğu ve daha fazla gelir elde ettiğini söylemek mümkündür. Katılımcıların bir kısmı 2 aylık sezon boyunca elde ettikleri gelirle geçinebildiklerini ifade ederken, bir kısmı ise elde edilen gelirin yetmediği kanaatindedir.

Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olan en önemli ekonomik katkısı; lavanta tarlalarının turistik bir ürün haline gelmesi sonucunda yerel halkın tarım ve hayvancılık faaliyetleri dışında bir gelir kaynağı elde etmesi olmuştur. Proje, yerel halkın daha fazla gelir elde etmesine, ekonomik anlamda kalkınmasına katkı sağlamış ayrıca sezon boyunca köydeki istihdam oranını da arttırmıştır. Bölgeye lavanta sezonu boyunca komşu ilçeler veya il merkezden çalışmak amacıyla personel geldiği bilinmekte ve personel sayısı 20-30 kişi arasında değişmektedir. Ayrıca kooperatife bağlı olarak çalışan personellerin sosyal sigorta ödemeleri yapılmakta, kooperatifte aktif olarak çalışan genç kızlar kendi köylerinde iş hayatına atılmanın ve sigortalı çalışıyor olmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Bu olumlu katkıların yanı sıra köye olan ilginin artmasıyla beraber ilk yıla göre bölgedeki konaklama işletmesi sayısı da artış göstermiştir. Köydeki pansiyon sayısı ilk yıl 3 iken, projenin dördüncü yılında bu rakam 14 olmuştur.

Projenin ekonomik katkılarına yönelik yapılan değerlendirmenin ardından, katılımcılara "Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olumlu veya olumsuz çevresel katkıları nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde; köyün aldığı altyapı ve temizlik hizmetlerinde olumlu anlamda gelişmeler olduğu sonucuna varılmıştır. Projeden önceki dönemlere göre köyde herhangi bir arıza olduğunda daha kısa sürede çözüme kavuşmakta ve çöpler daha sık toplanmaktadır. Aynı zamanda projenin hayata geçirilmesinin ardından stabilize yol[7] olan köy yolu tamamen asfalt yol olmuştur. Bu gelişmeler projeye bağlı olarak gelişen turizmin köyde sağlamış olduğu olumlu çevresel katkılardır. Ancak bölgede gelişen turizm hareketleri çevre üzerinde bazı olumsuz durumlara da neden olmaktadır. Olumsuzlukların önemli bir bölümü, bölgeye gelen turistlerin çevre üzerinde yaratmış oldukları olumsuz etkilerdir. Özellikle bölgeye gelen bazı turistlerin lavanta tarlalarına pet şişe, peçete, sigara izmariti gibi çöpler attığı ve lavanta tarlalarından izinsiz lavanta kopardığı birçok katılımcı tarafından dile getirilen bir durumdur. Köyde çevresel açıdan önemli gelişmeler hayata geçirilmiş olsa da köyü ziyarete gelen bazı turistlerin tarlalara verdikleri çevresel zarar yaratabileceği etkiler açısından önem arz etmektedir.

[7] Kum, çakıl ya da mucurla ve bağlayıcı olarak da kil karışımıyla yapılan, silindirle sıkıştırılan yol.

Lavantaların bilinçsiz bir şekilde koparılması bitki köküne geri dönüşümü olmayan zararlar verebilmekte ve bitkinin ölmesine neden olabilmektedir. Aynı zamanda bu durum tarlaların görselliğine de etki etmektedir. Turistler tarlaya çöp atmamaları ve lavanta koparmamaları konusunda uyarılsalar da bu uyarıya olumlu bir tepki göstermedikleri katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Turistlerin çevre üzerinde yarattığı bu olumsuz etkinin yanı sıra, bölgeye gelen turist sayısının artmasıyla beraber su sıkıntısı başta olmak üzere otopark sorunu ve tuvaletlerin yetersizliği gibi olumsuz etkilerde ortaya çıkmaktadır. Köyde su altyapısı vardır, ancak sezon boyunca özellikle hafta sonu bölgeye çok fazla turistin giriş yapması sonucu su sıkıntısı yaşanabilmektedir. Hafta sonları otopark sorun haline gelebilmekte ve bu durum zaman zaman gürültü kirliliğine de neden olmaktadır. Bunlar dışında, Kuyucak Köyü'nde bulunan birçok konaklama yeri bir köy evinden pansiyona dönüştürülmüştür. Bu nedenle pansiyonda konaklayacak turistler için ortak tuvalet kullanımı söz konusu olmaktadır. Bunun turistler açısından olumsuz bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Olumsuzluğu en aza indirgemeye çalışan yerel halk, pansiyonda bir aile kalırken pansiyonu onlara kapatarak sadece ailenin kullanabileceği özel bir alan yaratmaya çalışmaktadır. Bölgedeki diğer çevresel unsurlar değerlendirildiğinde ise; lavanta tarlalarının dağınık düzeni çevresel ve görsel açıdan bir olumsuzluk olarak değerlendirilebilir. Sezon boyunca satış yapılan stantlarda görsel bütünlüğün olmaması ve turistin yoğun olduğu dönemlerde yeme-içme taleplerini karşılayabilecek yeterli tesisin olmaması diğer olumsuzluklar olarak sıralanabilir.

Projenin çevresel katkılarına yönelik yapılan değerlendirmelerin ardından katılımcılara "Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olumlu veya olumsuz sosyo-kültürel katkıları nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde; özellikle kadınların toplum hayatına ve iş hayatına kazandırılmasında projenin etkisi önem arz etmektedir. Projenin başlangıç sürecinde köydeki kadınlar farklı konularda eğitimler almış, pansiyon/hediyelik eşya dükkanı veya kafeterya işletmeye başlamıştır. Bu durum kadınların ekonomik ve kültürel açıdan kendilerini geliştirmelerine katkı sağlamış ve köydeki kadınlar daha özgüvenli bireyler olmaya başlamıştır. Toplumda kadının ekonomik, sosyo-kültürel ve kişisel

anlamda kendini geliştirerek güçlenmesi gelecek nesillerin daha güçlü yetişmesinde önemli bir etkendir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadınların dezavantajlı konumları düşünüldüğünde, projenin en önemli sosyo-kültürel katkısı kadınların toplum hayatında daha çok yer almasını sağlamasıdır.

Sosyo-kültürel katkılara yönelik yapılan değerlendirmelerde öne çıkan bir diğer önemli konu ise misafirperverlik ve yardımseverlik olmuştur. Katılımcılar arasında yerel halkın bir kısmında ticari kaygıların ön plana çıktığı ve misafirperverliğin geçmişe göre azaldığına yönelik görüşler söz konusudur. Konukseverliğin ticarileşmesi ilerleyen zamanlarda bölgeye gelen turistlerin algısında olumsuz etkiler yaratabileceği gibi, turistlerin memnuniyet düzeylerine de etki edebilecek bir konudur. Ancak yerel halkın tamamı için bu durumdan bahsetmek mümkün değildir, araştırma boyunca yapılan gözlemler sonucunda yerel halkın çoğunluğunun samimi, içten, misafirperver ve yardımsever oldukları görülmüştür. Projenin sosyo-kültürel katkılarından bir diğeri ise nüfustur. Projenin hayata geçirilmesiyle beraber köy nüfusunda artış yaşandığı görülmektedir (bkz. Tablo). Katılımcılar lavanta sezonu boyunca köy nüfusunun yaklaşık 2 katına çıktığını ifade etmiştir. Günümüzde insanlar köylerinden veya memleketlerinden iş bulmak için ayrılırken, Kuyucak Köyü'nde bu durum tam tersidir. Ayrıca lavanta sezonu boyunca gelir sağlamak için çalıştıkları işi bırakıp gelen kişilerin olduğu da bilinmektedir. Projenin nüfusa olan olumlu katkısının yanı sıra köye yabancı turistin geliyor olması yerel halkın yabancı dil öğrenme isteğini arttırmaktadır. Köyde yaşayan yerel halk yabancı dil öğrenme konusunda kendini geliştirmeye açıktır fakat yabancı dil konusu bölgede tam anlamıyla çözüme ulaşmamıştır. Kooperatif üyeleri kadınlardan bazıları İngilizce pratik yaparak yabancı dilini geliştirmeye çalışsa da yerel halkın çoğu akıllı telefon uygulamaları üzerinden veya yabancı dil bilen diğer turistler aracılığıyla turistlerle iletişim sağlamaktadır.

Katılımcıların projenin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel katkıları açısından değerlendirmesinin ardından, lavanta sezonunu süre bakımından değerlendirmeleri istenmiştir. Kuyucak Köyü'nde lavanta sezonu ortalama 2 ay sürmekte, Haziran ayının sonuna doğru lavanta bitkisi çiçeklenmeye başlamaktadır. Katılımcıların bir kısmı sezonun ortalama 2 ay sürmesini avantaj, bir kısmı ise

dezavantaj olarak değerlendirmektedir. Lavanta sezonu için köyüne dönen, sezon sonrasında köyden ayrılan kişiler için sezonun 2 ay sürmesi ve sezonun yaz aylarında olması gelir anlamında önemli bir avantajdır. Ancak bu avantaj aynı zamanda kısmi zorlukları da beraberinde getirmektedir. Yaz tatilini köyde değerlendirenler sezon boyunca günde ortalama 15 saat çalışmakta ve dinlenme fırsatları olmadan sezon sonunda tekrar işlerine geri dönmektedir. Köyde şehir dışında üniversite okuyan ve sezonda köyde çalışan öğrencilerde vardır. Öğrenciler yaz aylarını köylerinde geçirip çalışarak gelir elde ettikleri için sezonun 2 ay sürmesini avantaj olarak değerlendirmektedir. Köyde sürekli ikamet eden pansiyon, kafeterya, hediyelik eşya dükkanı gibi işletmeleri işleten yerel halk ise sezonun kısa olduğu konusuna vurgu yapmaktadır. İşletmelerinin sadece sezon süresince iş yapıyor olması önemli bir dezavantajdır.

Son olarak Kuyucak Köyü'ndeki yerel halkın projenin geleceğine yönelik değerlendirme yapması istenmiştir. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde; turistik talebin geleceğine yönelik olumlu düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar önümüzdeki 5-10 yıl boyunca bölgeye olan talebin devam edeceğini düşünmektedir. Ayrıca talebin devamlılığının ve sürekliliğinin yerel halkın tutum ve davranışlarına göre şekilleneceğinin bilincindedir.

SONUÇ

Kişilerin sürekli ikamet ettikleri ve olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına yaptıkları seyahatleri, seyahat süresince turistik mal ve hizmetlerden faydalanmalarını ve geçici konaklamalarını kapsayan turizm, günümüzde dünyanın en önemli hizmet sektörlerinden biri durumundadır. Ulaşım ve iletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmelerle beraber giderek yaygınlaşan turizm hareketlerinin yaratmış olduğu olumlu ekonomik katkılar, turizmi ülkelerin vazgeçilmez sektörlerinden biri haline getirmiştir. Ancak turizm sadece ekonomik katkıları ile değil, çevresel ve sosyo-kültürel katkıları ile de değerlendirilmesi gereken bir sektördür.

1970'li yıllardan itibaren yeryüzünün sınırlı doğal kaynakları üzerinde yaratılan baskılar sonucu ortaya çıkan olumsuz çevresel etkiler daha çok dikkat çekmeye başlamıştır. Bu olumsuzluklar 1970'li yıllarda uluslararası kuruluşları harekete geçirmiştir. Çevresel baskıların giderek artması sonucunda 1980'li yıllarda uluslararası toplantılar ve çalışmalarda bu konuya daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. 1987 yılında yayımlanan Bruntland Raporu ve 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesi konu üzerindeki farkındalığı arttırmış ve sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir gelişme ve sürdürülebilirlik gibi kavramlar tüm sektörler için önemli hale gelmiştir.

Günümüzde doğal çevre ile ilişkisi en yoğun sektörlerden biri olan turizm sektöründe sürdürülebilir turizm anlayışı giderek önem kazanmaktadır. Turizm işletmeleri çevre üzerinde yarattıkları etkiyi en aza indirebilmek ve sürdürülebilirliği sağlamak adına çevreye duyarlı çalışmalar yapmaktadır. Sürdürülebilir turizmde kullanılan sertifikasyon sistemleri bu konuda yürütülen çalışmalardan biridir. Bir mal veya hizmetin çevresel karakteri hakkında tüketiciye bilgi vermek amaçlı kullanılan bu uygulama, turistlerin destinasyon tercihlerinde çevresel açıdan değerlendirme yapmalarına imkan tanıyan bir araç niteliğindedir. Günümüzde dünya ülkeleri ve Türkiye'de uluslararası veya ulusal düzeyde yürütülen sertifikasyon örneklerini görmek mümkündür. Uygulanmakta olan sertifikasyon sistemlerinin yanı sıra, turizmde sürdürülebilirlik bilincinin gelişmesi ve çevrenin korunması adına yürütülmekte olan sürdürülebilir turizm projeleri söz konusudur. Dünyada ve

Türkiye'de yürütülmüş veya yürütülmekte olan birçok sürdürülebilir turizm projesi bulunmaktadır. Türkiye'de yürütülmekte olan sürdürülebilir turizm projelerine verilebilecek en iyi örneklerden biri 2007 yılında çalışmalarına başlayan "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"dur. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Anadolu Efes ortaklığında yürütülen fon; turizmin sürdürülebilir bir kalkınma aracı olarak yer edinmesini ve girişimciliği teşvik eden yerel modelleri oluşturmayı amaçlamaktadır.

Sürdürülebilir turizm projelerinin bölgesel kalkınmaya olan katkısını ortaya koymak amacıyla yürütülen bu çalışma kapsamında, "Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"ndan hibe almaya hak kazanan "Lavanta Kokulu Köy" ziyaret edilerek yerel halk ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yerel halkın projeyi genel olarak, bölgeye olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel katkıları bakımından, lavanta sezonunun süre açısından değerlendirmeleri istenmiş ve projenin geleceğine yönelik düşüncelerini öğrenmeye yönelik sorular yöneltilmiştir.

Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak projenin genel değerlendirmesine yönelik algının olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Yerel halkın projeden önceki geçim kaynakları tarım ve hayvancılık iken, proje lavantanın turistik bir ürün haline gelmesini ve yerel halkın geçim kaynakları arasında turizmin de yer almasını sağlamıştır. Lavantayı aracılar aracılığıyla tüccarlara satan yerel halk ürünlerini kendi satma avantajına sahip olmuştur. "Lavanta Kokulu Köy" projesinin hayata geçirilmesinin ardından bölgenin popülerlik kazanması ve bakanlık tarafından verilen teşvikler Türkiye genelinde lavanta ekili alanların artmasında etkili olmuştur. Bazı bölgeler lavantadan turistik ürün olarak gelir elde etmeye başlamıştır. Bu durum, Kuyucak Köyü'nün gelecek dönemlerde rakiplerinin artmasına neden olması açısından olumsuz bir katkı olarak değerlendirilirken, rakip bölgeler açısından yeni bir gelir kaynağı olarak düşünülebilir.

Turizmin bölgesel kalkınmaya olan katkılarına yönelik çalışmalar incelendiğinde; genel olarak ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel olarak ele alındığı görülmüştür. Yürütülmüş olan bu çalışmada da yerel halkın "Lavanta Kokulu Köy" projesinin bölgeye olan ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel katkılarını

değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, projenin en önemli ekonomik katkısının yerel halkın elde ettiği gelir seviyesinde artış olduğunu göstermektedir. Gelir etkisinin yanı sıra proje istihdam açısından da olumlu anlamda katkı sağlamıştır. Kuyucak Köyü'nde lavanta sezonu boyunca ilçeler veya il merkezden köy nüfusunun yaklaşık %10'u kadar personel istihdam edilmektedir. Şehir dışında okuyan üniversite öğrencileri yaz aylarında köylerinde gelir elde etme şansına sahip olmaktadır. Bunun dışında köy halkı lavanta dışında lavanta içerikli ürünler, yöresel tatlar veya diğer hediyelik eşyaların satışından da gelir elde etmektedir. Lavantanın popülerliğinin artmasıyla beraber gülün merkezi olarak bilinen Isparta il merkezinde ve ilçelerde lavanta içerikli ürünler satılmaya başlanmış ve bu bölgeler lavantadan da gelir elde etmeye başlamıştır. Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olan ekonomik katkısı genel olarak olumlu değerlendirilmekle beraber, lavanta sezonunun yaklaşık 2 ay sürmesi elde edilen gelirin 12 ay boyunca sürekliliğinin olmamasına neden olmaktadır. Özellikle kafeterya, pansiyon, hediyelik eşya dükkanı gibi işletmelere sahip yerel halk için bu durum olumsuz bir katkı olarak değerlendirilmektedir.

Turizm hareketlerinin yoğun olduğu destinasyonlar ekonomik anlamda önemli avantajlar elde etmektedir. Çevresel açıdan değerlendirme yapıldığında ise; turizm hareketinin bölgeler üzerinde yaratmış olduğu olumlu çevresel katkılarının yanı sıra olumsuz çevresel katkılarının da olduğu bilinmektedir. Turizm, bir bölgenin altyapı ve üstyapı anlamında gelişmesine olanak sağlamaktadır. Kuyucak Köyü özel idareye bağlı yönetilmekte olan bir yerleşim yeridir. Bölgede turizm hareketlerinin artmasıyla beraber, köyde arızaların tespiti ve düzeltilmesi, yolların düzeltilmesi, çöplerin daha sık aralıklara toplanması gibi olumlu çevresel gelişmeler söz konusu olmuştur. Ancak bölgeye gelen turist sayısının artması çevre kirliliği başta olmak üzere su sıkıntısı, hava kirliliği, otopark sorunu, gürültü kirliliği gibi bazı olumsuz çevresel etkilere sebep olabilmektedir. Katılımcılar özellikle turistlerin bölgeye yaptıkları ziyaretler sonucu oluşan çevre kirliliğinden oldukça rahatsızdır. Köyü gezmeye gelen turistlerin bazıları tarafından lavanta tarlalarına çöp atılmakta ve tarladan lavantalar bilinçsiz bir şekilde koparılmaktadır. Bu durum, Lavanta Kokulu Köy projesi sonucunda gelişen turizm hareketlerinin bölgede yarattığı en önemli çevresel sorun olarak karşımıza

çıkmaktadır. Tarlalardan lavantaların bilinçsiz bir şekilde koparılması çiçeğin kökünün kurumasına sebep olabileceği gibi, turistlerin görmek istediği tarlaların bütünlüğüne görsel anlamda zarar vermektedir. Köye gelen turistlere bu konuda uyarılar yapılıyor olsa da uyarıların etkili olmadığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Turistlere yapılan uyarıların etkili olmaması gelecekte daha büyük çevresel sorunlara yol açabilir. Yerel halk bölgedeki paydaşların yardımıyla konu hakkında yapılabilecekler üzerine istişare edebilir, ayrıca uyarı levhaları arttırılarak bu konuya daha çok dikkat çekmek için çalışmalar yapılabilir.

Turizm, yaratmış olduğu ekonomik ve çevresel etkilerin yanında yerel halk üzerinde sosyo-kültürel etkiler de yaratmaktadır. Lavanta Kokulu Köy projesi yerel halkın özellikle de kadınların sosyo-kültürel anlamda gelişimine olanak sağlamıştır. Projenin hayata geçirilmesi ile köydeki kadınlar farklı konularda eğitim alma fırsatı yakalamıştır. Ayrıca köydeki kadınlardan bir kısmı projenin hayata geçirilmesinin ardından kurulan Lavanta Kokulu Köy Kadın Kooperatifi'ne üye olmuş ve kooperatifte çalışmaya başlamıştır. Projenin ilerleyen yıllarında kadınların işlettiği pansiyon, kafeterya gibi işletmelerin sayısı giderek artmış ve birçoğu stantlarda satış yapmaya başlamıştır. Projenin hayata geçirilmesiyle beraber yaşanan bu gelişmeler kadınların toplum hayatında ve iş hayatında daha çok yer edinmesini sağlamıştır. Lavanta Kokulu Köy projesi kadınların kendilerine olan özgüvenlerini arttırmış, bir şeyleri başarıyor olabilmenin ve kendi gelirini kazanmanın verdiği haklı gururu yaşamalarını sağlamıştır.

Katılımcıların ifadeleri ve araştırma boyunca yapılan gözlemler neticesinde, bölgede bazı eksikliklerin olduğu sonucuna varılmıştır. Lavanta tarlalarının görselliği için bölgeye gelen turistlerin beklentisi olan uçsuz bucaksız tarlaları köyün her yerinde görmek mümkün değildir, bu nedenle turistler belli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Turistlerin belli bölgelerde yoğunlaşması, var olan noktada işletmesi veya satış stantı olan yerel halk için köyün geri kalan alanında işletmesi veya satış stantı olan halka göre ekonomik avantaj sağlayabilir. Tur otobüslerinin köye geldiklerinde aynı işletmeleri tercih etmeleri yerine alternatif işletmeleri değerlendirmeleri köyde sezon boyunca elde edilen gelirin daha eşit bir biçimde dağılmasında etkili olabilir. Kuyucak

Köyü'nde tarlaların sıklığının her yerde aynı olmaması nedeniyle tarlalar arasında boş kalan yerler söz konusudur. Tarlalar arası boş kalan alanlar, lavanta veya farklı alternatif bitkilerle değerlendirilerek görsel anlamda daha güzel bir görüntü sağlanması için çalışmalar yapılabilir. Alternatif bitkilerin üretimi Kuyucak Köyü'nde sezonun uzatılabilmesi için de önem arz etmektedir. Bu konuda bazı katılımcıların ifadeleri de sezonun uzatılması gerektiği düşüncesini destekler niteliktedir. Katılımcıların sezonun uzatılmasına yönelik bazı önerileri söz konusu olmuş ve gül ön plana çıkmıştır. Bölgeye 1970'li yıllarda getirilen lavanta, ilk zamanlar gül bahçelerinin kenarlarında kendine yer bulan bir bitkidir. Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre gül daha çok zahmet gerektiren bir çiçektir. Ancak sezonunun uzatılabilmesi açısından gül ve zambak önemli iki alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Isparta ili, gülün merkezi olarak bilinmekte ve ilde son yıllarda gerçekleştirilen gül festivali birçok turisti bölgeye çekmektedir. Bu kapsamda Kuyucak Köyü'nde oluşturulacak gül tarlaları ile sezonun Mayıs-Haziran aylarında başlaması sağlanabilir. Güle ek olarak; 1950 yılında Keçiborlu'da faaliyet göstermeye başlayan, Kuyucak Köyü'ne ilk lavantayı getiren Süleyman Zeki Konur'un eski ortağı olduğu firma, Isparta'daki ilk zambak tarlasını Kuyucak Köyü'nde kurmuştur. Hasadı gül ve lavantaya göre daha erken olan zambak çiçeği Mayıs ayında yaklaşık 20 gün boyunca görsel bir şölen sunmakta ve gitgide daha çok turistin ilgisini çekmektedir. Bu doğrultuda "Isparta'nın üç atlısı" olarak adlandırılan gül, lavanta ve zambak Kuyucak Köyü'nde yaklaşık 2 ay süren sezonun 3.5-4 aya çıkmasını sağlayabilir. Bunların yanında "Güller Diyarı" olarak bilinen Isparta ilinde "Isparta Gülü" ve "Isparta Gül Yağı"nın coğrafi işaret kapsamında tescilli ve koruma altında olduğu bilinmektedir. Ayrıca gül çiçeği ve gül yağının UNESCO listesine girmesi için çalışmaların başladığına yönelik haberler basına yansımıştır. Benzer bir uygulama "Kuyucak Lavantası" için de söz konusu olabilir. Alınacak coğrafi işaret köyün marka değerini daha da yükseltecek bir hamle olarak değerlendirilmeli ve köyün daha çok tanınmasında önemli bir araç olarak düşünülmelidir.

Kuyucak Köyü'ne giriş yapan turistler köyün farklı yerlerinde yerel halk tarafından açılmış stantlarla karşılaşmaktadır. Stantlar köylülerin kendi imkanlarıyla yapılmış olup, görsel açıdan herhangi bir standartı bulunmamaktadır. Stantlarda belli

bir standartın sağlanması görsel anlamda daha iyi bir görüntü oluşmasına yardımcı olacaktır. Bu kapsamda yapılacak iş birlikleri veya sponsorluk anlaşmaları ile satış stantlarının köyün geleneksel yapısına uygun ve belli bir düzende olması sağlanabilir. Kuyucak Köyü'nde yer alan evler içinde benzer bir durum söz konusudur. Bazı evlerin diğerlerine göre daha bakımsız olduğu görülmektedir, yerel paydaşların iş birlikleri sonucunda köy evlerinin dış cephelerinin belli bir karakteristik yapıda olması için çalışmalar başlatılabilir.

Kuyucak Köyü, 2020 yılı TÜİK adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 283 nüfuslu bir köydür ve sezon boyunca hafta sonları çok fazla sayıda turist ağırlamaktadır. Bu durum ortak kullanım alanı olan tuvaletlerin sayıca yetersiz kalmasına neden olabilir, turist ve yerel halk açısından hijyen problemleri ortaya çıkabilir. Ayrıca hafta sonları bölgede zaman zaman su sıkıntısı yaşandığı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Köyün bağlı olduğu özel idare ve ilgili devlet kanallarıyla sezon dışı zamanlarda köyün su altyapısını geliştirmek ve ortak kullanım alanı olan tuvaletlerin sayısını arttırmak adına çalışma yapılabilir. Böylece ileride oluşabilecek olası sorunların önüne geçilebilir. Bunun dışında, hafta sonları köydeki turist sayısının fazla olması nedeniyle bölgedeki tesis sayısı yetersiz kalabilmektedir. Yeni tesislerin inşa edilmesi alternatif bir seçenek olup, yeni tesisler inşa edilirken köyün mimari dokusuna uygun ve çevreye duyarlı binaların yapılması önem arz etmektedir. Tesisler inşa edilirken turistlerin bölgede daha çok zaman geçirmesini sağlayacak deneyim atölyesi alanları yaratılabilir. Turistlerin lavanta yağı çıkarma, lavantayı hasat etme gibi süreçlere dahil olması hafızalarında unutulmaz bir deneyim olarak yer edecektir. Turistlerin ziyaretleri süresince tattıkları lezzetler de değerlendirilmesi gereken farklı bir konudur. Turistlerin beğenerek tükettikleri lavanta içerikli (lavantalı dondurma, lavantalı Türk kahvesi gibi) ürünlerin bölgeye gastronomik anlamda değer katacak şekilde pazarlanması için çalışmalar yapılabilir.

Kuyucak Köyü'nü tur aracılığıyla veya münferit olarak gezmek mümkündür. Isparta il merkezinde konaklama yapılması durumunda köye gitmek için 41 km yol gidilmesi gerekmekte ve sezon boyunca Isparta merkezden araçlar kalkmaktadır. Özel aracıyla veya tur kapsamında gelmemiş olan münferit turistler için bölgenin

ulaşılabilirliğinin kolay olması daha çok tercih edilmesinde önemli bir etken olarak düşünülebilir. Konaklama tesisi çalışanlarının Kuyucak Köyü'ne ulaşım hakkında turiste bilgi verebilmesi de önem arz etmektedir. Lavanta Kokulu Köy sadece yerli değil yabancı turistlerinde dikkatini çeken bir destinasyondur. Bölgenin Antalya, Pamukkale, Salda Gölü gibi popüler turistik destinasyonlara olan yakınlığı turistlerin köye uğramasında etkili bir nedendir. Ancak bölgeye gelen yabancı turist ile yerel halkın diyalogları oldukça kısıtlıdır, bölgede İngilizce veya farklı bir yabancı dil bilen kişi sayısı oldukça azdır. İletişim genellikle dil bilen yerli turistlerin yardımı veya akıllı telefon uygulamaları ile yürütülmeye çalışılmaktadır. Kooperatife üye olan kadınların yabancı dil öğrenme isteği var olmakla beraber çabaları yetersiz kalmaktadır. Kadınların proje kapsamında günümüze kadar aldıkları eğitimlerin kendilerine olan özgüvenlerini arttırmakta etkili olduğu katılımcılar tarafından ifade edilen bir durumdur. Bu bağlamda yerel halka gönüllü katılım şartı ile sezon öncesinde İngilizce eğitimi verilebilir. Verilecek dil eğitimi köydeki yerel halkın kişisel gelişimleri için de önem arz etmektedir.

"Gelecek Turizmde Sürdürülebilir Turizm Destek Fonu"nun başarılı projelerinden biri olan Lavanta Kokulu Köy projesine yönelik çalışmalara göz atıldığında; bölgenin tanınırlığının artması ile bölgede yapılan akademik çalışmaların sayısında artış yaşandığı görülmüştür. Yapılan çalışmalar incelendiğinde; projeye bağlı olarak gelişen turizm hareketinin bölgeye olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel katkılarının tam anlamıyla ele alınmadığı görülmektedir. Bu çalışma ilgili alan yazındaki boşluğa katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Çalışma kapsamında yerel halktan 22 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiş ve uygulanan yöntem kişilerin fikirlerini rahat bir şekilde ifade etmelerine olanak sağlamıştır. Yürütülmüş olan bu araştırmada örneklem grubunun sayısı bir kısıt olarak değerlendirilebilir, gelecek zamanlarda yapılacak olan çalışmalarda örneklem sayısının arttırılması veya nitel ve nicel araştırmaların bir arada yürütülmesi gibi seçenekler söz konusu olabilir.

Çalışmanın sonuçları doğrultusunda bölgedeki yerel yönetim, özel sektör kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının yapabileceği faaliyetlere ilişkin öneriler aşağıdaki gibidir;

- Kuyucak Köyü Muhtarlığı ve Lavanta Kokulu Köy Kadın Kooperatifi başta olmak üzere yapılacak iş birlikleri veya sponsorluk anlaşmaları ile satış stantları köyün geleneksel yapısına uygun hale getirilebilir.
- İlgili kamu kurum ve kuruluşlarının desteğiyle köyde sezon dışı sürelerde altyapı ve üstyapı çalışmaları yapılarak olası sorunların önüne geçilebilir. Ayrıca bölgedeki ortak kullanım tuvalet sayıları arttırılabilir, otopark alanı için çalışma yapılabilir.
- Yerel halk ziyarete gelen turistlerin tarlalarda yaratmakta olduğu çevre kirliliğinden kaynaklanan rahatsızlığını dile getirmiştir. Bu doğrultuda lavanta tarlalarının tahrip edilmemesi için ilgili turizm paydaşlarıyla beraber etkili çalışmalar yapılabilir.
- Lavanta Kokulu Köy'ün kadınları farklı kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar için bir umut niteliğindedir, kadınların bu başarısının daha çok duyurulması farklı bölgelerde yeni girişimcilik hikayelerinin bir başlangıcı olabilir. Kadınların bu başarısının daha çok duyurulabilmesi adına çalışmalar yürütülebilir.
- Günümüzde sosyal medyanın aktif kullanımı Kuyucak Köyü'nün tanıtımında önemli bir etken olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda kamu kurumlarının sosyal medya hesaplarında Kuyucak Köyü'ne daha fazla yer verilebilir.
- Bölgenin popüler turistik destinasyonlara olan yakınlığı bir fırsat olarak görülmelidir. Bu doğrultuda Isparta Süleyman Demirel Havalimanı ve Isparta il merkezinde yer alan otellerde Lavanta Kokulu Köy'ün tanıtımına yönelik çalışmalar arttırılabilir.
- Belirli zaman aralıklarıyla bölgedeki turizm paydaşlarının katılım sağlayacağı toplantılar düzenlenerek mevcut durum tespiti yapılabilir ve geleceğe yönelik planlar ortaya konabilir.
- Bölgede faaliyet gösteren kalkınma ajansları ile projeler yürütülebilir.
- Kuyucak Köyü'nde lavanta turizminin sürdürülebilirliği ve projenin yarattığı etkinin devamlılığı yerel halkın tavır ve tutumunun yanı sıra yerel yönetimler, özel

sektör kuruluşları, sivil toplum kuruluşları gibi turizm paydaşlarının iş birliğine bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Çalışmanın sonuçları doğrultusunda ilerleyen zamanlarda bölgede yapılacak olan akademik çalışmalar için öneriler ise aşağıdaki gibidir;

- Bölgedeki turizm paydaşlarına yönelik bir çalışma yapılabilir.
- Bölgeye gelen turistlere yönelik bir çalışma yapılabilir.
- Katılımcılardan bazıları bölgede misafirperverliğin azaldığı ve ticari kaygıların ön plana çıktığı görüşündedir. Bu doğrultuda turistlere yönelik bir araştırma ile bu konunun ele alınması sağlanabilir.
- Turistlerin Lavanta Kokulu Köy'e ilişkin bakış açıları değerlendirilebileceği gibi, bölgeyi tekrar ziyaret etme niyetleri ölçülebilir. Bu doğrultuda ortaya çıkacak sonuçlarla bölgeye olan talebin sürdürülebilirliğine katkı sağlanabilir.
- Turist talebinin en yoğun olduğu dönemin Haziran-Temmuz ayları olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda turistlere yönelik çalışma yapılırken bu zaman dilimleri tercih edilebilir.

Yürütülmüş olan bu çalışma ile; "Lavanta Kokulu Köy" projesi sonucunda oluşan turizm hareketliliğinin Kuyucak Köyü'nün kalkınmasında yarattığı katkılar ortaya konmuştur. Çalışma sonucunda ortaya çıkan olumlu, olumsuz katkılar ve sunulan öneriler bölgenin kalkınmasında olumsuzluk yaratan durumların düzeltilmesinde ve bölgede turizm faaliyetlerinin daha sürdürülebilir olmasına yönelik yapılacaklar konusunda yol gösterici olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

AKBAŞ, Z. ve MUTLU, Ç.: 2013 — "Turizmi Etkileyen Avrupa Birliği Politikalarının Türkiye Turizm Politikaları ile Karşılaştırılması: AK Parti Dönemi", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, (12), 123-139.

AKGÜL, U.: 2010 — "Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı", **Antropoloji Dergisi**, 133-164.

AKILLI, H., KEMAHLI, F., OKUDAN , K. ve POLAT, F.: 2008 — "Ekolojik Ayak İzinin Kavramsal İçeriği ve Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Bireysel Ekolojik Ayak İzi Hesaplaması", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi,** 1-25.

AKINCI EZİNTEPE, B.: 2016 — "Sürdürülebilir Kalkınma ve Gelişim Süreci", içinde **Sürdürülebilir Turizm**, Ed: H. Çeken, Ankara: Detay Yayıncılık, s. 27-55.

AKINCI, B.: 2017 — **Lavanta Kokulu Kadınlar,** https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/bahar-akinci-kelebek/lavanta-kokulu-kadinlar-40515807 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2017.

AKIŞ RONEY, S.: 2011 — **Turizm Bir Sistemin Analizi**. Ankara: Detay Yayıncılık.

AKIŞ, S.: 1996 “Turizmin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkileri”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,** 7(2), 10-15.

AKIŞ, S.: 1999 “Sürdürülebilir Turizm ve Türkiye”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,** 36-46.

AKŞAP, Y.: 2018 “Gastronomik Bir Değer Olarak Lavanta”, **Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi,** 2(1), 32-41.

ANADOLU AJANSI.: 2019a **“Arslantepe Höyüğü UNESCO'da kalıcı liste yolunda”,** https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/arslantepe-hoyugu-unescoda-kalici-liste-yolunda/1597743 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 30 Eylül 2019.

ANADOLU AJANSI.: 2019b **“Gülün başkenti'nde zambak zamanı”,** https://www.aa.com.tr/tr/yasam/gulun-baskentinde-zambak-zamani-/1476215 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2019.

ANADOLU GRUBU.: 2018 **Anadolu'dan Yarınlara, Anadolu Grubu Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Uyumluluk Raporu 2015-2018,** Anadolu Grubu.

ARAT , G. ve TÜRKEŞ, M.: 2002 **Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri, Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor.** Ankara.

ARMAN, A.: 2017 **"Rüya gibi Lavanta Kokulu Köy",** https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ayse-arman/ruya-gibi-lavanta-kokulu-koy-40389132 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 23 Eylül 2020.

ARSLAN, G.: 2013 "Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** (2), 45-52.

ASLANCAN, H. ve SARIBAŞ, R.: 2011 **Lavanta Yetiştiriciliği,** Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Isparta.

AVCI, N.: 2007 "Turizmde Taşıma Kapasitesinin Önemi", **Ege Akademik Bakış,** 7(2), 485-501.

AVCIKURT, C. ve İLBAN, M.: 2016 **Avrupa Birliği'nde Turizm ve Türkiye,** Ankara: Detay Yayıncılık.

AYDIN, Ç. ve AYDIN , C.: 2016 "Konaklama Sektöründe Enerji Kullanımı ve Sıfır Enerjili Binalar Kavramı", **VIII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi,** (s. 34-47). Nevşehir: Bizim Büro Matbaacılık ve Basımevi.

AYLAN, F., SARI GÖK, H. ve ŞALVARCI, S.: 2019 "Kırsal Yoksulluğun Giderilmesinde Kadın Girişimciliğin Rolü: Lavanta Kokulu Köy", **Journal of Tourism and Gastronomy Studies,** 7(2), 1271-1289.

AZİZ, A.: 2020 **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri**, Ankara: Nobel Kitap.

BAHAR, O. ve KOZAK, M.: 2006 **Turizm Ekonomisi**, Ankara: Detay Yayıncılık.

BAHAR, O., SAMIRKAŞ, M. ve ÇELİK, N.: 2015 **Farklı Boyutlarıyla Sürdürülebilir Turizm**, Muğla: Süre Yayınevi.

BALTACI , A.: 2018 "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 7(1), 231-274.

BAŞARAN, N.: 2017 "Bringing Lavander to Economy in Rural Development and Rural Tourism Scope", **Research Journal of Agricultural Sciences,** 10(1), 47-49.

BATI AKDENİZ HABER SİTESİ.: 2019 **"Lavanta Kokulu Köy Türk-Alman Dergisi'nde",** https://www.haberakdeniz.com.tr/haber-lavanta-kokulu-koy-turk-alman-dergisi-nde-31371.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 3 Ekim 2020.

BATI AKDENİZ KALKINMA AJANSI [BAKA].: 2018. **2018-2023 Isparta İli Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi**, Isparta: BAKA.

BATTALGAZİ BELEDİYESİ: 2019 **Malatya'nın Mirası Arslantepe**, http://proje.battalgazi.bel.tr/detay.asp?id=YHNMTfghftEDCXSIOLMHkjutrDFGTRDGTREertyuMJKHT&konum=38.381784,38.361104&proje=Malatya%20n%C4%B1n%20Miras%C4%B1%20Arslantepe adresinden alındı. Erişim Tarihi: 1 Haziran 2020.

BERG, B. ve LUNE, H.: 2019 **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,** (Çev. Arı, Dü.) Konya: Eğitim Yayınevi&Pearson.

BERRY, S. ve LADKİN, A.: 1997 "Sustainable Tourism: A Regional Perspective", **Tourism Management**, 18(7), 433-440.

BİLGİÇ, F., ŞEN DEMİR, Ş. ve BÜYÜKER İŞLER, D.: 2016 "Alternatif Turizmde Yeni Bir Saha: Lavanta Bahçeleri", **17. Ulusal Turizm Kongresi,** Bodrum, (s. 613-619). Detay Yayıncılık.

BİRLEŞMİŞ KENTLER VE YEREL YÖNETİMLER ORTA DOĞU VE BATI ASYA BÖLGE TEŞKİLATI (UCLG-MEWA).: 2018 **"Sürdürülebilir Turizm",** http://uclgmewa.org/uploads/file/e6bf42eff4e946f1a3c12473f358b229/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir%20Turizm.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2018.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TÜRKİYE.: 2018 http://www.un.org.tr/bm-2017yi-uluslararasi-surdurulebilir-turizm-yili-olarak-kutluyor/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2018.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TÜRKİYE.: 2018 **"Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Nedir?",** http://www.un.org.tr/includes/files/Binyil02.pdf adresinden alındı Erişim Tarihi:2 Mayıs 2018.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TÜRKİYE DERGİSİ.: 2019 **"Şanlıurfa, Malatya ve Safranbolu da Gelecek Turizmde dedi.**", http://www.bmdergi.org/tr/sanliurfa-malatya-ve-safranbolu-da-gelecek-turizmde-dedi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 4 Ekim 2019.

BLUE FLAG.: 2019 **"Blue Flag",**

https://www.blueflag.global/ adresinden alındı Erişim Tarihi: 7 Aralık 2019.

BOZLAĞAN, R.: 2005 "Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,** (50), 1011-1028.

BOZOK, D. ve KARAMAN, R.: 2018 "Isparta Lavantasının Kırsal Turizm Kapsamında SWOT Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi: Kuyucak Köyü Örneği", **International Journal of Social and Economic Sciences**, 8(2), 27-33.

BOZOK, D. ve ŞAHİN, S.: 2013 — "Türkiye'de Uygulanan Turizm Politikaları", içinde **Türk Turizm Tarihi Yapısal ve Sektörel Gelişim**, Ed: Ş. Çavuş, Z. Ege ve O. Çolakoğlu, Ankara: Detay Yayıncılık, s. 255-288.

BRAMWELL, B. ve LANE, B.: 1993 — "Sustainable Tourism: An Evolving Global Approach", **Journal of Sustainable Tourism**, 1(1), 1-5.

BÜYÜKDENİZ, A.: 1990 — **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi,** İstanbul: Risale Yayınları.

BYRD, E.: 2006 — "Stakeholders in Sustainable Tourism Development and Their Roles: Applying Stakeholder Theory to Sustainable Tourism Development", **Tourism Review**, 62(2), 6-13.

CHAU, N. ve KANBUR, R.: 2019 — **"The Past, Present and Future of Economic Development",** https://www.bbvaopenmind.com/en/articles/the-past-present-and-future-of-economic-development/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 3 Eylül 2019.

CHOİ, H. ve SİRAKAYA, E.: 2006 — "Sustainability indicators for managing community tourism", **Tourism Management**, 27(6), 1274-1289.

CİVELEK, A.: 2010 "Turizmin Sosyal Yapıya ve Sosyal Değişmeye Etkileri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, 13(1-2), 331-350.

COLE, M.: 1999 "Limits To Growth, Sustainable Development And Environmental Kuznets Curves: An Examination Of The Environmental Impact Of Economic Development", **Sustainable Development,** *9*, 87-97.

COOPER , C. ve HALL, C.: 2008 **Contemporary Tourism:An International Approach.** USA: Elsevier.

CRONİN, L.: 1990 "A Strategy for Tourism and Sustainable Developments", **World Leisure & Recreation**, 3(32), 12-18.

CULTURE ROUTES SOCIETY.: 2019 **"Likya Yolu Türkiye'nin İlk Uzun Mesafeli Yürüyüş Rotası",** https://cultureroutesinturkey.com/tr/likya-yolu/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2019.

ÇAKILCIOĞLU, M.: 2013 "Turizm Odaklı Sürdürülebilir Kalkınma İçin Bir Yöntem Önerisi", **Tasarım Kuram**, (16), 27-42.

ÇEKEN, H.: 2008 "Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, X(II), 293-306.

ÇELİK, N. ve BAHAR, O.: 2014 "Sürdürülebilir Turizmin Turizm Talebine Etkisi", **15. Ulusal Turizm Kongresi, Engelsiz Turizm** (s. 368-383). Ankara: Nobel Yayıncılık.

ÇEVRE ve ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI.: 2014 **"Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği***",* http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141125-1.htm adresinden alındı. Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2018.

DABPHET, S.: 2013 "The Key Stakeholders in the Implementation of Sustainable Tourism Development in Two Rural Towns of Thailan", **Retrieved from International Journal of Business Tourism and Applied Sciences**, s. 1-11.

DAVIES, T. ve CAHILL, S.: 2000 **Discussion Paper: Environmental Implications of the Tourism Industry,** Washington: Resources for the Future.

DEMİR, C. ve ÇEVİRGEN, A.: 2006 **Turizm ve Çevre Yönetimi, Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı**, Ankara: Nobel Yayıncılık.

DEMİRTAŞ, N.: 2011 **Turizm ve Çevre,** Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI [DPT].: 2007 **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı [DPT].

DHA.: 2019 **"Zambak Bahçelerinde Görsel Şölen"**, https://www.dha.com.tr/son-dakika/zambak-bahcelerinde-gorsel-solen/haber-1646887 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2019.

DICKSON, S.: 2019 **"Difference Between Economic Development and Economic Growth",** https://www.academia.edu/7016400/DIFFERENCE_BETWEEN_ECONOMIC_DEVELOPMENT_AND_ECONOMIC_GROWTH adresinden alındı. Erişim Tarihi: 24 Haziran 2019.

DİNÇER, M. Z. ve ÇETİN, G.: 2015 "Kalkınma Planlarında Turizm", içinde **Değişik Perspektifleriyle Turizm Politikası ve Planlaması,** Ed: D. Küçükaltan, H. Çeken ve M. Şefik Okan, Ankara: Detay Yayıncılık, s. 171-194.

DİNÇER, M. Z. ve GEDİK, S.: 2010 "Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı İçinde İstanbul'daki 5 Yıldızlı Çok Uluslu Konaklama İşletmelerinin Çevre Duyarlılığının Değerlendirilmesi", **11. Ulusal Turizm Kongresi**, (s. 664-683). Aydın.

DODDS, F., STRAUSS, M. ve STRONG, M.: 2012 **Only One Earth: The Long Road Via Rio to Sustainable Development,** New York: Routledge.

DOĞA DERNEĞİ.: 2008 **Gediz Delta'sında Bir Yıl,** İzmir: Emre Ofset.

DOĞA DERNEĞİ.: 2015 **Gediz Deltası Yönetim Planı Doğa Derneği Faaliyet Raporu: 2007-2009**, Ankara: Doğa Derneği Yayınları.

DOĞAN, H., ve ÜNGÜREN, E.: 2012 "Yerel Halkın Isparta Turizmine Yönelik Görüşleri Üzerine Bir Araştırma", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 17(1), 103-122.

DREXHAGE, J. ve MURPHY, D.: 2010 **Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012**, New York: United Nations.

DU PISANI, J.: 2006 "Sustainable Development- Historical Roots of Concept", **Environmental Sciences**, 3(2), 83-96.

DU PLESSIS, C.: 1998 **The meaning and definition of sustainable development,** Pretoria: University of Pretoria.

DURAN, E.: 2009 **Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Korunması: Gökçeada Örneği**, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.

DURGUN, A.: 2006 **Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği,** Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EARTHCHECK.: 2019 **"Your Journey with Earthcheck Sustainable Destination",** https://earthcheck.org/media/50589/process-map_earthcheck-sustainable-destination_2019.jpg adresinden alındı. Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2018.

EARTHCHECK.: 2020A **"EarthCheck Certified",** https://earthcheck.org/products services/certification/certification/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 6 Şubat 2020.

EARTHCHECK.: 2020b **"Earthcheck Certified."** https://earthcheck.org/media/50651/earthcheck-certified-2020.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2020.

ECONOMIC AND SOCIAL COMMISSION FOR ASIA AND THE PACIFIC [ESCAP].: 2015 **Greening of Economic Growth Series: 1 Integrating the three dimensions of sustainable development: A framework and tools,** United Nations Publication.

ECOTRANS.: 2016 **Sustainability in Tourism: A Guide Through the Label Jungle.**

ERDOĞAN, O.: 1995 **Turizm Sektörü, Sektör Araştırmaları Serisi, No: 6**, İstanbul: IMKB Yayını.

ERVİN, G.: 2016, TEMMUZ 28 **“Lavanta Kokulu Köy”,** http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/lavanta-kokulu-koy adresinden alındı. Erişim Tarihi: 23 Eylül 2020.

EUROPEAN COMMISSION.: 2009 Catalogue. **The EU Ecolabel for Tourist Accomodations**, European Commision.

EUROPEAN COMMISSION.: 2019a **"Philoxenia" - The First Multıannual Programme For European Tourism”,** http://europa.eu/rapid/press-release_IP-96-366_en.htm adresinden alındı. Erişim Tarihi: 4 Mart 2019.

EUROPEAN COMMISSION.: 2019b **“About EDEN”,** https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/eden/about_en adresinden alındı. Erişim Tarihi: 11 Mart 2019.

EUROPEAN COMMISSION.: 2019c **“Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs”,** http://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/seniors-youth_en adresinden alındı. Erişim Tarihi: 19 Mart 2019.

EUROPEAN COMMISSION.: 2019d **“Sustainable transnational tourism products”,**

http://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable/transnational-products_en adresinden alındı. Erişim Tarihi: 24 Mart 2019.

EUROPEAN COMMISSION.: 2019e **"European Tourism Indicators System for sustainable destination management",** https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable/indicators_en adresinden alındı. Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

EUROPEAN COMMISSION.: 2019f **"Environment",** http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 27 Mart 2019.

EUROPEAN COMMISSION.: 2019g **"Eco-Management and Audit Scheme",** https://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm adresinden alındı. Erişim Tarihi: 28 Mart 2019.

EUROPEAN COMMISSION.: 2019h **"The EU Ecolabel Product Catalogue",** http://ec.europa.eu/ecat/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 1 Eylül 2019.

EUROPEAN COMMISSION.: 2019i **"The EU Ecolabel for Tourist Accommodation Services",** https://ec.europa.eu/environment/ecolabel/documents/tourist_accommodation_factsheet.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Eylül 2019.

EUROPEAN COMMISSION.: 2021 **“The EU Ecolabel Tourist Accomodation Catalogue”,** http://ec.europa.eu/ecat/hotels-campsites/en adresinden alındı. Erişim Tarihi: 1 Mart 2021.

EUROPEAN UNION.: 1990 **1990, European Tourism Year,** Luxemburg: Commssion of European Communities.

EUROPEAN UNION.: 2010 **Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe**,

EUROPEAN UNION.: 2019 **“EU Regional and Urban Policy/Tourism”,** https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/tourism/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 22 Ocak 2019.

EUROPEAN UNION DANUBE TRANSNATIONAL PROGRAMME.: 2018 **Inventory of Policies related to Sustainable Tourism**, Austria: European Union.

FEE.: 2019 **Green Key International Eco-label for hotels and tourism facilities**, Foundation for Environmental Education.

FLETCHER, J., FYAL, A., GİLBERT, D. ve WANHİLL, S.: 2018 **Tourism: Principles and Practice**. Pearson.

FLYPGS.COM MAGAZİNE.: 2019, TEMMUZ **"Isparta'da Lavanta Kokulu Bir Yaz"**, FLYPGS.COM Magazine Dergisi, Yazan: Aslı Bora, s: 76-82.

FOÇA TUDER: 2019 **Dört Mevsim Foça Projesi, Sürdürülebilir Turizm Çalıştayı**, İzmir: Foça TUDER.

FOUNDATION FOR ENVIRONMENTAL EDUCATİON [FEE]. (2016). **Foundation for Environmental Education- A Story,** Denmark: Foundation for Environmental Education.

GARROD, B. ve FYALL, A.: 1998 "Beyond the rhetoric of sustainable tourism?", **Tourism Management**, 19(3), 199-212.

GELECEK TURİZMDE.: 2017 **Gelecek Turizmde Proje Teklif Çağrısı Başvuru Rehberi.**

GELECEK TURİZMDE.: 2019 **Gelecek Turizmde Proje Teklif Çağrısı Başvuru Rehberi.**

GELECEK TURİZMDE.: 2019a **"Desteklenen Projeler",** https://www.gelecekturizmde.com/category/destekl

enen-projeler/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 20 Nisan 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019b "**Gel Bir Gün Misi'li Ol!",**" https://www.gelecekturizmde.com/gel-bir-gun-misili-ol/ adresinden alındı. 8 Mayıs 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019c **"Seferihisar'ın Geleneksel Mutfağı",** https://www.gelecekturizmde.com/seferihisarin-geleneksel-mutfagi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019d **"İpekyolu Misafirevi",** https://www.gelecekturizmde.com/ipekyolu-misafirevi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019e **"Dünyanın En Eski Tapınağı Göbeklitepe'de Taş İşçiliği",** https://www.gelecekturizmde.com/dunyanin-en-eski-tapinagi-gobeklitepede-tas-isciligi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019f **"Malatya'nın Mirası Arslantepe",** https://www.gelecekturizmde.com/malatyanin-mirasi-arslantepe/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 1 Haziran 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019g **“Safranbolu Hatırası”,** https://www.gelecekturizmde.com/safranbolu-hatirasi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019h **“Kendi Kelebeğini Keşfet”,** https://www.gelecekturizmde.com/kendi-kelebegini-kesfet/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019i **“Lavanta Kokulu Köy”,** http://www.gelecekturizmde.com/lavanta-kokulu-koy/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019j **“Nar Kadın ile Edremit'in Yöresel Tatları”,** https://www.gelecekturizmde.com/nar-kadin-ile-edremitin-yoresel-tatlari/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019k **“Likya Yolunda Bir Tarih Molası”,** https://www.gelecekturizmde.com/likya-yolunda-bir-tarih-molasi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019l **“Kuşlar Sizi Çağırıyor”,** https://www.gelecekturizmde.com/kuslar-sizi-

cagiriyor/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019m **“Dört Mevsim Foça”,** https://www.gelecekturizmde.com/dort-mevsim-foca/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019n **“Troya Kültür Rotası”,** https://www.gelecekturizmde.com/troya-kultur-rotasi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 18 Ağustos 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019o **“Ovacık Köyü’nde Bir Gün”,** http://www.gelecekturizmde.com/ovacik-koyunde-bir-gun/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2019p **“Perşembe'nin Işıklarını Kadınlar Yakacak”,** https://www.gelecekturizmde.com/persembenin-isiklarini-kadinlar-yakacak/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Eylül 2019.

GELECEK TURİZMDE.: 2020a **“Desteklenen Projeler”,** https://www.gelecekturizmde.com/category/desteklenen-projeler/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2020.

GELECEK TURİZMDE.: 2020b — **“Kars Peynir Rotası”,** https://www.gelecekturizmde.com/kars-peynir-rotasi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2020.

GELECEK TURİZMDE.: 2020c — **“Ayancık’ta Ketenin Yolculuğu”,** https://www.gelecekturizmde.com/ayancikta-ketenin-yolculugu/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2020.

GELECEK TURİZMDE.: 2020d — **“Aromatik Bitkiler Evi Köyceğiz”,** https://www.gelecekturizmde.com/aromatik-bitkiler-evi-koycegiz/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2020.

GİRAY, F., KADAKOĞLU, B., ÇETİN, F. ve BAMOI, A.: 2019 — “Rural Tourism Marketing: Lavender”, **Ciência Rural-Online Version**, 49(2).

GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (GFN).: 2021 — **“World Ecological Footprint by Land Type”,** https://www.footprintnetwork.org/resources/data/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2021.

GOELDNER, C. R. ve RITCHIE, J. R.: 2009 — **Tourism Principles, Practices, Philosophies/Eleventh Edition**, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

GÖKTUĞ, T. H., DEMİRCİOĞLU YILDIZ, N., DEMİR, M. Ve BULUT, Y.: 2013 "Taşıma Kapasitesi Kuramının Milli Parklarda Oluşum - Gelişim ve Modellenme Süreci", **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 44(2), 195-206.

GOSSLİNG, S. ve BUCKLEY, R.: 2016 "Carbon labels in tourism: Persuasive communication?", **Journal of Cleaner Production**, 1-29.

GREEN GLOBE.: 2019a **"Green Globe Certification",** https://greenglobe.com/green-globe-certification/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2019.

GREEN GLOBE.: 2019b **"Standard Criteria and Indicators",** https://greenglobe.com/standard/ adresinden . Erişim Tarihi: 20 Kasım 2019.

GREEN GLOBE.: 2019c **"Members-Middle East",** https://greenglobe.com/members/middle-east/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2019.

GREEN GLOBE.: 2019d **"Certification Levels",** https://greenglobe.com/certification-levels/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 21 Kasım 2019.

GREEN, H., HUNTER, C. ve MOORE, B.: 1990 "Assessing the environmental impact of tourism development", **Tourism Management**, 111-120.

GRİFFİN, T. ve DELACEY, T.: 2002 "Green Globe: sustainability accreditation for tourism", içinde, **Sustainable Tourism: A Global Perspective**, Ed: R. Harris, T. Griffin ve P. Williams, Burlington: Butterworth-Heinemann, s. 58-88.

GÜLER, Ç. ve ÇOBANOĞLU, Z.: 1994 **Çevresel Etki Değerlendirmesi**, Ankara: Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü.

GÜLER, K.: 2018 **"Isparta İli Orman Köylerinde Lavanta Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi ve Yöre Ekonomisine Katkıları"**, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı.

GÜLER, K. ve KORKMAZ, M.: 2015 "Isparta İli Orman Köylerinde Lavanta Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi", **4. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi**, (s. 214-222). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

GÜLER, K. ve KORKMAZ, M.: 2018 — "Isparta ili orman köylerinde lavanta yetiştiriciliğinin ekonomik analizi", **Turkish Journal of Forestry**, 19(2), 156-162.

HABER32.: 2019, HAZİRAN 10 — *"***Lavantanın Anavatanı Kuyucak Sezona Hazır"**, http://www.haber32.com.tr/isparta/lavantanin-anavatani-kuyucak-sezona-hazir-h126471.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2020.

HABERTÜRK.: 2019, HAZİRAN 9 — **"Gül Diyarı'nda 'Gül Festivali' coşkusu Isparta'daki 5. Gül Festivali renkli görüntülere sahne oldu",**

https://www.haberturk.com/isparta-haberleri/69661861-gul-diyarinda-gul-festivali-coskusuispartadaki-5-gul-festivali-renkli-goruntulere-sahne adresinden alındı. Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2020.

HALL, C., GOSSLING, S. SCOTT, D.: 2015 — "Tourism and Sustainability: An Introduction", içinde **The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability**, Ed: M. Hall, S. Gossling ve D. Scott, New York: Routledge, s. 1-13.

HARRIS, J. M.: 2000 — "Basic Principles of Sustainable Development", **Global Development and Environment Institute Working Paper No. 00-04**, 2-26.

HAWKINS, R.: 2009 "The green globe programme:Developing a greener future for travel and tourism", **Journal of Sustainable Tourism**, 59-60.

HOLDEN, A.: 2008 **Environment and Tourism,** London: Routledge.

HUNTER, C.: 1997 Sustainable Tourism As An Adaptive Paradigm. **Annals of Tourism Research**, 24(4), 850-867.

HÜRRİYET.: 2017, AĞUSTOS 7 **"Lavantanın ekonomiye katkısı 5 milyon lira",** https://www.hurriyet.com.tr/lavantanin-ekonomiye-katkisi-5-milyon-lira-40542513 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2020.

HÜRRİYET.: 2018, OCAK 6 **"Kendi Kelebeğini Keşfet Projesi**", http://www.hurriyet.com.tr/kendi-kelebegini-kesfet-projesi-40701721. adresinden alındı. Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2020.

HÜRRİYET.: 2019, MAYIS 20 **"Isparta'daki zambak tarlaları turistlerin ilgi odağı**", https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/ispartadaki-zambak-tarlalari-turistlerin-ilgi-odagi-41219570 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2020.

INTERNATIONAL CONSULTING EXPERTISE (ICE).: 2016, ŞUBAT İvme, Rekabetçi Sektörler Programı Haber Bülteni. "**Kaçkar Dağları Milli Parkı AB Standartları ile Şahlanacak".**

ISPARTA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ.: 2020a — **“Ekonomik Yapı**”, https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71027/ekonomik-yapi.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 9 Haziran 2020.

ISPARTA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ.: 2020b — **“Konaklama İstatistikleri”,** https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71441/konaklama-istatistikleri.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 9 Haziran 2020.

ISPARTA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ.: 2020c — **“Lavanta Kokulu Köy”,** https://isparta.ktb.gov.tr/TR-163065/lavanta-kokulu-koy.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020.

ISPARTA İL TARIM VE ORMAN MÜDÜRLÜĞÜ.: 2015, Ocak 30) — **“3 İlçemizde BAKA Projesi Uygulanacak**”, https://isparta.tarimorman.gov.tr/Haber/84/3-Ilcemizde-Baka-Projesi-Uygulanacak adresinden alındı. Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020.

ISSI, Y.: 1989 — “Türkiye Turizminin Yapay ve Doğal Çevre Üzerindeki Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 47(1-4), 115-131.

İLKİN, A. VE DİNÇER, M. Z.: 1991 — **Ekonomik ve Sosyal Sorunlar-Çözüm Önerileri Dizisi: Turizm Kesiminin Türk Ekonomisindeki Yeri ve Önemi**, Ankara: TOBB.

İNCEKARA, A.: 2001 **Anadolu'da Yeni Turizm Olanakları ve Bölgesel Kalkınmadaki Yeri**, İstanbul: İTO.

İSTANBULLU DİNÇER, F. F.: 1997 **Avrupa Birliği'nde Turizm ve Uygulanan Politikalar,** İstanbul: Der Yayınları.

JIA, F. ve WAHNSCHAFFT, R.: 2015 "Eco-certification and labelling programmes of hotels in China: Policy perspectives for sustainable tourism and 'greener' economy", içinde **Tourism in the Green Economy,** Ed: M. Reddy ve K. Wilkes, United Kingdom: Routledge, s. 176-192.

JOHNSTON, P., EVERARD, M., SANTİLLO, D. ve ROBÈRT, K.-H.: 2007 "Reclaiming the Definition of Sustainability", **Environmental Science and Pollution Research**, *14*(1), 60-66.

JUUL, M.: 2015 **Tourism and the European Union**. European Union.

KADAK, Ş.: 2017, AĞUSTOS 17 **"Kuyucak mucizesi!",** https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kadak/2017/08/17/kuyucak-mucizesi adresinden alındı. Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2020.

KAHRAMAN, N. ve TÜRKAY, O.: 2012 **Turizm ve Çevre,** Ankara: Detay Yayıncılık.

KAPLAN, A.: 1999 **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

KARAKUŞ, G.: 2003 **Avrupa Birliği Turizm Politikası**, Uzmanlık Tezi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

KARAUÇAK OĞUZ, Ş.: 1991 **Avrupa Topluluğu'nun Turizm Politikası**, İKV Yayıncılık.

KAYA, İ.: 1997 **"Sürdürülebilir Turizm Kalkınması ve Ülkemiz Açısından Bir Değerlendirme"**, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

KAYPAK, Ş.: 2010 "Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, 2, 93-114.

KAYPAK, Ş.: 2013 "Ekolojik Ayak İzinden Çevre Barışına Bakmak", **Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi,** 6(1), 154-159.

KEÇİBORLU YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VE EĞİTİM DERNEĞİ.: 2016 Broşür, **Lavanta Kokulu Köy**, Isparta.

KELEŞ, R.: 2010 **Kentleşme Politikası**, İstanbul: İmge Kitabevi.

KIZILIRMAK, İ.: 2012 "Dünyada ve Türkiye'deki Turizm İşletmelerinde Çevre Korumaya Yönelik Uygulamalar: Amacı ve Önemi", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 1-12.

KOÇ BAŞARAN, Y.: 2017 "Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi** (47), 480-495.

KOZAK, N.: 2015 **Genel Turizm Bilgisi,** Ankara: Detay Yayıncılık.

KOZAK, N., AKOĞLAN KOZAK, M. ve KOZAK, M.: 2015 **Genel Turizm, İlkeler-Kavramlar**, Ankara: Detay Yayıncılık.

KREAG, G.: 2001 **The Impacts of Tourism,** Minneapolis: MN: University of Minnesota Press.

KUNTAY, O.: 2004 **Sürdürülebilir Turizm Planlaması,** Ankara: Alp Yayınevi.

KUZEYDOĞU ANADOLU KALKINMA AJANSI.: 2010 **"Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı Erzurum Öneri Projeleri",** Erzurum: Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı.

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI.: 2019 **"3. Turizm Şûrası",** http://turizmsurasi.kulturturizm.gov.tr/TR-169845/sura-hakkinda.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 11 Şubat 2019.

KÜRE DAĞLARI MİLLİ PARKI.: 2019, AĞUSTOS 6 **“Pan Parks Yolunda Önemli Bir Adım”,** https://www.kdmp.gov.tr/haberler/pan-parks-yolunda-onemli-bir-adim.43 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 16 Ekim 2019.

LEAVY, P.: 2017 **Research Design**, New York: The Guilford Press.

LICKORISH , L. ve JENKİNS, C.: 1997 **An Introduction to Tourism**, Oxford: Butterworth-Heinemann.

MASON, P.: 2003 **Tourism Impacts, Planning and Management**, Oxford: Butterworth-Heinemann.

MAVİŞ, F., AHİPAŞAOĞLU, H. ve KOZAK, N.: 2002 **Genel Turizm,** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

MCKENZİE, S.: 2004 **Socıal Sustaınabılıty: Towards Some Defınıtıons**, South Australia.

MEADOWS, D. H., MEADOWS, D. L., RANDERS, J. ve BEHRENS, W. W.: 1972 **The Limits to Growth,** United States of America: Universe Books.

MEBRATU, D.: 1998 “Sustainability and Sustainable Development: Historical and Conceptual Review”, **Environmental Impact Assessment Review,** 493-520.

MEHTER AYKIN, S.: 2017 "Avrupa Birliği'nde Sürdürülebilir ve Sorumlu Turizm Uygulamaları ve Türkiye", **1. International Sustainable Tourism Congress** (s. 64-80). Kastamonu: Faculty of Tourism Kastamonu University.

MIHALIC, T.: 2001 "Environmental Behaviour Implications for Tourist Destinations and Ecolabels", içinde **Tourism Ecolabelling: Certification and Promotion of Sustainable Management**, Ed: X. Font, & R. Buckley United Kingdom: CABI Publishing, s. 57-71.

MIHALIC, T.: 2002 The European Blue Flag campaign for beaches in Slovenia: a programme for raising environmental awareness. R. Harris, T. Griffin, & P. Williams içinde **Sustainable Tourism: A Global Perspective**, Burlington: Butterworth-Heinemann, s. 89-102.

MİLLİYET.: 2016a, ŞUBAT 2 **"Safranbolu Hatırası Projesi",** http://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/karabuk/safranbolu-hatirasi-proesi-11195072 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2019.

MİLLİYET.: 2016b, EKİM 2 **"Kelebekler Keşfedilmeyi Bekliyor",** http://www.milliyet.com.tr/pazar/kelebekler-

kesfedilmeyi-bekliyor-2319977 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2019.

MURPHY, P. ve PRICE, G.: 2005 — "Tourism and Sustainable Development", içinde **Global Tourism,** Ed: W. Theobald, United States of America: Elsevier, s. 167-194.

NARKADIN.: 2019 — **"Hakkımızda",** https://www.narkadin.com/hakkimizda adresinden alındı. Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2019.

NEARLY ZERO ENERGY HOTELS.: 2020 — **"Pilot Cases",** http://www.nezeh.eu/main_menu/pilot_cases/index.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 12 Mart 2020.

NOVA-INSTİTUT GMBH: 2015 — **Green Label Report,** Germany.

O'REİLLY , A.: 1986 — "Tourism Carrying Capacity Concept and Issues", **Tourism Management**, 7(4), 254-258.

OECD.: 2011 — **"OECD Regional Typology**", Directorate for Public Governance and Territorial Development: OECD.

OECD.: 2018, TEMMUZ 29 **Regional Development Policy**”,” http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/regionaldevelopment.htm adresinden alındı

OECD.: 2019, OCAK 22 **“Defining Regions”,** https://www.oecd.org/regional/regional-policy/website-defining-regions.pdf adresinden alındı

OKTAYER, N., SUSAM, N. ve ÇAK, M.: 2007 **Türkiye'de Turizm Ekonomisi,** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

OLALI, H.: 1984 **Turizm Dersleri,** İzmir: İstiklal Matbaası.

ONGUN, U., GÖVDERE, B. ve KÖSEKAHYAOĞLU, L.: 2018 “Kırsal Turizm Kapsamında Yerel Halkın Beklentileri: Isparta Kuyucak Lavanta Vadisi Örneği”, **Turizm ve Araştırma Dergisi,** 7(2), 43-58.

ÖZEN, G.: 2017, AĞUSTOS 14 **“Anadolu Efes bir coğrafyanın kaderini değiştiriyor…”,** https://www.marketingturkiye.com.tr/koseyazilari/her-defasinda-sasirtmayi-biliyor/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2020.

PATTON, M.: 2015 **Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice Fourth Edition,** United States of America: SAGE Publication.

PEARCE, D.: 1988 “Tourism and regional development in the European community”, **Tourism Management**, 1(9), 13-22.

PERŞEMBE'NİN IŞIKLARINI KADINLARYAKACAK.: 2019 **“Proje Hakkında”,** https://www.persembeninisiklarinikadinlaryakacak.com/proje_hakkinda adresinden alındı. Erişim Tarihi: 7 Eylül 2019.

RAMANATHAN, R.: 2001 “A note on the use of the analytic hierarchy process for environmental impact assessment”, **Journal of Environmental Management,** 27-35.

REINA DEL VALLE, J.: 2005 Masters in Development Studies. **Social and Economic Impacts of Community Based Tourism Projects: A Case Study of the Mehloding Community Tourism Project**, South Africa.

REKABETÇİ SEKTÖRLER PROGRAMI.: 2015 **Mardin Turizm Stratejik Planı 2014-2023,** Mardin.

RİTCHİE, J., LEWİS, J. ve ELAM, G.: 2003 “Designing and Selecting Samples”, içinde **Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers**, Ed: J. Ritchie, ve J. Lewis London: SAGE Publication, s. 771-108.

RIZAOĞLU, B. ve TANRISEVDİ, A.: 1997 "Yerel Toplumsal Duyarlılığın Bir Ölçüsü Olarak Turizmin Toplumsal Taşıma Kapasitesi", **Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi** (1), 52-58.

ROBERTET TÜRKİYE: 2020 **"Hakkımızda",** https://www.robertet.com/en/robertet-turkey/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2020.

SACHS, J.: 2015 **The Age of Sustainable Development,** United Staes Of America: Columbia University Press.

SAĞDAŞ, A.: 2019 **Lavanta Kolulu Köy Projesi,** Isparta.

SAMIRKAŞ, M. ve BAHAR, O.: 2013 **Turizm, Yoksulluk ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları**, Ankara: Detay Yayıncılık.

SARI, V.: 2020 "Türkiye'de Ulusal ve Bölgesel Politika Belgelerinde Sürdürülebilir Turizm Planlaması", **Coğrafi Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Geographical Sciences,** 18(1), 1-27.

SARKIM, M.: 2008 "Değişen Seyahat Eğilimleri Kapsamında Sürdürülebilir Turizm Anlayışının Turizm Politikalarına Etkisi", **2. Ulusal İktisat Kongresi,** (s. 1-11).

SAVERIADES, A.: 2000 "Establishing the Socail Tourism Carrying Capacity fort he Tourist Resorts of the East Coast of the Republic of Cyprus", **Tourism Management**, 21, 147-156.

SCHARPF, H.: 1999 "Sürdürülebilirlik Açısından Bölgesel ve Yerel Yönetimlerin Turizm Politikasındaki Görevleri", **21. Yüzyılda Sürdürülebilir Turizm Politikaları-1. Uluslararası Turizm Sempozyumu,** (s. 17-24). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın.

SEFERİHİSAR BELEDİYESİ.: 2019 http://seferihisar.bel.tr/seferihisarin-geleneksel-mutfagi/ adresinden alındı

SEZER, B. ve ÇAKIR, A.: 2009 "Turizmin Bölgesel Kalkınmadaki Önemi: Tekirdağ Örneği", **Trakya Bölgesi Kalkınma ve Girişimcilik Stratejileri Sempozyumu,** Edirne.

SHARPLEY, R. ve TELFER, D.: 2014 **Tourism and Development: Concepts and Issues, Edition 2,** Bristol, United Kingdom: Channel View Publications.

SKYLIFE.: 2018, TEMMUZ 4 **"Kuyucak",** https://twitter.com/skylifemagazine/status/1003623181998067712 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2020.

SOHN, L. B.: 1973 "The Stockholm Declaration on the Human Environment", **The Harward International Law Journal**, 14(3), 423-515.

SUSTAİNABLE DEVELOPMENT KNOWLEDGE PLATFORM.: 2018, HAZİRAN 2 **"United Nations Conference on Sustainable Development, Rio+20",** https://sustainabledevelopment.un.org/rio20 adresinden alındı

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ.: 2017 **"Isparta'nın 3 Atlısı: Gül Çiçeği- Lavanta-Zambak",** https://w3.sdu.edu.tr/haber/6527/ispartanin-3-atlisi-gul-cicegi--lavanta--zambak adresinden alındı. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2020.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AKADEMİSİ.: 2019 **"Yeşillenen Oteller Sertifikası",** https://surdurulebilirlikakademisi.com/calismalar/eko-etiket-sertifika/yesillenen-oteller-sertifikasi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2019.

SWARBROOKE, J.: 1999 **Sustainable Tourism Management,** London: CABI Publishing.

ŞANLIÖZ ÖZGEN, H. K., DİLEK, S. E., TÜRKSOY, S. S. ve KAYGALAK ÇELEBİ, S.: 2016 **Sürdürülebilir Turizm Yönetimi,** Ankara: Detay Yayıncılık.

ŞİŞMAN AYDIN, G.: 2019 "Eko-Etiketleme ve Türkiye Çevre Etiketi", **Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi**, 4(1), 40-47.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019a **"Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967",** http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019b **"İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972",** http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019c **"Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977",** http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019d **"Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983"**

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/D%C3%B6rd%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1979-1983%E2%80%8B.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019e **"Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989"**, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019f **"Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994",** http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Be%C5%9F-Y%C4%B1lll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019g **"Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000",** http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019h **“Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005”,** http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 14 Ocak 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019i **“Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013”,** http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019j **“Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018”,** http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 20 Ocak 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019k **“On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Özel İhtisas Komisyonları ve Çalışma Grupları El Kitabı”,**

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/On-Birinci-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-%C3%96zel-%C4%B0htisas-Komisyonlar%C4%B1-El-

Kitab%C4%B1.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI.: 2019l **"On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023",** http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/On-Birinci-Kalkinma-Plani.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2019.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI ve BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MUKİM KOORDİNATÖRLÜĞÜ.: 2010 **Binyıl Kalkınma Hedefleri Türkiye Raporu 2010,** Ankara.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI.: 2014 **"Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023, Daha Dengeli Topyekun Kalkınma"**, Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI.: 2014 **Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Turizm Özel İhtisas Komisyon Raporu,** Ankara.

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI.: 2007 **"Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2007-2013",** T.C. Kültürve Turizm Bankanlığı: Ankara.

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI.: 2017, HAZİRAN — **“Aromatik Bitkiler Turist Çekiyor”,** https://basin.ktb.gov.tr/TR-182198/aromatik-bitkiler-turist-cekiyor.html adresinden alındı

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI.: 2018 — **3. Turizm Şûrası Eylem Planı,** Ankara.

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI.: 2020 — **“Bakan Ersoy Türkiye’nin 2023 Turizm Stratejisi’ni Açıkladı”,** https://basin.ktb.gov.tr/TR-243786/bakan-ersoy--turkiyenin-2023-turizm-stratejisini-acikla-.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 22 Haziran 2020.

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YATIRIM VE İŞLETMELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ.: 2020a — **“Çevreye Duyarlılık Kampanyası (Yeşil Yıldız)”** https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11596/cevreye-duyarlilik-kampanyasi-yesil-yildiz.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Ocak 2020.

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YATIRIM VE İŞLETMELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ.: 2020b — **“Turizm İşletmesi Belgeli Tesisler”,** https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9579/turizm-tesisleri.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 3 Haziran 2020.

TAO, T. ve WALL, G.: 2009 — “Tourism as a sustainable livelihood strategy”, **Tourism Management**, 30(1), 90-98.

TARHAN, Y.: 2020 **“Kırsal Kalkınma Kapsamında Lavanta Tarımı-Ekoturizm İlişkisi: Isparta İli Kuyucak Köyü Örneği”**, Bartın: Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

TARHAN, Y., AÇIKSÖZ, S. ve ÇELİK, D.: 2019 “Lavanta Tarımı ve Sürdürülebilir Kalkınma: Isparta/Keçiborlu-Kuyucak Köyü Örneği”, **Bartın University International Journal of Natural and Applied Sciences**, 2(2), 216-227.

TARIMTV WEB: 2016, HAZİRAN 30 **“Türkiye'nin lavanta bahçesinde turizm atağı”,** https://www.tarimtv.gov.tr/tr/video-detay/turkiye-nin-lavanta-bahcesinde-7570 adresinden alındı.

TEKELİ, İ.: 1996 **Habitat II Konferans Yazıları,** C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.

TEKİNDAĞ, M.: 2014 “Avrupa Birliği Turizm Destek Politikalarının Türk Turizm Sektörüne Etkileri”, **Journal of Recreatıon And Tourısm Research**, 1(1), 1-19.

THE EUROPEAN PARLIAMENT: 2011 **on Europe, the world’s No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe.**

TODARO, M. ve SMİTH, S.: 2012 **Economic Development Twelfth Edition,** Pearson.

TOKSÖZ, T.: 2019, AĞUSTOS 25 **“Kuyucak artık çok popüler”,** https://www.sabah.com.tr/turizm/2019/08/25/kuyucak-artik-cok-populer adresinden alındı. Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2020.

TOLUNAY, A. ve AKYOL, A.: 2006 “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi** (2), 116-127.

TOSUN, C.: 2001 “Challenges of sustainable tourism development in the developing world: the case of Turkey”, **Tourism Management**, "(22), 289-303.

TOSUN, C., TİMOTHY, D. ve ÖZTÜRK, Y.: 2003 “Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey”, **Journal of Sustainable Tourism**, 11(2-3), 133-161.

TOURMAG.: 2019 **“Gül ve lavantanın başkenti Isparta’dan turizm atağı”,** https://www.tourmag.com.tr/gul-ve-lavantanin-baskenti-isparta-dan-turizm-atagi/ adresinden alındı.

TROYA KÜLTÜR ROTASI.: 2019a **“Rota”,** https://www.troyculturereute.com/tr/rota/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2019.

TROYA KÜLTÜR ROTASI.: 2019b **“Hakkımızda”,** https://www.troycultureroute.com/tr/hakkimizda/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2019.

TSOUTSOS, T., TOURNAKİ, S., SANTOS, C. ve VERCELLOTTİ, R.: 2013 “Nearly Zero Energy Buildings Application in Mediterranean hotels”, **Energy Procedia,** (42), 230-238.

TUNA, M.: 2007 **Turizm, Çevre ve Toplum/ Marmaris Örneği,** Ankara: Detay Yayıncılık.

TURİZMDUNYASİ.COM.TR.: 2019 **“Beyaz Bir Yıldız”,** turizmdunyasi.com.tr/uncategorized/beyaz-bir-yyldyz/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 17 Aralık 2019.

TÜİK.: 2020 www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=59 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2020.

TÜİK.: 2021 **“Merkezi Dağıtım Sistemi, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi”,** https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr adresinden alındı. Erişim Tarihi: 6 Şubat 2021.

TÜRÇEV.: 2018 **“Uluslararası Yeşil Anahtar Ödülü”,** http://www.mavibayrak.org.tr/userfiles/file/15_%20Oteller%20i%C3%A7in%20Uluslararas%C4%B1%

20Ye%C5%9Fil%20Anahtar%20%C3%96d%C3%BCl%C3%BC.pdf adresinden alındı. Erişim Tarihi: 21 Kasım 2019.

TÜRÇEV.: 2019a **"Mavi Bayrak Türkiye-Genel Bilgiler"** http://www.mavibayrak.org.tr/tr/icerikDetay.aspx?icerik_refno=10 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2019.

TÜRÇEV.: 2019b **"Yeşil Anahtar Ödülü",** http://www.turcev.org.tr/v2/icerikDetay.aspx?icerik_id=94 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 24 Kasım 2019.

TÜRÇEV.: 2021a **"Sayılar",** http://www.mavibayrak.org.tr/tr/icerikDetay.aspx?icerik_refno=1 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Şubat 2021.

TÜRÇEV.:2021b **"Genel Bilgiler",** http://www.turcev.org.tr/V2/icerikDetay.aspx?icerik_id=124 adresinden alındı. Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 24 Şubat 2021.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI.: 2019 **Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu,** Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI.: 2020

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) Zirvesi Siyasi Bildirisi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2020.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI.: 2018

"BM İnsan Yerleşimleri Programı", http://www.mfa.gov.tr/bm-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa adresinden alındı. Erişim Tarihi: 26 Nisan 2018.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI.: 2018

"Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi(Johannesburg, 26 Ağustos - 4 Eylül 2002)",

http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa adresinden alındı. Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2018.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI.: 2015A, EKİM

"Mardin'de Sürdürülebilir Turizm Projesi",

https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/mardinde-surdurulebilir-turizm-projesi/2153 adresinden alındı.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI.: 2015B, ARALIK

"Kaçkar Dağları Milli Parkı, Bakanlığımız Rekabetçi Sektörler Programıyla Şahlanacak", **Anahtar Dergisi,** Aralık, Sayı:324.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI.: 2015, ARALIK 22 **"Kaçkar Dağları Milli Parkında Sürdürülebilir Turizm Projesinin Uygulamalarına Başlanıyor",** http://basinhaber.ormansu.gov.tr/osb/haberduyuru/guncelhaber/15-12-22/Ka%C3%A7kar_Da%C4%9Flar%C4%B1_Milli_Park%C4%B1nda_S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir_Turizm_Projesinin_Uygulamalar%C4%B1na_Ba%C5%9Flan%C4%B1yor%E2%80%A6.aspx?sflang=tr adresinden alındı.

TÜRKİYE DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI.: 2018 **"Sürdürülebilir Kalkınma",** http://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa adresinden alındı. Erişim Tarihi:25 Haziran 2018.

TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI.: 2019 **"Buldan Süleymanlı Yayla Gölü – Denizli",** https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/gezilecekyer/buldan-suleymanli-yayla-golu adresinden alındı. Erişim Tarihi:15 Ağustos 2019.

TÜROFED.: 2012 **Beyaz Yıldız Çevre Programı Kriterleri 2012,** TÜROFED.

TÜROFED.: 2015 **TÜROFED Turizm Raporu 2015/2,** Ankara.

TÜROFED.: 2020 "**Yeşil Yıldız"**, http://www.turofed.org.tr/ adresinden alındı. Erişim Tarihi:3 Ocak 2020.

TÜSİAD.: 2012 **Sürdürülebilir Turizm,** İstanbul: TÜSİAD.

UN ve UNWTO.: 2020 Broschure, **Global Code of Ethics for Tourism/for Responsible Tourism,** Madrid: UNWTO.

UNDP.: 2018 **"Sustainable Development Goals.**", http://www.undp.org/content/undp/en/home/presscenter/pressreleases/2015/09/24/undp-welcomes-adoption-of-sustainable-development-goals-by-world-leaders.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 6 Nisan 2018.

UNDP.: 2019 **Lavanta Kokulu Köy.**

UNDP.: 2021 **"Projects",**

https://open.undp.org/projects/00071721 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2021.

UNDP TÜRKİYE.: 2014, AĞUSTOS **"Misi Köyü "%100 Misia" projesiyle 10 yıl sonra ilk ipeğine kavuştu",**

https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2014/08/20/misi-village-retrieved-its-first-silk-after-10-years-with-100-misia-project-.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2019.

UNDP TÜRKİYE.: 2018 **“Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri”,** http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2018.

UNDP TÜRKİYE.: 2019a https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2018/07/bu-yaz-tatilde-nereye-gidiyorsunuz-.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2019.

UNDP TÜRKİYE.: 2019b **“Yayla Gölü Buz Tuttu, Kartpostallık Görüntüler Oluştu”,**

tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2019/03/yayla-goelue-buz-tuttu--kartpostallk-goeruentueler-olutu.html adresinden alındı. Tarihi: 2 Temmuz 2019.

UNEP.: 1998 **Ecolabels in the Tourism Indusrty,** UNEP.

UNEP ve WTO.: 2005 **Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers,** United Nations Environment Programme and World Tourism Organization.

UNEP ve ICLEI.: 2003 **“Tourism and Local Agenda 21 The Role of Local Authorities in Sustainable Tourism”,** United Nations Publications.

UNITED NATIONS.: 1973 **Report of the United Nations Conference on the Human Environment,** New York: United Nations.

UNITED NATIONS.: 1987 **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future,** New York: United Nations.

UNITED NATIONS.: 1992 **"Report of The United Nations Conference on Environment and Development, Volume I",** New York: United Nations.

UNITED NATIONS.: 1994 **Earth Summit, Agenda 21, The United Nations Programme of Action From Rio,** New York: United Nations Reproductions.

UNITED NATIONS.: 1996 **Report of The Unıted Natıons Conference on Human Settlements (Habıtat II) İstanbul, 3-14 June 1996,** United Nations.

UNITED NATIONS.: 2000 **"General Assembly",** http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/55/2 adresinden alındı

UNITED NATIONS.: 2010 **International Recommendations for Tourism Statistics 2008,** New York.

UNITED NATIONS.: 2012 **The Future We Want,** New York: United Nations.

UNITED NATIONS.: 2013 **Sustainable tourism: Contribution to economic growth and sustainable development,** New York: United Nations.

UNITED NATIONS.: 2015 **The Millennium Development Goals Report 2015**, New York: United Nations.

UNITED NATIONS.: 2015 **Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development,** United Nations.

UNITED NATIONS.: 2018 **Millenium Development Goals and Beyond 2015",** http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2018.

UNITED NATIONS.: 2019 **"United Nations Conference on the Environment, 5-16 June 1972, Stockholm",** https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2019.

UNITED NATIONS ECONOMİC AND SOCIAL COMMISSION FOR WESTERN ASIA.: 2018 **"Millennium Development Goals**", https://www.unescwa.org/sub-site/millennium-development-goals adresinden alındı. Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2018.

UNITED NATIONS HUMAN SETTLEMENTS PROGRAMME.: 2002 — **The İstanbul Decleration and The Habitat Agenda with subject index,** Nairobi: United Nations Human Settlements Programme.

UNITED NATIONS SUSTAINABLE DEVELOPMENT.: 1992 — **Agenda 21,** New York: United Nations.

UNWTO.: 1998 — **Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism,** Madrid: World Tourism Organization.

UNWTO.: 2013 — **Sustainable Tourism for Development Guidebook,** Madrid (Spain): UNWTO.

UNWTO.:2015 — **Brochure, Tourism and Sustainable Development Goals,** Madrid: UNWTO.

UNWTO.: 2017 — **International Tourism Highlights 2017 Edition,** Madrid: UNWTO.

UNWTO.: 2018a — **International Tourism Highlights 2018 Edition,** Madrid: UNWTO.

UNWTO.: 2018b — **Overtourism'? – Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, Executive Summary,** Madrid: UNWTO.

UNWTO.: 2018c — **Tourism for Development Volume II: Good Practices,** Madrid: UNWTO.

UNWTO.: 2019a — **"Infographics",** https://media.unwto.org/content/infographics adresinden alındı.

UNWTO.: 2019b — **International Tourism Highlights 2019 Edition**, Madrid: UNWTO.

UNWTO.: 2020 — **UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, January 2020,** UNWTO.

URL-1.: http://www.tourism4development2017.org.: 2020 — **"Sustainable Destinations Alliance for the America",** http://www.tourism4development2017.org/solutions/sustainable-destinations-alliance-americas/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 2 Mart 2020.

URL-2.: https://www.yesillenenoteller.com.: 2019 — **"Greening Hotel Sertifikası**", https://www.yesillenenoteller.com/sertifikasyon-projesi-nedir/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 21 Aralık 2019.

URRY, J.: 1992 — "The Tourist Gaze and the 'Environment", **Theory, Culture & Society**, 9(3), 1-26.

USLU, A. ve KİPER, T.: 2006 — "Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın

Farkındalığı", **Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi**, 305-315.

UYSAL, M.: 2019, TEMMUZ 10 — **Kuyucaklı kadınların ekmek kapısı 'lavanta'.** https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kuyucakli-kadinlarin-ekmek-kapisi-lavanta/1527660 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 4 Kasım 2020.

ÜNAL, S. ve DIMIŞKI, E.: 1999 — "UNESCO-UNEP Himayesinde Çevre Eğitiminin Gelişimi ve Türkiye'de Ortaöğretim Çevre Eğitimi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** 142-154.

VIDAL-ABARCA, C., RODRÍGUEZ, R., WOLF, O., BOJCZUK, K., CASTELLA, T. ve TEWSON, J.: 2016 — **Revision of European Ecolabel Criteria for Tourist Accommodation and Camp Site Services. Final criteria proposal,** Luxembourg: Publications Office of the European Union.

WEAVER, D.: 2014 — "Asymmetrical Dialectics of Sustainable Tourism: Toward Enlightened Mass Tourism", **Journal of Travel Research**, 53(2), 131-140.

WORLD BUSINESS COUNCIL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT [WBCSD].: 2018 — **Sustainable Development Goals.** https://www.wbcsd.org/Clusters/Social-Impact/News/Connecting-Business-with-the-Sustainable-Development-Goals-WBCSD-at-the-UN-General-Assembly-High-Level-Thematic-Debate-on-Achieving-the-SDGs adresinden alındı. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2018.

WORLD HEALTH ORGANIZATION [WHO].: **“Millennium Development Goals (MDGs)”,** http://www.who.int/topics/millennium_development_goals/about/en/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2018.

WORLD TOURISM ORGANİZATİON [WTO].: 2004 **Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook**, Madrid, Spain.: World Tourism Organization.

WWTC.: 2020 **Global Economic Impact & Trends 2020,** WTTC.

WWF TÜRKİYE (WWF).: 2012 **Türkiye’nin Ekolojik Ayak İzi Raporu,** WWF Türkiye, İstanbul: Ofset Yapımevi.

WWW.TURİZMİNSESİ.COM.: 2019 **“Türofed'den Beyaz Yıldız”,** https://www.turizminsesi.com/haber/turofedten-beyaz-yildiz--792.htm adresinden alındı. Erişim Tarihi: 17 Aralık 2019.

YAĞCI, Ö.: 2003 **Turizm Ekonomisi,** Ankara: Detay Yayıncılık.

YAVAŞ YAŞAMI DESTEKLEME DERNEĞİ.: 2019 **“Seferihisar'ın Geleneksel Mutfağı”,** https://yavasyasa.com/proje/seferihisarin-geleneksel-mutfagi/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2019.

YAVUZ, E. ve ZIĞINDERE, Y.: 2000 "Sürdürülebilir Kalkınmanın Turizme Etkisi", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3(4), 322-336.

YEŞİL GAZETE.: 2019 **"Gelecek nasıl bir turizmde? Fatma Denizci ile Ovacık Köyü'nde Bir Gün",** https://yesilgazete.org/blog/2019/05/15/gelecek-nasil-bir-turizmde-fatma-denizci-ile-ovacik-koyunde-bir-gun/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2019.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H.: 2016 **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (10. Baskı),** Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILDIZ, Z.: 2007 **"Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar ve Göller Bölgesi Uygulaması",** Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı.

YILMAZ, S.: 2017 **"Kişi başına 333 turist düşen köy: Kuyucak"** https://www.haberturk.com/yazarlar/serpil-yilmaz-2155/1602222-kisi-basina-333-turist-dusen-koy-kuyucak adresinden alındı. Erişim Tarihi: 15 Ekim 2020.

YORDAM, S. ve DÜŞMEZKALENDER, E.: 2019 "Community-Based Tourism: The Case of Lavender Scented Village", **Journal of Turkish Tourism Research**, 3(4), 1211-1227.

EKLER

GÖRÜŞME SORULARI

1- Lavanta Kokulu Köy Projesi ile hayatınızda ve Kuyucak köyünde neler değişti?

2- Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olumlu veya olumsuz ekonomik katkıları nelerdir?

3- Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olumlu veya olumsuz çevresel katkıları nelerdir?

4- Lavanta Kokulu Köy projesinin bölgeye olumlu veya olumsuz sosyo-kültürel katkıları nelerdir?

5- Lavanta sezonunun 2 ay sürmesi sizce avantaj mı, dezavantaj mı?

6- Lavanta Kokulu Köy projesinin geleceğine yönelik düşünceleriniz nelerdir?